

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204667

UNIVERSAL
LIBRARY

అచలాప్రజా పరిణయము

ద్వ్య ర్థ కావ్యము.

టీ కా స హి తము.

VENKATRAMA & CO.
PUBLISHERS, BOOK-SELLERS, & STATIONERS,
993, MARKET STREET.

SECOND LRAH (Lm.)

సర్వతంత్ర స్వతంత్ర

శ్రేష్ఠయమకచక్రవర్తి బిరుదాంక

[శ్రీమాన్ తిరుమల బుక్కపట్టణ పేకటాచార్య

ప్రణీతము.

ద్వితీయముద్రణము.

మంజువాణి ముద్రాక్షరశాల, ఏలూరు.

1936

ప్రకాశకులు :-

వెల రు 1-0-0.] సందిరాజు చలపతిరావు.

[Copy Right.]

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు

292. ఎకానెడ్. ముఘి

అనలాతజా పరిణయము.

ద్వ్యర్థ ప్రబంధము.

ప్రథమాశ్వాసము.

ఉ. శ్రీరమణీమణీసతత ♦ జృంభితము న్వర వైజయంతికా
సారవిరాజితంబు విల ♦ సమ్రుచికొస్తుభశోభితంబు నా
భూరితరోర మింపులకు ♦ బొల్పెనంగంగను భక్తకోటికా
ధారముసౌఖ్యదాయయగు ♦ దైవశిఖామణి శౌరిగొల్పెదకా

* * * * *

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏతాదృశ సుగుణమణి

వాతాంబుధికిం బ్రపన్న ♦ వరసేవధికిం

బీతామిత గీతామృత

జాతాఖిల సుజనముక్తి ♦ సౌఖ్యావధికిన్.

౧

టీ. ఏతాదృశ=ఇట్టి, సుగుణమణి=యోగ్యగుణములనెను మాణిక్య
మలయొక్క, వ్రాత=నమదాయనకు, అంబుధికిన్=నముద్రుడయి

నట్టియు, ప్రపన్న = భక్తులకు, వర = శ్రేష్ఠమయిన, సేవధికిన్ = నిధియైన
 ట్టియు, పీత = పానము చేయబడిన, అమిత = నాన్దులేని, గీతా = భగవద్గీత
 యనెడు అమృత = అమృతబిందువులయొక్క, జాత = సమాహముగల,
 అభిల = ఎల్లవారైన, నుజన = మోగ్య జనులయొక్క, ముక్తికి = మోక్షము
 చేతనయిన, సౌఖ్య = నుఖమునకు, అవధికిన్ = హద్దునుగట్టివారికి,

క. శరణాగత భరణాయత

కరుణారస లస దపాంగ ♦ కమలదళౌఘా

భరణాభి వితరణాదృత

వరుణాలయ రాజదుహితృ ♦ వర వత్సువకున్. ౨

టీ. శరణ = రక్షణమునుగూర్చి, ఆగత = వచ్చిన వారియొక్క,
 భరణ = పోషించుటచేతను, ఆయత = విస్తారమై ట్టియు, కరుణారస = వయా
 రము చేతను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ = శ్రేయంతి మాత్ర
 లనెడు, కమలదళ = తామరచేకులయొక్క, ఓఘ = సముదాయరూపమును
 ఆభరణ = అలంకారములయొక్క, అభి = పజ్జియొక్క, వితరణ = ఇచ్చుట
 చేతను, ఆదృత = ఆదరించబడిన, వరుణాలయ దుహితృ = లక్ష్మీచేత, వర =
 శ్రేష్ఠమును, వత్సువకున్ = వత్సులము గలిగినట్టివానికి.

కి. గర్హణ రహితార్హణ పర

బర్హిణ హయ వర సరోజ్జ ♦ వన హంసువకున్

బర్హ పరీబర్హ ధురీ

ణార్హదరీణ మకుటాంచ ♦ దవతంసువకున్. 3

టీ. గర్హణ = నిందతోడ, రహిత = కూన్యమై ట్టియు, అర్హణ =
 భూష, పర = ప్రధానముగల, బర్హిణ = నెమిలియనెడు, వర = శ్రేష్ఠమయిన,
 హయ = గుఱ్ఱముగల కుమారస్వామియొక్క, సరః = సరస్సునందైన, (అనగా

ప్యామి పుష్కరజీమందయిన) అజ్ఞాన = పద్మవనమునకు, హంసనకున్ =
అంచయైవట్టియు, [అందు విహరించుకుట] బర్హ = నెమలిపురి యనెడు,
పరీబర్హ = రాజవిహ్నముయొక్క, ధురీణ = భాగమును వహించినట్టియు,
అర్హత్ = తగిన, అరీణ = చెడినట్టి, చుకుట = శిశువుచేతను, అంచత్ =
ఁజెప్పుచున్న, ఆవతంసునకున్ = శిఖరలిగినట్టివానికి

క. సందనతరు నిందన కృద

మంద నవ యశోవిశేష † మహిమ జిత వృష

స్యోదన చందన కుంద న

మేదురకు నచూడ పటలహిత తుమరకున్. ౪

టీ. సందనతరు = కల్పవృక్షములయొక్క, నిందన = ఏవగింపును,
'కృత్' = చేయు'ట్టి, ఆచంద = గొప్పనియు, నవ = నూతనమైనదిను,
యశోవిశేష = కీర్త్యతిశయముయొక్క, మహిమ = సామర్థ్యముచేతను,
జిత = జయించబడిన, వృషస్యోదన = ఈశ్వరుఁడును, చందన = చుంది
గంధమును, కుంద = మల్లెపూవులును, నవ = నూతనఁడగు, ఇందునకున్ =
చంద్రుఁడు గలిగినట్టియు అచాండ = నిశ్చాండములయొక్క, పటల =
సమాహమునకు, హిత = అనుకూలమును, (అనఁగా నుండఁదగిన)తుమరకున్ =
కడుపు గలిగినట్టివానికి,

విశేష — (నమేదుడని చెప్పటచేత కళంకులేదుయు, వృద్ధి
బొందువాడనియు స్వాఽర్యము)

క. శబరీ కబరీ నిబరీ

స బరీభృత వంజులప్రసవ రిరసయిసా

శబలిత సరహరివిగ్రహ

కబళిత కళ్యాణకళిపు † ఘన గరిమునకున్. ౫

టీ. శరీ = శబరశ్రీ వేమధారిణియగు లక్ష్మీయొక్క, కబరీ = కొపహా నందు, నిబరీస = దట్టముగాను, బరీభృత = మిక్కిలి ధరింపబడిన, వంజుల పుసన = అశోకపుష్పములయొక్క, రిరసయిపా = అస్వాదించనిచ్చచేతను, శబరీత = చిత్రవర్ణముకలదియై చేయబడిన, నరహరివిగ్రహ = స్వసింహశరీర సముకేతన, కబరీత = మింగబడిన, కళ్యాణకళిపు = హిరణ్యకళిపునియొక్క, ఘర = గొప్పదియగు, గరిమనకు = గౌరవము గలిగినట్టివానికి,

జ, వేలాతిగ లీలాతిశ

యాలాప కలా కలాప ♦ హర్షిత ధరణీ

లీలా తరుణీ లాలిత

ఫేలా పరిచరణ చరణ ♦ కిసలయ ధృతికి.

౬

టీ. వేలాతిగ = హద్దుమీతిన, లీలా = విలాసములయొక్క, అల శయ = గొప్పతనముగల, అలాప = పలుకులయొక్క, కలా = నేర్పుల యొక్క, కలాప = సమూహముచేతను, హర్షిత = సంతోషింపజేయబడిన, ధరణీ = భూమియను, లీలాతిరుణీ = విహారశ్రీచేతను, లాలిత = ఆదరించబడిన, ఫేల = కీర్తయించిన, పరిచరణ = ఉపచారముగల, చరణకిసలయ = చివుళ్ళవంటి పాదములయొక్క, ధృతికి = ధరించుట గలిగినట్టివానికి

క. బంధుర దర మంధరతర

సింధుర వర చరణ చరణ ♦ శిత ముఖ మగర

స్కంధ నమోద్గంధన కృ

ద్గంధ నమ త్వలిత భరిత ♦ తత చక్రునకు.

౭

టీ. బంధుర = విస్తారముగ, దర = భయముచేతను, మంధరతర = మిక్కిలి మందమయిన, సింధుర = ఏనుగుయొక్క, వర = శ్రేష్ఠముగ, చరణ = పాదముయొక్క, చరణ = నమలుటయందు, శిత = తీక్ష్ణముగ.

ముఖ = మోముగల, మకర = మొసలి మొక్క, స్కంధ = మూపు మొక్క
 శవ = శ్వాత్తది మను, ఉద్గంధన = నరుకుటను, కృత్ = చేసివట్టియు, గంధ =
 లేశముగాను, వరుత్ = వరినట్టియు, పరిత = బురవచేత, భరిత = నింజెన,
 శత = విస్తారమును, చతురకుత్ = నుదిర్మముగలిగినట్టివానికి.

క. జల్పాక విక ల్పాతిగ

తల్పాకలితునకు సుజన ♦ తా హిత కరణా

కల్పాగమకల్పించ ద

న ల్పాభయ ముద్రికాక ♦ హస్తాబ్జచకుః.

౮

టీ. జల్పాక = ప్రేమలమొక్క, వికల్ప = పునరుత్పన్నము, ఆతిక్ =
 అతిక్రమించిన (అనగా శబ్దశాస్త్రపు కట్టులేక పనిచేసిన పువ్వులకుల
 శబ్దము నుచ్చరించుచుండగా దానికి కట్టు నేర్పగచిన వాడగుట అనగా
 పతంజలి, ఆదిత్య శేషుడు) శేషుడనెను తల్ప = శయ్యమును, అకలితు
 నకుత్ = ఒప్పుచున్నట్టియు, సుజనతా = సౌఖ్యజన సమాసము మొక్క
 హిత = ఇష్టము మొక్క, కరణ = చేయుటయును, కల్పాగమకల్ప = కల్ప
 వృక్షముతో సమానమునట్టియు, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, అవల్ప = విస్తార
 మును, అభయముద్రిక = భయములేదని యధ్యయను నూచనజేయునట్టి యభి
 నయము, అంక = చిహ్నముగాగల, హస్తాబ్జచకుః = పర్మరుమిటివాస్తయు
 గలిగినట్టి వానికి.

క. విష్ణున కరిజ్ఞున కతి

ధృష్టున కివ జావనీ చ ♦ రిష్ణునకుచ వ

వరిష్ణున కతిత్పృష్టునకు భ

విష్ణునకుచ గృష్ణునకు న ♦ విత కృష్ణునకుః.

౯

టీ. విష్ణునకు = వ్యాపక స్వభావుడైనట్టియు, అరిజిష్ణునకు = శత్రువులను జయించునట్టియు, ఆతిథ్యస్థునకు = మిక్కిలి దురుగువాడయినట్టియు, ఇనజ = యమనానయొక్క, ఆవనీ = భూమియందు, చరిష్ణునకు = సంచరించువాడయినట్టియు, వర్ధిష్ణునకు = వృద్ధిబొందు స్వభావము గలిగినట్టియు, ఆతిత్పస్థునకు = ఆశ సతకృమించినట్టియు, (ఆశలేని వాడనుట) భవిష్ణునకు = కాలగలవాడయినట్టియు, కృష్ణునకు = కృష్ణవతారుడయినట్టియు, అవిత = రక్షించబడిన, కృష్ణునకు = ద్రాపదీ దేవి గలిగినట్టి వానికి.

క. వాచాత్మిగ భీ చాపల

నీచాగ్రిగ మన్మనోజ ధీ నిత తాప హరా

నూచాన సుధా చారు ద

యాచాతురి నలరువేంక ధీ టాచలపరికిణ్.

౧౦

టీ. వాచా = వాక్యములను, అతిగ = ఆతికృమించిన, (అనగాఁ జెప్పణి కళముగాని) భీ = భయముయొక్క, చాపల = చాంచల్యముగల నీచ = తక్కువ వానిలో, అగ్రిగ = ముందుగా నడచునట్టి, మల్ = నాయొక్క, మనః = చిత్తమునందు, జనిత = పుట్టిన, తాప = తాపముయొక్క, హర = హరించుటయందు, అనూచాన = గురువు వలన సాంగాధ్యయనముజేసిన, (అనగా బాగుగ నెఱిగినదనుట) సుధా = అమృతమువలె, చారు = మనోహరమైన, దయా = అక్కటికముయొక్క, చాతురి = నేర్పుచేతను, అలరు = ఒప్పుచున్న, వేంకటాచల పరికిణ్ = తిరుమలకుఁ బ్రభువగు శ్రీవేంకటేశ్వరునికి.

వ. సమద్వితంబుగా నొనర్పఁబూనిన యచలాత్మజా పరిణయంబును శ్లేష ప్రబంధంబునకుఁ గథావిధానం బెవ్విధానంబునంబున బ్రవర్తించెనన.

౧౧

టీ. సమర్పితంబుగా = ఈయఁ బడ్డదిగా, ఒనర్పక = చేయుటకు, పూనిన = ఆరంభించిన, అచలాత్మకా = పర్యతపుత్తి కయగు పార్యతయొక్కయు, భూపుత్తి కయగు సీతయొక్కయు, పరిణయంబు = వివాహము, (అనఁగా వారి వివాహకథ ప్రధానముగాఁ గలది) అను = అని చెప్పఁబడుట, శ్లేష ప్రబంధమునకుఁ = రెండర్థములు గల కావ్యమునకు, కథావిధానంబు = కథా పద్ధతి, ఎవ్విధానంబునక = ఏతీరున, ప్రగర్తిల్లెన = జరిగెనన.

కథాప్రారంభము.

ఉ. వందన కృత్పరందర భ † వ ప్రముఖామర బృంద మిందిరా
నంద ముకుంద కీర్తిధ † న గ్రధన ప్రధ నొప్పు బాసవాల్
సుందరులం దనర్చి వర † లు న్వని నైమిశ మట్టి సజ్జనా
నందనమై విలాస జిత † నందనమైన తపోవనంబునక. ౧౨

టీ. వందన = నమస్కారమును, కృత్ = చేయుచున్న, పురందర = దేవేంద్రుడును, భవ = భవేంద్రును, ప్రముఖ = మొదలుగాఁగల, అమర = దేవతలయొక్క, బృందము = సమూహముగల, నైమిశము = నైమిశమును పేరుగల, వని = అరణ్యము, ఇందిరా = లక్ష్మీయొక్కయు, నంద = నందునియొక్కయు ముకుంద = కృష్ణునియొక్కయు, కీర్తి = కీర్తులయొక్క, కథన = కథలయొక్క, గ్రధన = కూర్చుండమందు, ప్రధన్ = ప్రసిద్ధిచేత, ఒప్పు = తగియున్న, బాసవాల్ = మనులయొక్క, సుందరులన్ = స్త్రీలచేత, తనర్చి = ఒప్పించె, వరఁగి = ప్రకరించును. అట్టి = అప) కరమైన, సజ్జన = యోగ్యజనులకు, అనందము = ఆనందింపఁ జేయునది, వి = అయి; విలాస = శోభచేతను, జిత = జయించఁబడిన, నందన మైన, స్వగోద్యానముకలది యైనట్టి, తపోవనంబున్ =, తపస్సున కనుకూలమగు వనమందు, ముందుపద్యముతో నన్వయము.

చ. సరసిజపత్రనేత్ర వర ♦ సామజ వల్లభ శృంఖలాయిత
స్వ రచిత భక్తిచూరితుడు ♦ శౌనకమాని మనోవినోద కృ
త్సరళ కథాభిధాన దవ ♦ ధాన విభాతరు సూతజ నృనో
హర నచలాత్మజాపరిణ♦ కుంబు నయంబున దెల్పవేయనన్.

టీ. సరసిజపత్రనేత్ర=విష్ణువనెను, వర = శ్రేష్ఠుడును, సామజ
వల్లభ = 1 జరాజునకు, శృంఖలాయిత = సంకలవలె నావరించుచున్న, స్వ
తనచేత, రచిత = చేయబడిన, భక్తి = భక్తిచేతను, చూరితుడు = పూజించ
బడిన, శౌనకమాని=శౌనకుడను ఋషి, మనోవినోద=చురస్సంతోషమును,
కృత్ = చేయుట, సరళ = మృదువులుగు, కథా=కథలమొక్క, అభిధా =
చెప్పబడుచు, సత్ = శ్రావ్యుడును, అధాన = బాగరూకతకు, విభా
తను=చేయుట, లేనా బాగరూకతయందు బ్రహ్మయగునట్టి, నూతజన్ =
నూతపుత్తుని, సునోహరము=మది నాందింపజేయునట్టి, అచలాత్మజాపరిణ
యంబున్=అచలాత్మజానివాహమును, నయంబున్ = నీతిచేత, చెప్పవే =
చెప్పమా, ఆనన్ = అనగా, పయిపద్యమునో నన్వయము.

ఉ. సంతస మూత కొంత మది సాధిల సూతనుతుడు బల్కెనో
శాంతి విశాంత సద్వచన ♦ చాతురిచే నచలాత్మజానునో
దంతము దెల్పుచుంటి వది ♦ ముంబిక పెద్దియొ, నీతపెద్దియొ
వితగ రెండుకొక్కపరి ♦ వెల్పవడెప్పెద నంచు హృష్టుడై.

టీ. అంత=అంతలో, కొంత సంతసము=కొంచెముసంతోషము, మదిన్ =
మనస్సునందు, సాధిలన్ = కూడుకొనిగా, నూతనుతుడు = నోమహర్షణుని
కొడుకు, ఉక్తిశ్రవును. ఓశాంతివిశాంత = శాంతికి గృహమైన యో శౌన
కుడ! సత్=శ్రావ్యులు, వచన=వాక్యములమొక్క, చాతురిచేన్ =
నేర్చుచేతను, అచలాత్మజా=అచలాత్మజమొక్క, మహత్=గొప్పియును లేక,

చుహా శత్రువులు మొక్క, ఉదాతమున్ = వాస్తవు, తెప్పయిటివి = చెప్ప
 యిటివి, అది = నీవు జెప్పుచున్నది అబిక్ పొడ్డిమొ = పాశ్చాత్యునివామా?
 జేత పెడ్డిమొ = బానకీనివామా? వింత గా = అశ్చర్యముగా, రెండున్ =
 రెండుభయము, ఒక్కపద = ఒక్కపద్యము, వేవవన్ = బయలుదేర
 నట్లుగా, చెప్పెదన్ = చెప్పెదను, అంచు = అనుచు, హృష్టడై = సంతో
 పించినవాడై, పల్కెన్ = చెప్పెను.

క. అరుగత సదగ్ధ పరమహి

మ నగరి సకలభవనాగ్ర ♦ మహిత గజౌఘు

బునదవరు సదాగతి కృత

ఘన సుగతి మిథిల మరగ ♦ గరిమాపుదమై గగి

పాశ్చాత్యులము — అరుగత సదగ్ధ పరమ-అరుగత=అనుసరించిన, సత్ =
 మోక్షమును. అగ్ధ=విస్తృత వేతము, పరమ=శత్రువులమునది మును, మహి
 తగరి=మహిమమును, సకలభవనాగ్రమహితగజౌఘుబునన్ — సకలభ =
 ఏమియు పిల్లలతోఁగూడిన, వనాగ్ర=వనాగ్రములమును, మహిత=పూజ్యము
 లైన, గజ = ఏనుగు మొక్క, ఒఘుబున్ = సమూహమువేతము, సదా
 గతి...మిథిల, సదాగతి - వాములవేతము, కృత = చేయుబడిన, ఘన =
 మేఘములమొక్క, సుగతి = కలయుక మొక్క, మిథి = చుగటమును, ల =
 పొందినది, అనగన్ = అనునట్లుగా. (అనగా ఏమియునుండగా నీ మేఘ
 ములేలముని గాలి మేఘముల నెగరగొట్టినవలె) గరిమ = గొప్పతనమునకు,
 [అనగా నొప్పుకొనునకు] అప్పదమై = స్థానమై, తనయన్ = ఒప్పును.

సీతాపరము — అరుగత...మహిమ, అరుగత సదగ్ధ=అనుసరించిన మంచి
 విస్తృతవచే, పర = శత్రువులమును, మహిమ = సామర్థ్యముగల, సదా
 గతి...సుగతి. సత్ = మోక్షములమొక్క, అగతి = వచ్చుటచేతను,
 కృత = చేయుబడిన, ఘన = గొప్పవారిమొక్క, సుగతి = కలయుకల,

మిథిలయనఁగఁ = మిథిలయను పేరుగల, గరి = పట్టణము, గరిను = గౌర
 వమునకు, ఆస్పదమై = స్థానమై, సకల...ఓఘుబుడఁ, సకల = సమస్తము
 లయిన, భవన = గృహములయొక్క, అగ్ర = ఎదుటను, మహిత = పూజ్య
 మలయిన, గజ = ఎనుగులయొక్క, ఓఘుబుడఁ = సమూహముచేత,
 గరిమాస్పదమై తనరుఁ = ఒప్పును.

సీ. పంకలగ్నతలేని ♦ పద్మిను ల్ప్రియుని న
 ధాంగీకృతినిజేయ ♦ నట్టి సతులు
 మధుపానమత్తరూ ♦ ఘృతి నందని కొమ్మ
 లమలినత్విసు న నిం ♦ పగు సురమణు
 లకృత పల్లవ రాగ ♦ లగు లతహాసలు
 ద్విస్వభావతతేక ♦ వెలయు కన్య
 లినుని కేజము గ్రుంగ ♦ నీమని యచసూయ
 లే కళంకిని గూడ ♦ కెనయు చాను

గీ. లెంచ విటపాళి సంగతి ♦ యించుకయిన
 లేని కలకంఠులు సురాగ ♦ మానుషక్తి
 భావమునలేని భామ ల ♦ ఘట్టణమున
 శీలవతు బుందురు గుణారు ♦ కూలమతులు. ౧౩

టీ. అప్పట్టణమునఁ = ఆ పురమునందు, శీలవతులు = యోగ్య
 శ్చభావము గలిగినట్టియు, గుణానుకూలమతులు = గుణమునకు ననుకూల
 మగు బుద్ధికలవారును, అగు, ఇది ముందువచ్చు పద్మినులో మొదలగు నన్ని
 శబ్దములకు విశేషణము, పంకలగ్నతలేని = సాపముయొక్క తగులుటలేని,
 పద్మినులో = పద్మినీజాతి స్త్రీయ, పద్మినులో = పద్మలతలైతే, పంకలగ్నత =

బురదయొక్క తగులుటకలవి, ప్రియునిన్ = పెనిమిటిని, ఆర్థాంగీకృతినిన్ = సగమంగీకరించబడ్డ వానినిగా, చేయఁజేటి = చేయని, సతులు = పతివ్రతలు, సతి = సతీదేవియొక్క యవతారాంతరమగు సార్వతి. ప్రియుని, ఆర్థాంగీకృతునిన్ = సము శరీరముగల వానినిగాఁ జేయబడ్డ వానిని జేసెను. మధుపా... ధృతిన్ = మధుపాన = మద్యపానముచేతను, మత్త = మదించి, రూప = స్వరూపముయొక్క, ధృతిన్ = ధరించుటకును, అందని = పొందజేటి, కొమ్మలు = స్త్రీలు, కొమ్మలు = వృక్షశాఖలుయితే, మధుపా... ధృతిన్ - మధుప = తుమ్మెదలచేతను, అనమత్ = వంగుచున్న, తరు = వృక్షములచేతనయిన, ఉపధృతిన్ = ధరించుటకు బొందినని, అమలినత్వమునన్ = మాల్వీస్యములేకపోవుటచేతి, ఇంపగు = అహోదకరులగు, ను = నొగ్గలయిన, రమణులు = స్త్రీలు, సురమణులు = ఇంద్రనీలములయితే, చురినత్వము = నలుపునుపొందినవి, ఆకృత = చేయబడినది. పల్లవ = నిటులయందలి, రాగలు = అమరకైకలవారు, అగు = అయిన, లతకూసులు = స్త్రీలు, లతకూసులు = చిన్నతీవలయితే. కృతపల్లరరాగలు = చేయబడిన చివుళ్ళయొక్క యెరుపుగలవి, ద్విస్వభావతః = నొగ్గనొగ్గ స్వభావముగలుగుట, లేక బలయు = లేకయొప్పుచున్న, కన్యలు = స్త్రీలు, కన్య = కన్యాగాసియైతే, ద్విస్వభావతః = చరస్థిరస్వభావముగలుగుటచేతనొప్పును, ఇనునిలేబుట్ = పెనిమిటియొక్క లేజనునను, క్రుంగనీయని = తగ్గనీయజేటి. అననూసులు = కోపములేని వారలు, అననూసు = అతిచూహముని భార్యయుయితే, ఇనుని = నూర్చునియొక్క, లేజము = కాంతిని, క్రుంగజేసినది = నూర్చోదయము కాకుండఁ జేసినదనుట, ఏకలంకినిన్ = ఎట్టిహులిన్యముగలవానిని, కూడక = కలిసుక, ఎనయు = ప్రసిద్ధిబొందిన, చాములు = స్త్రీలు, చామ = ఇదిశ్యానూశ్బలదృఢము, శ్యామాశ్బలువలెనే, రాత్రియధనుకలది. రాత్రియైతే, కళంకిని = కళంకముగల చంద్రునిగూడినది. ఎంచెన్ = విచారించగా, విటు = విటులయొక్క, పాళి = పక్షియొక్క, సంగతి = కలయిక, యించుకయనన్ = కొంచెమునను, లేని = లేనట్టి, కలకంఠులు = అశ్యక్తమధురప్యసులుగల.

స్త్రీలు, కలకంఠులు = అడుక్కోయిల లయితే, విటపాళిసంగతి, విటప = చెట్టు
 కొమ్మలయొక్క, ఆళి = పంక్తియొక్క, సంగతి = స్నేహముకలది, సురాగ
 మానవక్తి. సురా = మద్యముయొక్క, ఆగమ = రప్పించుటయొక్క, అను
 వక్తి = సంబంధము, భావమునకై = మనస్సునందు, జేని = జేనట్టి, భావలు =
 స్త్రీలు, భావ = సత్యభావయైతే, సురాగమానువక్తి. సురాగమ = పారిజాత
 వృక్షమందు, అనువక్తి = అసక్తికలది, ఇట్టివారు, ఉందురు = ఉంచున్నారు.

శా. భవ్యాధ్ధాగమ మంత్రిత్రవిధులన్ ♦ భావాబుదీపించగా
 స్తవ్యశ్రీకరహోమయాగమహిత ♦ చ్చందస్ఫురదవృత్తితో
 నవ్యాజోన్నతులై సదధ్వరహిత ♦ వ్యాపారముల్గీత వా
 స్తవ్య లావరసతు ల్పురి బాలుతురెం ♦ చన్ యజ్ఞశత్రులైన్.

టీ భవ్య...విధులై. భవ్య = సమంభములై, అర్ధ = అర్ధములుగల,
 ఆగమ = శాస్త్రములయందలి, మంత్ర = మంత్రములయొక్కయు, తంత్ర =
 క్రియలయొక్కయు, విధులకై = చేయదములచేత, అని పత్ని పరము, భవ్య =
 కాబోవునట్టి, అర్ధ = ధనముయొక్క, ఆగమ = రావడముయొక్క, మంత్ర =
 ఆగాచలయొక్కయు, తంత్ర = పనులయొక్కయు, విధులన్ = చేయదముల
 చేత, అని జేశ్యాపరము, భావంబు = అభిప్రాయము, పత్ని శృంగారభావము -
 దీపించగా = ప్రకాశించగా, స్తవ్య...వృత్తితో - స్తవ్య-స్తోత్రము
 చేయదగిన, శ్రీకర = విశ్వగ్రామమునజేయునట్టి, హోమ = హోమములుగల,
 యాగ = యజ్ఞములయందు, మహిత = పూతములగు, చందః = వేదములయొక్క,
 స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, వృత్తితో = ప్రవర్తనముతో - పత్ని పరము,
 స్తవ్య = స్తోత్రము - చేయదగిన శ్రీక = శోభగల, రహోమయ = రహస్య
 ప్రచురమయిన, ఆగమ = శాస్త్రమునకు, మన్మథశాస్త్రమునకని యర్థము,
 హిత = ఇష్టమగు. చంద = అభిప్రాయముచేత, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న,
 వృత్తితో = వ్యాపారముతో - జేశ్యాపరము, అవ్యాజోన్నతులై, అవి-గొట్టెల

చేతను, అజ=మేకలసమూహముచేతను, ఉన్నతలు=బౌద్ధత్యముకలవారు,
 వపాహోమమున్నకై=గొట్టెలును మేకలును యజ్ఞముచేయువారికి నుండ
 వలెను. పత్నిపరము. అవ్యాజ=కపటములేనివారై ఉన్నతలు - గౌరవము
 కలవారు, వేశ్యాపరము, అయి - సదభ్య...వ్యాసాముల్, సత్ - యోగ్య
 మయిన, అధ్వర - యజ్ఞములకు, హిత - ఇష్టములగు, వ్యాపారముల్ -
 పనులు, పత్నీ, సత్ - యోగ్యమగు, అధ్వ - మార్గముతోడ, రహిత - శూన్య
 ములగు, వ్యాపారముల్ - పనులు, వేశ్యా, మీఱ - అతిశయించగా,
 ఎంచక = అలోచింపగా, యజ్ఞపతుల్ బలకై - యజ్ఞములుచేయుసోమి
 దేవులవలె, వాస్తవ్య = నివసించియున్న, వారసతుల్ - వేశ్యాస్త్రీలు,
 పురిక - పట్టణమున, పాలుతురు - ఒప్పుదురు.

సీ. జడజారికలతోడ ♦ కడు వేడుకలనుండు

ప్రమథ వల్లభుని వై ♦ రాగ్యమెంత

వెలి ద్విజులెక్కిరిం ♦ తలుసల్పదగునట్టి

జలజసంభవుని యా ♦ చారమెంత

తలవాంచికొని నాలుకిలు తోట్రుపడ నిల్చు

నురగధూర్వాహుని వా ♦ క్షౌభ్రమెంత

పగలెపుష్పిణియైన ♦ ఉద్మనిగలసి భా

సిలు హేళి కర్మసాక్షిత్వమెంత

గీ. దక్షిణాశయొకప్పుడు ♦ దరుగ నట్టి

కుంభసంభవు గాంభీర్య ♦ గుణమదెంత

యనుచు దమయోగ్య గుణములె ♦ జనులు బొగడె

బొలుతు రవట్టణంబున ♦ భూమిసురులు.

టీ జడబారికలతోడక - జడ=మందబుద్ధిగల బారికలతోడక =
 బారక్రియతోడ అని యర్థము, జడబారి. జడల కభేదముగలన, జలబారి=
 చంద్రుని యొక్క, కలతోడక = పరియాజనభాగము తోడనని యర్థాంత
 రము, కడువేడకలక=మిక్కిలి గూనందములచేత, ఉండు = ఉండునట్టి
 పృథుధనల్లభుని=శివునియొక్క, వైరాగ్యము=విరాగత్వము ఎంత=ఎంతటిది,
 వెలిద్విజ్ఞా=వెలిబెట్టుబడిన బ్రాహ్మణులు, ఎక్కిరింతలు = ఆక్షేపణములు,
 అని యర్థము. వెలిద్విజ్ఞాలు = తెల్లపిట్టలు, హంసలని యర్థము. ఈ యర్థమున
 ద్విజులని క్లేషగావునఁ బ్రయోగించెను. విసను సమ్యక్తముగాదు. ద్విజులు
 లని యుండనొప్పు. ఎక్కిరింతలు = వాచానులు, సల్పన్ = చేయఁగానని
 యర్థాంతరము. తగునట్టి - తగినవాడయినట్టి, జలజసంభవుని - బ్రహ్మ
 యొక్క ఆచారము - మంచినడవడి. ఎంత - ఎంతటిది. తలవాంచి - తల
 వంచికొని, నాలుకలు తొట్టుపడక - జిహ్వలు కొలుగుబోగా, అని
 యర్థము. పవగయెత్తునపుడు తలవంచికొనుటయు, రెండు నాలుకలగుటచే
 నాలుకలు తొట్టుపడుటయు పాములకు స్వభావమని యర్థాంతరము.
 నిల్చు - ఉండనట్టి, ఉరగసూర్యహుని - శేషునియొక్క, వాక్పాశి -
 మాటల సేర్పు, ఎంత - ఎంతటిది. పుష్పిణియైన - ఋతుమతియైన, పక్షిణి -
 పక్షినినాట స్త్రీని, పగలె - పగటియందే, కలసి - సంచోగముచేసి, అని
 యర్థము ; పగలె - పగటియందే. పుష్పిణి - పువ్వుగలది. విస - అయిట్టి
 పక్షినిన - పద్మలతను, కలసి - కూడుకొని, భాసిలు - ప్రకాశించునట్టి,
 హేలి - నూనెనియొక్క, కర్మసాక్షిత్వము - యజ్ఞములయందలి యుప
 ద్విష్టృత్వము అని యర్థము. పనులను జూచుటయని యర్థాంతరము. ఎంత -
 ఎంతటిది. దక్షిణాశ - దక్షిణ = యజమానుండిచ్చ దివ్యమందు, ఆశ -
 కోరిక, అని ఆర్థము. దక్షిణదిక్కుని యర్థాంతరము. ఒకప్పుడు - ఒక
 సమయమునను, తరునట్టి - తగినట్టి, కుంభసంభవు - అగస్త్యునియొక్క,
 అగస్త్యుని దక్షిణదిక్కున నుండునని ప్రసిద్ధి. గాంభీర్యగుణము - లోతు
 గుండె గలుగుట యను గుణము, అదెంత - అదెంతటిది. అనుచు తమ

యోగ్యగుణములే - తమ మంచిగుణములే, జనులు - మనుష్యులు, పాగడన్ - స్తోత్రము చేయఁగా. భూమిదురుగు - బ్రాహ్మణులు. అపట్టణంబునకే - ఆవీటియందు, పొలుతురు - ఒప్పుదురు.

శా. పారావారతరంగ రంగ నటన ♦ ప్రారంభ సంభావిత
స్ఫూర్దార సుధారస గ్రసన నం ♦ పజ్జన్యచైతన్య సం
భారోద్భంధుర ముధర క్షితిధర ♦ ప్రత్యగ్రడింభంబులో
నారాజిల్లు గజంబు లప్పురములో ♦ నవ్యచ్చశాంకచ్చవిన్

టీ. పారావార - సముద్రముయొక్క, తరంగ - తరంగములనెను. రంగ - రంగులమందు. నటన - నాట్యముయొక్క, తిరగడముయొక్క యని యర్థము, ప్రారంభ - ఆరంభమును, సంభావిత - పుట్టుచున్న, స్ఫూర - ఆతిశయించిన, ఉగార - విస్తారమును సుధారస - అమృతరసముయొక్క, గ్రసన - తిరుటయొక్క, సంపత్ - విస్తారముచేతను, జన్య - పుట్టిన, చైతన్య - ప్రాణముయొక్క, సంభార - భరించుటచేతను, ఉద్భంధుర-అతిశయములగు, మందరక్షితధర - కవ్యపుగొండయొక్క, ప్రత్యగ్ర-నూతనములైన, డింభంబులోనాన్ - పిల్లలే మోయనునట్లుగా, గజంబులు - ఏనుగులు, నవ్యత్ క్షీణించుచున్న, శాంక - చంద్రునియొక్క ఛవిన్ - కాంతిచేతను, అప్పురములోకే - అపట్టణములో, రాజిల్లుచు ప్రకాశించుచు క్షీణించుచుండు నిమ్మలంకుడు గావున న్వచ్చుండుగానుండునని ముప్పు చెప్పబడినది. ఆ పట్టణములోనివి లెల్ల యేనుగులని తాత్పర్యము.

సీ జాబిల్లిచిన్నపు ♦ బాబా హుమారంపు

సరదారుని యుదార ♦ తర జవంబు

శతకోటి ధరు వీటి ♦ కతిధాటి జని సుధా

ఘమ్ముడెచ్చిన మేటి ♦ ఘనజవంబు

వలీ జక్కవల కింను ♦ విలుకాని యనిసంచు

దెలుపు వేల్పుతురంగ ♦ ముల జవంబు

బవరంబు భువివింటి ♦ దవిలించి విడువ నా

టియరాతిఁ ద్రుంచు క ♦ ట్టియ జవంబు

గీ. నెంచకనె సంచరించుచు ♦ నిగ్రహహయము

పుట్టికట్టి తలంబెల్ల ♦ భూరిభూళి

దార్చనోనా ఖురమ్మల ♦ ధరణిద్రవి

కొనుచు విలసిల్లు నప్పరీ ♦ ఘోటకములు. ౨౦

టీ. జాగిల్ల-చంద్రనయెక్క, చిన్నంపు-చిహ్నవయిన లేడియనెడి, కాకా - గజ్జమును, హామారంపు, సవారగనెట్టి, కరిదారుని-కాతుయెక్క, వాయువుయెక్కయని యర్థము, ఉదారతి-మిక్కిలేగొప్పదియగు, జవంబు - మేమను, వలీ - గుండ్రంబున, జక్కవల కిన్ - చక్రివాకఃక్షులకు, ఇంచు విలుకాని - మస్కధుఃయెక్క, అని - యర్థమయెక్క, సంచు - అంద మను, దెలుపు = తెలియఁజేయఁజేటి, వేల్పు - వేవలెయెక్క, నూర్యని యొక్క యని యర్థము, తురంగముల - గజ్జములయెక్క, జవంబున్ - కేగమును, బవరంపు భుజిన్ - యర్థభూమియంద, వింటిన్ - భగమును, తలంబెల్ల - కంఠాసమచేసి, విడువన్ - వడఁగా, అంటి - తగులుకొని, అరాతిన్ - కత్తివును, ద్రుంచు - చంపుఁజేటి, కట్టియ - బాణమయెక్క, జవంబున్ - కేగమును, ఎంచకనె-అత్యుక్తేష్టకుండఁగనె, సంచరించుచున్ - తిరుగచు, ఇంద్రహయము = ఉచ్చైశ్రీమము, పుట్టికట్టి - జన్మించిఁజేటి, తలంబెల్లన్ - స్థలవంతయు, సముద్రిమని యర్థము. భూరి - విస్తారమగు, భూళిన్ - దుమ్ముచేత, తార్చనోనాన్ - కంఠాసమచేయుటకేమో యను నట్లుగా కిప్పుటకేమోయని యర్థము. ఖురమ్మలన్ - గొరిజలచేత, ధరణిన్ -

భూమిని, త్రవ్వకొనుచున్ - బ్రద్దలగొట్టుచు, అప్పుడీ భూమికములు - అ
పట్టణములోని గొట్టములు, విలసిల్లువ - ప్రకాశించును.

చ. సరస పదక్రమమ్ములుబా ♦ సంగడిసాంగతురంగపుంగవో
త్కరములు పద్మరాగములు ♦ దారకళం దగుపువ్వుగాగ
మూల్ । బరగు నచక్ర చక్రములు ♦ వాటిలియున్న పురీ
రథాళికిం । గురథము తున్నలై నవతఁ ♦ గ్రుంకిన సాటి
యనంగఁ జెలునే. 21

టీ. శివుడు త్రిపురకుంహరము నేయనపుడు భూమి, రథము, వేద
ములు, గుఱ్ఱములు, నూర్యచంద్రులు, చక్రములుజైనవి. ఆ యర్థమునే ఈపద్య
మందు వివరించుచున్నాడు. సరస పద క్రమమ్ములు - సురక - సారక్యముగల,
పదకృమమ్ములు - పాదవిన్యాసములు, అని యర్థము. సరస - రసముతోఁ
గూడిన, పద - పదచ్ఛేదములును, క్రమమ్ములు - క్రమపాఠములును అని
యర్థాంతరము. పాసంగడి - ఒప్పునట్టి, సాంగ - సుపూర్ణావయవములుగల,
తురంగపుంగవ - అశ్వశ్రేష్ఠములయొక్క, ఉత్కరములు - సమాహములు,
అని యర్థము, సాంగ - శిక్షాది వదంగములతోఁగూడిన, తురంగ పుంగవో
త్కరములు, ముందు భూరథమును జెప్పబోవుచున్నాడుగావున నిచట వేదము
లని యర్థము. పద్మరాగములు - పద్మరాగ మాణిక్యములును, ఉదార -
విస్తారమయిన, కళక - శోభచేతను, తగు - ఒప్పుచున్న పువ్వురాగ
మూల్ - పువ్వురాగ మాణిక్యములును, పరగు - ఒప్పునట్టి, అచక్ర - వంకర
లేని, చక్రములు - రథాంగములని యర్థము, పద్మరాగము - పద్మములయం
దనురాగములు, దారకళక - భార్యా విలాసముచేతను, తగు - ఒప్పునట్టి,
పువ్వు - పువ్వుమీసత్వత్రమందయిన, రాగమూల్ - అనురాగములు, పరగు -
ఒప్పునట్టి, ఈ రెండు విశేషణములును నూర్యచంద్రులను దెలుపుచున్నవి.
అట్టి అచక్ర చక్రములని అర్థాంతరము. వాటిలి - అనుకూలించి - యున్నట్టి

పురీ - పట్టణమందలి, రథ - రథములయొక్క, అరికిన్ - పజ్జికి, కుగధము - భూమియనెడి రథము అని యర్థము. కృత్తితమగు రథమని యర్థాంతరము. తున్నలై, = ముక్కలై, నవతక్ = తొమ్మిదియగుటచేత, క్రింగినన్ - అణగిపోగా, అనగా భూమి నవఖండములైన గుముద్రమున మురిగిపోవుచున్నదని తాత్పర్యము. పాటియంగె = సమానమగుటకు, చెల్లునే = తగునా.

విశే. ఇచట “రథవద నౌశ్చ” అనునూత్రముచేత, కగాచేశము రావలసి యున్నను. శ్లేషస్థలముగావున వదలెనుగాని యుచితముగాదు.

ఉ. భల్లవి వేల్లనంబు కరఃపల్లవపాళిని మల్లివల్లరీ

వేల్లన తుల్యమై యనులఁ బెల్లుగ నెల్లడ నుల్లసిల్లుచున్

తుల్లక భూమివల్లభులఁ కోటులకున్మృతకోటి కోటియై

యుల్లసిలక సమీక పటుఁలొప్పును రప్పురి నుద్భటుల్ భటుల్.

టీ భల్లవివేల్లనంబు - బల్లెముయొక్క త్రిప్పడము, కరపల్లవ = చిగురు వంటి హస్తముయొక్క పాళిక = ప్రదేశమందు, మల్లివల్లరీ - మల్లెపూవుల గుత్తియొక్క, పేల్లన = త్రిప్పటతోడ, తుల్యమై - సమానమై, బల్లెమును పువ్వువలె తేలికగా ద్రిప్పచుండిగని తాత్పర్యము. అనులన్ = యుద్ధముల యందు, పెల్లుగన్ - విస్తారముగా, ఎల్లడ = అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లుచున్ - ప్రకాశించుచు, తుల్లక = అల్పలయిన, భూమివల్లభుల = రాజులయొక్క, కోటులకున్ = కోట్లకు, శతకోటి = వజ్రాయుధములయొక్క, కోటియై = కోటిసంఖ్యయై, ఉల్లసిలక = ప్రకాశించగా, వీరుత్రిప్పబల్లెము రాజులకు కోటి వజ్రాయుధములవలె గాన్పించుచున్నదని తాత్పర్యము. సమీక = యుద్ధములయందు, పటులు = శుభుర్ధులగు, ఉద్భటుల్ - గర్విష్టులగు, భటుల్ - జోడులు, అప్పురిన్ - అపట్టణమందు, ఒప్పుదురు - ప్రకాశింతురు.

సీ. పొదలపైఁబొదలు తుమ్మెదలసమ్మదల స
 న్నముల గానముల సం ♦ పదల నలరి
 గిరులపైవరలు పెందరుల నిర్గురుల తు
 పురుల చల్వలపరంపరల నరసి
 యతులపుష్పిత లసత్తుల సుతతుల సా
 గతుల నుబ్బు సుగంధతతుల నెనసి
 శోవల కైగురుల చిన్నువల మేల్పురులకై
 రవులకొల్పంగ మన్మథు వలపించి

గీ. చటుల పాటిర కోటర ♦ నటన ఘటన
 కన దహి నఘటికా వీటి ♦ కా నికాయ
 సారభా సారముల మీలు ♦ మారుతములు
 దనరు సతతంబు నారాజ ♦ ధానియందు.

23

టీ. పొదలపైఁ = పూలుపైపై, పొదలు = వృద్ధిగాంచునట్టి, సమ్మెదల - తేంట్లయొక్క, సమ్మద - సంతోషముచేతను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, న్నముల-చురువులగు, గానముల-పాటలయొక్క, సంపదలకొ- విశేషములచేతను, అలరి-సంతోషించి, గిరులపైఁ = పర్వతములమీద పరలు-ప్రకాశించుచున్న, పెందరుల = పెద్దగురాల చుందలి, నిర్గురుల = ప్రవాహములయొక్క, తుంపురుల-చురువులయొక్క, చల్వల = చైత్రములయొక్క, పరంపరలకొ = పట్టులను, అరసి-చూచి, అతుల-సామ్యములేనట్టియు, పుష్పిత = పూచినట్టియు, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, లతల = తీవలయొక్క, సుతతుల-సమాహములయొక్క, సుగంధులకొ - కలయికలచేతను, ఉబ్బు-అతిశయించుచున్న, సుగంధ-మంచివాసనయొక్క, తతులకొ =

సమూహములను, ఎనసి=పొంది, తోవల=కలువలనెడు, కైదువులకొకత్తులను, అన్నవల=చిన్నచిన్నవియగు, మేల్=మంచివియగు, చవులకైరుచులకై, రవులుకొల్పగకై=ప్రజ్వల్లింపజేయుటకై, మన్మథుకై=చురుని, వలపించి=ప్రీతిగలవానినిగాజేసి, చటుల=చంచలములగు, పొటీర=మంచిగందవుచెట్లయొక్క, కోటర=తోజ్జులయందు, నటన - నాట్యముయొక్క- ఘటన=కలయికచేతను, కనత్=ప్రకాశించుచున్న, అహివధూటికా-నాగకన్యలయొక్క, బీటికా=తాంబూలములయొక్క, నికాయ = సమూహముయొక్క, సారథి=పరిమళములయొక్క, ఆసారములకై-ధారావర్షములచేతను, విస్తారములచేతనని యర్థము. నాగకన్యకలు వాయువును, తినివడుటచే వాని నోళ్ళయందలి తాంబూలపు పరిమళము వాయువున కంటినదని తాత్పర్యము. మీరు=ఆతిథియించునట్టి, మారుతములు = వాయువులు, అరాజధానియందున్ - ఆపట్టణమందు, సతితంబుకై = ఎల్లప్పుడును, తనరు = ఒప్పును.

ల య గా హి .

బంగరుల రంగలరుముంగిటి యరుంగుల కు

రంగట నభంగుర పతంగమణి మాలా

సంగతి నభంగమయి పొంగుచు వెలుగు మడు

లం గళ నెసంగు నవ ధి యంగ లవలీ నా

రంగముల శృంగములనం గులుకు రంగముల

కుం గొలనిచెంగలువలం గల సుగంధా

సంగమునకుం గిరిగొనం గొమరు భృంగములు

మంగళ మృదంగముల ధంగి బురినొప్పన్.

టీ. బంగరుల=బంగారములయొక్క, రంగు- కాంతి, అరు=ఒప్పునట్టి, ముంగిటి = ప్రాంగణమందలి, అరుంగుల=అరుగులయొక్క, కురంగులకై-సమూ

పనుందు, అధంగుర=విరిగిపోవట్టి, పతంగమ=చూర్యకాంత మాశిక్యములయొక్క, మాలా=పంతులయొక్క, సంగతి=కలయికచేత, అధంగమయి = చెడిపోనిదై, పొంగుచు=అతిశయించుచు, వెలుగు = ప్రకాశించునట్టి, మదుల=పాదులయందు, కళ= శోభచేత, ఎసంగు = ఒప్పునట్టి, నవ = కొత్తవియగు, లుంగ = పుల్లమావీధలపు చెట్లయొక్కయు, లవలీ = లతావిశేషములయొక్కయు, నారంగముల = నారిజచెట్లయొక్కయు, శృంగములన= శిఖరములనునట్లుగ, కులుకు = శోభించుచున్న, రంగములన= ప్రిదేశములకును, కొలని = సరస్సుయొక్క, చెంగులువల= ఎత్తుకలువలయందు, కల = ఉన్నట్టి, సుగంధ = మంచిపరిమళముయొక్క, అసంగమునన= సంబంధమునకు, గిరికొను = చుట్టువారుకొనుచున్న, కొమరు = లేతవగు, భృంగములు = శుష్కదళులు, మంగళ = శుభనిమిత్తములగు, మృదంగముల భంగి= మద్దెల్లవలె, పురి= పట్టణమందు, ఒప్పు= ప్రకాశించును.

క. ప్రతి నియతి గుప్తి మద నవ

రత సమరహి తాధికామరమణీ వర శో

ద్యత సిద్ధ కేతనములన్

క్షితి నప్పురియొప్పుగల శశి ఖరద్యతులన్.

25

పా. ప్రతి.....ములన్, ప్రతినియతి - ప్రత్యేక నియమముచేతను, గుప్తి - రహస్యమందు, మద - మదముచేతను, నవ - నూతనములగు, రత - సంభోగములయందు, సమరహిత - సామ్యములేని, అధికామ - పొందబడిన కామముగల, రమణి - స్త్రీలయొక్క, వరణ - తరించుటయందు, ఉద్యత - ప్రయత్నించుచున్న, సిద్ధ - దేవమోనివిశేషులయొక్క, కేతనములన్ - గృహములచేతను, కల శశిఖర ద్యతులన్, కల - ఉన్నట్టి అనగా వ్యాపించునట్టి (ఇది తెలుగుశబ్దముగావున మిశ్రసమాసము) శశి - చంద్రునిచేతనున్న, ఖరద్యతులన్ - నూర్చుచేతను, క్షితిన్ - భూమియందు అప్పురి - అయోమధి ప్రస్థపురము, ఒప్పున్ - ప్రకాశించును.

సీ. ప్రతి...సమన్, ప్రతినియతి - ప్రత్యేకపు యేర్పాటుగల, గుప్తి
 పత్ - కావలిగల, అనవరత - ఎల్లప్పుడు, సమర - యద్ధమునకు, హిత -
 అనకులమైనట్టియ, అధిక - పాడవయినట్టియ, అమరమణి - ఇంద్రనీల
 మాణిక్యములతోఁ గూడిన, వరణ - ప్రాకారమందు ఉద్యత - మీదుగా
 యెత్తబడినవై, సిద్ధ-సిద్ధములై యుండు, కేసమున్ - కైంధాలచేతను, కలశ
 శిఖరద్యతున్. కలశ = గోవురములయందొంచెడు కంఠములతోఁగూడిన,
 శిఖర = శిఖరములయొక్క, ద్యతున్ = కాంతులచేత ఖీతిఁబ్బడియొప్పును.

సీ. కొనగోరెదనునాటి ♦ కుసుమవియ్యవెబోటి

యశావసంబునను ♦ గోరంటలేను

కొమ్మపల్లవపాళి ♦ నమ్మవేలనెకాంచ

సమ్మలొసంగక ♦ నమ్మరాదు

సుదతియిచ్చునుగుత్తు ♦ లొదవుమీ నీవినీ

కిచ్చెదనెప్పుడైన ♦ నిపునునిలును

బాలనీవలన ర ♦ సాల సత్త్వముగంటి

మావిహరిములందు ♦ మనసు గలదె

గీ. యనుచుఁదమతమతమి ♦ దెల్పి కొనుచువచ్చు

విటుల నిటు లలితోక్తి సం ♦ ఘటనపటిమ

నాదరింపుచుఁగులుకు ♦ టాయ్యారములను

పొలఁతులమ్ముదు రంగళ్ళు ♦ బువ్వలచట.

26

టీ. ఈ పద్యమునందు క్షేమభంగిచే పువ్వులమ్ము స్త్రీలకును, విటగారి
 ద్రకు నుక్తి ప్రత్యుక్తులు, పురుషుడు - బోటి = ఓచిన్నదానా, కొనగోరెదను =
 కొనుటకు వేడుకకలవాడనై యుంటిని, నాటికుసుమము = అర్రోజును.

జూచినపువ్వు, ఇయ్యవే = ఇమ్మయనియర్థము, కొనగోరు = గోరుచివర,
 ఎదను = హృదయమందు, నాటి = గ్రుచ్చి, అని యర్థాంతరము, శ్రీ - జోన్ =
 బాగుగనున్నది, వసుంబునక = పువ్వుల తోటయందు, గోరంటు = గోరంటు
 చెట్టు, లేదు = లేదు, అనియర్థము, యావనంబున = జవ్వనముచేతి, గోరు =
 నఖము, అంటలేదు = గ్రుచ్చుకొలేదు అనియర్థాంతరము, పు. కొమ్మ = ఓచిన్న
 దానా లేకకొమ్మ - శాఖయుక్క, పల్లవ = చిగుళ్ళయొక్క, పాళిక్ -
 వయసను, అమ్మవేలనే - ఎందుకుచేత విక్రయించవేయియర్థము. కొమ్మ -
 చిన్నదానా, పల్లవ - విటలయొక్క, పాళిన్ - పత్తిని, నమ్మవేలనే -
 ఎందుకు విశ్వసింపవేయని యర్థాంతరము, శ్రీ - కాంచనమ్మలు - సంపంగి
 పువ్వులు, ఒకరిక - ఇయ్యక, అమ్మరాదు - విక్రయించగూడదు. అని
 యర్థము, కాంచనమ్మలు - బంగారములు, ఒకరిక - ఇయ్యక, నమ్మరాదు -
 విశ్వసింపగూడదు. పు. గుదతి - మంచిపలువరుసగు నొచిన్నదానా,
 ఇచ్చను - కొరికచేత, గుత్తులు - పుష్పగుచ్ఛముల, ఒదవుమీ - యిమ్మా
 అని యర్థము. ఇచ్చనుగుత్తులు - ఈ స్తనగుచ్ఛములు అని యర్థాంత
 రము, శ్రీ - నీవి - నీసంబంధమైనవి, ఎపుడైనన్ - ఏకాలమందైనను, నీకిచ్చె
 దన్ - నీకొసంగదను. ఇప్పుడు - ఈవేళ, నిలువు - అగు, అనియర్థము.
 నీవి - ణకముడి. నీకిచ్చెదన్ అని యర్థాంతరము. పు. బాల - ఓచిన్న
 దానా, నీవలగన్ - నీవల్ల, రసాల - తియ్యమామిడి పండ్లయొక్క. సత్త్వ
 మున్ - స్వభావమును, కంటిన్ చూచితిని అనియర్థము. రసాలసత్త్వమున్
 రస - శృంగారరసముచేతనైన, అలసత్త్వమున్ - మాంద్యమును; అని యర్థాం
 తరము శ్రీ, మావి - మామిడిపండ్లయొక్క, హారములందున్ - భోజనముల
 యందు, మనసుకలదె - ఇచ్చయున్నదా! అనియర్థము. మా విహారము,
 లందుక్ - మా క్రీడలయందు అనియర్థాంతరము. అనుచున్ - ఇట్లుపలుకుచు,
 తమతమతిమిక్ - తమయొక్క కామమును, తెల్పికొనుచుక్ - ప్రకటన
 చేయచు, కచ్చు - చేరుకొట్టి టుక్ = విటగాడ్డను, ఇటు - ఈ ప్రకా
 రము, లలితోక్తి...పటివక్ లలిత - విలాసముగల, ఉక్తి - పలుకుల

యొక్క. ఘటన - కూర్చుంటును, పటిమన్ - సామర్థ్యముచేత, ఆవరింపుచున్ - గారవించుచు, కుటుంబామ్యములను, శ్రమలు - శృంగారముగల, ఓమ్యములను - విలాసములచేత, పాలతును - స్త్రీలు, అవటన్ - ఆపట్టణమున, అంగశ్శన్ - దుకాణములయందు, పువ్వులు - పుష్పములు, అమ్మదురు - విక్రయింతురు.

సీ, గుప్పగుప్పన కప్ప ధి లప్పలిచెడు జడల్

నల్లమబ్బుల భాతి ధి నల్లసిల్ల

నబ్బరంబుగ నుబ్బ ధి గబ్బిగుబ్బల గుబ్బు

పలుహారములుధార ధి లలని నలర

ముదుముదుగ చిదు ధి లదుచదురుకావి

పావడల్ మణిచాప ధి భంగినమర

ప్రత్నరత్నవిచిత్ర ధి బహుమేఖలా ఝలా

తార్కరంబు లురుముల ధి గరిమనొప్ప

గీ. పెల్లుగలహంసకంబులు ధి దల్లడిల్ల

చంచలలుగాక ధరణిపై ధి సంచరించు

మించులన జుచలాక్షులు ధి మేటిసాధ

కోటిసొప్పచుచుండు ర ధి వీట నెపుడు.

27

టీ. గుప్పగుప్పనక = తరుచుతరుచుగా, కప్పలు = నలుపులు, ఆవరించెడి = క్రమ్మునట్టి, జడల్ = జటలు, మబ్బులభాతిక = మేఘములవలె, ఉల్లసిల్లక = ప్రకాశింపగా, అబ్బరంబుగా = ఆశ్చర్యముగా, ఉబ్బు = పొంగునట్టి, గబ్బి = పెద్దవియ్యము, గుబ్బుల = స్తనములయందు, గుబ్బుకదలు = చుండెడు, పలు = విస్తారములగు, హారములు = ముత్యపుసరులు, ధారల లవిక = కన్న ధారలవలె, అలరన్ = ఒప్పుగా, ముందుముందుగన్ = యెట్లు

యెదురుగా, చిందులు = తూలడములను, అందు = పొందునట్టి, చందురు
కావి = లేతయెరుపుగల, పావడల్ = గాగరాలు, మణిచాపధంగి = ఇంద్ర
ధనుస్సునలే, అమరత్ = ఒప్పగా, ప్రత్న = ప్రశస్తములయిన, రత్న = మణుల
చేత, విచిత్ర = చిత్రములగు, బహు = విస్తారములగు, మేఖలా = మొలనూళ్ళ
యొక్క, రూపాత్కరంబులు = రుక్మమను ధ్వనులు, ఉరుములగరిమత్ =
గర్జితములయొక్క అతిశయముచేత, ఒప్పన్ = ప్రకాశించుచుండగా, పెల్లు
గల = అతిశయముగల, హంసకంబులు = కాలికడియములనెడు, అంచలు =
తల్లడిల్లెత్ = తొట్టుపడగా, చంచలుగాక = కదలునవిగాకుండ, ధరణి
వైన్ = భూమిపముని, సంచరించు తిరుగునట్టి, మించులత్ = మెరుపులను
నట్టుగా = చంచలాత్ములు = స్త్రీలు, అవ్వీటత్ = ఆ పట్టణమునందు, ఎపు
డుత్ = నిత్యమును, మేటి = శ్రేష్ఠమగు సాధకోటిన్ = చాల మేడల
నుందు లేక మేడలచివరనుందు, ఒప్పచుందురు = ప్రకాశించుచుందురు.

క. మహిభృత్పతియేలుబురిన్

మహిమోన్నతి జనకుడాగ ♦ మ స్థగితాంచ

దృహులహరిభక్తియోగా

వహిత మహాప్రాధి మహిమ ♦ వంతుడనంగన్. 28

టీ. పార్వ-మహిమోన్నతి జనకుడు, మహిమ-సామర్థ్యముయొక్క,
ఉన్నతి = బోన్నత్యమునకు, జనకుడు = పుట్టించునట్టి, హిమవంతుడనంగన్
= హిమవంతుడనునట్టి, మహిభృత్పతి = పరవతరాజు, అగమ.....
ప్రాధిమన్. అగమ = ర్మక్షునముదాయముచేత, స్థగిత = కప్పబడిన, అంచత్ =
ప్రకాశించుచున్న, బహు = విస్తారములగు, లహరి = ప్రవాహములయొక్క,
రక్తి = రచనలయొక్క, యోగ = సంబంధమును, అవహిత = జాగ్రూక
మయిన, మహత్ = గొప్పదైన, ప్రాధిక్ = బహిమముచేత, పురిక్ =
పట్టణమును, ఏలన్ = పరిపాలించును.

నీత-మహిమోన్నతి, మహిమ = సామర్థ్యముయొక్క, ఉన్నతి =
 ఉన్నత్యముగల, జనకుడు = జనకుడనే పేరుగల, మహిభృత్యుతి = రాజ
 శ్రేష్ఠుడు, ఆగమ...వంతుడు, ఆగమ = కాస్త్రములచేత, స్థగిత = వ్యాప్త
 మయిన, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, బహుల = విస్తారముగ, హరిసక్తి = విష్ణు
 సేవయందును, యోగ = అష్టాంగ యోగములయందును, అవహత = జారూక
 మయిన, మహత్ = గొప్పదియగు, పౌగ్ధి = నేర్పుయొక్క, మహి...వంతుడు =
 మహాత్మ్యముగలవాడు, అగన్ = అనునట్లుగా, పురి నేలున్.

ఉ. చల్లనివాడు పాదముల † చాయలఁ దీన నెల్ల వారికిన్
 గొల్లలుగాఁగ నూర్చికలు † గొబ్బున హంసక కంఠంబులున్
 జల్లెడువాడు వాహినుల † సంఘటనంబృతికూలన ర్తన
 త్సుల్లక భూమిభృత్కులము † గ్రుంగఁగ జేయునతండు మేదినిన్. 23

పా॥ అతండు = ఆహిమవంతుడు. మేదినిన్ = భూమియందు,
 చల్లనివాడు = వంచుకొండ యగుటచే శైశ్వముగలవాడు, పాదముల
 చాయలన్, పాదముల = దగ్గజనులగు చిన్న గుట్టలయొక్క, చాయలన్ =
 నీడలయందు, చేరినవారికిన్ = వచ్చినవారికి, గొల్లలుగాఁగన్ = సమృద్ధిగా,
 ఉర్చికలు = నీటిచలులు, హంసక కంఠంబులున్ = హంసక = చిన్న హంస
 లను, కంఠంబులున్ = ఉదకిమిందువులును, గొబ్బున్ = త్వరగా, చల్లెడు
 వాడు = చిన్నువాడు, వాహినుల సంఘటనన్. వాహినుల = చుల మొక్క
 సంఘటనన్ = కూర్పుచేత, ప్రతి...కులమున్, పృతికూల = నీటికరుదుగా,
 ర్తన = ఉనికిగల, త్సుల్లక = చిన్నదియగు, భూమిభృత్ = పరవ్రతములయొక్క
 కులమున్ = గమూహమును, గ్రుంగఁగ జేయున్ = కూలిసోపునట్లుగా
 జేయును.

నీత-అతండు = ఆ జనకుడు, చల్లనివాడు = సరసమైన యంతఃకరణ
 ముగలవాడు, పాదములచాయలన్ = కాశ్యసమీపములయందు, చేరినన్ =

సమీపించగా, ఎల్లవారికిఁ = అందఱికి, కొల్లుగాఁగన్ = సమృద్ధిగా,
 ఊర్జితములు = ఉంగరములు, హంసక కంకణంబులుఁ, హంసక - కాలి కడి
 యములు, కంకణంబులుఁ = చేతికడియములును, చల్లడివాఁడు = విస్తారముగా
 నిచ్చువాఁడు, వాహినులసంఘటనన్, వాహినుల = నేనలయొక్క, సంఘ
 టనన్, = కూర్పచేత, ప్రతికులమున్, ప్రతికుల = ఎదిరించెడి, వర్తన =
 సంచారముగల, తుల్యకథామిథ్యమృతమునన్, = కొద్ది రాజులగుంపును,
 మృంక్షణీయన్.

సీ. కుండమ్ముల సితార ♦ విదమ్ముల మృణాళ,
 బృందమ్ములను పయ ♦ స్వందములను
 రంగమ్ముల సుధాత ♦ రంగమ్ముల సభస్తు,
 రంగమ్ముల సురసా ♦ రంగములను
 హారమ్ముల శరద్వి ♦ హారమ్ములను గాంగ,
 పూరమ్ముల ఘనక ♦ పూరములను
 నూనమ్ముల గళావి ♦ తానమ్ముల నుడువ,
 తానమ్ముల సురసా ♦ తానములను,

గీ. సాగసుమగరాల నిగరాల ♦ నిగ నిగలను
 మిగుల నలరారు నెలరాల ♦ తగు వగలను
 దెగడి పొగడొందు నెల్లెడి ♦ జగతి నతని
 పరమహిమ హృద్య శోభాప్ర ♦ భావగతులు. 30

పా-ఆతని = ఆహిమవంతునియొక్క, పరమ...గతులు, పరమ =
 ఉత్కృష్టమైన, హిమ = మంచుచేత, హృద్య = మనోహరమగు, శోభ =
 సౌగంధ్యము, ప్రభావ = అతిశయముయొక్క, గతులు = రీతులు, కుండమ్ము
 లన్ = మల్లిపువ్వును, సితరవిదమ్ములన్ = తెల్లతామరలను, మృణాళ =

తామరతూండ్లయొక్క, బృందమ్ములన్ = సమాహములను, పయస్విద్యములను, పయః=పాలయొక్క, స్వందములను = ప్రవాహములను, రంగమ్ములన్=తరంగలను, సూర్యతరంగమ్ములన్ = అచ్యుత కరటములను, నభస్తరంగమ్ములన్ = ఉచ్చైశ్రవములను, సూరసారంగములను = విరావతములను, ఇచట ఉచ్చైశ్రవమును నైరావతమును నొక్కటొకటియైనను బహువచనములు చెప్పుట యొక్కొకదాని నేగాక యిట్టివి యనేకములయినను వానిని నిరసించగలదని యతిశ యోక్తి కయియని యెఱుంగవలయును. హారమ్ములన్ = ముత్యములసరులను, శరద్విహారమ్ములను, శరత్ = శరద్భతువుయొక్క, విహారమ్ములను = విలాసములను, గాంగపూరమ్ములను, గాంగ = గంగాసంబంధులగు, పూరమ్ములను=ప్రవాహములను, ఘనకర్పూరములను, గొప్ప కప్పురములను, నూనమ్ములన్ = మల్లి మొదలగు పూవులను, కళావితానమ్ములన్ = చంద్రికశల సమాహములను, ఉసుప్రతానమ్ములన్ = నక్షత్ర సమాహములను, సూరసంతానములను, సూర = దేవతలయొక్క, సంతానములను = కల్పవృక్షములను, సాగను...నిగలను, సాగను = చక్కనైన, మరల నిగరాల= శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, నిగనిగలను = కాంతులను, మిగుల...వలను, మిగులన్ = విస్తారముగా, అలరారు=ప్రకాశించుచున్న, నెలరాల=చంద్రికాంత మాణిక్యములయొక్క తగు=అనుకూలమగు, నగలను = విలాసములను * తెగడి = తిరస్కరించి, జగతిన్ = భూమియందు, ఎల్లెడన్ = అంతటను పొగడొందున్=స్తోత్రము చేయబడును.

నీత-అతని = ఆ జనకునియొక్క పర...గతులు. పర = శత్రువుల, యొక్క, మహిమ = సామర్థ్యమును, హృత్ = హరించుచున్న, యశః = కీర్తిలయొక్క, భా = కాంతులయొక్క, ప్రభావ=సామర్థ్యముయొక్క, గతులు= గీతులు, శేషము సమానము.

క. ధరణీభృత్పతి కటకం

బరుదై తగుసంగరాజి ♦ తాత్పర్యసపదా

తి రుచిరమై గజసంతతి

సరసతరుల కప్రమేయ సౌఖ్యవహమై.

31

పా-ధరణీభృత్పతికటకంబు. ధరణీభృత్పతి-పర్వతరాజైనహిమవంతుని యొక్క, కటకంబు = నితంబప్రదేశము, సంగ .. రుచిరమై, సంగ = సంభోగముచేతను, రాజిత = ప్రకాశించుచున్న వారియొక్క, ఆశ్వాస-అలయిక తీర్పులకయిన, పద = స్థానములచేత, అతిరుచిరమై = మిక్కిలి మనోహరమైనదయి, గజసంతతిన్, గజ = ఏనుగులయొక్క, సంతతిన్ = సమూహముచేత, సరసతరులకున్, సరస = బలముతోకూడి, తరులకున్ = చెట్లకు, ఆప్రమేయ సౌఖ్యవహమై, అప్రమేయ = ఎన్నశక్యముకాని, సౌఖ్య-సుఖమునకు అవహమై = కలుగజేయునదియై, ఏనుగులు చెట్లను విరిచివేయుట లేదనుట అరుదైతగున్ = అశ్చర్యమయి యుండును.

సీత-ధరణీభృత్పతి కటకంబు = ధరణీభృత్పతి = రాజశ్రేష్ఠుడయిన జనకునియొక్క, కటకంబు = పట్టణము, సంగ ... రుచిరమై, సంగర = యుద్ధమందు, ఆజిత = జయించబడని, ఆశ్వ = గుఱ్ఱములచేతను, ఆస-రథములచేతను, పదాతి = కాల్యములచేత, రుచిరమై = మనోహరమైనదై, గజసంతతి = ఏనుగులయొక్క సమూహముచేత, సరసతరులకున్ = మిక్కిలి రసవంతులకు, విశ్వరథము కలవారికి మని యర్థము, శేషము సమానము.

విశేష — అస ఉపవేశసే అను ధాతువుపయి నధికరణార్థమునందు ఘణిచేసి దీనియందు తూర్పుదురు అని యర్థము చేరుగా రథమని యర్థము చెప్పవచ్చును.

చ. ధవళతనూర్ధ్వపుండ్రములు ♦ దారమహాదరచక్రముద్రసార్జవ భుజగాహితప్రథిమ ♦ సత్తులసీ వనమాలికల్ సదా ప్రవిలసితంబుగాబృథుల ♦ పన్నగరామలక్రీరముల్ స్వవై భవములనింపుచెల్పనతి ♦ భాగ్యములందగునాతఁడెప్పుడున్.

పా. ధవళతన్ = తెల్లపుచేత, ఊర్ధ్వపుండ్రములు = మైముడు తెల్ల
తామరలు, తాగన్ = కదిసి యుండగా, మహాదరచక్రియ, మహత్ = గొప్పని
యగు, దర = గుహలయొక్క, చక్రియ = సమాహు, ఉద్రీసా...ప్రథియ,
ఉద్రీసా = ఉన్నతభూమిలయొక్క అర్జన = తిన్నదనముగల, భుజగ =
పాములచేత, ఆహిత = తీసుకొనిరావడిన, ప్రథియ = అతిశయము, అనగా ఆ
కొండయందున్నత భూమిలయందు బాములుసాగి పొడవుగానున్నవని తాత్ప
ర్యము. సత్తులనీవనమాలికల్, సత్ = మంచివగు, తులనీ = గులీని చెట్లయొక్క,
వన = తోటలయొక్క, మాలికల్ = పక్షులు, సవా = ఎల్లపుడు, ప్రవిలసితంబు
గాన్ = ప్రకాశించుచుండగా, పృథు...రామలకు, పృథుల = విస్తారములైన,
పన్నగ = పాములయొక్క, రామలకు = స్త్రీలకు, నాగకన్యకలకనుట, ఈ
రముల్ = పొది, స్వవైభవములకు = తమ యుచ్ఛ్రావములచేత, ఇంపుదె
ల్పకు = సుఖోపయ కలిగించగా, ఆతడు = ఆహిమనకుడు, అతి భాగ్య
ములకు = గొప్ప యదృష్టములచేత, తగుకు = ఒప్పును,

నీతి-ధవళ...పుండ్రములు, ధవళ = తెల్లనైనట్టి, ఇది యూర్ధ్వపుండ్ర
ముల కువిశేషణము. తను = శరీరమందలి, ఊర్ధ్వపుండ్రములు = నిలువుబొట్టు
ను, ఉద్రీసా...ముద్ర, ఉద్రీసా = విస్తారముగా, మహత్ = ప్రతిష్ఠపరు, దర =
శంఖముయొక్కయు, చక్ర = గుండగన చక్రముయొక్కయు, ముద్ర = ముద్రిక,
సార్జవ...ప్రథియ, సార్జవ = తిన్నదనముతోగూడిన, భుజ = బాములయం
దు, గాహిత = ప్రవేశింపఁ జేయుడిన, ప్రథియ = అతిశయము, సత్తు...లికల్
సత్తులని = మంచితులని దళములతోగూడిన వనమాలికల్ = అకుటుంబము, బువ్వు
లం జేర్చిన దండలు, సవా ప్రవిలసితంబుగాన్ = యెల్లపుడుఁ బ్రకాశించునట్లు
గా, పృథు...కీరముల్, పృథు = విస్తారముగా, లవత్ = పలుకుచున్న, నగర
= పట్టణమందలి, కీరముల్ = చిలుకల్, స్వవైభవములకు = తమగొప్పతనము
లచేత, ఇంపు దెల్పకు = శోభనియ్యగా, ఆతడు = ఆజనకుడు, ఎప్పుడుకు
= ఎల్లపుడు, నతిభాగ్యములకు, నతి = నమస్కారములను, భాక్ = పొందునట్టి
యములన్ = మునులనుగూర్చి, తగున్ = అనుకూలించును.

క. అతడు ను మేరుజహేమ

న్యతిమేనను గొప్పనన్ ఘ ధ నోన్నతిగమలో

న్నతి మొగమునదగు మగువను

గృతియై వరియించె సత్య ధ ధృతి నామహితక్. 33

పా. — అతడు = అహిరతుడు, నుమేరుజన్ = మేరు పర్వతపుత్రిక
వైష్ణవము, హేమన్యతిన్ = బంగారమువంటి కాంతిగలిగినవైష్ణవము, గొప్పనన్ -
తురుమునగు. ఘనోన్నతి, ఘన = మేఘముల మొక్క. ఉన్నతి = బొన్న
త్యమును, మొగమునన్ = ముఖమునందు, కనుగొన్నతి = పద్మముమొక్క
కొన్నిత్యమును, తిప = ఒప్పునట్టి, సత్యన్యతి = నిజమును పైవ్యముగలది,
నాక్ = అనిగా, మహితన్ = పూజ్యురాలమున, మేనన్ = మేనయిన మేరు
గల, మగువను = స్త్రీని, కృతియై = స్వేచ్ఛయై, వరియించెక్ = వివాహమా
యెను.

సీత — అతడు = అహిరతుడు, మేనను = శరీరమును, నుమేరుజహేమ
న్యతి, నుమేరుజన్ = మేరుపర్వతమునందుబట్టిన, హేమ = బంగారముమొక్క
న్యతి - కాంతి, సత్యన్యతి నామ హితన్ = సత్యన్యతియను పేరుచేత, హితన్ =
వెల్లురాలగు, శేషము సమానము.

సీ. మగరాల నిగరాల ధ జగిలీల దగుమేలు

ధనదసాధములొక్క ధ దారివెలుగ

పగడంబులుగడుం బొ ధ సంగు డంబరమురంగ

యువతిశాలలయొక ధ యోరహిర

వెలముతైముల మొత్త ధ ములపొత్తు దళుకొత్తు

గాంధర్వశాలలొ ధ క్కటజెలంగ

నునుకొంపుగల కెంపు ♦ లను మీరు విద్యాధ
రాగారవారము ♦ క్కవని నిలువ

గీ! నిప్పుగిది సర్వసంపద ♦ లింపునింప
నతని నగరుచిర స్ఫూర్తి ♦ నభినుతింప
నలవిగాదీధరణి మోయు ♦ చిలువకైన
నలువకైనను బలుకుల ♦ చెలువకైన.

34

పా-మగరాల నిగరాల = శ్రేష్ఠవజ్రములయొక్క, జిగి-కాంతియొక్క
లిలన్ = విలాసముచేత, తగు=ఒప్పునట్టి, ధనదసాధములు = కుబేరునిమేడలు
ఒక్కదారిన్ = ఒకవైపు, వెలుగన్ = ప్రకాశింపగా, పగడంబులు = పవ
డములు. కడున్, = మిక్కిలి, పాసగు=ఒప్పునట్టి, డంబరము=విజృంభణము
ఉంగన్ = తగునట్లుగా, యవతీకాలల - స్త్రీవిహారగృహములే, ఒకయోర
మారన్ = ఒకవైపున సతిశయింపగా, వెలిములైము = తెల్లముత్యముయొక్క
ముత్రముల = సమాహములయొక్క, పొత్తు = స్నేహము, తగుకొత్తు = కాం
తికపించుచున్న, గాంధర్వకాలలు, గాంధర్వ, = గంధర్వుల సంబంధులగు
కాలలు = సాలలు, ఒక్కటను = ఒకవైపున, వెలుగన్ = ప్రకాశింపగా,
నును = నున్ననైన, కెంపుగల - ఎరువుగల, కెంపులను - పద్మరాగములచేత
ను, మీరు - ఒప్పుచున్న, విద్యా...వారము - విద్యాధర దేవరొనివిశేష
లయొక్క, ఆగార - గృహములయొక్క, వారము - సమాహము, ఒక్కవనిన్
- ఒకభూమియందూ, నిలవన్, ఉండగా, ఇప్పుగిదిన్ - ఈరీతిగా సర్వసంప
దలు - అన్ని యైశ్వర్యములను, ఇంపున్ - అనందమును, నింపన్ - నిండించ
గా, అతని - ఆహిమవంతునియొక్క, నగరుచిరస్ఫూర్తి - నగ - పర్వతమా
యొక్క, లేక వృక్షములయొక్క రుచిర - మనోహరమగు స్ఫూర్తిన్ - అతి
శయమును, అభినుతింపన్ - స్తోత్రముఁ జేయుటకు, ఈ ధరణిమోయు

చిలువకైన్ - శేషునకైన్, నలవకైన్ - బ్రహ్మకైన్, పలుకుల చెలువ
కైన్ - నరకవృత్తికైను, అలఁగాదు - కక్యముగాదు.

నీతి - ధనదసాధములు-ధనములిచ్చువారి, మేడలు, పగడములు దంబున్
- కాంతిని, అరము - మిక్కిలి, పాసగన్ - పొందును, రంగయవతికాలలు
- నాట్యముఁ జేయు శ్రీయొక్క యశ్యు. గాంధర్వకాలలు, సంగీత
కాలలు, విద్యాధరగారములు - విద్యావంతులయొద్ద, అతన్ - ఆ జనకుని
యొక్క నగరు - పట్టణము, చిరన్మూర్తిన్ - చిరకాలాతిథయముచేత, శేషము
నమూను.

క. ఘనమైనాకపదంబునఁ

దనరెడు మేల్కొమరుఁ గన్న ♦ తనసతి యలి పా
నన మానిభృతోటబసే

ననమున దనకింపు నింప ♦ బాటిలు నతఁడున్. 34

పా. ఆతిఁడున్ - ఆహినుఁడును, ఘన మైనాకపదంబునన్ - ఘనమైన
మైనాకపదము చేరచేతి, తనరెడు - ఒప్పుచున్న, మేల్కొమరున్
- మఁచికుమారుని, కన్న - కాంచిత్రీ, తనసతి - తనభార్యయగు మేనక
అతిపాపమా = మిక్కిలి పరిశ్రమగు, నిభృతానిశ్చలమగు, ఉటుజ-పల్లకాల
యొక్క, నేవనమునకై - నేవించుటచేత, ఈ మెయోగిని యాటచేతఁ బల్ల
కాలల యందుండునట. అట్లు కుమారసంభవము ప్రథమస్థలో 'మేనాం
మునీనా మపిమాన నీయం' అని కాళిదాసు చెప్పియున్నాడు. వ్యాఖ్యాతయు
దీనిని వివరించెను. తనకు-తనకు, ఇంపునకై-సంతోషము గలిగించఁగా, పాటి
లుకై-ఉండును.

నీతి - ఆతిఁడుకై-ఆబసకుఁడును, ఘనమైన-గొప్పదియై, నాకపదంబు
నకై-స్వగ్రమునందు, తనరెడు ఒప్పునట్టి, మేల్-మంచిదియగు, కొమరుకై-
మనోవారణ్యమైన, కన్న-పొందిన, తనసతి-తనభార్యయగు నభ్యభృతి, అతి

సావన-మిక్కిలి పవిత్రులగు, మాని-మునీశ్వరులచేతను. భృత-నిండిన, ఉటుజ-
గృహముయొక్క, సేవమునకై-సేవచేత. తనకుకై-తనకు, ఇంపునింప వాసి
లుకై-అనగా జనకుడు వేదాంతిగావున యజ్ఞవల్క్యుడి ముహూ పీఠియిల్లు
నిండియుండగా జనకునిభార్య వారలకుప్రచారము సేయుచుండునటు.

చ. అశిధిలగంధసారసన ♦ నానలసారవషట్పవోన్నతుల్ :

కుశలవనప్రచారములు ♦ కోమలసామజశబ్దవారముల్ ।

భృశముదలిర్పదర్పితహ ♦ గి ప్రముఖాఖిలసత్త్వఁడై ముచో

విశదిమరుండునాతఁడు ప ♦ విత్రిసదాశ్శబ్ద పాక్షసూతుఁడై.

పా—అతఁడు-అజినకుడు. అశిధి...న్నతుల్-అశిధి-విడిపోని,
ని, గంధ—పరిమళముగల, సారస—పద్మములయొక్క, వన పాదలయందు
అనలస - మందములు కాని, అరవ-ధ్వనులగల, వట్పద-తు మ్మెదలయొక్క,
ఉన్నతుల్-బేన్నత్యములను, కుశలవనప్రచారములు- కుశల-క్షేమముల,
వన - వనములయందైన, ప్రచారములు - మాగ్ధములను, కోమల...వార
ముల్- కోమల - సూతనములగు, సామజ-వీరులుగలయొక్క, శబ్ద-ధ్వనుల
యొక్క, వారముల్-సమూహములను, భృశము = అన్యాయమును, విత్రిసన్-
ఒప్పుగా, దర్పిత...సత్త్వఁడై- దర్పిత - చుదించిన, హరిప్రముఖ సింహ
ములు మొదలుగాగల, అఖిల - సమస్తములయిన, సత్త్వఁడై - జంతువులు
గలవాడై, పని...నూతుఁడై- పని-వజ్రముధమువలన, త్రసత్ - జడియు
చున్న, ఆత్మజ - కుమారునియొక్క, పాక్షసూతుఁడై - నూత్రములవంటి
తెక్కలగుంపుగలవాడై, విశదిమన్-తెల్పుచేతను, ఉండున్-ఉండును.

సీత — అతఁడు-అజినకుడు, అశిధి...న్నతుల్- అశిధి-విడిపోని,
గంధసార=మంచిగంధముగల, సవన - యజ్ఞములయందైన, అనల-అగ్నిహోత్ర
ములయొక్క, సార-స్థిరములగు, వట్పద-వట్పాదములయొక్క, ఉన్న
తుల్-బేన్నత్యములను, కుశలవనప్రచారములు- కుశ-దర్శనయొక్క, లవన-

కొమ్మడము మొక్క, ప్రచారములు - ప్రసక్తులును, శోమల...వారముల్ -
 శోమల-ఇంపమున, సాచు-సాచుములమును, జ-పుట్టిన, శబ్ద - శబ్దముల
 మొక్క, వారముల్-సమూహములును, శృశము - మిక్కిలి, తలిగ్నన్ -
 ఒప్పుగా, తిగ్నతి...సత్తుండై- తృప్త-శృప్తిపొందించబడిన, హరిప్రముఖ-
 ఇంద్రుడు మొనలుగాగల, అఖిల - సమస్తదేవతలమొక్క, సత్త్వండై -
 స్వభావముగలగాండై, పవిత్ర...నూత్నండై- పవిత్ర - పవిత్రమయిన,
 సత్ - శౌగ్యమయిన, అశ్మ - శరీరమందలి, జప - జపముమొక్క, అక్ష
 నూత్నండై - జపమాలికలుగలవాడయి, విశదమన్ - విమలవృత్తిచేతను,
 ఉండున్ - ఉండును.

వ. సర్వసర్వ సహ సర్వస్వ నిర్వహణ ధూర్వహుడగు
 నమ్యుర్విధర తిలకుండాక్కనాడు గండమండలీసాగంధ్య
 నిష్పంద పుష్పాధమ సైనంధమ జాలంబులు నీలంబులగు
 కపోల మూలచమరవాలంబుల నీలత్యోబు నాలంబింప,
 నాంజూరుల మాడలీకృత శుడావండుంబుల బట్టికొనుచు
 నెట్టకేలకు నుట్టిపడుచు నుద్దండంబగు వేదండ మండంబు
 నొక దండదండవిప నఖండపూడరీకమాడల పరిహింప
 నంబులు తండోపతండంబులుగా మోడార నిండారుచు
 నిలచు రాజహంస సమాజంబు లవ్యాజతేజంబున నొక
 జగతిండేజర్లెల్ల, బదపదమున ముదముదయముగొన రుచిర
 మందు రాప రాగాభోగంబు మీర, సుఖీన భావంబుగాన
 నిభృతంబగు గంధర్వబృందంబుమట్టుకు పెక్కుటెక్కుల
 నొక్క-చక్కి-పిక్కి-టిల్ల, నాగమాంతసంతత సుమనోవికాస

సమాపాదితవాసనోల్లాసంబున భాసిల్లుచు హరితతైత్వకతా
నపక్షపాతంబున నిరంతరాభ్యస్యమాన విష్ణుకదమార్గబగు
ద్విజవర్గంబు రసాలసాలపరసహితప్రచారంబునం బిసాళించు
దక్షతఫలంబు లొసఁగించు, నొక్కతట్టుకొట్టుకొనఁగ నగరు
వెడలి చచు సమయంబున.

37.

పా -- <ర్వ...హ్వహుడు- సర్వ-సమస్తమైన, హ్వహు-
భూమియొక్క, సర్వ-సమస్త ధనుయొక్కయు, నిర్వాణ-విశ్వహిం-
చుటయందు, భూభాగమును వహించినవాడు, అగు-తయినట్టి.
ఇచట భూభాగమును వహించువాడను నర్థము చెప్పటకయి శిబ్దచిత్రము
నందు లాలనుండగు కవి యింతి శబ్దాడంబరమునుజేసెను. ఆయుర్విధరతిల
కుండు-ఆపర్యతశ్రేష్ఠుడు, ఒక్క-వాడు-ఒకదినము, గండ...జాలంబులు
గండమండలీ - గండస్థలములయందైన, సాగంధ్య - పరిమళమునందు,
నిష్పంధ = కదలనట్టి, పుష్పంధయ = తుమ్మెదలయొక్క, స్తనంధయ =
పిల్లలయొక్క, జాలంబులు = సమాహంబులు, నీలంబులగు = నల్లవైన, కపో-
లమాల = గండస్థలములయొక్క మొదళ్ళయందైన, చమరవాలంబులకై =
వింజామరలయందు, నీలత్వంబుకై = నీలమణులొటను, ఆలంబింపకై = పొం-
దఁగా, ఒండొరులకై = ఆనోన్యమును, మండలు...దండంబులకై, మండలీ-
శ్వర = గుండ్రములుగాఁ జేయఁబడిన, శుండాదండంబులకై = కట్టలవంటి
తొండములచేతి, పట్టుకొనుచుకై = స్వీకరించుచు, ఎట్టుకేలకై = అతి
ప్రయాసమున, ఉట్టిపడుచుకై - అతిశయించుచు, ఉద్గండంబగు - మదించిన
వేదండ - ఏనుఁగులయొక్క, మండంబులు - సమాహములు, ఒకదండకై -
ఒకవైపున, తాండవింపకై - నటించఁగా, ఆఖండ ... హిండనంబులు,
ఆఖండ - యెడతెగని, పుండరీక - పులులయొక్క, మండల - సమాహముల
యొక్క, పరిహిండనంబులు - అంతట గుంచారంబులు, తండోప తండంబులు.

గో - విస్తారముగ, మొదలగో - అతిశయించగా, నిండారుచు - నిండారు, నిలుచు - ఉన్నట్టి, రాజహంస ... సమాజంబులు రాజహంస - ఎఱ్ఱనికాళ్ళు ముక్కులుగల మంచలయొక్క, సమాజంబులు - సమూహంబులు, అవ్యాజశేజంబున - నిష్కపటకాంతిచేత, ఒకజగతి - ఒక భూమియందు, లేచిల్ల - ప్రకాశించగా, పదపదున - ప్రతిబింబమునగు, మదము - సంతోషము, ఉదయమున - పుట్టిగా, రుచిరము - కాంతి సమృద్ధిచేత, దురాపరాగాభోగంబు, దురాప - పాండకశక్యముగాని, రాగ - కల్హాదిరాగములయొక్క, ఆభోగంబు - అతిశయము (పరిపూర్ణత్యము.) మార - అతిశయించగా, నుఖలీనభావంబు, నుఖ - నుఖయందు, లీన - అడగిన, భావంబు - అభిప్రాయము గలవియు, గానిభృతంబు, గాని - సంగీతమందు, నిర్భృతంబు - నిశ్చలమయినదియు, అగు - అయినట్టి, గంధర్వ బృందంబు, గంధర్వ - దేవతాని విశేషులయొక్క, బృందంబు - సమూహము, ఉగులెక్కు - అతిశయించునట్టి, చెక్కు - విస్తారమయిన, లెక్కుల - ఉద్యోగములచేత, ఒక్కచక్కి - ఒకరముపున, పిక్కటిల్ల - నిండియుండగా, అగమాత...ఉల్లాసంబున, అగమ-వృక్షరంబంధమయిన, అంత - చివరలయందు, సంతత - ఎల్లప్పుడును, నునున - పుష్పములయొక్క, వికాస - విడియుండుటచేత, సమాపాదిత - పాండబడిన, వాసనా - పరిమళమందు, ఉల్లాసంబున - ఆనందముచేత, భాసిల్లుచు - ప్రకాశించుచు, హరి - పాశంబున, హరితత్వ - పచ్చదనమే, వికతానముఖముగల, పక్షు - తెక్కులయొక్క, పాశంబున - ప్రసారముచేత, ఇచట హరితత్వ విశేషమువలన నీపక్షులు చిలుకలని తెలియదగినది. నిరంత...మార్గంబగు, నిరంతర - ఎడతెగనట్లుగా, అభ్యసృహన - చిహ్నబడుచున్న, విష్ణుపద - ఆకాశముయొక్క, మార్గంబగు - తోవగలయైన, ద్విజవర్గంబు - పక్షీసమూహము, రసా...చారంబున రసాలసాల - తియ్యమామిడి చెల్లుయందును, పనస - పనసచెల్లుయందును, హిత - ఇవ్వరుగు,

ప్రచారఁబునకే - సంచారముచేత, పిసాలించు - ప్రకాశించు, దక్షతకే - సామర్థ్యముచేత, ఫలఁబులు - పండ్లు, ఒసఁగుచుకే - రాల్చియుప్పుచు, ఒక్కతట్టు - ఒక్కస్థలము, నెట్టుకొనఁగకే - అక్రమించఁగా, నగరువెడలి - పట్టణము బయలుదేరి, చను, సమ ముంబునకే - వెళ్లునప్పుడ.

సీత — తాండవింపకే, అనువటువ వర్ధము సమానము, ఉర్వీధరతిల
కుండు అనుచోటమాత్రము రాజశ్రేష్ఠుడైన జనకుడని యర్థము. అఖండ ..
రిహిండఁబులు, అఖండ - చిరిగిపోఁట్టి, పుండరీకమండల - గుండ్రమైన
గొడుగులయొక్క, పర్వీండనంబులు - అంతట పంచారంబులు, తిండోప
తండంబులుగా మెండారనిండారును నిలుచు...రాజహంస సమూహంబులు,
రాజహంస — రాజశ్రేష్ఠులయొక్క, సమాజంబులు — సమూహంబులు,
అవ్యాజతేజంబున నొకజగతిఁ దేజరిల్లుచు - పదపదమునకే - ప్రతియడగు
నందు, ముదిముదయముగొనన్ - సంతోషము పుట్టఁగా, రుచి...మీఁక,
రుచిర - పరిశుద్ధములగు, మందురా - గుఱ్ఱముల సాలలయందయిన, పరాగ-
భూమియొక్క, ఆభోగంబు - పరిపూర్ణత, మీరన్ - అతిశయించఁగా, నుఖ
లీనభావంబు, ను = యోగ్యమైన, ఖలీనభావంబు = కలెవులు కలుగుటను,
కాని = పొందఁట్టి, భృతింబగు = సంపాదించఁబడిన, గంధర్వబృందంబు =
గుఱ్ఱమలగుంపు, ఉడుదెక్కు నెక్కు తెమ్మల నొక్కచక్కిఁ బిక్క
టిల్లక. అగమాంత...ల్లాసంబునకే, అగమాంత-ఉపనిషత్తులచేతనైన, సంతత-
ఎడతెగనిను-యోగ్యమగు, మనోవికాస-మనో నైర్మల్యముచేత, సమాపాదిత-
పొందఁబడిన, వ సవా - సంస్కారము యొక్క, ఉల్లాసంబునకే - ఆనంద
ముచేత, భాసిల్లుచుకే - ప్రకాశించుచు, హరి...పక్షపాతంబునకే. హరి -
విష్ణువు యొక్క, తత్త్వ - యథార్థ్యమందు, పక్షపాతంబునకే - అసక్తి
చేత, నిరంతి...మార్గంబు, నిరంతర - అవకాశము లేనట్లుగ, అభ్యశ్యమాన -
అభ్యసించఁబడుచున్న, విష్ణు - విష్ణువు యొక్క, పద - పాదముల యొక్క
లీకకెద్దముల యొక్క. మార్గంబు - తోరణము, విష్ణుపాదసేవగాని విష్ణు

నామస్మగణము గాని చేయుచుండెనని తాత్పర్యము, అగు - అయినట్టి, ద్విజ
వర్గము - బ్రాహ్మణ సమూహము, రసా...ప్రచారంబునకే, రగు - భక్తి
రసముచేసెను, అలగు - మందములైన, అలగున - వాక్యములతోడ, సహిత -
కూడుకొనిన, ప్రచారంబునకే - సంచారముచేత, పిసాళించు దక్షతకే
ఫలంబులు - అముస్మికఫలంబులు, ఒగుగుచుకే - ఇచ్చుచు, ఒక్కతట్టు
నెట్టుకొనక నగునెడల చనుసమయంబునకే.

శా. చంద్రప్రస్తరసౌధయాధవిహార † చాప్యమాకచశ్రేణికా
సాంద్రస్ఫుటకేతకీదళసమం † చలైరభాసారని
స్తంద్రానందమిళిందబృందలలనా † సంగీత భంగీమిళ
స్యంద్రాదిస్వరబంధుగంధవహడింభంబుల్ మెయిన్ భాసిలన్

టీ. చంద్ర...డింభంబుల్, చంద్రప్రస్తర - చంద్రకాంత మణుల
యొక్క, సౌధ - పేడల యొక్క, యూధ - కమూహమునందు, విహారత్
కీడించుచున్న, శ్యామా - యావనమధ్యస్థలయిన శ్రీల, యొక్క, కచ -
పెండ్లుకలయొక్క, శ్రేణికా - పశ్చులయందు సాంద్ర - దట్టమయినట్టియు
ప్రస్ఫుట-వికసించునట్టియు, కేతకీదళి-మొగలితేకలయొక్క, సమంచత్ -
ఒప్పుచున్న, సౌగధ - పరివర్ణము యొక్క, అపార - ధారావన్ముచేతన,
నిస్తంద్ర - చురుకైన, ఆనంద - సంతోషము గల, మిళింద - తుమ్మెదల
యొక్క, బృంద - సమూహము యొక్క, లలనా - శ్రీల యొక్క, సంగీత
- సంగీతము యొక్క, భంగీ - రచనతోడ, మిళిత - కూడుకొనుచున్న,
మందగ్రి - మంద్రము మొదలుగాగల, స్వర - స్వరములకు; బంధు - చుట్టు
ములయిన, అనగా మందగ్రిది స్వరములతో కూడిన ధ్వనులను తీసుకొని
వచ్చుచున్నవనుట. గంధవహడింభంబుల్ - పిల్లగాలులు, మెయిన్ - శరీర
మంద, భాసిలన్ - ప్రకాశించగా.

క. అది శుభ విభవ కరంబని

మది నెంచుచు నివల నవల ♦ మహిభృత్కులమున్

పదపదమున గహనశుకీ

మృదుల వచో రచనములను ♦ మేల్మునిసేయన్. 39.

పా— మహిభృత్కులమున్ - పవ్యతసమూహములు, శేషము
గులభము.

సీత— మహిభృత్కులమున్ - రాజసమూహములు

చ. అటఁజని కాంచె నంబర స ♦ దంబుధిశంబరజాలబింబితో

త్కటనవరత్నగోపుర ము ♦ ఖప్రతిలాభకభర్మసుంభికా

పటలవిగోకనాకలిత ♦ భర్మసరోజసులభ్రచు భ్రమ

త్కుటిలసవిభ్రనుభ్రమర ♦ కూటమువిందెదిదివ్యవాటమున్

టీ. వెనుకటి వచనమునందలి మువ్వీధరతిలకుండను పదమూపద్యముందలి
కాంచెకొ అనుక్రియకు కర్తగావున నదియొకలు నితవఱ కేకావ్యమును.
అటకొ - అచటికి, చని - వెళ్ళి, అంబర...కూటము, అంబర - ఆకాశము
లందు, సత్ - ఉన్నట్టి, అంబుధి-నదియొక్క, శంబర - ఉదకముయొక్క, జాల-
సమూహమునందు, బింబిత - ప్రతిబింబించి, ఉత్కట - అతిశయములగు, నవ
రత్న - నవరత్నములయొక్క, గోపుర - పెద్దమేడలయొక్క, ముఖ - ద్వార
ములను, ప్రతిలాభక - పొందిన, భర్త - బంగారముయొక్క, ముఖికా-కలశల
యొక్క, విగోకన - చూచుటచేతను, ఆకలిత - పొందఁబడిన, భర్మసరోజ-
బంగారపు పద్యములయొక్క, కుల - సమూహమునట్టి భృగ - భ్రాత
చేతను. భృమత్ - తిరుగుచున్న, కుటిల - మౌళికము, సవిభ్రము - విభా
సములతో కూడిన, భృమర - తుమ్మెదలయొక్క, కూటమున్ - సమూ
హముగల, విందెదిదివ్య వాటముకొ, విందె - లక్ష్మీయొక్క, దివ్య - ప్రత్య

మైత్ర, నాటమున్ తోటను. కాంచెన్ - చూచెను, ఇతడు తెలుగు సమా-
సము గావున నిభక్తి వికారముచే ఇందిరాశ్బదునకు శ్రావ్యము కలిగినది.

న. కమంగొని యాతరంగంబునం దరంగితంబగు భక్తి-
రస ప్రసంగంబున బ్రహ్మీణాంబు లాచరించి సముచిత పరిచార-
నార పరివృత్తుడయి ముందఁపురందర పురస్సరబృందారక బృం-
దంబులను నమ్రద మహానదంబు సుధాస్యంద సందానం బనం-
దవరించుట సాధుటిల్లు నగణ్యపుణ్య నైపుణ్యంబున సకలభువన-
శరణ్యులుగు జలధి రాజన్యకన్య యగునా చాణవల్లభమ్ముల
శరణావరణంబు గావించి తదపారకృపా రస లనదపాంగ సంగం-
బున నయతోపసృత విరత్న రత్నరుచిర రుచి భువంధరంబై విల-
విల్లు మంధర ధరాధరంబునంబు నివసించు ప్రత్నరత్న రాజి-
రాజితంబగు గోపుర గాజంబుగల మహాద్వారంబు సాచ్చి. 40.

టీక. సా. కమంగొని, చాచి. అంతరంగంబున్ - మనమునందు,
అరంగితంబగు - కరటమున చేయుచున్న భక్తిరస ప్రసంగంబునకై, భక్తిరస
భక్తిరసముయొక్క, ప్రసంగంబునకై - ప్రసక్తిచేతను, ప్రవక్షిణాంబులు - ద-
క్షిణముగా తిరుగుటలను, ఆచరించి - చేసి, సముచి...తంబై, సముచిత -
తగిన, పరిచార - ఉపచారములయొక్క, నార - సమూహముచేత. పరివృ-
త్తుడై - చుట్టుకొనబడినవాడై, ముందు - ఎదుటను, పురందర...రమ్ముల-
కుకై, పురందర పురస్సర - దేవేంద్రుడు మొరలుగాగల, బృందారక -
దేవతలయొక్క, బృందమ్ములకుకై - సమూహమునకు, ఆమంద మహానదంబు
తక్కువకాని గొప్పదియగు నానందము, సుధా...నంబనన్, సుధా - అమృ-
తముయొక్క, స్వంద - శ్రవణముయొక్క, సందానంబకై - కూర్పు అను-
నల్లుగా, తవరించుటకై - చేయుటచేత, సాధుటిల్లు - సిద్ధమయిన, అగణ్య...

జ్యంబునక, అగజ్య—తెక్కించశక్యముకాని, పుణ్య—గుకృతముయొక్క,
 నైపుణ్యంబునక—నేర్పుచేతను, సకలభువనశరణ్య, సకలభువన - సమస్త
 లోకములకు, శరణ్య—గతుకురాలు, అగు—అయిన, జలధి రాజన్యకన్య—
 లక్ష్మీదేవియొక్క, అరుణ—ఎఱ్ఱవగు, చరణపల్లకంబులక—చిగుళ్ళవంటి
 పాదములను. శరణవరణంబుక - రక్షణయొక్క కోగడమును. కావించి -
 చేసి, తదపా.. గంబునక, తత్—అలక్ష్మీయొక్క, అపార - హద్దులేని,
 కృపా - దయయనెడి, రస - రసముచేతను, లసత్ - ప్రకాశించుచున్న,
 అపాంగ - క్రేంజిచూపులయొక్క, సంగంబునక—కలయికచేసి, ఆయా
 తో...ధర్మంబై. ఆహత్మ-హత్మము లేకుండునట్లుగ, ఉపనతి - సంపాత్తి
 ము లయిన, చిగత్మ—ప్రాచీనములగు. గత్మి - మణులయొక్క, రుచిర -
 మందరములగు, రుచి—కాంతియొక్క, ధుగంధరంబై - భాగమును వహించి
 నడియై, విలసిల్లు - ప్రకాశించుచున్న, మంధరధరాధగంబు—మందగపర్వతము
 యొక్క, డంబుక - శోభను, విడంబించు - అనుకరించుచున్న, ప్రస్థి...
 రాజరాజితంబగు, ప్రత్ని—ప్రశస్తములైన రత్న—మణులయొక్క. రాజి
 పత్తిచేత, రాజితింబగు—ప్రకాశింపజేయునెడిన, గోపురరాజంబు—పెద్ద
 గోపురము, కల—కలిగిన, మహాద్వారంబుక—గొప్పదేవిడిని, చొచ్చి—
 ప్రవేశించి.

శా. మల్లీవల్లిమతల్లి వల్లరులలో ♦ మల్లోప మల్లోపమో ।

దృల్లీల్లొల్లుతనంబున బెనంగుచున్ ♦ హల్లోహల్లోల్లొలనై ।

యల్లింబెల్లిగ నుల్లెడియళుల్ - హల్లీసకోల్లాసకృ ।

ద్భల్లీభిల్లగితికల్లడనుతుల్ ♦ బెల్లిను నప్పట్టునన్. 41

టీ. మల్లీ...రులలో, మల్లీవల్లి మతల్లి = శ్రేష్ఠచయిన మల్లెతీగల
 యొక్క, వల్లరులలోక - పూగర్తులలోపల, వల్లో.. తనంబునక, మల్లోప
 మల్లి - భటు ప్రతిభలులతోడ, ఉపమ - సామ్యముగల, ఉద్యత్ - అభి

వృద్ధసౌందురు లీల - విలాసముచేతనైన, ఉల్లుతనంబునక - వొంగిలిందుట చేసి. పెనంగుచుక - పెనుగులాడుచు, హల్లోహల్లొలము. హల్లోహల - మత్తతిచేతి, ఉల్లొలము - మిక్కిలి చంచలిందుచున్నది, అయి - అయి, అల్లింబెల్లిక - పెనుకువగా, ఉల్లపిల్లడి - ప్రకాశించుచున్న, ఆకుల్ - తుమ్మెదలు, హల్లీ...గీతికిక, హల్లీసక - కోలాటముయొక్క, ఉల్లాస - ఆనందము, కృత్ - చేయుచున్న, భిల్లీ-ఆకుచెంచువాండ్రయొక్కయు, భిల్ల - మగచెంచువాండ్రయొక్కయు, గీతికిక - సాటకు, ఎల్లెడను - అన్నిచోటులను, నుతుల్ - స్తోత్రములు, పెల్లు - విస్తారముగా, ఈను - ఘట్టిచుచున్న, అప్పట్టునక - ఆస్థలమందు.

క. కొన్నెల వెన్నెల వన్నెల

గన్నెలలి నిలువునీరు ♦ గ్రమ్మెడి నెలరా

మిన్నెల తిన్నెల చెన్నెల

రున్నెల మామిడుల నమమ ♦ రూఢి జనుచుక. 42

టీ. కొన్నెల వెన్నెల వన్నెలక, కొన్నెల - అప్పుడుదయించి చంద్రునియొక్క, వెన్నెల - కేయండయొక్క, వన్నెలక - కాంతులను, కన్నె - చూడగా, లలిక - అనుకూలముగా, నిలువు - అంతటను, నీరు - ఉదకమును, గ్రమ్మెడి - వ్యాపించెడి, నెలరామిన్నెల - శ్రేష్ఠములయిన చంద్రకాంతములయొక్క, తిన్నెల - అరుగులయొక్క, చెన్నె - శోభ, అలరు - ఒప్పుచున్న, ఎలమామిడుల - లేత మామిడులయొక్క, నడుచుక - మధ్యమందు, రూఢి - స్థిరముగ, చనుచుక - వెళ్ళుచు విశే - ఈపద్యమందు, అలరు ఎలమామి అనుచో సంక్షేపమునకుఁ గారణము మృగము.

శా. నాళీకాళి మధూళికా పరిమళా ♦ నందన్నిళిందాంగనా
 పాళీకేళి వరాళికాముఖిత ♦ ప్రత్నన్యరత్నోపమా
 శాలిచ్చాయ చిరత్నరత్నచిత ♦ స్వచ్ఛంద పిచ్ఛందక
 వ్యాలీథంబగు భర్మమంటపింగనెన్ ♦ హర్షప్రకర్షంబునన్.

టీ. నాళీ . వ్యాలీథంబు, నాళీక - పద్మములయొక్క, ఆళీ-పత్తి-
 యందైన, మధూళికా - పుష్పాడియొక్క, పరిమళ - వాసవచేత, ఆనందత్ -
 సంతోషించుచున్న, మిళింపాంగనా - ఆడను మ్మెదలయొక్క, పాళీ -
 పత్తియొక్క, కేళి - క్రీడయందైన, వరాళికా. రర - శ్రేష్ఠమైన,
 ఆళికా = పత్తిచేత, ముఖిత - చప్పుడు చేయబడిన, ప్రత్న - ప్రకస్తము
 లైన, ద్యురత్న - చింతామణులయొక్క, ఉపమా - సామ్యముతోడ,
 శాలి ఒప్పుచున్న, ఛాయ - కాంతిగల, చిరత్న - ప్రాచీనములగు, రత్న -
 మణులచేత, రచిత - చేయబడిన స్వచ్ఛంద - స్వచ్ఛంద, పిచ్ఛందక -
 రాజగృహ రచనలచేత, వ్యాలీథంబగు - వ్యాప్తమైన, భర్మమంటపిన్ -
 బంగారు మంటపమును, హర్షప్రకర్షంబునన్ - సంతోషాతి శయముచేసెను,
 కనెన్ - చూచెను.

వ. అంత.

44.

చ. ప్రవలుచు మించుమించుమగ ♦ రానిగరాలగ రాళితంబగున్
 ధనశ సరోజ రాజమున ♦ దప్త సువర్ణ సవర్ణ కర్ణికం
 దవిలిన కెంపుగుంపులను ♦ దాల్చిన వీరమునందుబొందుగాన్
 గవెలయునిదిరంగనియె ♦ గాంచినమంచిత భక్తియుక్తిచేన్.

టీ. ప్రవలుచున్ - వృద్ధిబొందుచు, మించు - అతిశయించినట్టి, మించు - కాం-
 తిగల, మగరా నిగరాల - శ్రేష్ఠవజ్రములచేతను, కరాళితంబు - వర్ణాంతరమును

పొందించబడినది. అగు-అయినట్టి ప్రథమశ్లోకమునన్-తెల్లనిపద్మ శ్రేష్ఠమం
దు, తప్త... కర్ణిక, తప్త-పుటముజేయబడిన, సువర్ణ-బంగారముతోడ సవ
ర్ణ-సమానమయిన కాంతిగల, కర్ణిక-ముద్దె (దిమ్మ) యందు, తవీరి - కూ
ర్చియున్న, కంపుగుంపులను = రత్న సమూహములను, తాల్చిన - ధరించిన,
పీతమునందున్-పీటయందు, పొందుగాన్ - అనుకూలముగా, వెలయు -
ఒప్పుచున్న, ఇందీరన్-లక్ష్మిని, కనియెన్ - చూచెను. కాంచి - చూచి,
సమంచిత-ఒప్పుచున్న, భక్తి-భక్తియొక్క, యుక్తిచేన్ - కూడుకొనుటచేత,
మందపద్యముతో నన్వయము.

చ. ప్రణిపతనైకచాకయుత ♦ పాకవిరోధి మహావహుధిని
మణిమయమాళిపాలినవ ♦ మాల్యచురందర్పురీచరీకృతా
ర్హణచరణుడు మాధవుడు ♦ దారను వారచుగా నరింపనౌ
గుణగణదన్యకన్యతను ♦ కుక్ గరుణింపవేవేగమ్రొక్కెదన్.

టీ. పా— ప్రణి...ణుడు- ప్రణిపతన-చతుస్కరమునందు, ఏక-
ముఖ్యమున, పాక-పరిపాకముతోడ, యుత-కూడుకొనిన, పాకవిరోధి-
దేవేంద్రునియొక్క, మహత్ - గొప్పదియగు, వహుధిని - నేరయొక్క,
(అనగా దేవతలయొక్క) మణిమయ-హాకిన్యనికారములగు, మాళి-కిరీట
ములయొక్క, పాలి-పక్షియొక్క, నవ-వాసములగు, మాల్య - పువ్వుల
దండాయందలి, మరంద-పూదేనెలయొక్క, ర్పురీ-ప్రవాహములచేత, చరీ
కృత-మిక్కిలియుఁ జేయబడిన, అర్హణ-పూజగల, చరణుడు-పాదములు
కలవాడగు, ఉమాధవుడు-శివుడు, ఉదారను-గొప్పదియగు, దారను
గాన్-భార్యయగు, వరింపనౌ-కోరదగిన, గుణగణదన్య-గుణములము
చేతను ధన్యులగు, కన్యన్-కొమార్తెను, తనకున్-నాకు, కరుణింపవే-
అనుగ్రహించుమా, దేవీ-లక్ష్మీదేవీ, మ్రొక్కెదన్-సమస్తమిచ్చెదను.

నీ— మాధవుడు-విష్ణువు, శేషము సమానము.

చ. కలుకుపడంతి వేలుపుల ♦ బల్లికూనితి మొగంబుగాదగున్
గలుకులకబ్బనబ్బరము ♦ గాఢగు నీయుపచారముల్ నెసన్
దెలియుచు నీకుఁ గత్తుతులు ♦ దీనినువాడల పారిజాతప
త్తులతులనంబునింబముచ ♦ కున్ వివరించు సోజనాసెన్ 47

టీ. సోజనాసెన్-పర్యయము గురిపని చెబుచోఁజేర్చి! కలుకుపడంతి-
సంస్మృతియు, వేలుపులబల్లిదురితి - దేవతా కేళుడగు నిమగ్నబాగ్యముల
శబీదేని, మొగంబుగాదగు-మొగంబుగాకల, కలుకుకున్-స్త్రీయు, తగు-
అనుకూలమగు, నీయుపచారముల్-నీవేలు, వెనక్-శీఘ్రముగా, అబ్బ
రముగాన్-ఆశ్చర్యముగా, అబ్బవు-దొరకవు, తెలియుచున్-ఎరిగియున్న
వాడగుచు, నీకున్-నీకు, తత్తుతులు-ఆస్త్రీలు, దీనినువాడు-సమానమని
చెప్పువాడు, నింబమునకున్-వేపపువ్వునకు, అల...తులనంబున్-అల-
ప్రసిద్ధమగు, పారిజాత-పారిజాతపుష్పములయొక్క, పత్తుల-వరుసలయొక్క
తులనంబున్-సామ్యమును, వివరించున్-చెప్పును.

మ హా ల క్షీ ద ం డ క ము .

జయతుజయతు, శేషశైలాధిపామందరీలా మహానాద
వేలాతిగాంభోధిజోలా యమానోర్మిజాలా మితోల్లాసదాలాప
మాలా, సుధాలాలనీయోరుబాలామృతాంశూపమాంస్య
సంసక్తఫాలా, మహాలానమాద్యద్భుతాలాభదాపాంగజాలాభి
గామాప్రవాళాయితాంధ్రీ, ర్వినీలాలకా, ధోనినిలాసపత్నీ,
ప్రవాళాధరా, సద్రసాలావళీకుంజశాలా చరద్గోపబాలావ
లంబా, మదంబా, శ్రియైకల్పతాం అపిచ, సతమశేంద్రపాళీ
స్ఫురద్రత్నమాళీభవద్బాలహేళీ ర్యమాణాంశుకేప్రఫుల్లాంధ్రీ

నానీకనత్వైః, జితానీకసంబంధకాః శచిజానినానీక భాసమ్ను
 తానీవచృత్వైః, మదానీధరత్వకదానీ కృతషోణితైః సరోజాత
 నానీ సమంచన్మృణాని భవద్వైభవానిదచక్రైఃపమీచీ నమో
 చారసాచా మనాచారువాచా ప్రవాగోన్నతాయై, నమ
 ద్ధాసదాసాచుదాసాధితా నల్ప సంకల్ప సంకల్ప కల్పమనూ
 కల్పత్పనామ్నే శ్రియైతేనమః సమ ఇదమజనాత్కృపారాజ
 తానాం దానాశవిష్ణుర్నిధానా ప్రక్షప్తాత్యుదారావినో
 త్పలారామ వాటి విహారాఘ్న భృగీ కిశోరాయితస్వాంత
 నారాయణాకస్థీ రాజ్యపంహసనారాధితాయై సుధారాశి
 మధ్యస్థీ రాజమాన స్వరా గామచాస్యప్యగో రాజి భిర్నిత్యసీ
 రాజితాయై, తుమా రామతేజః పటీరామ గాహరహ రాశినీహర
 హీ గాహి హారాహ సారాత్మ కీర్త్యై, సువర్ణాత్మయూర్త్యై,
 సువర్ణశ్రియై, నిస్సమాయైవమః జయజయ జగదంబ దాసో
 స్మిహం తేరమావాసకాంతే త్వమేవాఖిలస్య ప్రపంచస్యమా
 తేతి వాక్యాపురాణ్యా హత్యాపి సత్యాపితం సోహమేవం
 భవత్యాః కిశోరోస్మిభృతోస్మి దాసోఽస్మితస్మాత్కృపాగై
 రపాంగై ప్రపన్నంశిశురూం చశి చాద్యకించాబ హృద్యాన
 వద్యాత్మ విద్యాభిరుద్యోత్యసే, త్వంసహస్సీనివాసేన తత్త్వం
 పరంజ్యోతిరిత్యంబ మహ్యందయేధాభక్తి ముత్పాద యేధా
 సుధారాశిక న్యేరమే పద్మహస్తే ప్రసీద ప్రసీద ప్రసీదాంబమే.

టీ. కేవలైలా... దాలామలా. కేవలైలాధిప - వేంకటేశ్వరుని
యొక్క, అమంద - విస్తారమును, లీలా - విలాసములయందు, మహత్ -
గొప్పదియగు, అనంద - ఆనందమనియెడ, కేలాటిగ - ఒడ్డును దాటి,న,
అంభోధి - సముద్రమందు, డోలాయమాన - ఉయ్యెలలై యాచరించుచున్న
ఊర్విజాల, ఊర్వి - తరంగముల యొక్క, జాల - సమయము నంద,
అమిత - విస్తారమును, ఉల్లాసద - ఉల్లాసము నిచ్చునట్టి, ఆలాప - మాటల
యొక్క, మాలా - పజ్జులు గలిగి యున్నట్టియ, ముధా.. ఫాలా.
ముధా - అమృతము వలె, లాలనీయ - గాఢవిచారమున, ఉరు = గొప్ప
వాడగు, బాలామృత - శేషించుదుని యొక్క, అంశు - కిరణముల
యొక్క, ఉంప - సావ్యము యొక్క, లాగ్య - నాట్యవందు, సంసక్త -
తగులుకొనిన, ఫాలా - నొసగు కలిగినట్టియ, మదోద్య..చాల, మద -
వడముచేత, ఉద్యత్ - ఉదయించుచున్న, మరాళాంగన - ఆడు వాఁసలు
వంటి, చారు - నుండిరమైన, హేల - విలాసము యొక్క, ప్రచాలా -
ప్రచారము గలిగినట్టియ, (ఇచట గలకథేదము) మహా...ర మా, మహత్ -
గొప్పదియగు, ఆలాప - కట్టుకట్టలయందు, మాద్యత్ - మదించుచున్న,
ఘటా - వీనుగు గుంపుల యొక్క, లాభద - లాభము నిచ్చు, అపాంగ -
కొంగంటి చూపుల యొక్క, జాల - సమాహమచేత, అభిరామా - మనో
హరయగునట్టియ, ప్రవాళాయితాఘ్రి, ప్రవాళాయిత - చిగురువలె నాచ
రించు చున్న, అఘ్రి - పాదములు కలిగినట్టియ, వినీలాలకా, వినీల -
నల్లవైన, అలకా - ముంగురులు కలిగినట్టియ, త్రిణీనీలాసపత్నీ - త్రిణీ -
భూమికిని, నీలా - నీలాదేవికిని, సపత్నీ - నవతియగు లక్ష్మి, జయతు
జయతు - మిక్కిలి సర్వోత్కృష్టమైనదైయుండుగాక. ప్రవాళాధరా -
ప్రవాళ - చిగురువంటి, అధర - అధరోష్ఠము కలిగినట్టియ, సద్రసా...
లంబ, సత్ - యోగ్యములగు, రసాల - తియ్యమామిళ్ళ యొక్క, ఆరణీ -
పజ్జులయొక్క, మంజు - పాదలనియెడ, కాల - సాలలయందు, చరత్ -

తరుగుచున్న, గోపబాల— గోపాలకృష్ణుడు, అవలంబా— ఆధారమైట్టి,
 వడంబా. వత్— నాయొక్క, అంబా తల్లియగు లక్ష్మి, శ్రియై— విశ్వ
 ర్యము కొరకు, కల్పతాం— సమర్థురాలగుగాక, అపిచ— ఇంతియకాదు,
 వత్... కన్యై, నత్— నవస్కరించుచున్న, సురేంద్ర— దేవతాశ్రేష్ఠులయొక్క
 పాత్ర— సమాహము యొక్క, స్ఫురత్— ప్రకాశించుచున్న, రత్న—
 రత్నవికారములగు, మూర్తీభవత్— కిరీటుపై యాచరించుచున్న, బాల—
 తలచుగు, హీనీ— నూర్చుని యొక్క, ఈశ్వరమాన— వ్యాపించుచున్న
 అంబ— కిరణముల యొక్క, కళీ-కీడించేతను, ప్రఫుల్ల— వికసించిన, అంభి
 నాళీకన్యై— పద్మము వంటి పాదము కలిగినట్టియ, జితానీ.. వృత్తై, జిత-
 బలించబడిన, అలీక— అస్వభవము యొక్క, సంబంధ— సంపర్కముగల
 కాళీశిఖాని— వరపురందరబేదిన నాళీకభూతి = బ్రహ్మచేతను, సన్నత =
 స్తోమిమ చేయబడిన, అలీ = ఉన్నతమగు, వృత్తై = వ్యాపారముకలిగి
 నట్టియ, సమీచీన..న్నతాయై, సమీచీన = మంచివియుగు,
 మోచాచు = అరటిపండ్లయొక్క, రస = రుచియొక్క, ఆచామనా =
 ఆచమి. పతేయటచేత, చారు = సుందరముగు, వాచా = వాక్యములయొక్క
 ప్రచార = గమనికచేతను, ఉన్నతాయై = ఉన్నతమైననట్టియు, సమద్దాన...
 నామైన్య సవత్ = సమస్కరించుచున్న, దాన = భక్తులయొక్క, అను
 దాన = అనుసరించిన భక్తులచేతను, ఆధిత = పొందిబడిన, అనల్ప = విస్తార
 మగు, కలకల్ప = ఉద్దేశములకు, కల్పద్రుమ = కల్పవృక్ష రూపమయిన,
 అకిల్పకల్ప = అలంకారముతో సమానమగు, ఆత్మ-తనయొక్క, నామైన్య =
 పేరుగల, శ్రియై = లక్ష్మియగు, తే = నీకు, నమః = నమస్కారము, అజ
 హత్కృపా.. రాధితాయై, అజహత్ = విడిచినట్టి, కృపా = దయచేతను,
 రాజిత = ప్రకాశించేయబడిన, అపాంగ = క్రేంజి చూపులయొక్క,
 ధారారత్ = పక్షిగల, నిర్మూలక = స్ఫురణయొక్క, ధారా = అవిచ్ఛిన్న
 ప్రవాహముచే, ప్రకృప్త = రచించబడిన, అత్యుదార = మిక్కిలి గొప్పది

యగు, అవవింద = పద్మములయొక్కయు, ఉత్పల = కలువల యొక్కయు, ఆరామ = తోటయొక్క, వాటి = ప్రదేశమునందు, విహార = విహరించు తోడ, ఆధ్య = కూడిన, భృగీకిశోరాయితి = తుమ్మెదపిల్లయై గూచరించు చున్న, స్వాంత = చిత్తముగల, నారాయణ = నిష్ఠువుయొక్క, అంకశ్శశీ = తోడయనెడు, రాజ్యసింహాసన = రాజ్యపీఠమునందు, ఆరాధితాయై = ఆరాధించబడిన లక్ష్మీకొరకు, ఇదంవయః = ఈ నమస్కారము, సుధా... గాజీ తాయై, సుధాగాజి = పాలసముద్రముయొక్క, మధ్యస్థితీ = మధ్యభాగము నందు, రాజమాన = ప్రకాశించుచున్న, స్వర్ = స్వర్గమునందలి, ఆరామ = పువ్వులతోటయందు, వాసి = నివసించిన, అప్పగ = అప్పగిస్త్రీలయొక్క, రాజభిః = పద్మలచేతను, నిత్య = యెల్లప్పుడు, నీరాశితాయై = నివాళించబడినట్టియు, తుషారాంశు... కీర్త్య, తుషారాంశు = చంద్రునియొక్క, తేజః = తేజస్సుయొక్కయు, పటీర = మంచుగదము యొక్కయు, అమరాహార = అమృతముయొక్కయు, హారాళీ = ముత్యాల పేటలయొక్కయు, నీహార = మంచు యొక్కయు, హీర = వజ్రము యొక్కయు, అహిహార = శివుని యొక్కయు; అహిసార = సర్పశ్రేష్ఠుడగు, శేషుని యొక్కయు, ఆశ్మ = స్వరూపమువంటి స్వరూపముగల, కీర్త్య = కీర్తిఁబలిగినట్టియు, సువర్ణాశ్మ మూర్త్యై, సువర్ణ = బంగారమే, ఆశ్మ = తనయొక్క, మూర్త్యై = స్వరూపము గలిగినట్టియు, సువర్ణశ్రయై, సువర్ణ = బంగారమువంటి, శ్రయై = శోభ గలిగినట్టియు, నిస్సమాయై = సమానములేని లక్ష్మీకొరకు, నమః = నమస్కారము, జగదంబ = జగత్తులకు తల్లిరగునోలక్ష్మి, జయజయ = మిక్కిలి మత్స్యప్రకారలవై యుండుము, అనాం = నేను, తే = నీకు, దాసః = భక్తుడను, అస్మి = అగుచున్నాను, సారమావాసకాంతే = విష్ణువునకు భార్యరగు నోలక్ష్మి, త్వమేవ = నీజే, ఆభిలష్య = సమస్తమయిన, ప్రపంచస్య = ప్రపంచమునకు, మాతేతి = తల్లిరని, పురాణ్యా = పూర్వకురాము, మహాత్యాపి = గొప్పదియునగు, వాణ్యా = సరస్వతీచేత, సత్యాపితం = సత్యము

చేయించెడినది. అహం = ఆ నేను, ఏనం = ఈ ప్రకారముగా, భరత్యాః =
 నీవు, కిశోరః = పిల్లఁడను, అస్మి = అగుచున్నాను. స్వస్యః = స్వస్యఁడను,
 అస్మి = అగుచున్నాను, దాసుః = నాకరును, అస్మి = అగుచున్నాను.
 తస్మాత్ = అహేతువునందు, కృపాంశైః = దయాపరమములగు,
 అపాంశైః = క్రేగుటిమాపులచేతను, ప్రసన్నం = భక్తుడనైవట్టియు, శిశుః =
 చిన్నవాడనైవట్టియు, మాంచ = వన్నయితే, అద్య = ఇప్పుడు, సింహ =
 సింహపుమా, కింహ = ఇంతేగాను, అంబ = ఒకల్లీ, త్వం = నీవు, హృద్య =
 హృద్యభి, హృద్య = సుహృద్యములయినట్టియు, అనరద్య = నోషములేనట్టి
 యు, ఆత్మగిగ్భాభి = పరమాత్మ నిద్యలచేతను, శ్రీనివాసేనపహ = విష్ణు
 మూర్తితోఁ గూడ, తత్త్వం = పరమతత్త్వమనియు, పరం = ఉత్కృష్టమగు
 జ్యోతిరితి = జేబసనియు, ఉద్ద్యోత్యనే = ప్రకాశింపఁ జేయఁబడుచున్నావు.
 అంబ = తల్లీ, సుహృం = నాకొఱకు, దయేధాః = అనుగ్రహించుమా, భక్తిం =
 భక్తిని, ఉత్పాదయేధాః = పుట్టించుమా, సుధారాశికన్యే = సముద్రుని
 మాతురవైవట్టియు, పద్మకాన్తీ = పద్మము హస్తమునందుఁ గలిగినట్టియు,
 మే = నామొక్క, అంబ = తల్లివగు, రమే = ఓలక్ష్మీ, ప్రసీద ప్రసీద
 ప్రసీద = అనుగ్రహించు మనుగ్రహించు మనుగ్రహించుము.

చ. అగణిగభక్తినిట్లునుతు ♦ లాతఁడొనర్పఁగృహవిపాకముల్
 దగ జగదంబపాణికమ ♦ లంబున గ్రమ్మిన పువ్వరల్పనా
 సుగుణపయోధి పాధిత సుశోభనలాభ నవప్రహర్షముల్
 మొగముననుల్లసిల్లఁగొని ♦ లోనగరోచితవాటికింజనెన్. 49

పా—అతఁడు అహిమవంతుఁడు, అగణితభక్తిన్, అగణిత = లెక్క
 పెట్టఁబడని, భక్తిన్ = భక్తిచేతను, ఇట్లు = ఈ ప్రకారము, సుతులూస్తోత్ర
 ములు, ఒనర్పన్ = చేయుఁగా, కృపావిపాకముల్ = దయాపరిపాకములు,
 తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, జగదంబ = జగత్తులకు తల్లియగు లక్ష్మీ, పాణికము

లంబునన్ = హస్తపద్మమునందు భేక హస్తమునందలి పద్మమునందు, క్రమిక్కు
 జ్యోపించిన, పూవున్ = పుష్పమును, రాల్పక్ = గులపగా, ఆనుకణ
 పయోధి = యోగ్యగుణములకు సముద్రుడగు నా హిమవంతుడు, సాధి...
 హర్షముల్ - సాధిత=సాధింపబడిన, ను = యోగ్యుడు, శోభన = శుభము
 యొక్క, లాభ=సాంకుటచేతనైన, నవ = శ్రోత్రవినుగు, ప్రహర్షముల్ =
 సంతోషములు, మోక్షమునక్ = మోక్షునందు, ఉల్లసీల్లక్ = ప్రకాశించగా,
 కొని = పుచ్చుకొని, భాన్ = భాసల, కగర = కట్టమును, ఉచిత = తగిన,
 వాటికిక్ = ప్రదేశమునకు, చనెన్ = వెళ్ళెను.

సీత — అతడు = అజనతుడు, పయోధి = సముద్రుడగు జనతుడు.

సీ. రతివల్లభ సమల్ల ♦ సీత భల్ల పరిపుల్ల
 తత పల్లవ లసల్ల ♦ తా శతంబు
 వర హల్లక సరిల్ల ♦ హరివేల్ల దలిమల్ల
 కృత సల్లలిత పల్ల ♦ కీ రమబు
 విజహా ల్లలన పల్ల ♦ విక తల్లజ విపల్ల
 సన కృ ల్లలిత సల్ల ♦ పన పికంబు
 ప్రసర ల్లఘుమదుల్ల ♦ వ సముల్లసిత పుల్ల
 దురు వల్లరిక మల్లి ♦ కోత్కరంబు

గీ. హస్త హస్త నిరస్త ని ♦ స్రస్త శస్త
 గోస్తనీ స్తబక స్తోమ ♦ నిస్తులంబు
 వైన యుద్యానమున నమ్మ ♦ హనుభావుఁ
 డొంటిగ ననుంగులఁ బొసంగి ♦ యుండు నపుడు. 50

టీ. రతి... శతంబు - రతివల్లభ = చున్నవనియొక్క, సముల్లసిత = ప్రకాశించుచున్న, భల్ల = బల్లెములగు పువ్వులచేతను, పరిపుల్ల = వికసించిన తత్ = విస్తారములగు, పల్లవ = చిగుళ్ళచేతను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, లత = తీగలయొక్క, శతంబు = వందలకులదియు, వర... గమంబు, వర = శ్రేష్ఠములగు, హల్లక = ఎఱ్ఱవిగలువలుగల, సరిత్ = నదులయొక్క, లహరి = ప్రవాహములయందు, వల్లత్ = చుట్టుకొనుచున్న, అలిమల్ల = గొప్పకు మ్మిదలచేతను, కృత = చేయుబడిన, సత్ = యోగ్యమగు, లలిత = నుందరమయిన, వల్లకీరవంబు, వల్లకీ - వీణలయొక్క, రరంబు = ఘనములకులదియు, విజహ... పికంబు, విజహత్ = విడిచిపెట్టిన (అనగా దూరమందున్న) లలన = స్త్రీలుగల, పల్లవిక తల్లజ = విటశ్రేణులయొక్క, విపత్ = ఆపదలయొక్క, లసన = శుద్ధిచేయును, కృత్ = చేయుచున్న, లలిత = నుందరమగు, సత్ = యోగ్యమగు, లపన = వాక్యములుగల, పికంబు = శోయలలుగలదియు, ప్రసరల్ల... త్కరంబు, ప్రసరత్ = ప్రసరించుచున్న, లఘు = తేలికయగు, మరుల్లన = చిన్నగాలులచేతను, సముల్లసిత = ప్రకాశింపజేయుబడిన, పుల్లత్ = వికసించుచున్న, ఉరు = గొప్పవియగు, వల్లరిక = గుత్తులుగల, మల్లిక = మల్లిపువ్వులయొక్క, ఉత్కరంబు = సమూహముగలదియు, హస్తీ... నిస్తులంబు, హస్తీ = ఏనుగులయొక్క, హస్త = తొండములచేత, నిరస్త = తొగిసివేయుబడినవి గనుకనే, నిస్తస్త = జారిన, శస్త్ర = ప్రకస్తములగు గొస్తనీ = గ్రాక్షుపండ్లయొక్క, స్తబక = గుత్తులయొక్క, స్తోమ = శుకూహము చేత, నిస్తులంబు సామ్యము లేనట్టిదియు ఐన = అయినట్టి, శ్చాద్యనమునక = శ్చాద్యనతనమందు, అమృహనుభావుడు = గొప్పసామర్థ్యముగల యాతడు ఒంటికక = ఒక్కడుగా, అసుంగులక = ఇద్దరులను, పాంగి = కూడి, ఉండునపుడు = ఉన్న సమయమున.

క. కన్నుల కింపై యన్యుతపు

వన్నెల పెంపై పొసంగు * పాల్కడలి నెరా

చెన్నల నింపై యొక్కన

మున్నత తేజంబు గగన ♦ మునఁ గన పట్టెన్. 52

టీ. కన్నలకు = శక్తిములకు, ఇంపై = మనోహరమై, అమృతపు = అమృతము యొక్క, వన్నెల = రంగుల, పెంపై = అతిశయమై, పొసంగు = ఒప్పుచున్న, పొల్కదలి = పాలసముద్రము యొక్క, సేరా = అతి శయించిన, చెన్నె = సొగసుల చేతన, ఇంపై = మనోహరమై, ఒక్క = ఒక్కటియగు, గున్నత = అతిశయమున. తేజంబు = తేజస్సు, గగనమున్ = ఆకాశమున, కనుపట్టెన్ = కాంచెను.

ఆ. పట్టె జ మట్టె ♦ పడినట్టె గన పట్టె

చిత్త మద్భుతైక ♦ వృత్తి నిలువ

సందియంబుఁ జెందు ♦ సవయస్కు జనులతో

నట్టి దిట్ట యిట్లు ♦ లనియె నపుడు.

53.

టీ. పట్టి = ఇది కనుపట్టియును వెనుకటి సద్యాంతమున కనుగొనము, తేజము = తేజస్సు, ఉట్టిపడినట్టెన్ = ఊడిపడినట్లుగా, కనుపట్టెన్ = కాన్పించగా, చిత్తము, మనస్సు, అద్భుతైకవృత్తి = ఆశ్చర్యప్రధాన వ్యాపారమున, నిలువన్ = నిలువఁగా, సందియంబున్ = సంశయంబును, చెందు = పొందుచున్న, సవయస్కు = సమానవయస్కుల, ఆనఁగా స్నేహితులగు జనులతోన్ = మనమ్యులతో, అట్టి దిట్ట = దిట్టరియగు నతఁడు, అపుడు = అప్పుడు, ఇట్లులనియెన్ = ఈ ప్రకారముగా జెప్పెను.

ఉ. తేజమొకంటఁ గంటి మిది ♦ దివ్యతరంగిణినింగిఁబొంగుమేల్

తేజమొశారదాభ్రముల ♦ తేజమొపెక్కును పెక్కురిక్కురా

తేజమొ యాజనార్దనుని ♦ తేజమొ వెల్వడకల్ప భూజపుం

దేజమొచూడజూడఁగజనించుముదంబుహృదంబుజంబునన్

టీ. తేజము = తేజస్సును, ఒకంటుకొ = ఒక దానిని, కంటిమి = చూచితిమి. ఇది = ఇది, దివ్యతరంగిణి = ఆకాశగంగ, నింగికొ = ఆకాశమునందు, పొంగు = పొంగుకట్టి, మేల్ = శ్రేష్ఠుడును, తేజము = తేజస్సని, శాగద = శరణ్గాలమందలి, అశ్రియుల = మేఘముల యొక్క, తేజము = తేజస్సని, పెక్కు = విస్తారముగా, ఉదుటెక్కు = అతిశయించునట్టి, రిక్కురా = చంఘుని యొక్క, తేజము = తేజస్సని, ఆ జనార్దనుని = ఆ విష్ణుమూర్తియొక్క, తేజము = తేజస్సని, విశే- (ఇచట విష్ణుతేజము కల్గినది కావున) దెల్లినయగు నాగదని తేజముతో నెట్లు సమమగునని శంకించవలయును. విష్ణువు యొక్క వల్లము యుగభేదముచేత మారుచుండును గావున తెల్లని వల్లమున కిలదని యెఱుంగవలయును.) వైష్ణు = బయలుదేరునట్టి, కల్పభూజపుంశేజము = కల్పవృక్షముల తేజస్సని, చూడఁజూడఁగన్ = చూడఁగా జూడఁగా, హృదంబుజంబునన్ = హృదయ పద్మమునందు, ముఁగింబు = సంతోషము, జనించుకొ = పుట్టును.

శా. బౌరాకన్నలపండుగై వెలయునీయవ్యాజదివ్యప్రభా
సారంబొక్కటెకాదు సంతతజను ♦ స్సంతాప చింతాపరి
హారోదార ముకుందసర్గుణమధా ♦ స్త్రోదంబమందంబుగా
నారూఢిదగుగానతానములు నిం ♦ పై వీచులందోచెడిన్.

టీ. బౌరా = ఆశ్చర్యము. కన్నలపండుగై = నేత్రముల కానందకరమై వెలయు = ఒప్పునట్టి. ఈ...సారంబు. ఈ = ఇట్టి, అవ్యాజ = కపటములేని, దివ్య = శ్రేష్ఠుడును, ప్రభా = కాంతి, సారంబు = సారము. ఒక్కటె = ఒక్కటియే, శాదు = కాదు. సంతత...గర్వదంబు, సంతత = ఎడతెగని, జనుక = జన్మము. సంతాప, తాపముచేతనైన, చింత = విచారముయొక్క, పరిహార = హోగొట్టుటయందు, ఉదార = గొప్పదియగు ముకుంద = విష్ణుమూర్తియొక్క, సర్గుణ = యోగ్యగుణములనెడు, మధా = అమృతము

యొక్క, క్యందంబు = ప్రవాహము, అమందంబుగ్ = విస్తారముగా,
అయాభిక్ = ప్రసిద్ధిగ, తగు = ఒప్పునట్టి, గానతానములు = సంగీతము
యొక్క తానములును, ఇంపై = మనోహరమై, త్రో, చెడిక్ = నోచును.

క. మానమ్ములు వీనులకస ।

మానమ్ములు నిగమ భాస ♦ మానమ్ములు సో ।

పానమ్ములు ముక్తికి హరి ।

గానమ్ములు వినుడి దిటము ♦ గా నమ్ముడొగిన్. 54

టీ. వీనులకుక్ = చెవులకు, మానమ్ములు = గౌరవములనునట్టియు,
అస మానమ్ములు = సమానములేనట్టివియు, నిగమ భాసమానమ్ములు, నిగమ =
శేదములయందు, భాసమానమ్ములు = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ముక్తికిక్ =
మోక్షమునకు, సోపానములు = మెట్లయినట్టియు, హరి గానమ్ములు = విష్ణువు
గానములు, దిటముగా = బాగుగా, వినుడు = అలకింపుడు, ఒగిక్ = ద్రిచును
గా, నమ్ముడు = విశ్వసింపుడు.

చ. బటువుగమీరుమేరుప్రణ ♦ వంబుగదక్కినయక్కరంబులొ ।

క్కటి పదియు న్గరంగుపటికమ్ములువ్రేలు జపాక్షమాల వి

స్ఫుటతర వాసుదేవమరు ♦ చొప్పన నొప్పలనుప్పతిల్ల ను ।

త్ఫటగుణశాలినారదుడు ♦ గన్నడనద్భుతదివ్యతేజుడై 55

టీ. బటువుగ్ = గుండ్రగ, మీరు - అతిశయించుచున్న, మేరు =
మేరువు పూస, ప్రణవంబుగ్ = ఒంకరంబుగా, తక్కినయక్కరంబులు =
మిగిలిన యక్షరములు, ఒక్కటిపదియుగ్ = పదునొకండుగా, రంగు పటి
కమ్ములు = కాంతిగల పటికపూసలు, వ్రేలు = వ్రేలుబడుచున్న = జపాక్ష
మాల = జపమాలిక, విష్ణుటతర...చొప్పన, విష్ణుటతర = మిక్కిలి స్ఫుట
మగు, వాసుదేవ = విష్ణువుయొక్క, మనుచొప్పనక్ = మంత్రమువలె,

(అనగా ఓపై మీ భగవతే వాడుదేవా య అను చు-త్రమునలె) ఒప్పులక్ష= శోభలచేతను, ఉప్పుతిల్లె=అతిశయించగా, ఉత్కృటగుణశాలి= గొప్పగుణములతో గూడి, నారదుడు=నాదముని, అద్భుతదివ్యతేజుడై = ఆచ్ఛత కరమగు ప్రత స్థమయిన తేజస్సుగలవాడై, కన్పడె=కనుపించెను.

న. ఇట్లు నిర్ణయించు సమయమున.

56

సీ. సాగసుగాఁ దనరు ప ధ్మగళాయి గీతంబు,

నగళాయి గీతంబు ధ్మగళుపరుపఁ ।

గరి విపంచీ త్రితి ధ్మగళ రనోల్లాసంబు,

కలరనోల్లాసంబు ధ్మగళానిచ ।

బడుగు నెమ్మెయి గ్రమ్మ ధ్మగళ ముంపు రుచికదం,

బడుగుంపు రుచికదం ధ్మగళుల బెరగ ।

బద పదంబున నొప్పు ధ్మగళ ముంపు పరాగమ్మలు,

మృదు పరాగమ్మల ధ్మగళ మెలగి మెలగ ।

గీ. ఫాలమున నూర్ధ్వపుండ్రంబు ధ్మగళ విలక ।

జిత్తము మురారిచింతనా ధ్మగళ ముగళు ।

నిల్వ గాంధర్వ సర్వస్వ ధ్మగళ కళా వి ।

శారదుండచ్చటికివచ్చె ధ్మగళుడు.

57

టీ. సాగసుగాన్ - అందుగా, తనరు - ఒప్పుచున్న. పన్నగళాయి - విష్ణువుయొక్క గీతంబు - గానము, నగళాయి - పర్యాయనం దుండెడు గాంధర్వాదులయొక్క, గీతంబున్ - గానమును, అగళుపరుపఁ - నిందయొక్కగా, కర-ల్లాసంబు, కర - హస్తమందలి, విపంచీ - విజయొక్క, త్రితికల - త్రిగలయొక్క, రత - ధ్వనియొక్క, ఉల్లాసంబు -

ప్రకాశము, కలగ నొల్లనంబుక, కలగన - పాపురములయొక్క, నొల్లనంబుక - ప్రకాశమును, గారవింపన్ - గౌరవము నేర్పఁగా, బదుగు నెమ్మొయిన్, ఒడగు - చిక్కిన, నెమ్మొయిన్ - శరీరమునందు, క్రమ్ము - ప్యాపించిన, బదువంపు - విభూతీయొక్క, గుచి - కాంతి, కదంబ ముగుల పు - కడిమి పువ్వయొక్క గుచి - కాంతీయొక్క, కదంబములన్ - సముహములను, వెనఁగన్ - వెనుఁగులాడఁగా, పదిపదంబునన్ - ప్రతి పదిమండు, ఒప్పు - ఒప్పుచున్న, వృత్ - వట్టియొక్క, పురాగములు - ఆవరణలు, మృదుపరాగమృలక, మృదు - నృదువులగు, పరాగములక - ధూళులను, మెరి - కిలిసి, మెఱఁగ - ప్రకాశింపఁగా పాల మునన్ = నొసటియందు, ఊర్ధ్వపుండ్రము = నిలువుబొట్టు, పరిఘ విల్లన్ = అతిశయించఁగా, చిత్తము = చునగు, మురారినింతిన=విష్ణు చింత, ఆయత్తమును=అధీనమగునట్లుగా, నిల్వ=నిలవఁగా, గాంధర్వ... గానవిద్యయనెడు, సర్వస్వ=సర్వధనమును, నిధి=స్థానమును, కళావిశార దుండు - కళా = శాస్త్రసూలముంగు, విశారదుండు = నేర్పరియగు, నాన దుండు=నారదుండు, అచ్చటికిన్=అస్థలమునకు, వచ్చెన్ - వచ్చెను.

క. అచ్చపు తెలివిని దగు మహి

భృచ్చుచ్చాదామణి యతఁడు ♦ ఋషివల్లభుని

దచ్చననదుర్కొని వడి

దచ్చరణాబ్జముల కెరఁగి ♦ దత్తాదరుడై.

58

పా— అచ్చపు తెలివిక = నిర్మలమగు జ్ఞానముచేత, తగు = ఒప్పు చున్న, అతఁడు = ఆ, మహిభృచ్చుచ్చాదామణి = పర్వతశ్రేష్ఠుడగు, హిమ కుంతుడు మునివల్లభుక - మునిశ్రేష్ఠుడగు నారదుని తెచ్చనక - శిష్యు మగా, ఎదర్కొని - ఎదరైనవాడై, వడిక - త్వరగా, తచ్చరణాబ్జము

లకుఁ - ఆనాగదుని పాదపద్మములకు, ఎరఁగి - నమస్కరించి, దత్తాద్రుడై - ఇయ్యఁబడిన యాద్రుములవాడై.

సీ. మహిభృచ్చాచుణి - రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుఁడు.

క ధరణీభృత్పతి సుజనా

చరణీయస్ఫూర్తి బాద్య ♦ జల మొసఁగెను ద

చృణములకుఁ బావన సు

చరణములకు నురకృతోప ♦ చరణములకున్. 59

పా. ధరణీభృత్పతి - పర్వత శ్రేష్ఠుడగు, హిమవంతుఁడు, పావన సుచరణములకుఁ, పావన - పవిత్రమగు, సుచరణములకుఁ - సంచారముకలిగినట్టియ, నుర - లకుఁ, నుర - దేవతల చేతన, కృత - చేయఁబడిన, ఉపచరణములకున్ - ఉపచారముగల, తిచ్చరణములకుఁ - తత్ - ఆ నాగదుని యొక్క, చరణములకుఁ - పాదములకు, సుజనా...స్ఫూర్తిన్, సుజన - నౌగ్రహణములకు, ఆచరణీయ - చేయఁదగిన, స్ఫూర్తిన్ - స్ఫూరణముచేత, పాద్యజలము - క శృంగారకైన యాద్రుము, ఒసంగుచు - ఇచ్చెను.

సీ - ధరణీభృత్పతి - జనకుఁడు.

క. అర్ఘ్యం కతనికి సుమనో

దీర్ఘ్యంబులతో సతండు ♦ దృఢ వినయ మనో

దైర్ఘ్యంబున విధి విహితం

బర్హ్యంబు నుపార్జ్యమిచ్చి ♦ యర్ప యొనర్చెన్. 60

టీ. అతండు - అతఁడు, అర్ఘ్యంకున్ - పూజించఁదగిన, అతనికిన్ - ఆ నాగదునకు, సుమనో...లతోన్, సుమనోదీర్ఘ్య - గంగయందలి, అంబులతోన్ - ఉదకములతోను, దృఢ...బునన్, దృఢ - దృఢమగు, వినయ - విన

యముల, మనః = మనస్సుమొక్క, డైస్ట్ర్యంబునన్ = పొడవుచేత, విధి విహితంబు = కాస్త్రము చేత చేయబడినదియగు, అర్హ్యంబున = పూజా విధానమున, ఉపార్హ్యంబు = పయిపూజయు, ఇచ్చి, అర్చయెనర్చక = పూజించెను.

క. నానా విధ సూనాదుః

తో నాతఁడొనర్చు నర్చు ♦ తుష్టి ఘటింపం

గా నాతత మానాన్వితుఁ

డా నారదుఁ డనియె నచట ♦ నాసీకుడై.

61

టీ. నానా...లతోన్, నానావిధ=అనేక విధములగు, సూనాదులతో-పువ్వులు మొవలగునానితో, ఆతఁడు=అతఁడు, ఒనర్చు=చేయునట్టి, అర్చు=పూజ, తుష్టిక సంతోషమును, ఘటింపఁగాక=కూర్చఁగా, అతత మానాన్వితుఁడు, అతతఁడొస్తారమగు, మాన = గౌరవముతో, అన్వితుఁడు-కూతుకొనినవాడగు, ఆ నారదుఁడు = ఆ నారదముని, అచటక = అక్కడ, ఆసీకుడై = కూర్చుండినవాడయి, అనియెక = చెప్పెను.

సీ. ఎరఘట్టు తెర బిట్టు ♦ నొకఘట్టు చిరు చట్టు

డల జక్కిదొర నెక్కి ♦ ప్రబలువాఁడు ।

అల కుందముల బృంద ♦ ముల యందములనంద,

నరు కొన్వగల నవ్వు ♦ బరగువాఁడు ।

పెను మచ్చికను హెచ్చి ♦ తను మెచ్చికొను లచ్చి,

కొర వుచ్చి యెదమించు ♦ గురుతువాఁడు ।

అల నీలముల జాల ♦ ముల లీలల నిరాళ ।

మై రంగలగు నుగ ♦ మమకు వాఁడు ।

గీ. సకల చిద చిచ్ఛరీరుండు ♦ సర్వగతుండు ।

జగముల సృజింపఁ బొలింప ♦ సహరింపఁ ।

దగు పటిమగల్గు జాళువా ♦ జగము నేలు

మేలుదొర నిచ్చఁ గరుణతో ♦ నేలుఁగాత.

62

టీ. ఎరపట్టు-ఎరపట్టుయొక్క, తెర - జవరికయొక్క, బిట్టె - అతి శూన్యమును, ఒరపట్టు - ఆక్రమించునట్టి, చిరు - చిన్నవియును, చెట్టుపల = రెక్కలుగల, జక్కి-దొరక - మేలిగుఱ్ఱమును, ఎక్కి - అధిష్ఠించి, ప్రబలు వాడు - అతిశయించునట్టివాడు, అలకుందముల - ప్రసిద్ధములైన మల్లెపు వృక్షల యొక్క, బృందముల - సమూహముల యొక్క, అందములక - శోభ లొనర్చునట్లు, తనరు - ఒప్పుచున్న, కొర్రవ్వల - కొర్రతొలిసములగల, నవ్వు - హాసము, పదగువాడు - ఒప్పునట్టివాడు, పెరుచుచ్చికు-మిక్కిలి స్నేహముచేతిను, నెచ్చి = ఆతిశయించి, తనక - తన్ను, మెచ్చుకొను - స్తోత్రము చేయునట్టి, లచ్చి-లక్ష్మి, కొగ-లొటును, పుచ్చి-పోగొట్టి, ఎదన్- వృద్ధముమంది మించు అతిశయించునట్టిగురువువాడు - చిహ్నము వాడు, అలనీలముల = ప్రసిద్ధులగు నీలములయొక్క, జాలముల = సమూహముల యొక్క, లీలక = విలాసములచేతి, నిరాళమై = సింహాసనమై, రంగలరు = ప్రకాశించుచున్న, అంగము = శరీరము, అచరువాడు - ఒప్పుచున్నవాడు సకల...శరీరుండు, సకల - సమస్తములగు, చిత్ - జ్ఞానము గల జంతువుల యొక్కయు, అచిత్ - జ్ఞానములేని జంతువులయొక్కయు, శరీరుండు - శరీరము కలవాడు, సర్వగతుండు - సమస్తమును బొందినవాడు, జగములక లోకములను, సృజింపక - నిర్మించుటకును, పాలింపక - విలుటకును, సహరింపక - మాపుటకును, తగు - తగిన, పటిమ - సామర్థ్యము, కలుగు - కలుగునట్టి, జాళువా గజమున్ - బంగారపుభూమిని, (అనఁగా నైవారమును) ఏలు - పరిపాలించునట్టి, మేలుదొర - గొప్పచుధికారి, నిన్నున్ -

నిన్ను, కరుణతోన్ = దయతో, ఏలుగాత - గవ్వించుగాక.

శా. భూమి భృత్కుల చంద్ర సారసవనాభోగింబులన్నివిజు
స్తోమం బెల్లెడ నుల్లపిల్లల దగు నీ ధీశుద్ధాశాస్త్రప్రాభవం ।
బాచూదిచు నెమిచు నేవిభవముల్ హిందూగోష్ఠినిగా మనే
సామస్త్యంబున సామజంబులు హరు ధిశ్శాఖ్యావహాలో
న్యాముల్. గీ3

సా-భూమిభృత్కులచంద్ర, హిమవంతుడా సామవనాభోగంబు
లన్, సారస-పద్మముల యొక్క, వన - వనముల యొక్క, ఆభోగంబులన్ -
అతిశయములయందు, సద్విజస్తోమంబు, సత్ - సౌఖ్యములగు, ద్విజ-సాసా
దిపక్షులయొక్క, స్తోమంబు సమూహము, ఎల్లెడన్-అన్నిచోటుల, ఉల్లసిల్లన్
ప్రకాశించగా, తగు - ఒప్పుచున్న - నీ - నీసంబంధమైన, శుద్ధా...వంబు,
శుద్ధ - పుశుద్ధులగు, ఆశయ-స్థానముల యొక్క ప్రాధవంబు-అతిశయము,
ఆచూదిచు నె - పరిమళించునుగా, విభవముల్. వి - పక్షులయొక్క, భవ
ముల్ - పుట్టుకలు, మించునే - అతిశయించునా, సామజంబులు - ఏవగు
లును, హరుల్ - సింహములు, సాఖ్యావ హాద్యావముల్, సాఖ్య -
సాఖ్యమును, ఆవహ-కలిగించెను, ఉద్యానముల్-ఉద్యానవనములును, సామ
స్త్యంబునన్ - సమస్తత్వముచేత, హిందూగోష్ఠిన్-సంతోషాతిశయమును, కాం
చునే-బొందునా.

సీత — భూమిభృత్కులచంద్ర-రాజశ్రేష్ఠుడైన జకరుడా, సారసవనా
భోగంబులన్, సార-శ్రేష్ఠములగు, సవన- యజ్ఞములయొక్క, ఆభోగంబు
లన్-అతిశయములచేత, సద్విజస్తోమంబు - శ్రేష్ఠులైన బ్రాహ్మణులయొక్క
సమూహము, ఎల్లెడన్, ఉల్లసిల్లన్-తగు, నీ...వంబు, నీ-నీయొక్క,
శుద్ధ-పరిశుద్ధులగు, ఆశయ-అభిప్రాయముయొక్క, ప్రాధవంబు-అతిశయము,
ఆచూదిచు నె-సంతోషించునా, విభవముల్-విశ్వవ్యములు, సామజంబుల్ -

ఏమఁగుచును, హనుల్ - గుఱ్ఱములను, సౌఖ్య... రూపముల్, సౌఖ్యవహ-
సౌఖ్యవహములగు, శాత్ - శాస్త్రములగు, రూపముల్ - వాహనములు.
శేషము సుమము.

చ. సరస తరు ల్భవద్రచిత ♦ సంతత జీవన లబ్ధి స్పృహలై
పరగుచుఁ బావనానుగతి ♦ బ్రహ్మసూత్రజూబు దీరిపో
నిరుపమ పర్వ సత్వగతి ♦ నిర్మల పృథ్వి వహింప కొప్పు నీ
ధర నుపపన్నగోరు సను ♦ దావల యానల సత్వ మొప్పునే.

సా - సరసతరుల్ - దట్టములగు వృక్షములు, భవ...వృద్ధులై, భవత్
నీచేత, గచిత - చేయుబడిన, సంతత - ఎడతెగని, జీవన-ఉదకముచేత, లబ్ధి -
పొందబడిన, వృద్ధులై-వృద్ధిగలవారు, పరగుచున్ - ఒప్పుచును, పావనాను
గతిన్, పావన - వాముసంబంధమును, ఆనుగతికై - సుపర్యాయచేత, పర్వస-
వ్యాపించిన ఆశ్రయ - తరుసంబంధమును రజంబు - పరాగము, తిరిగిగొనివచ్చే
మముగా పోవఁగా, నిరు...గతికై, నిరుపమ - సామ్యములేని. పర్వ - కను
పుల సత్వ - బలము యొక్కగతికై - పొందికచేతను, నిర్మలవృద్ధికై - నిర్మల
మగు వ్యాపారమును. గహింపకై - పూనఁగా, ఒప్పు - ఒప్పునట్టి, నీధ
గికై - నీధూమియందు, శాప...సత్వము, శాపపన్నగ-పాములయొక్క సూప
చందలి, శారు=గొప్పదియగు, సను-సమానమును, దావ - అడవియందలి,
లయ-లీనతగల, అనల అగ్నులయొక్క, సత్వము-ఉనికి * (అనఁగా లక్షణచే
పాములతోఁగూడిన యరణ్యమందు, నగ్నులబాధ యనఁగిపోవుటయును
వర్షము క్షిప్తముగా సంపాదించ వలయును.) ఒప్పు నీ - తగియుంచునా ?

* ఈ పాఠమును బుస్తకాంతరములయందు విమర్శింపవలయును.

సీత - సరసతరుల్ - మిక్కిలి సరసులగువారు, భవ...వృద్ధులై,
భవత్ - నీచేత, రచిత - చేయుబడిన, సంతత - ఎడతెగని, జీవన-వృత్తులచేతను,
లబ్ధి-పొందబడిన, వృద్ధులై=వృద్ధిగలవారై, పావనానుగతిన్, పావన-పవిత్ర

లగువారియొక్క, అనుగతిన్-అనుసరించుటచేత, ఆత్మజంబు-అంతఃకణ-
యందలి రజోగణము, నిరు...గతిన్, నిరుపమా-ఉపమానములేని, పద్మ-పండు
పులయొక్క, కత్వ-ఉనికియొక్క, గతిన్-రీతిచేత, ఉపపన్న-...సత్వము,
ఉపపత్-ఉపపత్తితోగూడిన, సగ-చెట్టియొక్కయు, ఇదిమద్యమపదలోపి
శుమాసము) ఉరు = గొప్పదియగు, సునుదావల = వినుఁగులతోగూడిన, గూ
న = వాహనముయొక్క, లగత్వముప్రకాశించుట. ఒప్పునే = తగియుం
డునా ! అనగా తోటలు, వినుఁగులు, వాహనములు బాగుగనున్నవి గదా
అని యర్థము. ఇది తిక్కిన రాజ్యాంగదుల త్రేషమున కుపలక్షణము.

క. అనవిని వినయాము నయాము ।

బెనగొన నిటులనియె భూమి ♦ భృత్పతి కనులా ।

సన లలనా కరనళినాం ।

కన కనక శుకానులాప ♦ ఘనతర ఫణితిన్. 65.

టీ. అన = అనగా, భూమిభృత్పతి - భూధరశ్రీస్థాన. విని -
విని, వినయామక - సమ్రథయ, సయామక - నీతియు, పెనగొనక - పెన
శబ్దోగా, కవలా...ఫణితిక, కమలానన - బ్రహ్మయొక్క, లలనా -
శ్రీయగు సరస్వతియొక్క, కరనళిన - హస్తపద్మమునకు, అంకన - అలం
కారమగు, కనక - బంగారు వికారమగు, శుక - చిలుకయొక్క, అనులాప
వాక్యములయొక్క, ఘనతర - మిక్కిలి గొప్పదియగు, ఫణితిక-రీతిచేతన,
ఇటులు - ఈ ప్రకారము, అనియెక - చెప్పెను.

శా. సామీమీరలపారచారుకరుణా♦సారంబునన్ మామకా!

రామత్తోణి బదాబ్జముద్రికలొన♦ర్పన్ నేడుగా సంపదల్!

సామ స్త్యంబునమాకుఁ జేకురునుదోషంబుల్ కథాశేషముల్

గామాసెన్ వెలసెన్ మహాసరసులన్♦గాంభీర్యసంభారముల్

టీ. స్వామి - ఓదేవరా, మీరలు - మీరు, అహ...బువక్, అపార
పద్మలేని, చారు - నుందగమగు, కిరుణా - దయయొక్క, సారంబునన్ -
సారమునలే, మామ...తోజీక్. మామక - నాసంగమగు, ఆరామ =
ఉద్యానవనమయొక్క, తోజీక్ - భూమియందు, పదాబ్జ ముద్రకలు,
పదాబ్జ - పదపద్మమయొక్క, మద్రకలు - మద్రణలు, బువక్ - చే
యగా, నేడుగా - ఈరోజునగదా, నంపదల్ - విశ్వరూపులు, సామస్త్ర్యం
బువక్ - సమస్త్ర్యమచేత, మాతక్ - మాత, చేతురును - లభించును,
దోమబల్ - పాపములు, కథానేమమలోగాక్ = కథలే మిగులుకలుగు
నట్లుగా, మాపెన్ - నశించెను. మహాసరసులక్ - గొప్పసరసులయందు, గాం
భీర్య సంభారమల్ - గాంభీర్యతీతియములు. వెలక్ - ఒప్పెను.

క. సుమన స్సముదయ మెల్లను ।

భ్రమరహిత మహాసనాను ♦ భవ విభవముచే ।

నమరుచు ఫలమొందొడగెను ।

గమలాప్త సమాన నీదు ♦ గరుణ పొసంగన్.

67

పా-కమలాప్తసమాన, నూర్మనితో సమానుడవగునో నారదుడా
నీదు = నీసంబంధమగు, కరుణ - దయ, పొసంగన్ - అనుకూలించుటచేత
గువన నగ్నముదయమెల్లను, గువనః - పుష్పములయొక్క, సుమదయమెల్లన్
సముదాయమంతయు, భ్రమ...విభవముచేక్, భ్రమర - తుమ్మెదలకు,
హిత - ఇవ్వమగు, మహత్ - గొప్పదియగు, ఆనన - మకరందముయొక్క,
అనుభవ - పొందుటయొక్క, విభవముచేక్ - విభవముచేత. అమరుచుక్ -
ఒప్పుచు, ఫలము - పండ్లజాతిని, ఈదొడగెను - ఇయ్యనారంభించెను.

సీత-—గువన నగ్నముదయ మెల్లను - దేవతా సముదాయమంతయు,
భ్రమ విభవముచేక్, భ్రమ - భ్రాంతితోటి, రహిత - శూన్యమగు, మహత్

గొప్పవి యగు, సవ - యజ్ఞములయొక్క అనుభవ - అనుభవించుటయొక్క, విధముచేత - వైధముచేత, అనురుచు ఒప్పుచు, ఫలము - కోరికను, తేమము సమానము.

చ. సలలితతేజమికొసంగుఁ సత్కృతిసత్కృతిమిగుఁబాద్యమై
చెలఁగిన జీవనం బదియఁ జీవన మాదరమోద రమ్య శీ !
తల భవదీయద్వైతమృతధారలయోగమె మోగమెన్నిటన్
దలఁపయిమిపదాబ్జములఁ జారణ ధారణ సూరికోటికిన్.

టీ. ఈ పద్యమునందు సత్కృతి సత్కృతి, జీవము జీవము, మోము యోగము, ధారణ ధారణముఁ శబ్దార్థములకుఁ గొనుక్షయము గావ్యర్థమునకు భేదమును లక్షణముగల లాటానుప్రాస ముండుటయేగాక రెండవ శబ్దమునకు నర్థభేదముం గూడ స్ఫురించునటుల కవి రచించుచి యున్నాఁడు. ఎట్లనిన, సలలితతేజ, సలలిత - విలాసముతోఁ గూడిన, తేజ - తేజముగల యోగనాగనా సూరికోటికిఁ - విద్యత్యమునామునకు, మికొసంగు - మికిచ్చునట్టి, సత్కృతి - సత్కారము, సత్కృతి - సత్ - యోగ్యముగు, కృతి - కావ్యము, మిగుఁబాద్యమై - మిగుఁబాదాన్వయమై, చెలఁగిన - ఒప్పిన, జీవనంబు - ఉదకము, అదియు - అదే, జీవనము - ప్రాణము, ఆదర...యోగము, ఆదర - ఆదరముచేతను, మోద - సంకోషముచేతను, రమ్య - నుందరమును, శీతల - చల్లనిదియునగు, భవదీయ - నీసంబంధముగు, దృష్టి - చూపనెడు, అమృతధారల - అమృతవర్షములయొక్క, యోగము - సంబంధము, యోగము - ఉచ్చాయదశ, ఎన్నిటన్ - ఎన్నివిధములచేతనైన, తలపమున్ - శిరస్సుమీద, మిపదాబ్జముల - మిపాద పద్మములయొక్క, ధారణ - ధరించుట, ధారణ - అష్టాంగయోగములలో నొకటి.

క. భాగవత తిలక మియను

రాగము మావంటి కర్కః రక్తాత్ములపై

నేగతి ఫలియించెనొకో

భాగీరథి పిచ్చగుంటి ♦ పయిబతు పగిదిక్. 69.

టీ. భాగవత్, తిలక - భాగవతులలో శ్రేష్ఠుడా, మీ, యనురాగ
సు - మీ ప్రేమ, మానంతి - మాబోటి కన్య, రక్త, ఆశ్మలవైన్ - కన్యల
యందు ఆసక్తిగలవారివై, ఎగతి - వివిధముగా, ఫలియించెనొకో - ప్రసన్న
మయ్యునోగవా, భాగీరథి - గంగ, పిచ్చగుంటిపయిన్ బతు - గంగానది, తన
ఃడకు రాలేని పిచ్చగుంటివారి కడకేవచ్చిన ఎగిదిక్ - రీతిగా.

క. వానిది భాగ్యము యోగ్యత

వానిది, వానిది సుజన్మ ♦ వైభవ మీల నె

వానికి మీపదపంకజ

వానియును గ్రోలంగల్లు ♦ భావజ్ఞ నిధి. 70

టీ. భావజ్ఞ నిధి - ఓ వారదమునీర్రా! ఇలక - భూమిలో, ఎవ్వా
నికి - ఎవనికి, మీపద పంకజ సారము - మీయొక్క, సావపన్మములు గడ
గిన జలము, గ్రోలన్ - త్రాగుటకు, కల్లుక - లభించునో వారిది, భాగ్యము
యోగ్యత సుజన్మ వైభవము - మంచిజన్మయొక్క విభవము.

క. ఎచ్చటికి బోవుదును మీ

రిచ్చటికేతెంచి పూర్వ ♦ కృత సుకృతముల్

తచ్చన ఫలింపఁజేసితి

రచ్చెరువుగఁ దెల్పవే ది ♦ యారస జలధి. 71.

టీ. దయారసజలధి - కరుణాసముద్రుడవగు నో వారదా, ఎచ్చటికి
బోవుచు-ఏపార్శ్వమునకుఁబోవుచు. మీరిచ్చటికేతెంచి - మాగృహమునకు
వచ్చి, పూర్వకృతసుకృతముల్-పూర్వజన్మమున మేమొనర్చిన పుణ్యకర్మము

లను, తచ్చన-శ్రీఘ్రముగా, ఫలింపన్ చేసితిరి-ఫలప్రదములుగా నొనర్చినానా-
గదా, అచ్చెరువుగ-అశ్చర్యమగదా, తెల్పవే-అనుగ్రహింపుమా.

చ. అనవుడుమానిబల్కె-వినుమా-మానములేక లోకరిం

జన జనకా పురందరుని ♦ సన్నిధికిం జనియుంటి నచ్చటం

గన దచిరత్న రత్న పరి ♦ కర్మిత నిర్మలిత ప్రభాసభా

దనరు సుధాశనేంద్రులను ♦ దట్టితి ముప్పది మూడుకోటులక

పా—అనవుడుక - అనగా, మాని - నాగదుడు పల్కెక -

చెప్పెను, లోక... జనకా, లోకరంజన - ప్రజారంజనమును, జనకా, పుట్టిం

చెడు నోహిమవంతుడా, అనుమానములేక - సంశయములేకుండ, వినుమా -

అకర్ణించుమా, పురందరు సన్నిధికిక - ఇంద్రునిదగ్గఱను, చని - వెళ్ళి,

ఉంటిక - ఉంటిని, అచ్చటక - అక్కడ, కనద...ప్రభాక, కనత్ -

ప్రకాశించుచున్న, అచిరత్న - నూత్నములగు, రత్న - రత్నములచేతను,

పరికర్మిత - అలంకరించబడిన, నిర్మలిత - నిర్మలమై చేయబడిన, ప్రభా -

కాంతిగల, సభా - సభయందు, తనరు - ఒప్పుచున్న, ముప్పదిమూడు

కోటులక - ముప్పదిమూడుకోట్ల సంఖ్యగల, సుధాశనేంద్రులను - దేవతా

శ్రీమృలను, తట్టితిక - సమీపించితిని.

సీత— లోకరంజన - లోకమును రంజింపజేయువాడా, జనకా -
జనకమహారాజా.

చ. వసుమతిలోనయజ్ఞకృతి ♦ వర్తిలఁబూర్వముమీరలందఱా

రిసితనశేషతం గొనగ ♦ రాజలి రావణుడంత దక్షుము

బసభ మునీశపూజ గరి ♦ మం దనరింప నిజప్రియార్హుణం

బెసగమిసూనవృత్తియగు ♦ నేసతివీడ్వడ జీవనంబునక.

ఈపద్యము రెండర్థములయందు బృహస్పతి దేవతలకుఁ జెప్పవాక్యము.

పా. వసుమతిలోక - భూమిలోపలను, పూర్వము - పూర్వమందు

యజ్ఞకృతిక - యజ్ఞముయొక్క, చేయడము, వర్తిలక - ప్రవర్తించగా
 మిరలందరు - మిరలందురు, ఆరసితక - ఆ - ఆ యజ్ఞ సుబంధమున,
 రసితక - రసము కలుగుటను, అశేషతక - శేషము లేకపోవుటచేత. కొన
 గక - పుచ్చుకొనగా రాజిలి - ప్రకాశించి, గావణుడు, గాంభీర్యముచే -
 బెద్దస్వనితో మాటాడునట్టి, దక్షుడు - దక్షప్రభాపతి, అంత - అంతట,
 ప్రసభముక - బలాత్కారముగా, ఈశపూజ - ఈశ - గొప్పవారియొక్క,
 పూజ - పూజ, రిమక - గొప్పతనముచేత, తనరింపక - చేరుగా, నిజ,
 ...ణంబు, నిజ - తనసంబంధమును, ప్రియ - ప్రియుడైన శివునియొక్క,
 అన్వణంబు - పూజను, ఎసగమిక - చేయకపోవుటచేత, నూరవృత్తియను,
 నూర - మిక్కిలి తమస్కరమును, వృత్తియను - న్యాపారముగల, ఏసతి -
 - ఏసతిదేరి, జీవనమునక - ప్రాణముగోడ, వీవ్యడక - వీడెనో!

విశే - ఇచట నిచారించగా రసశబ్దమునై ఇవి ప్రత్యయమున కప
 వాదముగా 'రసాదిభ్యశ్చ' అను సూత్రముచే మతుప్ విధించబడినది,
 కావున ఇవి ప్రత్యయమువచ్చుట న్యాయముకాదు. అయినను శ్లేషస్థలమును
 తుచే గట్టక ప్రిచే సంపాదించి యీశబ్దము నిట్లుఁ బ్రయోగించినట్లు దోష

మన్నది. మరియు బుద్ధిచుంతును విచారించును గాక!

సీత - వసుమతిగోక - భూమిగో, నయజ్ఞకృతిక నయజ్ఞ - నీతి
 తెలిసిన వారియొక్క, కృతిక - న్యాపారముచేత, వర్తిలక, పూర్వము,
 మిరలందరు అరసి - చూచి, తనశేషతక - తనవృత్తివ్యయము, కొనగక
 రాజిలి, దక్షుడు - సమర్థుడగు, రావణుడు - రావణాసురుడు, దీనికి
 వీవ్యడక అను క్రియతో సుబంధము, అంతక - అంతట, ప్రసభ మునీశ
 పూజ, ప్రసభ - బలాత్కారముగా, మునీశ - మునీశ్వరునియొక్క, పూజ
 పూజ, రిమక, తనరింపక, నిజప్రయత్నములు, నిజ - తనసంబంధమును
 ప్రియ - ఇష్టమును, అన్వణంబు - పూజను, ఎసగమిక - చేయకపోవుట
 చేత, అందుగా వేరవతి రావణుని ముందు చూడచేఁ బూజించి రుతు

కిష్టమగు వనోదధము దీర్చుకొడుటచేతనని యర్థము.] నూనృత్తియగు. పరి
వ్యాపారము గల (ఆనాగా) దన్నజంఘటకయి నింపిన) విశతిక - యేప
తిగ్రతన, బీజనబళక - ఉదకనందు వీడ్వడెక - వదలెనో, నైపర్యము
తో నన్యయము.

క భాసిలు నీ సర్వంసహ

నాసతి యామేన గర్భః మందగి గురుడు

ల్లాస వికాసంబున నా

వాసపునకుఁ దెలుప వింటి ♦ నర సుగుణనిధి. 74.

టీక. అర్థము—పార్వ — ఆశతి - ఆసతీదేవి, యీసర్వంసహక
యాభూమియంద, ఆమేనగర్భమందు - ఆమేనకాదేవి గర్భమందు (ఇ
తెలుగు వష్టికమాసము) భాసిలున్ ప్రకాశించును. అని, గురుడు - బృహ
స్పతి, ఉల్లాస వికాసంబళక - ఉత్సాహము చేసినై, ముఖప్రసన్నతీచేత
ఆవాగవునక - ఆయిగ్రహకు, లెలువన్ - చెప్పగా, వరసుగుణనిధి -
శ్రేష్ఠముగను మంచిగుణములకు స్థానమైన ఓహిమమతుఁడా, వింటి నిం
టని.

నీతి — ఆశతి - ఆశ్రీ, ఆమేక - ఆశరీరముతో, సర్వంసహన్ -
భూమియంద, గర్భమందుక - లోనిభాగమందు, భాసిలుక - ప్రకాశించును.
శేషము శమాశము.

గీ. కాన న చాన నీపుత్రి ♦ యా నిజంబు

సర్వమంగళ జగదేక ♦ జనయైన

యట్టిసతి నీదు కట్టయై ♦ పుట్టినంత

సకల సౌభాగ్యములు నీకు ♦ సంఘటిల్లు.

75.

టీక. పా. కానన్ - కనుక, అచాన - ఆ స్త్రీ నీపుత్రియాన్ -
నీ కొమార్తె యగును. నిజంబు - సత్యము, జగదేక జననియైన - జగత్తులకు
ఒక్కటే యగు తల్లియైన అట్టిపతివ్రతయైన - సర్వచుంగళ - పార్వతీదేవి
నీదుపట్టియై - నీకొమార్తెయ్యి, పుట్టినంతకొక - పుట్టగానే, సకలసౌభాగ్య
ములు - అన్ని యదృష్టములు, నీకు సంఘటిల్లును - నీకు కలుగును.

సీతా—సర్వచుంగళ = సమస్తసుఖములు గల, జగదేకజననియైనట్టి =
జగత్తులకు తల్లియైన ఆ పతివ్రత, శేషము సమానము.

సీ. సర్వ సర్వసహం ♦ సర్వస్వ నిర్వాహం

ధూర్వహం దేవిట ♦ మౌర్వి యయ్యె

నంభోధిరా ద్రత్న ♦ డింభ సంభృత హర

హరి యేవిట ల ♦ కోరియయ్యె

బృందార కామంద ♦ మందిరంబగు కాంచ

వాది యేవిట సా ♦ శాంశ మయ్యె

నాబ రైకాలాబ ♦ మైయాడు మూండు పు

రమ్ము లేవిట శ ♦ రవ్యమయ్యె

గీ. సహరహము సర్వణీయమై ♦ యజగవాఖ్య

నలరు నావిల్లు చేపట్టి ♦ నట్టి దిట్ట

కసమ సౌభాగ్యములు మీర ♦ నొసంగు మట్టి

కన్యక నన్య సామాన్య ♦ మాన్య మతిని.

76

టీ. పా—సర్వ...సూర్యహండు, సర్వ = సమస్తమైన, సర్వంపహం =
భూమి మొక్క, సర్వస్వ = సమస్త ధనణిమొక్కయు ననగా సమస్తభార

ములతో గూడిన భూమి యొక్క యని యర్థము, నిర్వాహ = నిర్వహించుట
యందు, భూర్వహుండు = భారమును తహించిన శేషుడు, ఏవింటుక్ =
ఏధనమునందు, హర్వియయ్యెక్ = అల్లెత్రాడాయెనో, అంభోధి...చరి,
అంభోధిరాట్ = క్షీరముద్రము యొక్క, రత్నడింధ = పిల్లవాని వంటి
రత్నముచేతను (కాన్తుభవజీచేత ననుట) సంభృతి = కూర్చుంటిన, హార
హారముచేత, హరి = మనోహరుడగు విష్ణువు, ఏవింటుక్ = ఏ ధనము
నందు, లకోరియయ్యెక్ = తాణమయ్యెనో, బృందార...మందిరము,
బృందారక = దేవతలయొక్క, అమంద-గొప్పదియగు, మందిరంబు - గృహము,
అగు - అయినట్టి, కాంచనాద్రి - మేరుపర్వతము, ఏవింటుక్ - ఏధనము
నందు, హరాంశమయ్యెక్ - ముఖ్య భాగమయ్యెనో. అనగా వింటిబద్ధమైన
దనుట, అంబరై కాలంబము, అంబర - ఆకాశమే, ఏక - ముఖ్యమైన, అలంబ
ము - ఆధారము గలది, అయి, ఆడు - తిరుగుచుండు - మూడుపురములూ
త్రిపురములు, ఏవింటుక్ - ఏధనమునందు. శరణ్యమయ్యెక్ - గురియయ్యెనో
అవారహమున్ - ప్రతిదినమును, అగ్గ నీయమై - పూజించఁదగినదియై, అజగ
వాఖ్య అజగవమును పేరుచేతను, అలరు - ఒప్పుచున్న, ఆవిల్లు - అధనమును
చేపట్టినట్టి దిట్టకుక్ - చేతబూనిన శివునికి, అనన్య...మతిని అవశ్యసామాన్య
ఇతరులకు సాధారణముగాని, మతిని - బుద్ధిచేతను, అట్టికన్యకక్ - అట్టి
కొమార్తెను, అసమసౌభాగ్యములు - సమానములేని యదృష్టములు, నూతక్
అతిశయించునట్లుగా, ఒసఁగుము - ఇమ్ము.

సీత—చేపట్టినట్టిదిట్టకు, చేతబూనిన బలవంతువకు, అనగా ఎక్కు
బెట్టిన వానికి, శ్రీరామునకు శేషము సమానము.

క. ధారాళ సుధారాశి సు

ధారా లసమాన సూక్తి † తిత్తుల మునీండుగిం

డీరీతి దెల్పి తద్రచి

తారాధన తృప్తుడై ర † యుబుర జనియెన్.

టీ. మునీంద్రుడు - మునిశ్రేష్ఠుడగు వారదుడు, ధాగా...తతు
లక్, ధారాశ - ధారా రూపమును, సుధారాశి - అమృతసముద్రమందలి
ను - సాగ్రమగు, ధారా - ప్రవాహములవలె, లసమాన - ప్రకాశము
చున్న, నూత్తి - మంచిహుటల యొక్క, తితులక్ - సమాహములను, ఈ
గీతిక్ - ఈ ప్రకారముచేత, తెర్ని - తెలియజేసి, తద్రచి - తృప్తుడు
తిత్ - అతిచేత, చచిత - చేయబడిన, ఆరాధనః - పూజచేతను, తృప్తుడై -
తృప్తిబొందినవాడై, రయంబునక్ - నేగముచేత, చనియెక్ - వెళ్ళెను.

క. అని నూతజుండు పలుకన్

విని మది మువముదయ ముద ♦ విజ్ఞాన కళా

ఘనమానసుడగు శౌనక ।

ముని యుత్తర చరిత మడుగ♦మొనసి తివురటన్. 78

టీ. అని నూతజుండు పలుకుక్ - అని నూతపుత్త్రిడు చెప్పగా
విని, మదిన్ = మనస్సునగు ముద ముదయమందక్ = సంతోషముపుట్టగా
విజ్ఞాన కళా = శాస్త్రముల యొక్క, పరిణతియందు ఘన = గొప్ప మాన
సుడగు-మనస్సుగల శౌనకముని, ఉత్తర చరితము = తరువాతి కథను
అడుగక్ = అడుగుటకు, మొనసి = ప్రయత్నించి, తివురటన్ =
అట, కోరును.

శా. లక్ష్మీచాతలంకకూకుమకృతా♦లంకారలంకారణ ।

బ్రహ్మకంపన కృద్ధనుగ్ధా లతా ♦ బంకార టంకారణ ।

లక్ష్మోపన్నకరారి యున్మవతిభే ♦ లజ్జాలలజ్జాలసో ।

త్పత్నోక్ష వ్రజ సూదరీమదన చిం ♦ తాపారతాపారతా.

టీ. లక్ష్మీ.....లంకార - లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క. చాతలం-
చాదప్రదేశమునకు, అంక - చిహ్నమును, కంకురు - మంకురుచేతను, కృత-

చేయబడిన, ఆలంకార — ఆలంకారముగలవాడా. లంకా...టంకార, లంకా - లంకాపట్టణ మందలి, గణ - యుద్ధమందైన, అట్ట - మురుజులపై యశ్మయొక్క, ట్ట - భూమియొక్క, కంస - ఖండనమును, కృత్ - చేయఁచుచు, ధనుః - ధనుస్సుయొక్క, గుణలతా - తీగవంటినారియొక్క, టంకార - ధ్వని విశేషముకలవాడా. (అనగా గామావతారము వీరున యొక్క ధనుస్పంకాగము నవబడగానే లంకాపట్టణమందలి యుద్ధభూమి లోని అట్టశు (బద్దలువారి సోయెనని తాత్పర్యము) టంకానిజాలఁజ్ఞాపన్న శరారి యద్యవతి ఖేజ్జబ.....జ్జాలసోతాసారతా. లజ్జ - లజ్జచేతను, ఆలస - మందనుగు, ఉత్పత్తి - ఎత్తబడిన రెప్పలుగల, ఆక్షు = నేత్రములు గల, (అనగా నిష్క్రపోయి చూచుచున్న నారనుట) వ్రజగుం దరి - గొల్ల చేడియలయొక్క, మదన - కామముయొక్క, చింతా - విచారముచేతనైన అపార - హద్దులేని, తాప - తాపముందు, అగత - ఇష్టములేని వాడా.

ప్రతిచరణాథ విపరివృత్తకందము.

మాలాలక్ష్మ్యలలామా

సాలావిరసాకహాప ♦ సారవిలాసా

స్యాలాంగమంగళాస్య

శాలాపదసాధితాధి ♦ సాదశలాశా.

80.

టీ. మాలాలక్ష్మ్యలలామా - మాలా - మాలికారూపముగా, లక్ష్మ్య - చూడఁదగిన, లలామా - ఆలంకారము గలవాడా, సారా...విలాసా - సాల - (రలలమనభేదముచే సార అనియగును) శ్రేష్ఠులయిన, అవిరస - విరజులు కానివారిని. అపహ - కొట్టివేయువారియొక్క (అనగా సరకుల నిరాకరించు వారనుట) అపసార - త్రోసివేయుటయందు, విలాస - విలాసముగలవాడా, స్యాలా...శాస్య. స్యాలా - బావమఱచుటకు చంద్రుని

యొక్క అంగ - శరీరమవలె. మంగళ - శుభమయిన, ఆస్యా - ముఖము
గలవాడా, శ్యాలా...పలాశా, శ్యాలా - పద్మకాలలు, పద - సానముగల
ముఖమయొక్క, సాధిత - మనోవ్యధతో గూడుకొనుటచేతను, అధిసాద-
పాండబడిన సాశనముగల, పలాశా - రాక్షసులనుగలవాడా (అనగా
ముఖము మనోవ్యధతో కూడుకొన్నవారలగుటచేత వారి మనోవ్యధ తీర్పు
టకయి విష్ణువు రాక్షసులను నశింపజేసెననుట.)

విశే-ఈ పద్యము వెనుకనుండి చదివిననుగూడ ముందునుండి చదివి
నట్లేయుండును.

ముక్తపదగ్రస్త ఉత్సాహము.

సింధురాజకన్యకా వి ♦ సీమకామమంధరా

మంధరాద్రిమంధలబ్ధ ♦ మణ్యువేతకంధరా

కంధరావలీసమాన ♦ కమ్రకాంతిబంధురా

బంధురారచక్రచక్రి ♦ పాలితాగ్ర్యసింధురా.

81

టీ. సింధు...మంధరా, సింధురాజకన్యకా-లక్ష్మీదేవియును, ని సీమ-
పద్మలే; కామ - కోరికచేతను, మంధరా - మందమైనవాడా, మంధరా
ద్రి...కంధరా మంధరాద్రి - మంధరపర్వతముచేతను, మంధ - నుధించు
టచేతి, లబ్ధ - పొందబడిన, మణి - కాస్తుభమణితోడ, ఉపేత-కూడుకొని
న, కంధరా-కంఠముగలవాడా! కంధరా.. బంధురా, కంధర - మేఘముల
యొక్క, ఆవళి - పల్కితోడను, కమాన - తుల్యమగు, కమ్ర - మనో
వారముగ, కాంతి - కాంతిచేతను, బంధురా - అతిశయమయినవాడా,
బంధురార... సింధురా, బంధుర - దట్టమగు, అర - అంచులయొక్క, చక్ర
కమానముగల, చక్ర - గుడర్కముచేత, పాలిత - ఏలబడిన, అగ్ర్య -
శ్రేష్ఠమగు, సింధురా - ఏనుగుగలవాడు.

ముక్తపదగ్రస్తము. పంచచామరము.

పరాపరాధవేదిభావ ♦ భావనైకగోచరా

చరాచరాత్మ భూతభూత ♦ జాతదేహభాసురా

సురాసురాధి రాజవంద్య ♦ సుందరాధరాధరా
ధరాధరాధరీ క్రియాని ♦ దానధైర్యతత్పరా. 82

టీ. పరాపరా..... గోచరా, పరాపరా - వ్యక్తావ్యక్తములయిన
అర్థ - వస్తువులను. వేది - తెలిసిన మునులయొక్క, భావ - భావమందలి.
భావన - ధ్యానమునకు, ఏక - ముఖ్యముగా, గోచరా - తెలియువాడా,
చరాచరా..... భాసురా, చరాచరా - జంగమస్థావరములకు, ఆత్మ
భూత - ఆత్మయగు, భూత - భూతములయొక్క, జాత - సమానముని
యెడు, దేహ - దేహముచేతను, భాసురా - ప్రకాశించు చున్నవాడా.
సురాసురా - వంద్య. సురాసుర - దేవతలయొక్కయు రాక్షసులయొక్కయు
అధిరాజ - అధిపతులకు, వంద్య - నమస్కరించదగినవాడా, సుందరా -
సుందరదా ధరాచరా - భూమిని ధరించినవాడా, ధరాధరా - పర్యతము
యొక్క, అధరీక్రియ - క్రియగాఁ జేయుటకు, నిదాన - ఆదికారణ
ణముగు, ధైర్య - ధైర్యముచేత, తత్పరా - ప్రిసిద్ధుడగువాడా.

× ద్య.

ఇది సుర్వత్రంత్రస్వతంత్ర సకలభాషావిశేష కవితాధరంధుర ప్రతిదిన
ప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయనుక చక్రివర్తి బిరుదాంక తిరుచుల
బుక్కపట్టణ శ్రీనివాసతాతాచార్యనయ, శ్రీ సువల్లభా
చార్యపీఠీతముత, పితృవ్య శ్రీనివాసార్యకృపాకటాక్ష
లబ్ధ సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరు
దాంక శేంకటాచార్య ప్రణీతంబయిన
యచలాత్మజాపరిణయం బను
శ్లేషప్రబంధంబు నందుఁ
బ్రథమాశ్వాసము.

అచలాత్మజా పరిణయము.

ద్వ్యర్థ ప్రబంధము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. కాసార మహీ సార ని

వా సాది మునీంద్రహృదయ ♦ వారిజ రచిత

శ్రీ సారసవాసా పరి

హసాది విలాస వేంక ♦ టాచలవాసా.

1

టీ. కాసార - శ్రీ, కాసార - సరస్సులయొక్క, మహీ - భూముల
యందు, సార - శ్రేష్ఠమగు, నివాస - ఉనికిగల, ఆది - మొదటివారగు,
మునీంద్ర - మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, హృదయవాసజ - మనఃపద్మములచేతను,
రచిత - చేయబడిన, శ్రీ-శోభగలవాఁడా, సారసవాసా - విలాసా, సార
సవాసా - లక్ష్మీదేవియొక్క, పరిహాసాది - పరిహాసము మొదలుగాఁగల
విలాస - విలాసములు గలవాఁడా, వేంకటాచలవాసా - తిరుమలయందు
నివాసముగలవాఁడా.

ఆ. అవధరింపవయ్య ♦ యఖిల కథాభిధా

నా తత నయఁ డంత ♦ సూత తనయుఁ

డనియె శౌనకుఁకు ♦ నరమిద బృంద స

న్మధు రసోపమాన ♦ మధుర సూక్తి.

2

టీ. అవధరింపవయ్య - చిత్తగించవయ్య, అంత - అంతట అభిల... నయుడు. అభిలకథా - కమస్త చరిత్రల యొక్కయు, అభిధాన - చెప్పట చే, ఆతత - విస్తామకు, నయుడు - నీతిగల, మాత తనయుడు - మా తుని కుమారుడగు సుగ్రకపుడు, 'శౌనకుఁకు' - శౌనకునికి, అగ వింద...సూక్తిక. అరవింద - పద్మయల యొక్క, బృంద - సమూహము యొక్క, సత్ - యోగ్యులు, మధుర - మకగందగనము, ఉపమాన - సామ్యము గల, మధుర - తియ్యనగు, సూక్తిక - మంచిమాటలచేరిగ అనియెక - చెప్పెను.

క. సురమహిమాధ్యుఁ డతండట

సురముని సంపించి యుత ♦ సుదృగావళితో

నరసి యుపవనమునా దా

సరస వన విహారమునకు ♦ సంకల్పించెన్.

3

పా. - సురమహిమాధ్యుడు. సురము - మంచితోగల, హిమ - మంచితోడ, ఆధ్యుడు - కూడుకొన్న, ఆతండు - ఆహిమవంతుడు, అటు - ఆప్రకారము, సురమునిక - నారదవహమునిని, అంపించి - పంపించి, అంత - అంతట, సుదృగావళితోక. సుదృక్ - స్త్రీలయొక్క, ఆవళితోక - పక్షితో, అరసి - చూచి, ఉపవనమునందు - ఉద్యానవనము నందు, అ సరసక - అద్విత్య, వనవిహారమునకుక - వనవిహారమును జేయుటకు, సంకల్పించెక - ఉద్దేశించెను.

సీత - సురమహిమాధ్యుడు - దేవతామహిమతోఁ గూడిన, ఆతండు అజనకుడు, సుదృగావళితోక, సుదృక్ - విద్వాంసుల యొక్క, ఆవళి

శోక్ - పక్షితో, ఆనగ, సవన, విహారమునకు, ఆనగ - అంతట వ్యాపించెను
సవన - యజ్ఞము యొక్క, విహారమునకు - వేయుటకు, సంకల్పించె -
గంకల్పమును జేసెను.

ఆ. నూత్రపట్టినట్లు ♦ శోభిల్లునాశూమి
నప్పగస్సులించ ♦ టంతి టమర
నతివిహారక ప్తి ♦ నాయా నమోఽర్చ
యై

నద్వైకేంద్రుడంత ♦ హర్ష మొందె.

4

టీ. పా - నూత్రపట్టినట్లు - నూత్రము పట్టినట్లుగా, శోభిల్లు - ప్రకా
శించుచున్న, ఆ ధూమిక్ - ఆ ధూమి కుంకు, అప్పగస్సులు - అప్పగ
స్త్రీలు, ఇంటింటికీ - ఇక్కడ నక్కడ, అయిక్ - ఒప్పునట్లుగా, అతి
విహారక్లప్తిక్, అతి విహార - అత్యంత క్రివల యొక్క, క్లప్తిక్ - గచవను,
అయాజము - ఆ కూడునుప్పులు, ఒక్కొక్క - చేరుగా, అర్థరేమృదు -
ఆ పర్వతరాజు, అంతె - అంతట, హర్ష మొందె - సంతోషించెను.

నీత - అప్పగస్సులు - ఉదక సరిస్సులు, అతివిహారక్లప్తిక్. అతి
విహార - అత్యంతమయిన యజ్ఞక్రియలయొక్క, క్లప్తిక్ - గచవను, ఆ -
అట్టి, యాజు - ఋత్విక్కులు, ఒక్కొక్క - చేరుగా, అర్థరేమృదు -
ఆ రాజు, కేవల సమానము.

క. ఆయన యాజ్ఞానుస్మృతిన్

డాయుచునాగరమణుల్ జ ♦ డతదౌలగంగా

నాయత నన సుధ నాగెటి

చాయను ఋషభమ్ముల మర ♦ సనరించు తరిన్. 5

టీ. పా - ఆయన - ఆహిమవంతునియొక్క, అజ్ఞానుస్మృతిన్ - నెలవుప్రకారము
డాయుచున్ - సమీపించుచు, నాగరమణుల్ - నాగ - పర్వతముల

సంబంధినులగు, రమణాల్ - శ్రీలు, జడత - మాండ్యము, తొలగంగాన్ - పోగా, ఆయత... నుధక్, ఆయత - విస్తారమయిన, నవ - నూతనమైన, నుధక్ - అమృతమును, అగెటి - ఆగనట్టి, (ఇచటనింతకంటె వేరుగనధ్యము తోచదు. ఈ యర్థమున నీశబ్దము గ్రామ్యముగానున్నది. కలితాత్పర్యమేమో తెలియవచ్చును.) చాయను - నీడచేత, ఋషభమ్ములు - ఓషధి విశేషములు, అమరక్ - ఒప్పునట్లుగా, నువరించుతటిక్ - తీరుచున్న సమయమందు, పవ్యతమల శ్రీలు ఆమృతపానముచే గలిగినంత యానందమును గలిగించు నీడలుగలుగునట్లుగాఁ దీవపాదలు చక్కగా నిటునటు నవరించు చున్నారని తాత్పర్యము.

సీత— ఆయన - అజనకునియొక్క, యజ్ఞాహస్పతిన్ - యజ్ఞ యజ్ఞసంబంధియగు, అనుస్పతిక్ - అనుసరణముచేత, నాగరమణాల్ - పట్టి బిళుజనులలో శ్రేష్ఠులు, ఆయతన వనుధక్ - ఆయతన - యజ్ఞశాలయొక్క, వనుధన్ - భూమియందు, నాగెటిచాయను, నాగెటి - నాగటియొక్క, చాయను = వెంబడిని, ఋషభమ్ములు - ఎద్దులు, అమరక్ - ఒప్పునట్లుగా నువరించుతటిక్ - కూర్చుపయమాన.

క. ఉన్నదనమితాస్త్రంబుల

సన్మహిమ నరుల్ భయప్ర ♦ సంగంబున మీ

రన్నేటి యతడు విహరిం

పన్మహిలసమాన గర్భ ♦ భాసుర యయ్యెన్. 6

టీ. పా—ఉన్న...మహిమన్, ఉత్ = ఉన్నతములైన, మదన-మన్మథునియొక్క, మిత-పరిమితములైన, అస్త్రంబుల=ఆయుధములయొక్క, సన్మహిమన్ - గొప్పదాధ్యముచేత, భయప్రసంగంబునమీరన్ - భయసంబంధముచే బొప్పగా, మన్మథుడు కొద్దిబాణములువేసినను, (అనగా మన్మథుడు లోకమున విజృంభించియున్నాడని తాత్పర్యము) మేటి=గొప్పవాడగు, అతడు-ఆ హిమవంతుడు, విహరింపన్ - వనవిహారము జేయుగా, మహిల-ఆయన

భార్యయగు మేక, సమానగర్భభాసుర - తిగిన గర్భముచే బ్రకాశించు చున్నది, ఆయ్యెన్.

సీ— ఉన్నద— మహిమక. ఉన్నద - ఉద్రేకించికట్టి, సమిత - వితములేని ఇంటి సౌధముగల శబ్దమునకు “సుభస్పా” అను యోగవిభాగము చేత సమాసముగావున న లోపములేదు. అస్త్రంబులక-ఆయుధములయొక్క సమ్మహిమక గొప్ప దార్ఢ్యముచేత, ఆరుత్ - శత్రువులు, విహరింపక - యజ్ఞప్రియత్నముఁజేయఁగా. మహి - భూమి, లగమాన గర్భభాసురయ యొక - ప్రకాశించుచున్న గర్భముచే వెలుంగుచున్నదియాయెను.

ఉ. కాంతారక్షితిమంజలాంగలసదు ♦ త్కర్నంబునభూమిభృత్కాంతుండంతమహావిహారమలరం ♦ గన్యాగమాకాంక్షన త్వంతంబాపంగదోఁచెనమ్మహిలస ♦ ద్గర్భంబునన్భృంగసంకాంతాభోజమనంగమందసముదఁగ్రచ్చాయలింపారింక

టీ. పా— కాంతారక్షితిక - ఆరణ్యభూమియందు, మంజుల - త్కర్నంబున. మంజుల - మృదువగు, ఆంగ - ఆవయవములయొక్క, లగత్ - పృథాశించుచున్న, ఉత్కర్నంబునన్-అతిశయముచేత, భూమిభృత్కాంతుండు-పర్వతరాజు, అంత - ఆసమయమందు, మహావిహారము - గొప్ప వనవిహారము, ఆలరన్ - ఒప్పఁగా, కన్యాగమాకాంక్షన్ - స్త్రీసంభోగమందలి కోర్కెను, అత్యంతంబాపంగ - మిక్కిలి యాపుఁజేయఁగా, అమ్మహిల-ఆమేక, సద్గర్భంబున - మంచిగర్భిత్వత్తిచేత, భృంగసంక్రాంతాంభోజమనంక - తుమ్మెదలచేత వ్యాప్తమగు పద్మమా నునునట్లు, మంద... ఛాయలు, మంద-మెల్లగా, సుమదగ్రి-ఉన్నతిములగుచున్న, ఛాయలు-కాంతలు, ఇంపాగరన్-కోట్టిల్లఁగా, దోఁచెన్ - కాన్పించెను.

సీత—మంజు...త్కర్నంబునన్, మంజు-తిన్ననైఁ, లాంగల-నాగటియొక్క, సత్-మంచిదియగు, ఉత్-ఉన్నతమగు, కర్నంబునన్ - దున్న

దనుచేత, భూమి భృత్కాంతండు - రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుడు, మహా
విహారమలరంగన్ - గొప్పయజ్ఞప్రయత్న మొప్పగా, యాగము - యజ్ఞము,
అత్యంతంబాపగ = మిక్కిలి నిలుపగా, అమృతం = ఆ భూమియొక్క,
లబద్ధంబునక = ప్రకాశించుచున్న లోనిప్రదేశమందు, భృంగసంక్రాంత
తాంభోజమనునట్లుగా, మందసము = వెద్దవెట్టె, ఉదగ్రచ్ఛానులక = గొప్ప
కాంతులు, ఇంపారంగక = మహాహరముగానుండగా, తోచెక = కార్పించెను.

వ. అంత.

శా. కప్పల్ వీడ్చిన భూధరేంద్రములసౌకర్యంబునన్నిచుచో
దప్పెం గాంత పయోధరమ్ముల కనఁ ద్ధారావతారమ్ముపై
నుప్పొంగెం జెలువారు నిర్మలత సఁ ద్యోమధ్యభాగంబునం
దొప్పెన్ హంసగతుల్ ప్రియంకరశరఁ ద్యోగంబురానంతలోన్

పా — కాంత = మేనకయొక్క, పయోధరమ్ములు = స్తనములు,
కప్పల్ = నలుపులు, వీడ్చినక = చూడగా, భూధరేంద్రములు = పర్వత
శ్రేష్ఠములయొక్క, సౌకర్యంబునక = సౌలభ్యముచేత, (అనగా సౌందర్య
ముచేత) మించుచోక = అతిశయించుచుండగా, చూచుకములు నలుపెక్కి
కొండల సౌందర్యమును మీరుచుండగా నని తాత్పర్యము. కన్ధారావతా
రమ్ము = కనత్ = ప్రకాశించుచున్న, హర = ముత్తెపు సులయొక్క, అవ
తారమ్ము = ప్రదేశము, వైక = మీద, తప్పెక = వదిలిపోయెను. గర్భిణి
యాటచేత హారాద్యలంకారముల తీసివేసినదనుట, చెలువారు = శోభిల్లు
చున్న, నిర్మలత = నైర్మల్యము. గద్యోమధ్య భాగంబునందుక = అప్పటి
నడుమునందు, ఉప్పొంగెక = అతిశయించెను. నడుము బరిసినదనుట. హంస
గతుల్ = అచలవంటి నడకలు, ఒప్పెక = తగెను, నడకలు మందమైనవనుట.
అంతలోక = ఈలాగునున్నంతట, శరద్యోగంబు = శరద్వసు సుబంధము,
రాక = రాగా, వైపద్యముతో నన్వయము.

నీత — అంతః బ్రహ్మకర శరవ్యోగంబురాగా, కాంత హయోధర
 మ్ములు-సుందరములగు మేనుములు = తప్పక = క్రమ్ముటలు, వీజ్యోగ =
 తప్పక, భూనరేంద్రములక = తప్పక శ్రేష్ఠములమును, సౌకర్యములక =
 సులభత్యముచేత, మించువోక = మించువోపునపు, కవధానావతాగము =
 ప)కాశించుచున్న తప్పకల ప్రవేశము, వైక = మించు, (అనగా నూనిమై)
 తప్పక = మేనుముల పర్యవసరములపై గమ్ముట లేక కాంచుచుండుటచేత
 తప్పకలు పలుకుచు తాత్పర్యము. సద్వ్యోగవ్యభాగంబులక = సు =
 మంచిదియును, వ్యో = ఆకాశముమొక్క, సువ్యభాగంబున = సువ్యప్రదేశ
 మందు, చెలువారు నిర్మలత = సాద్రైక వైష్ణవ్యము, ఉపాసకై, హం
 గతు = హంసల వడయు, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను, శరద్వక్తృత్వము హం
 సు సంగోషించుచుండును.

సీ. భృమరీ కదంబ సు ♦ భృమరీ కదంబ గదు దద
 భృమరీచి మలిన స ♦ త్పుకదంబు
 పదభి భవ ద్భక్త ♦ కదంబి మహిజ సు
 పదలిన కర్పూర ♦ పాడురంబు
 కమలా క గాదర్ప ♦ విమలాయిత సమస్త
 కమలాకర వ్రాత ♦ ఖ సలంబు
 ధనశాయిత మృణాల ♦ లవ లావనక్రియా
 ర్జన లాలస మరాళ ♦ రాజకంబు
 .గీ. అంబర శీఘ్ర నితంబ వి ♦ బావలంబి
 పాండుతర పట్టసింహు శి ♦ ఖండ విభి
 మ భృమకర భృమ దఖండ ♦ శుభ్ర జలద
 భానుకు బొప్పి నాశర ♦ ద్వాసరంబు.

టీ. భృమరీ...పంకజంబు, భృమరీ=అశుశుమ్మెదలయొక్క, కదంబ=
 కమాహమయొక్క, సంభృమ = త్వరవలన, రీణ=జారిస, (అనగాకదలిసటి)
 గరుత్=రక్కలయొక్క, ఆదభృ = తక్కువగాని, మరీచి = కిరణములచేత,
 మలిస = నల్లయిన, పంకజంబు = పద్మములు గలది. ప్రదళీ...పాండురంబు.
 పృదళీభవత్ = బ్రద్దలగుచున్న, భర్మకదళీమహీజ = బంగారపు అనటిచెట్టు
 యొక్క, (అనగా గర్భురపు టనటులయొక్క) సంపత్ = సమాహము
 యొక్క, అలీన=అణగనట్టి. కర్పూర - కప్పురముచేత, పాండురంబు - తెల్ల
 నది. కమలా.. శిథిలంబు. కమలా = శోభను, కర - చేయునట్టి, ఆదర్శ -
 ఆద్యములవలె, విమలాయిత - నిగ్గులములై యాచరించుచున్న, సమస్త- శేష
 మునీ, కమలాకర = ఉదయమునకు గవలగుమేఘములుగల, శిథిలంబు =
 ఆకాశస్థలముగలది. ధవళ...రాజికంబు. ధవళాయిత = తెల్లనై యాచ
 రించుచున్న, మృణాళ - తామర తూండ్లయొక్క, లావక్రిమా=శ్రుంచుట
 యంకలి, ఆర్జవ = తిన్నదనమందు, లాలస = ఆసక్తులుగ, వరాళ రాజీ
 కంబు = హంసపక్షులుగలది. అంబర...భౌశురంబు. అంబర శ్రీ = ఆకాశ
 లక్ష్మీయొక్క, నితంబబింబ = పీరుదును, అవలంబి = పట్టుకొనిన, పాండురతర
 మిక్కిలి తెల్లనైన, పట్టనీచయ - పట్టుబట్టలయొక్క, శిఖండ = అంచుల
 యొక్క, విభ్రమ = విలాసములయొక్క, భ్రమకర = భ్రాంతినిజేయుచున్న.
 భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, శిఖండ=విస్తారవగు, శుభ్రజలద = తెల్లమేఘ
 ములచేత, భౌశురంబు = పృకాశించు చున్నదియై, ఆశరద్వాసరంబు = ఆశర
 త్కాల దినము, ఓప్పెక్ = తగెను.

చ. పాలిచెను యజ్ఞకృద్విసరముల్ సరముల్ నవ పుండ్రక ప
 జ్జుల గదలీవ్రజంబు మడు ♦ గుల్ మడుగుల్ హిమవాలు
 కాప్తి వార్తిలె వనజాతమందుడన ♦ రెన్నవమాలిక లంచ
 బాలికల్ । లలి సుమనసితుల్ నెలత ♦ లన్లతలం దభు
 కొత్తై నత్తటిన్. 10.

టీ. అత్తతీ - ఆశరద్భతువునందు, యజ్ఞకృత్ పరముల్ యజ్ఞకృత్ జన్మములుజేసినవారి మొక్క, విపరముల్ - సమూహములును, సరముల్ - పువ్వులదండలును, పుండరీక - వెల్లెగొడుగులమొక్కయు, తెల్లపద్మముల మొక్కయు, పద్మలక్ష్మీ = వరుసలచేత, పాలిచెత్త = ప్రకాశించెను, కదలి చుడుగుల్ కదలి = కప్పుకపు బుడబులమొక్క, వ్రజముగుంపుమొక్క మడుగుల్ = పరిశుభ్రతలును, మడుగుల్ = సరస్సులును. హిమవాలు కాప్తి. హిమవాలుకా = కర్పూరముమొక్కయు, చల్లని యిడుకమొక్కయు, అప్తి = పొందుటచేత, వర్తిలెత్త - ప్రవర్తించెను, ఉన్నవియవట, వనజాతమందుత్త = రస - అడవులమొక్కయు, నీళ్ళ మొక్కయు, జాత మందుత్త - సమూహమందు. వనమాలికలు - క్రొత్తపూవండలును, అంచ బాలికల్ - చాసపిల్లలును, తనరెత్త - ఒప్పెను, లలిత్ - సొండుగా, సుచనస్థికుల్ = సుచనః = నుంచి మరస్సులమొక్కయు, పువ్వులుల మొక్కయు, స్థికుల్ - ఉండుటలు, నెలతలత్త - స్త్రీలయందును, లత లత్త = తీగలయందును, తరుకొత్తెత్త - ప్రకాశించెను,

మ. నవఖండంబుల నుండు వార్షికగతిదాభో? సాధిన్నయా ననని బద్ధముసేయ మేల్కొనినరో? జాతుండునేమింప నా ర్జవితం ద్వస్త్ర ఘటింపనిపెసంగుపెన్? రాప్యపుటుక్కిలకా లి నలెన్ ధారుణి నచ్చటచ్చట మరా? లీపాళివ్రాలెన్వడి

టీ. నవఖండంబులయందెత్త - మునుపే లొమ్మిదిముక్కలతో మండగా, వార్షికగతిత్త = వర్షకాలసంబాధియగు నడకచేత, దంభోళిసంభిన్న పిగుగులచే బద్ధలైనది, లో - అయివట్టి. అనిత్త = భూమి, బద్ధముసేయన్ అదుకుటకు, సోహాతుండు - విష్ణువు, మేల్కొని - నిద్రకుండిలేచి, నేమింపత్త - అజ్ఞాపింపగా, అర్జవితత్త - పిన్నదవముచేత, త్వస్త్ర - చిక్కికర్మ, ఘటింపత్త - అదుకుటకు, ఇంపెసంగు - మరొకనామములును, పెత్త - పెద్దది

యగు. రాఘవు - పెండ్రొక్క, ఉత్పలకాశివరేణ - ఉత్పలపాదలఁ
గుంజువలె, భార్యణ - భూమియందు, మరాళిపారి - అడువంసులపక్షి
వడిన్ - త్వరచేత, అచ్చటచ్చట - అక్కడక్కడ, వ్రాణ - దిగను.

చ. సురసులకొప్పె బద్ధినులఁసంగతి హస్తిను లాక్రమింపఁగా
సరసతరుల్ నుగంధిక రఁజస్సిరధీరత రూఢిపట్టిరా
సరసతమల్ కళోన్నతులఁ సంగతి జిల్లెణరాట లేటగాఁ
బరంగెను గానఁ గానలకుఁ బర్వజాతులరీతు లత్తజిన్.

టీ. సరసులకొ = సరసులకుఁ బాఁడి నని యర్థము, కొలఁతులకని
యర్థాంతరము. పద్ధినులఁసంగతి = పద్ధినిజాతి స్త్రీలొ స్నేహపని యర్థము.
తామరపాదల కలంకయని యర్థాంతరము. సరసుతరుల్ = మిక్కిలి సరసు
లని యర్థాంతరము. హస్తినుల = హస్తినిజాతి స్త్రీలొ యర్థము. అడవుఁగు
లని యర్థాంతరము. అక్రమింపఁగా = అకరంపఁగా, నుగంధి.. ధీరరేణ,
నుగంధి = మంచి వాసనగల, కరజ = గోరయొక్క, ధీర = ధీరమైన,
ధీరరేణ = ధైర్యము చేతి నని యర్థము. అనఁగా సఖ్యతముల నుంచుడి చేతనైన
ధైర్యము తాత్పర్యము. నుగంధిక = మంచివాసనగల, రజః = పరాగముల
చేత స్థిరా - నిబ్బరమగు ధీరసన్ - మనోహరత్వము చేత (ధీయంతాతీతధీరః -
తస్యభావః ధీరతా.) రూఢిపట్టిరి = సరుధిని కపించిరి, (ఇచట మృత్యు
పక్షమందు మహద్ధక (క్రియచిన్యము) అనఁసలమల్ = సరసతరుల
కంటె మిక్కిలి సరసుని యర్థము. సరసులగు రాతులని భావము.
కళోన్నతుల, కళా = మృగధిశయొక్క. ఉన్నతుల = బేష్ట్యముల
యొక్క అని యర్థము. చిల్లెణరాట = చిల్లెణరాటయొక్క యనియర్థం
తరము. చిల్లెణరాట = చిల్లెణరాటిస్త్రీరాడియని యర్థము. చిల్లెము
గలఁరాట యని యర్థాంతరము. లేటగా = స్వప్నముగా, పరంగెనాన =
ఒప్పెనుగనక, కానలకొ = అడవులకు, అత్తజిన్ = అకరంపకపునందు,

బాతుల=పద్మిన్యానిస్త్రీబాతులయొక్కయని యర్థము. మాతీలయొక్కయని యర్థాంతరము. రీతులు = పద్ధతులు, పర్వవే = వ్యాపింపవా.

ఉ. కావలికాపుగుబ్బెతల ♦ క న్మరపించి బిరాన రాజనా

లై విలసిల్లు వెల్లువను ♦ లందుఁ బడుం దొలంగుం గిశోరకీ

రావలి యభ్ర లక్ష్మీ శర ♦ దంగన సద్రవిలక్షణాన్వితల్

గవున ద్రావిడాంగనల ♦ కైవడిఁ జెందులుగొట్టిరోయనన్.

టీ. కావలికాపుగుబ్బెతల = కాపున్నకూద్రస్త్రీలయొక్క, కన్ = చూపు, మరపించి = మరుగుపెట్టి, బిరానన్ = త్వరగా, రాజనాలైవిలసిల్లు = రాజులవలె ప్రకాశించునట్టి, వెల్లువనలందున్ = గొప్పవనములయందు, కిశోరకీరావలి = పిల్లచిలుకలగుంపు, ఆభ్రలక్ష్మీ = ఆకాశలక్ష్మీయను, శరదంగన = శరదృతువనస్త్రీయను, సద్రవిలక్షణాన్వితల్, సత్ = యోగ్యముగు, ద్రవిల = ఁడలక భేదముచేరి ద్రవిడులయొక్క, తుణ = ఉత్సవముతోడ, అన్వితిల్ = కూడినవారు అని అర్థము. సత్ = యోగ్యముగు, రవి = సూర్యుడనెడ, తుణ = చిన్నముతో, అన్వితిల్ = కూడినవారు, కావుక్ = కనక, ద్రావిడాంగనలకైవడిక్ = ద్రవిడస్త్రీలవలె, చెందులు గొట్టిరోయన్ = బంతులుగొట్టివారొయననట్లుగా, పడుక్ = ఉరుకును, తొలంగున్ = ఎగిరిపోవును.

మ. కమలేందీవర కర్ణికార కదళీ ♦ కల్వార పుంజల్క పుం

జములంజిత్రమొనర్చి కూర్చుచుశర ♦ చ్చంద్రాస్యపెన్నూమిప

ల్లెము నందు న్నభమంటు సంబర మణి ♦ లీలామణి దీపముం

చి మధు ద్వేషికి నెత్తుటారతిఘటిం ♦ చెకనిద్రమేల్కొంచుచోన్.

టీ. కరచ్చంద్రాస్య = కరత్యాలమను స్త్రీ, కమలేం...పుంజము లక్, కమల = పద్మమయొక్కము, ఇందీవర = కలువలయొక్కము, కర్ణి

కార = కొండగోగులువ్వలయొక్కయు, కదలే = అనంతపువ్వలయొక్కయు,
 కల్వార = ఎఱ్ఱగలువలయొక్కయు, కింజల్క = కేసరములయొక్కయు, పుంజము
 లన్ = సమాహమలచేత, చిత్ర మొనర్చి = (మృగములు బెట్టినట్లు) చిత్రవర్ణము
 గలదానిఁగాఁజేసి, కూర్చుచున్ = సంధానముఁజేయుచు, పెహ్లామిపశ్యేను
 నందున్ = వెద్దదియగు పుడమియనెను పాత్రయందు, నభమంటి = ఆకాశము
 నంటిన, అంబర...వీపము, అంబర మణి = నూత్యుడనెను, లీలా = విలాసార్థ
 మగు, మణివీపము = మాణిక్యవీపమును, ఉంచి = మేర్పరచి, మధుక్వేసికిన్ =
 విష్ణుమూర్తికి, మేల్కొంచుచోన్ = (శరదృతువుగావున) నిద్రలేచునపుడు,
 ఎత్తుటారతి = వైకత్తునాగతి, ఘటిచెన్ = కూర్చును.

సీ. మల్లికా రమణీమ ధన్వంతరికా స్మితములు

శరదభ్రముధవాంగ ధన్వంతరి చారు రుచులు

భవుక ప్రబోధమా ధన్వంతరి చన్ద్రప్రల్

కాండ నిర్మలతార ధన్వంతరి రజము

లుద్భవిష్య త్పుక ధన్వంతరి చక్రచక్ర

బహునదీ విరహాతి ధన్వంతరి చారులు

భువనమోహన రతి ధన్వంతరి భసితముల్

దిక్కామిని ధన్వంతరి ధన్వంతరి విహృతులు

గీ. నీల నీరద నిజ యాచ ధన్వంతరి

రణ చణ పురందర కృతాంగ ధన్వంతరి

రంజక ద్రవక చ్చారు ధన్వంతరిములు

కపురపు రజంబులు ననాళి ధన్వంతరి నెరసె.

15

టీ. మల్లి...స్మితములు = మల్లికా = మల్లీగలనెను, రమణీమత్తు
 కా = ఉత్తమ స్త్రీలయొక్క, స్మితములు = నవ్వులైనట్టియు, శర...రుచులు,

శరత్ = శరద్భతువనెను, ఆభ్రముధన = విరావతముయొక్క, అంగరీరముయొక్క, చారు = నుందరములగు, రుము = కాంతులైనట్టియు, భవుక...భవుల్ = భవుక = శుభకరచుగు, ప్రబోధ = మేళుకువగల, మాధవ = విష్ణువుయొక్క, లోచన నేత్రములయొక్క, భవుల్ = కాంతులైనట్టియు, కాండ...రజములు, కాండ, ఉదకములయొక్క, నిర్మలతార్థ = నైర్మల్యము కొరకైన, కతక = చిల్లిగింజలయొక్క, గజములు = గుండలైనట్టియు, ఉద్యచిచకచకల్ = ఉద్యవిద్యుత్ = పుట్టించోవుచున్న, పంకజ = పద్మములయొక్క, ఉదాగ = విస్తారములగు, చకచకల్ = చాకచక్యములైనట్టియు, బహు...రుదులు, బహు = విస్తారమైన, నదీ ఏర్పయొక్క విరహ = విచారముచేతనైన, అతిసాంకు = మిక్కిలి తెల్లనైన, రుము = కాంతులైనట్టియు, భువన...భవితముల్ = భువన = లోకములగు, మోహన = మోహపెట్టుటకైన, రతిధన = మన్మథునిచేత, కీర్ణ = చల్లబడిన, భవితముల్ = భక్తిములైనట్టియు, దిక్కామినీ = దిక్కులనెను స్త్రీలయొక్క, ఔరు = తెల్లచీరయొక్క, ధృతి = ధరించుట చేతనైన, విహృతులు = విహారములు, నీలవీరద...పుంజకములు, నీల = నల్లనైన, నీరద = మేళుములనెను, నిజ = స్వకీయములగు, యాన = వాహనములయొక్క, నిర్మలీకరణచణ = శుభ్రముచేయుట నెఱిగిన, పురందర = ఇందునిచేత, కృత = చేయబడిన, అంగరాగ = మైపూతయైన, ధవళ = తెల్లనగు, రంజకద్రవక = రజింపజేయు ప్రాకకముయొక్క, ఛారు = కాంతులయొక్క, పుంజకములు = సమూహములైనట్టియు, కపురపురజంబులు = కర్పూర ధూళులు, వనాళిక = వనవజ్జియందు, కరము = మిక్కిలి నెరనెక = వ్యాపించెను.

చ. కల మవ నావనార్థ కరి ♦ కల్పిత ముచ కులన్ముఖంగు వ
ర్తలు చెలువల్ నెరా పస ♦ రు దేరెడు పైరులమీరుకీరవ

జ్ఞులముకుచాయలం దెలసిఁతోలిసఁదత్కణి శాలిశాలిచం
చుల జను చొప్పు దిక్సతుల ♦ చొక్కపు పచ్చలహెచ్చు
లోయనక. 16

టీ. కమల - కలమ్మలందన్. కలమవన - వరిచేలయొక్క, అవ
నార్ధ - కాచుటకొరకు, పరికల్పిత - రచించబడిన, మంచ - అరపల
యొక్క, కలమ్మలందన్ - సమామామలయందు, వర్తిలు - ఉన్నట్టి
చెలకల్ - స్త్రీలు, నెరా పసురుదేరిదు - విక్రియి పచ్చనైన, మైరులన్ -
చేలన, మీరు - ఆతిథ్యంబుచేడు కీర్తిజ్ఞులన్ - చిలుకల గుంపులను, ముకు
చాయలన్ - (ఎఱ్ఱని) ముక్కుకాంతలచేత, తెలసి-(వేరురంగుచేత) నెటిగి
తోడిగి - కొట్టివేయఁగా, తత్కణి...చంచులన్. తత్ - అవరిచేలయొక్క,
కణికి - ఎన్నయొక్క, ఆలి - పత్తితోడ, కాలి - ఒప్పుచున్న, చంచు
లన్ - ముక్కుతోడ, చనుచున్ - (చిలుకలు) పోవుచు, దిక్సతుల -
దిక్కులన స్త్రీలయొక్క, చొక్కపు - సొగసైన, పచ్చల, (అలంకారముల
యందలి) మరకతమలయొక్క, హెచ్చులోయనక - అతిశయము లేమో
యనునట్లుగ, ఒప్పున్ - ప్రకాశించును.

శా. నాళి కాళి మృణాళికా కబళనా ♦ నంద న్మరాళాంగనా
పాళుల్ వ్యోమతలంబునఁబ్రతిఫలి ♦ పంబోలునాఁగానభః
పాళి పాండు సయోదకజ్జులు సరః ♦ పాళిం బిసాళింపఁగాఁ
బోలు న్నాగ దివిన్ భువిన్ సిత ఘన ♦ మ్మూల్ హంసలం
బాటిలెన్. 17

టీ. నాళి...పాళుల్, నాళిక - పద్మములయొక్క, ఆలి = పత్తి,
యొక్క, మృణాళికా - తూడ్లయొక్క, కబళన - తినుటచేత, అనందత్ -
శుభోపించుచున్న, మరాళాంగనా - హంసస్త్రీలయొక్క, పాళుల్
పద్మము. వ్యోమతలంబునఁజూరకాశమందు, ప్రతిఫలింపఁబోలునాఁగాన్ =

ప్రతిబింబించినో ననునట్లుగాను, నభః...పక్షుః, నభఃపానీ - ఆకాశ ప్రదేశ మందలి పాండు = తెల్లనైన, పయోదపక్షులు = మేఘపక్షులు సరః పానీక్ - మడగుల వరుసయందు, పిసాశింపఁగాఁబోలున్నాఁగ్ - వ్యాపించబోలు ననునట్లుగా, దివిక్ - ఆకాశమందును, భువిన్ - భూమియందును, విరఘనమ్ముల్ = తెల్లమేఘములును, హంసః = అంచలును, పాటితేక్ = ఒప్పెను.

చ. కలశజ సంగతిన్ ఘనులు ♦ గాంచిరి శుద్ధత నీడ నింక మా కలరదు మించుటంచు గర ♦ కానభితో మణి చాపరేఖితో నిల డిగు చంచలాలియన ♦ నింపగు జాజి సరాలు ప్రేల వల్లల లలనాఘ మత్తటిబుడింగొనుచందరు కావితఫలన్.

టీ. కలశజసంగతిక్ = ఆగమ్యనిష్ఠేహమచేత, (అనఁగా = సప్త్యదయమగుటచేత) ఘనులు - మేఘములు (గొప్పవారియను) శుద్ధతక్ = నైర్మల్యమును గాంచిరి = పొందిరి. (ఇచట మహద్గమ వివక్షాధీనము) ఈడక్ ఇక్కడ, మించుట = ఆతీతయించుట, మాకక్ మాకు, అలరదు = ఒప్పుదు. అంచుక్ = అంచు, కరకానభితోక్ = వడగండ్ల వరుసతోడను, మణిచాపరేఖితోక్ = ఇంద్రధనుస్సుయొక్క రేఖితోడను, ఇలక్ = భూమియందు, డిగు = దిగినట్టి, చంచలాలియనక్ = మెరపుపక్షులలో యనునట్టి, లలనాఘము = స్త్రీగుమానము, అత్తటిక్ = ఆశీరత్కారవంద, జాజిసరాలు = జాజిపూవుల దండలు, ప్రేలక్ = శ్రలుచుండఁగా, గొను = ధరించిన, చందరుకావితీవులన్, చందరుకావి = సిందూరపురంగుల ఒట్టయొక్క, తీవులన్ = శోభించేతలు పులన్ = పట్టణమంద, వర్తిలన్ = సంచరించును.

మ. కలకం బొక్కటి కుంభసంభవుడనం ♦ గల్పించి కాదంబినిః శత కాడంబర పంకి లాభ్ర జలధిన్ ♦ సాధు ప్రసాదంబుఁగూ

ద్వి తగెం గాలము భూమినేకరణీ మి ధి చొదేటలీస్యందినీ
తతి నా నేలనదేనడిన్ నదినిలే ధి దామింబ దంభంబునన్.

టీ. కాలము = సమయము. కుంభ సంభవఁడనన్ = అగస్త్యనక్షత్ర
మనునట్టి, కతకంబు = చిల్లగింజ, ఒక్కటి = ఒకదానిని, కల్పించి = కూర్చి, కాదం...
జలధిన్. కాదందినీ = మేఘపజ్జ్వలముక్క, శరః = మదనముక్క, అడుబర
ఆటోపముచేత, పంకిల = మరద గలిగిన, అగ్ర = ఆకాశమునెను, జలధిన్ = సముద్ర
మంకు. సామప్రవాదంబునన్ = మంచి నైర్మల్యమును, కూర్చి = చేసి, తగెన్ =
ఒప్పెను. భూమిన్ = పుడమియందు, ఈప్యందినీపతిన్ = ఈనదీపయూగమును,
లేటలు - నైర్మల్యములు, ఏకరణిమించెన్ - ఎట్లువ్యాపించెను. నానేల -
అననెందుకు, అదే - ఆమాకాశనైర్మల్యమే, నదిన్ నదిని - ప్రతిపదియందు,
దింబదంభంబునన్ - ప్రతిదింబమిషముచేత, లేనా - ఉండరా.

శా. చక్రబాక్కిని శింశుమారము భ్రమి ధి చక్రాంచపుక్
నాట్రము

దాక్రీడ త్రిత వారివాహ నివహ ధి వ్యాక్రీర్ణ తూలాని ని
ర్వక్రంబైవెలకుశర జ్వరతచే ధి బర్వాయ పర్వస్తమా
ప్రక్రాయ్య త్రితతుతుపజ్జ్వలనగా న్రాయస్సరాశావశుత్.

టీ. శింశుమారము - (గ్రహములకాధారమై మేరువునం దిరుగుచున్న)
శింశుమారము మేరుగల. చక్రంబు - చక్రము ఒక్కటి - ఒకటి,
భ్రమించఁజే - తిరుగగా, కాంచపుక్ రాత్నునుచుక - కాంచపర్వ
మను మాలు వసుకునట్టి ముత్రమును, ఆ క్రిత.....కూలాని ఆ క్రిత
అంతట దిరుగుచున్న, శితి - తెల్లని, వారివాహ - మేఘముల మొక్క
నివహ - సమూహమునెడి, వ్యాక్రీర్ణ - ఏకిన, తూల - మాదిపింజలముక్క,
అని - పక్షి, నిర్వక్రంబై - మరద లేనిదై, వెలకుక - ఒప్పుగా, శర జ్వరతచే

శరత్కాలమును ముసలిదానిచేత, పర్యాయవర్షస్తమా - క్రమముగా వడకఁ
బడనట్టి, ప్రకృతివ్యూహములనఁగాక - ప్రకృతివ్యూహ - ఆరంభమును
చున్న, సిత - తెల్లనైన, తంతు - దారముల యొక్క, పక్షులనఁగాక - వరు
నలో యనుఁబట్టుగా, మరాఠావధుల్ - హంసపక్షులు, వాల్మీక - వ్యా
పించును.

శా. మంచు ల్తాపన తాప వీతికెదురిం ♦ ప న్లేక సప్తచ్ఛవో
దంచ త్పర్ణములాలాశ్రయించిరని ప ♦ య్యైబ్బాలిగుంధులు పు
ష్పాంచచ్ఛోరలుదొంగిలించి. నవియీ ♦ నాకారభేదంబునం
గొంచున్మించెననన్వనింగపురమల్ ♦ ఘూర్ణిలెవాత్యాహతిన్

టీ. మంచుల్ - హిమములు, తాపతాపవీతికె, తాపన - నూర్చు
నంబులగు, తాప - వడిమియొక్క, వీతికె - జిగికి, ఎరుంపక లేక
ఎదుర్కోలేక, సప్త - వర్ణములు, సప్తచ్ఛదా - ఏడాదుల యరఁటి చెట్ల
యొక్క, ఉదంచత్ - ప్రకాశించుచున్న, పర్ణములు - అకులు, ఆశ్రయించి
పొంది, రవి...ంధంబు రవి - నూర్చుని యొక్క, పక్ష్య - పక్షులందైన,
అబ్జ - పద్మముల యొక్క ఆలి - పక్షి యొక్క, ంబు - పరిమళములు,
పుష్పాంచచ్ఛోరలు - పువ్వులనెదు బిప్పుచున్న దొంగలు, (అరఁటిపువ్వుల
తో నుండు దొంగల పేరుగల నవయములనియు ధ్వని) వొంగిలించి, -
ఆపహరించి, అవియీక - వాసన లియ్యఁగా, ఆకారభేదంబునక - వేరు
రూపుచేత, కొంచుక - స్వీకరించుచు, మించెనక - వ్యాపించెనో యను
నట్లు, కక - వనమందు, కపురమల్ - కర్పూరములు, వాత్యాహతిక -
మడిగాలి తాకుచేత, ఘూర్ణిలెక - తిరిగెను.

వ. ఇప్పుడిది నొప్పుచు నింపునాథించు నప్పురమ యోగ్యావ
సధమున.

టీ. ఇప్పగిడిక్ - ఈ విధముగా ఓప్పుచుక్ ఇంపు సంపాదించు - సాగను కూర్పు అప్పరమ మోగ్యావగుధమున - మిక్కిలి శుభమైన మందిరము.

క. మందసము స్మృఖగర్భము

నందమ్మగ నమరఁజెలిసి ♦ యల సేవనల స

స్మందిరమున నిల్పిరి మే

ను దనివి దలిర్పనంత ♦ నవలా సకులున్.

22

టీ. పా—అంత - అంతలో, నవలా సకులున్. నవలా - మేరక మొక్క, సకులున్ - చెలికత్తెలును, మందసము స్మృఖగర్భమున్, మందా - పెల్లగా, సముస్మృఖ - ఉజ్జృంభించిన, గర్భమున్ - చూశాటను, అందమ్మ గన్ - సాగనుగా అమరన్ - బప్పుగా, తెలిసి - ఎఱిగి, మేరన్ - మేర కను, తనివిదలిర్పన్ = తృప్తియొసంగునట్లుగా అలసరవన - అల్లుకు తీగలుగల వన - వనమునందలి లసన్మందిరమున్ - వనమందొప్పుచున్న గృహమందు నిల్పిరి - ఉంచిరి.

సీత—అంత - అంతలో, నవలా సకులున్ - నూతనులగు నాట్యము నేయువారు (అనగా ఆటలాడువారు) శత్రువులు జేయువారని యర్థము, మందసమున్ - పెట్టెను, ముఖగర్భమున్ = ఎదుటి భాగమును లోనిభాగమును అందమ్మగ నమరన్ = సాగనుగా నొప్పుగా, తెలిసి, ఎఱిగి, మేరన్ - శరీరమందు, తనివి దలిర్పన్ = తృప్తియొసంగునట్లు, అల సకున లసన్మందిరము నన్ - ఆముజ్జ సంబంధమును ప్రకాశించుచున్న యింటిమందు, నిల్పిరి - ఉంచిరి.

క. మందసము దీయమానా

నందంబులు పొంగి పొరల ♦ నవలాలిత ని

స్పంద మతుఁను మహీభృ

త్సందేశకరుల్ బాసంగ ♦ సవరించునెడన్.

23

పా—మంద.....నందంబులు, మంద = మెల్లగా, సమీచుమాన-
పుట్టుచున్న, ఆనందంబులు = సంతోషములు, పొంగి = అతిశయించి, పొర-
లన్ = వ్యాపించగా, నవతాలు = స్త్రీలును, ఇత నిస్పందమతులు, ఇత = పొంద-
బడిన, నిష్పంద = చంచలించని, మతులు = బుద్ధిగలవారును, మహీభృశ్శుదేశ-
కరుల్ = హిమవంతుని వార్తాహరులను, పాసంగన్ = అనుకూలముగా
సవరించునెడన్ = పనులుజేయునపుడును.

నీ — ఉదీయ...నందంబులు, ఉదీయమాన = పుట్టుచున్న; ఆనందం-
బులు = సంతోషములు, పొంగి = అతిశయించి, పొరలన్ = వ్యాపించగా,
నవలాలిత...మతులు, నవ = క్రొత్తగా, లాలిత = గౌరవించబడినట్టియు,
నిష్పంద = చంచలించని, మతులు = బుద్ధులుగల, మహీభృశ్శుదేశకరుల్ =
రాజయొక్క వార్తాహరులు, మందసము = పెట్టె, పాసంగన్ = అనుకూల-
ముగా, సవరించునెడన్ = సర్దుబాటుచేయునపుడు.

క. అకలుషమతి మహిభృత్సతి

ప్రకటోత్సుక భావ లబ్ధి ♦ బర్వంగను మే

నక మనసుహితముగాఁగ

న్యక నాయ్యారముల కుప్ప ♦ నచటం గనియెన్. 24

పా—అకలుషమతి = నిష్కలుషబుద్ధిగల, మహిభృత్సతి = హిమవంతుని
భార్యయగు, మేనక = మేనకాదేవి, ప్రకటోత్సుక భావలబ్ధి బర్వంగను =
అతిశయమగు జేడుక వ్యాపించగా, మనసు హితముగా = మదికిష్టముగా,
ఒయ్యారములకుప్పన్ = విలాసములప్రాచైన, కన్యకన్ = పిల్లలు, అచటన్ =
అన్యచామందు, కనియెన్ = కనెను.

సీ — మేనక = మేనకయనుఅప్పరస, (ఇదిఇతరాప్పరసల కుపలక్షణము) ప్రకటోత్సుకభావలబ్ధి = అతిశయమగుసంతోషముచేత, పర్వంగను = (లక్షణచే) నాట్యముచేయఁగా, అప్పరసలాడగానని యర్థము. మహిభృత్తి = జనకుని భిక్ష్య, అచటన్ = అపెట్టెయందు, కనియెన్ = చూచెను. శేషము సమానము.

క. తత కనక నగ ప్రభవసు

మతి గర్భమునా జనించు ♦ మాన్యము గన్య

క్షీతిభృత్తి గన్తోని తా

నతి కుతుక తరంగితాంత ♦ రంగతః బాంగె. 25

పా — క్షీతిభృత్తి = పర్వతశ్రేష్ఠుడగు హిమవంతుడు, కనకనగ ప్రభవ = మేరుపర్వతమువలనఁ బుట్టిన, ముమతి = మంచించుననుగల మేనక యొక్క గర్భమునన్ = కడుపునందు, జనించు = పుట్టినట్టి, మాన్యన్ = పూజ్యురాలగు, కన్యన్ = కన్నియసు, కన్తోని = చూచి, తాత = తాను, అతికుతుకితాంతరంగతన్ = మిక్కిలి సంతోషముచేతి బొంగుచున్న యంతఃకరణము గలుగుటచేత, బాంగె = శబ్దము.

సీ — క్షీతిభృత్తి = రాజశ్రేష్ఠుడగు జనకుడు, కనకనగప్రభన్ = బంగా రుపర్వతమువంటి కాంతి గలిగినట్టియు, వసుమతి గర్భమునన్ = భూమియొక్క గర్భమునందు, జనించు = పుట్టినట్టియు, శేషము సమానము.

సీ. జన్మంపు టన్నంపు ♦ టన్నువల్ వెదజల్లు

సారిజాత లతాంత ♦ ధార లలరె

నాధార లాధార ♦ మై ధారుణిఁ జనించు

భృంగమ్ముల రవ్వప ♦ సంగ మెసఁగె

నారవం బారూఢ ♦ గౌరవంబై మీర

గంధగంధవహను ♦ బంధ మొప్పె

నాగాలిలోగొని ♦ నాగాలికుంతలల్

పాడుపాటలకోటి ♦ పరిథవిల్లె

గీ. కన్యధన్య యనన్య సా ♦ మాన్య మాన్య

వర్ణ్య లానన్య సౌవర్ణ ♦ వర్ణవర్ణ

నీయ గాత్రి ధరిత్రి జ ♦ నిచినట్టి

కల్య కల్యాణ సుముహూర్త ♦ ఘటిక యందు. 26

టీ. ధన్య - ధన్యరాలైట్టియ, అన్య - గాత్రి. అన్యసామాన్య - ఇతరులకు సాధారణముగాని, మాన్య - పూజించఁదగినట్టియు, వర్ణ్య - వర్ణించఁదగినట్టియు, లానన్య - శరీరతాళతల్యము చేతను, సౌవర్ణ - బంగారు సంబంధియగు, వర్ణ - కాంతిచేత. వర్ణనీయ - వర్ణించఁదగిన, గాత్రి - శరీరముగల, కన్య - చిన్నది, ధరిత్రి - భూమియందు, జనించినట్టి - పుట్టిన, కల్య...యందు, కల్య - ప్రశస్తమైన, కల్యాణ - శుభప్రదమైన, సుముహూర్త - మంచిను మూర్తముయొక్క, ఘటికయందు - యడియందు, జన్మంపు తన్నంపు తన్నుకల్ - యజ్ఞములేమన్నముగల దేవతలస్త్రీలు, పెదజల్లు - విరియఁజల్లిన. పారి...ధారలు, పారిజాతలతాంత - పారిజాత పుష్పములయొక్క, ధారలు - ధారావర్షములు, ఎసఁగెత్ - ఒప్పెను, ఆధారలు - ఆధారలే - ఆధారమై - జీవసాధారముగానుండి, ధారుణిక్ - భూమియందు, చరించు - తిరుగుచున్న, భృంగముల - తుమ్మెదలయొక్క రవప్రసంగము - ధ్వనిప్రసక్తి, ఎసఁగెత్ - ఒప్పెను, ఆరవంబు - ఆధ్వని, ఆరూఢగౌరవంబై - ప్రసిద్ధగౌరముగలదియై, విజృంభ - అతిశయించఁగా, గంధ...బంపము, గంధ - పరిమళముతోఁగూడిన, గంధవహ - గాలియొక్క, అనుబంధము - సంబంధము, ఒప్పెత్ ఎసఁగెను, ఆగాలిక్ - ఆవాయువును - లోఁగొని - లోఁబరచుకొని, నాగాలి కుంతలల్ - నాగకన్యలు, పాడు - గానముచేయునట్టి, పాటల - గానములయొక్క, కోటి - విస్తారము, పరిథవిల్లె - ప్రవర్తించెను.

ఉ. క్రొన్నలదాల్పువేల్పుజిలు ♦ గుల్ వెలుగుల్ గొన లేటి ఘోటిజే
 కొన్నవలంతి పిల్లగమి ♦ కొల్లగఁ బిల్ల మిరెమ్ములేసె మేల్
 జన్నములగమ నగ్గితిగ ♦ సప్తరసజ్జలు తృప్తిఁగాంచె మిం
 చె న్నెరతేటతామరలు ♦ చెంగలువల్ గల యేటికోటులక

టీ. క్రొన్నల...జిలుగుల్, క్రొన్నలదాల్పు - లేతచంద్రుని ధరించిన, వేల్పు - దేవునియొక్క, (సాంబమూర్తియొక్క) జిలుగుల్ సన్నపు బట్టలైన దిక్కులు, వెలుగుల్ గొనన్ - నిర్మలత్వము నొందఁగా, లేటి... గమి - లేటిఘోటిక - లేడియను గుఱుమును చేకొన్న - స్వీకరించిన, వలంతి - నేర్పరి, (గాలి) యొక్క. పిల్లగమి - బాలర సమూహము, (అనఁగామందమారుతములు) పిల్లమిరెమ్ములు - తలక్రిందుగా వేసెడుగుంతులు, ఏసెక - వేసెను, మేల్ జన్నములందు - మంచియజ్జములయందు, అగ్గితిగ - తేలితాగ్నులయొక్క, సప్తరసజ్జలు - ఏనునాలుకలు, తృప్తిఁగాంచెక - తృప్తిఁజెందెను, తామరలు - పద్మములును చెంగలువల్ - ఎఱ్ఱకలువలును, కల - ఉన్నట్టి, ఏటికోటులక - బహునదులయందు, నెరతేట - మిక్కిలి నైర్మల్యము, మించెక - అతిశయించెను, ఆమెజన్మకాలమందు సమస్తమును నుఖముగానుండెనని తాత్పర్యము.

చ. జనకుఁడు ధన్య కన్యయయి ♦ చంపకపుష్ప సువర్ణ గౌరి స
 ద్వనరుహసాణిబుట్టినయి ♦ దారముహూర్తమునన్మదంబునన్
 ఘనమణులంబరంబులు న ♦ గాధముగా నొసఁగంగ నేగతిక
 దినమణియంబరంబునొగి ♦ నిల్చెనొకోయనిరార్యుల త్తటిన్.

పా—జనకుఁడు శంధ్రియగు హిమశంకుఁడు, ధన్య - ధన్యరాలైనట్టి యు, చంపక... సువర్ణ, చందకపుష్ప-సంపెంగ పువ్వులనంటి, సువర్ణ-మంచి రంగుగలిగినట్టియు, (పార్వతినల్లనిదైనను శ్లేషబలమునుబట్టి శ్రీ) సామాన్యము

నకుఁ జేసినవర్ణన జేసినాఁడు) సద్వనరుహపాణి - శ్రేష్ఠమగు, వనరుహ - పద్మమువంటి, పాణి - హస్తములు గలిగినట్టియు, గౌరి = గౌరీదేవి, కన్యాయు - కొమార్తెయ్యి, పుట్టిన - జనించిన, ఉదారముహూర్తము నక - గొప్ప ముహూర్తమందు, ఘనమణులు, గొప్పరత్నములును, అంబరంబులు - బట్టలును, అగాధముగా, మిక్కిలిగా, ఈశబ్దమునకు శోతర్థమైనను లక్షణచే నీయర్థము గలిగినది, ఒసంగక - ఇయ్యంగా, ఆత్మతీక అసమయమందు, ఆర్యులు - పెద్దలు, దినచణి - నూర్యుఁడును, మాణిక్య విశేషమనియుఁ నొచుచున్నది. అంబరంబును = అకాశమును, వస్త్రమనియుఁ దోచుచున్నది. ఒగిన్ - అనుకూలముగా, ఏగతిక - ఏప్రకారము, నిర్జనో - ఆగెనో, అనిరి = అని పల్కిరి.

సీ—జనకుఁడు - జనకమహారాజు, చంపక...గౌరి = చంపకపుష్పసంపెంగ పువ్వులవలెను, నువర్ణ - బంగారమువలెను, గౌరి - పచ్చనిదియైన, సద్వనరుహపాణి = మంచిపద్మము హస్తమందుగల లక్ష్మీదేవి, శేషము శుమానము.

క. ఎక్కువగఁ బండ్ల నమరిన

చక్కెరలకు మూఁగు శాఖిసద్విజ వర్గం

బక్కనృ జనన మహమున

నక్కజముగ నొప్పె భావుకాకర ఫణితిన్. 29

టీ. ఎక్కువగక - మిక్కిలిగా, పండ్లన్ - ఫలములతో, అమరిన - కలసిన, చక్కెరలకు - పంచదారలకు, మూఁగు - క్రమ్మిక, శాఖిసద్విజ వర్గంబు. శాఖి - వేదశాఖాధ్యయనముజేసిన, సద్విజ - మంచిబ్రాహ్మణుల యొక్క, వర్గంబు - సమాహము, అక్కనృ - ఆ చిన్నదానియొక్క, జనన మహమునక - జన్మోత్సవమందు, అక్కజముక - అశ్వర్యముగా, భావు కాకరఫణితిక, భావుక - శుభమునకు, అకర - స్థానమును, ఫణితిక = రీతిచేత, ఒప్పెక - ప్రకాశించెను.

వ. అంత.

క. చిలుకల పిలుకల పలుకుల

కులుకులు గల మెలకువలకుఁ ♦ గొఱత ఘటించు

జిలిబిలిపలుకులు బలుకుచు

జలకము కలికికి నొనర్పఁ ♦ జనిరి పొలంతుల్. ౩౦

టీ. చిలుకల పిలుకల - చిలుక పిల్లలయొక్క, పలుకుల - వాక్యముల యొక్క కులుకులుగల - విలాసములుగల, మెలకువలకు - ప్రౌఢములకు, కొరతఘటించు - లోటుగఱగించు, జిలిబిలిపలుకులు - మృదువాక్యములు, పలుకుచు - ఉచ్చరించుచు, పొలంతుల్ - స్త్రీలు, కలికిక - అచిన్నదానికి, జలకము, అభ్యంగనము ఒక్క - చేయటకు, చనిరి - తెచ్చిరి.

చ. క్రమమునఁ బ్రత్న రత్న పరిశీకర్మితనిర్మల శాత కుంభ కుంభములనుగంధగంధ రస ♦ బంధురమైన సఖుపచోదకంబమరిచి బాలకుం జలక ♦ మార్చివడిందలయొత్తిపొత్తులం గొమరులు మించ నుంచి రళికుంతలలంతయలంతదీర్పగన్.

టీ. అంత - అంతట, ఆశికుంతలలు - తుమ్మెదలవంటి ముంగురులుగల స్త్రీలు, అలంత - ఆయాసము, తీర్వగల్ - పోగొట్టుటకు, క్రమమునక, వరుసగా, ప్రత్న...కుంభములక. ప్రత్న - పురాతనములగు, రత్న - మణులచేత, పరిశీకర్మిత - అలంకరింపఁబడిన, నిర్మల - శుభ్రములైన, శాతకుంభ - ఒంగారముయొక్క, కుంభములక - ఘటములచేత, నుగంధ...బంధురమైన. నుగంధ - మంచి పరిమళముగల, గంధరస - గంధోదకముచేత, బంధురమైన, ఆశీకరించిన, సఖుపచోదకము - గోరువెచ్చనీరు, అమరిచి - సిద్ధపరచి, బాలకు - చిన్నదానికి, జలకమార్చి - నీళ్ళుబోసి, వడిక - త్వరతో,

తడియెత్తి - తుడిచి, పాత్తులకొ - సన్న కుడ్డలనుండు, కొమరులు మించకొ -
శోభలతిశయించ, ఉంచిరి - పనుండఁబెట్టిరి.

క. అతుల నతనీతపుమనః

క్రతినిధి యనిగూఱుము లేరు ♦ పడ నలసవన

క్షీతిలోనంబికనా దమ

హితముగనొక పేరఁబలికి ♦ రింతులుబాలన్. 32

టీ. పా—ఇంతులు = స్త్రీలు, బాలకొ = ఆ చిన్నదానిని, అతు
లకొ = పామ్యములేనినాని, అతనీతపు మనః ప్రతినిధి = అతనీ = అవిసె చెట్టు
చేత, ఇత, పొందఁబడిన, గురునః పుష్పములకు, ప్రతినిధి = సమానురాలు
అని - అని, గుణములేరుపడకొ = రంగులు స్పష్టముగాగా, అసల...గాన్,
అలస = వృక్షవిశేషముల యొక్క, వనక్షీతిలోనకొ = వనభూమిలో, అంబి
కనాన్ = అంబికయనఁగా, దమ హితముగన్ = శాంతగుణమునకు హిత
మగునట్లుగా, ఒక పేరకొ - ఒక నాచుము చేత, పలికిరి = వచించిరి.

నీత — ఇంతులు బాలకొ, అతులనతకొ = సామ్యము లేకుండుటచేత,
నీత = నీత గుమనః ప్రతినిధి = దేవతాసమానురాలు, అని గుణము లేరు
పడకొ, అల = అట్టి, సవనక్షీతిలోనకొ = యజ్ఞభూమిలోపల, పికనాడ
మహితముగకొ - శోకిలధ్వని చేతఁబూజితమగునట్లు ఒక పేరఁబలికిరి.

వ. ఆక్రమంబున.

సీ. పల్లవమ్ములకు సెం ♦ పల్లవమ్ములు గూర్చు

పదములొక్కటిరెండు ♦ బాదువ నేర్చె

విశ్వంబుఁగబింపు ♦ విశ్వంభరుని నామ

మనుచుఁ దా నత్తత్త ♦ యన్యగ నేర్చె

బంగారు చవికలో ♦ శృంగారవతులతో

గురివింజ కుప్పలు ♦ గూర్పు నేర్చె
వీణావతులఁగూడి ♦ రాణామృతము సద్వి
పంచికా తతుల వా ♦ యించినేర్చె

గీ. బాలికారత్న మనుదిన ♦ వర్ధమాన

కాంత శృంగార నటన రం ♦ గంబులైన
యంగముల సంగజునిచేతి ♦ యసమ హేతి

సానఁబట్టిన రీతి ము ♦ చ్చటల హెచ్చె.

38

టీ. బాలికారత్నము = బాలికలయందు శ్రీమృతాలగు నాచిన్నది.
పల్లకమ్మలకుఁ = చివుళ్ళకు, సంపల్లవంబులు = మఱికొంత శోభలను,
కూర్పు = సంధానముఁ చేయుఁజేటి, పదములు = అడుగులు, ఒకటి రెండు
కొలదిగా, పొడవ నేర్చుకొ = ఉంచినేర్చును - విశ్వంబుఁ గలించు =
ప్రపంచమును దినుఁజేటి, విశ్వంధరుని = క్షణపు యొక్క, నామమనుచుకొ =
పేరని తలంచుచు, అత్తత్తయనఁగ నేర్చుకొ - అత్త, యత్తయనుటనేర్చును -
“అదభక్షణే” అనుధాతువు వైని తృప్తితృప్తయముగాని, తృప్తితృప్తయము
గాని చేర్చుగా అత్త అని పొలిపిడికము అయినది - అవైని
“డాబవిధాత్రాదేరుఁ, దీర్ఘాణాంహ్రాస్వాత్” అను నాంధ్రవ్యాకరణ
మూత్రమలచే నీ రూపము (అత్త) వచ్చెను - బంగారు చవికలొకొ =
బంగారపు మండపము లోపల, శృంగారవతులలోకొ = స్త్రీలలోడ, గురి
వింజకుప్పలు = క్రిడావిశేషములు, గూర్పునేర్చుకొ = అడనేర్చును, వీణా
వతులకొ = వీణలు గల స్త్రీలను, కూడి = కలసి, రాణామృతము =
అమృతము వంటిదని, రణ శబ్దే అనుధాతువువై ఘోష ప్రత్యయముఁ జేర్చుగా
రాణ అనురూపము వచ్చినది. సంగీతమని యర్థము, సద్విపంచికాతతులకొ =
మంచి వీణాకమానములయందు, వాయించినేర్చుకొ = ధ్వనించినేర్చును,
అమరిక...రంగంబులైన, అనుదిన = ప్రతిదినమందు, వర్ధమాన = వృద్ధిబొందు.

చున్న, కాంత = మనోహరమైన, శృంగారనటన = శృంగార నాట్యమునకు,
రంగంబులైన = రంగస్థలములైన అనగా శృంగార ప్రచరములయిన, అంగము
లక్ష-అమరునములచేత, అంగజునిచేత = మన్మథుని చేతిలోని. అమరుపేరి
సమానము లేనికత్తి. సానబట్టిన రీతిక = సానపై నూరినట్లుగా, ముచ్చట
లక్ష = శోభలచేత, హెచ్చెక = అతిశయించెను.

క. బాల్యంబుజారె మన్మథ

బాల్యం బలరారె నంత ధి లజ్జాసమమై

కాల్యమున నలనికిం బలె

గల్యంబగు జవ్వనంబు ధి గలికికి బాడమెన్. 34

టీ. కలికిక-అదిన్నదానికి, బాల్యంబు-బాలత్వము, జారెన్-రద
లేను, మన్మథబాల్యంబు-కాసుకుచేత నయిన చాంచల్యము, లజ్జాసమమై-
స్థిగ్ధశోభనమును, (అనగా మన్మథబాల్యమును స్థిగ్ధమగుడ) అలరా
రెన్-ప్రకాశించెను, కాల్యమునక-ప్రాతఃకాలమును, నలనికిం బలెక -
తామరనాదమువలె, కల్యంబగు-గుంచినగు, జవ్వనంబు-యావనము, పాడ
మెన్-అంతురించెను.

చ. కుటిలములయ్యెగోమలికి ధి గుంతలముల్ బెళుకుల్ కనుం
గవం బుటమరిలెం జనుంగవయుం ధి బోకలరేకలబ్రాకె
బల్కులం బాంబు లలితంబులొప్పెనర ధి చందురుచూడముః
జాదెమోము పాం క్కిటగహనత్వ ముల్లసలెం ధి గొప్పుల
కెప్పునలిర్చెవాతెరక. 35

టీ. గోమలికి-శ్రీ, గుంతలముల్-మంగురులు, కుటిలములయెక-
వంకరలయ్యెను, కనుంగవన్-నేత్రద్వంద్వమందు, బెళుకుల్-చాంచల్యములు,
పుటమరిలెక ఉద్వేష, చనుంగవయు-కుచద్వంద్వమును, బోకలరేకలన్-

పోక కాయలీరిని, ప్రాకన్-వ్యాపించెను, పల్కులన్ - వాక్యములయందు, చటులితంబులు - చంచములగు విలాసములు. ఒప్పెన్ - ప్రకాశించెను. మోము-ముఖము. (నుమరని తాత్పర్యము) అరచందురు చందముక-అర్థచంద్రునిరీతిని, చెందెన్-పొందెను, పొక్కిటక - నాభియందు, గళావత్వము-లోతు, ఉల్లసితక-ప్రకాశించెను, వాతెరన్ - అధశోష్టయందు, కౌపుల కంపు-కంపులయెరుపు, తలిర్చెన్-ఒప్పెను.

ఉ. బాలికయంగ రాజ్యమున బాల్యపుమంత్రి నిజప్రభావముల్
మూలకుద్రొబ్బిరానతని ముంచగ మావనమంత్రియచి త
ల్లాలిత మధ్యపుష్టి నఖి లాబుగ్రహించి మనోజరాజ ను
ద్వేషితఁ గూర్చులిబ్బులనఁదేలెగుచుబులుచంద్రపాలకుఁ.

టి. మనోజరాజు-మన్మథుడనురాజు, బాలిక - చిన్నదానియొక్క, అంగరాజ్యమున-శరీరమనురాజ్యమందు. బాల్యపుమంత్రి - శిశుత్వమునకు ప్రధాని, నిజప్రభావముల్-తనసామర్థ్యములు, మూలకుద్రొబ్బిన-మూలకుద్రోసివేసిరాగా, అనగా బాల్యమందు మన్మథచేష్ట యిందవని తాత్పర్యము. అతనిక-ఆబాల్యమంత్రిని, ముంచగన్-అణచివేయుటకు, యావనమంత్రిన్-జవ్వనమను ప్రధానిని, ఉంచి-ఏర్పాటుచేసి, తల్లాలితమధ్యపుష్టిన్-నడుముయొక్కపుష్టిని, మధ్యదేశమందలి ధ్రౌశ్వర్యమనియు, అఖిలాంశ-అంతయును, గ్రహించి-పుచ్చుకొని, అనుద్వేషతన్-అతిశయము లేకుండుటచేత, అనగా పెల్లపెల్లగానని యర్థము. కూర్చు-గంధానముజేయునట్టి, లిబ్బులనన్-ధనముప్రాతరలన్నట్లుగా, కుచంబులు-స్తనములు, చంద్రీఫాలకున్-చంద్రునివంటి లలాటముగల శ్రీకి, తేలిక-బలులుదేరిన.

చ. జలజరజంబుఁ జంద్రసుధఁజంచలచారుచకచ్చకచ్చపుల్
మలయపుగాలిశూలి వనఁమానస ఖిలుచునేర్చి కూర్చుగ్రొ

దలిరుకటారి వీరుడు ద ♦ నర్పగఁ బోలుబడంతిఁ గానిచో
బలియు నె మేన గంధరస ♦ భాస్వర శీత సువర్ణనైఖరుల్.

టీ. క్రొందలిరుకటారి-క్రొత్తచివుత్పకత్తిగాగల, వీరుడు-మన్మథుడు,
జలజ రజంబున్ - పద్మరాగమును, ఇది పంచభూతములలో భూమ్యంశము,
చంద్రుధక్ - చంద్రునియమృతమును, ఇది జలంశము, చంచల-మెరపు
యొక్క, చారుచకచ్చకచ్చవుల్-సుందరములగు చకచకయను కాంతులను,
ఇది లేజోంశము, మలయపుగాలిక్ - మలయపర్వతవాయువును, ఇది నా
య్యంశము, శూలి...ఖంబును, శూలి-ఈశ్వరునియొక్క, వన-వనమందలి,
మానస - మానససరస్సునందయిన, ఖంబును - ఆకాశమును, ఇది యాకా
శాంశము, ఏర్పి-ఏరి, కూర్పి-కలిపి, పడంతిక్ - ఈ చిన్నదారిని,
తనర్పగబోలుక్ - చేయఁబోలును, మనుష్యస్పృష్టి పంచభూతముల మేళన
వలనఁ గలుగునుగావున నిటులఁజెప్పఁబడెను. కానిచోక్ - ఆటుల గాని
యెడల, మేనన్ - శరీరమందు, గంధ...వైఖరుల్ - గంధ - పరిమళము
యొక్కయు, రస - అభిరుచియొక్కయు, భాస్వర-ప్రకాశముయొక్కయు
ఇదిభావప్రధాన నిర్దేశము - శీత చలువయొక్కయు, మువర్ణ - పంచవిరంగు
యొక్కయు, వైఖరుల్ - రీతులు, బలియునె - అతిశయించునా ?

సీ. కచభరంబు ఘనాళి ♦ గరిమచే విలసిల్లుఁ

గమల విభ్రమరీతి ♦ నమరుఁజూపు

కమల లక్షణ లక్ష్మి ♦ గణియించు మొగ మోష

మరుణ బిబపురక్తి ♦ నవఘళించు

సుమన శ్చటా హార ♦ సురుచిరంబగు నవ్వు

తాళవృత్త పయో ♦ ధరము లెనయు

విపుల చక్రిమురీతి ♦ వెలయు నితెంబుబు

తారా కృతి వహించు ♦ దత నఖములు

గీ. ఘన మధులు దమ్మి లేళ్ళ రిం ♦ ఖణము లిరు

కమలములు బింబ రవుల శో ♦ ణిమలు సుమము

లమ్మలమును దాళఫలము తా ♦ శ మరి ధరణి

ముత్తైములు భంబు లొనఁగూడె ♦ ముదిత మేన. 33

టీ. కచభరంబు-వెండ్రుకలగుంపు, ఘనాళి గరినుచేన్, ఘన-మేఘు
మలయొక్క, అలి-పక్షియొక్కయనియు, ఘన-గొప్పవియగు, అలి-తుమ్మె.
దలయొక్క, అనియు నర్థము. గరిమచేత్-గొప్పదనముచేత, విలసిల్లు-ప్రకా
శించును, చూపు-దృష్టి, కమలవిభ్రమరీతిక్ కమల-పద్మములయొక్క
యనియు, లేళ్ళయొక్కయనియు నర్థము, విభ్రమ-నిలఁసములయొక్క, రీ
తిక్=క్రమముచేత, అరుగున్-ఒప్పును, మొగము-ముఖము. కమల లక్షణ
లక్ష్యిక్-కమల లక్షణ లేడిచిన్నములుగల చంద్రునియొక్క యనియు, క
మలపద్మములయొక్క, లక్షణ-రీతులయొక్క-యనియు నర్థము. లక్ష్యిక్-
శోభను, గణించుచుక్-లెక్కించును, ఓష్ఠము-వెనక, అరుణ బింబపు ర
క్తిక్, అరుణ-ఎఱ్ఱనైన, బింబపు-దొండపంటియొక్క, అరుణబింబపు-
సూర్యబింబముయొక్క, రక్తిక్-ఎఱుపును, అవళించుచుక్-తిరస్కరించు
నపున్వ స్థితము నుమనశ్శబ్దహార నురుచిరంబు. నుమనః-పుష్పముల యొ
క్క, ఛటా-సమూహముయొక్క, హార-మాలికవలెననియు, నుమనశ్శబ్ద
జేతా నుమూహముయొక్క, అహార-భోజనపదార్థమును నమృతమువలెనని
యునర్థము. నురుచిరంబు-మిక్కిలి మనోహరమైనది అగున్-కొను. ప
యోధరములు-స్తనములు. తాళవృత్తత. తాళ-తాటిపండ్లయొక్కయనియు
తాళముల యొక్కయనియు నర్థము. వృత్తత-వర్తులత్వమును. ఎనయున్-
ఘండును, నితంబంబు-పిఱుడు, విపులచక్రమురీతిక్-విపుల-విస్తారమైన

చక్రము - బండిగల్లు యొక్క యనియు, విపుల చక్రము - భూచక్రము యొక్క, యనియు నర్థము. ఇది తెలుగు వష్టి సమానము గావున విపులా శబ్దమునకు హ్రస్వము గలిగెను. రీతిక - కృమము చేత, వెలయుక - ఒప్పును, తత వఖములు - విస్తారముగ గోళ్ళు, తారాకృతిక - తార - ముత్యముల యొక్క యనియు, నక్షత్రముల యొక్క యనియు నర్థము, అకృతిక - ఆకారమును, వహించుక - పూనును, గీత చరణములయందు స్లేష భంగిచేతఁ నిదివఱకుఁ జెప్పినవస్తువులఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఘనము - మేఘమును, అశులు - తుమ్మెదలును, తమ్మి - పద్మమును, తేళ్ళ - పృగములయొక్క రింఖణములు - తొట్టుపాటులున్న, గర్వములని తాత్పర్యము. ఇందుకమలములు - చంద్రపద్మములును, బింబ రవుల - దొండనంటియొక్కయు నూర్పుని యొక్కయు, శోణిములు - విశుభులును, నుచుములు - పువ్వులును, అమృతమును - నూధమును, తాళఫలము - తాటిపండును, తాళము - నాయించుకొనునట్టి తాళమును, అర - బండిచక్రమును, ధరణి - భూమియును, ముత్రైములు - ముత్యములును, భంబులు = చుక్కలును, ముదిత మేన్ = చిన్నదాని శరీరమందు ఒనఁగూడెక = తారపించెను.

క. వింటికి సరిబొమ కొనల

వింటికి సరి దొరక మెత ♦ విజిగిన నె

ప్పంటికి నలపంటికి నల

పంటికి నలసాక్షి గుబ్బ ♦ పాలిండ్ల సిరుల్. 89

టీ. బొమ = కనుబొమ, వింటికికా = ధనమునకు, సరి = సమానము, కాను = నడుము, అలవింటికికా = అనూకాశమునకు సరి, సమానము, అల సాక్షి = మందములైన నేత్రములు గల చిన్నదానియొక్క, గుబ్బపాలిండ్ల = గుండ్రనినైన ప్రసముల యొక్క, సిరుల్ = శోభలు, అలపంటికిన్ = ప్రసిద్ధ

కుగుఫలమునకును, అలపంటికికై ప్రసిద్ధుడుగు కలశమునకును, ఎంతవిజివీగినన్
ఎంతగర్వపడినను, ఎప్పంటికికై - ఏకాలమునకును, దొరకవు = లభించవు.

పీ. నీల లీలలు నేలు ♦ బాల వాల భరంబు

పద్మసంపదఁ గాంచు ♦ బడఁతి మొగము

రంభ సంభ్రమ మెంచు ♦ రమణి యూరు యుగంబు

హేమ భూమ వహించు ♦ నింతి కాంతి

శ్యామ కోమల రీతి ♦ సవరించు మెఱుఁగారు

చిత్రరేఖరు మించు ♦ బ్రతరేఖ

తారసౌరులగేరు ♦ దరుణి పాద నఖాళి

మినుకుకొమ్మనుమీరు ♦ మెలఁత భుజము

గీ గాన నీచాన యసమాన ♦ మాన సకల

మానినీ మాననీయ లీ ♦ లానిధాన

మిన్నలఁత నెన్నఁగాఁ బన్న ♦ గేశ్వరునకు

భూరి ముఖములు నిర్మింపఁ ♦ బోలు ధాత.

40

పీ. బాల వాల భరంబు = చిన్నదాని కేశకమాహము, నీలలీలలకై =
ఇంద్రనీలముల విలాసములను, విష్ణుభార్యయుగు నీలాదేవి యొక్క
విలాసములని ధ్వని, ఏలకై = శాసించును, పడఁతి మొగము = చిన్న
దాని ముఖము, పద్మసంపదకై - తమ్మియొక్క శోభను, లక్ష్మీదేవి
యొక్క శోభనని ధ్వని - కాంచుకై = పొందును, రమణి యూరు
యుగంబు = చిన్నదాని తొడలజోడు, రంభసంభ్రమము = అరటి చెట్టు
యొక్క యాటోపమును, రంభయను నప్పరగు యొక్క యాటోపమునని
ధ్వని, ఎంచుకై - తెక్కచెట్టును, ఇంతి కాంతి = చిన్నదాని కాంతి,
హేమభూమన్ = బంగారము యొక్క గొప్పతనమును, హేమయను నప్ప

రసయోక్త గోష్ఠతనమునని ధ్వని, వహించున్ = పొందును, మెఱుగారు
 మెఱుగైన నూగారు, శ్యామకోమలరీతిన్ - నల్లనికోమలమైన పద్ధతిని, శ్యామ
 యను నపురయొక్క కోమలరీతినధ్వని, సువరించుకొ-దిస్తును, పత్రరేఖ-
 మరికాపత్రరేఖ, చిత్రరేఖన-చిత్రమైన పద్ధతిచేతను, చిత్రరేఖయనునపురసను
 అని ధ్వని, మించుకొ-అతిశయించును, తరుణిపాదవఖాలి - చిన్నదానిపాదపు
 గోళ్ళవరుస, తారసౌరులకొ-నక్షత్రముశోభను, తారయను బృహస్పతి భార్య
 యొక్క శోభననిధ్వని, కేరుకొ-హాస్యముజేయును, మెలఁతి భుజము-చిన్న
 దానిదాము, మినుకుకొమ్మను - తళుకుగలతీగను, సరస్వతి నని ధ్వని,
 మిరుకొ-అతిశయించును, గానకొ కనుక, ఈచాన - ఈ చిన్నది, అసమాన
 మాన-సమానములేని గౌరవముగల, సకలమానినీ-సమస్త స్త్రీలకును, మాన
 నీయ-గౌరవించదగిన, లీలా-విలాసములకు, నిధానము-నిధియైనది, ఇన్నెల
 తకొ-ఈచిన్నదానిని, ఎన్నగాకొ-వర్ణించుటకు, ధాత-బ్రహ్మ, పన్నగేశ్వరు
 నకుకొ-శేషునికి, భూరిముఖము-చాలాశోభు, నిర్మింపఁబోయకొ-చేయఁ
 బోయను.

క. నీలమ్ములు వాలమ్ములు

నీలమ్ముల శ్రీలుదేలు † నిగనిగమరు దృ

జాలమ్ములు జాలమ్ములు

జాలమ్ముల లీల నేలు † జందానినకున్.

41

టీ. చందానినకున్ = చంద్రునివంటి ముఖముగల చిన్నదానికి
 వాలమ్ములు = కేశములు, నీలమ్ములు = నల్లనివి, నిగనిగమరు = నిగనిగ
 లాడెడు, దృజాలమ్ములు = దృష్టిరహితములు, జాలమ్ముల = వలలయొక్క
 జాలమ్ముల = కపటముల యొక్క, లీలన్ = విలాసమును, ఏలున్ =
 కాసిండును.

సీ. కన్నెకన్నులతోడ ♦ వన్నెలెన్నగ వచ్చి
 సారసములు నీర ♦ సత్వమొందె
 నాతినేత్రములతో ♦ నీతులాడంగ వచ్చి
 నల్లగల్వలలు నేగ ♦ నయము దొలంగె
 కాంత కన్గవతోడ ♦ గరిమఁబూనంగవచ్చి
 మీనజాలము సుశృ ♦ లోన మునిగె
 మగువ దృశ్యగళితో ♦ నిగనిగల్గొనవచ్చి
 నెలపుల్గులలు వ ♦ ర్తిలంగనరసె

గీ తమ్ములకుఁ దమ్ము లిందీవ ♦ రమ్ములకు వ
 రమ్ములును మీలకున్నీల ♦ నమ్ము లల చ
 కోరికలకుఁ గోరికల్ ♦ కొమిరె మేలు
 వాలు గన్నులు వర్జింప ♦ వశ మెవరికి.

42

టీ. సారసములు - పద్మములు, కన్నె కన్నులతోడన్ - చిన్నదాని నేత్రములతో, వన్నెలెన్నగవచ్చి-శోభలంచుటకు వచ్చి, నీరసత్వము-రసహీనతను, నీటియందునికిననియు, ఒందెన్ - పొందెను, నాతి నేత్రములతోడ - చిన్నదాని కన్నులతో నీతులాడంగవచ్చి-నీతులు పలుకగ వచ్చి, ఇందీవరములు జేగ్జ-త్వరతో, తెల్లవారఁగాననియు, నయముబానె - అందమునుబోగొట్టుకొనెను. కాంతకన్గవతోడ, చిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముతో, గరిమబూనంగవచ్చి-గౌరవమునొందవచ్చి, మీనజాలము-చేపలగుంపులు, సుశృ లోన-నీటిగుడులయందు, కన్గములలోననియు, మునిగె-మునిగిపోయెను, మగువ దృశ్యగళితో-చిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముతో, నిగనిగల్గొనవచ్చి-తాళతళ్యమునొందవచ్చి, నెలపుల్గులలు-చక్రీరద్వంద్వములు, వర్తిలంగ-గుంచరించుటకు, (ఈ పాతము సరియమునదని తోచదు) అరసె-చూచెను,

తమ్ములకుఁ - పన్నములకు, తమ్ములు - సహోదరులు, ఇందీవరమ్ములకుఁ -
 నల్లగల్వలకు, వరమ్ములు - శ్రేష్ఠములు, మొలకుఁ - చేపలకు ఉన్నీలనమ్ములు,
 కనులు మూయునదియును, అలచకోరికలకుఁ - ఆ స్త్రీ చకోరములకు,
 కోరికఁ - కామితములును, వివట్టి, కొమిరె - చిన్న దానియొక్క, వాలుగన్నులు -
 వికాల నేత్రములు, వర్ణింపఁ - వర్ణనజేయుటకు, ఎవరికిఁ - ఎవరికైనను, చకమె -
 స్వాధీనమా.

ఉ కమ్మనిపల్కు తేనెలర ♦ కమ్మని కుల్కుకుచమ్మచక్రవా
 కమ్మని మేనికాంతి కన ♦ కమ్మని బెల్గెడుమాపుచేవసా
 కమ్మనిచెక్కుచంద్రఫల ♦ కమ్మనికొమ్మెఱుగారుదందశూ
 కమ్మని కొప్పుతేకికుల ♦ కమ్మని పల్కెద నీలవేణికిన్.

టీ. నీలవేణికిఁ - నల్లని జడలుగల చిన్నదానికి, కమ్మని పల్కులు -
 దుచిగల వాక్యములు, తేనెలరకమ్మని - తేనెలదనునదియు, కుల్కుకుచమ్మ -
 శృంగారముగల స్తనము, చక్రవాకమ్మని - చకవాక పక్షియని, మేని కాంతి
 శరీరచ్ఛాయ, కనకమ్మని - బంగారమనియు, బెల్గుమాపుచేవ - చుచల
 మైన దృష్టియొక్క బలము, పొంకమ్మని - సొంఘమునదనియు, చెక్కు -
 గండస్థలము, చంద్రఫలకమ్మని - చంద్రకాంతమనియు, కొమ్మెఱుగారు -
 నిగనిగలాడెడు నూగారు, దందశూకమ్మని - పామనియు, కొప్పు - కేశ
 భారము, తేటి కులకమ్మని - తుమ్మెదగుంపనియు, పల్కెద - చెప్పినను.

గీ. ఇంతి సల్లవన స్ఫూర్తి ♦ యించు కమరు

రాజునకు చుల్లకోకిల ♦ రాజునకును

తరుణియుచ్చరణస్ఫూర్తి ♦ దనరుఁ గొంత

శుకములకు నతివికచ కిం ♦ శుకములకును.

43

టీ. ఇంతి - చిన్నదానియొక్క, సల్లపనస్ఫూర్తి - సుత్ - శ్రేష్ఠమ
 యిన, లవన - ముఖముయొక్క, సల్లపన - పలుకుబడియొక్కయు, స్ఫూర్తి -

స్ఫురణము, ఇంచుక - కొంచెము, రాజునకుఁ - చంద్రునికి, మత్తకోకిల - రాజునకును = మడించిన కోకిల శ్రేష్ఠమునకును, అమరుఁడ ... ఒప్పును. తరుణి చిన్నదానియొక్క, ఉచ్చరణస్ఫూర్తి. ఉచ్చరణ - పలుకుబడియొక్క, ఉత్ - ఉన్నతమయిన, చరణ - పాదములయొక్కయు, స్ఫూర్తి - స్ఫురణము, శుకమలకు - శిలకలకును, అతి విశచ కింశుకమలకును - మిక్కిలి కింశించిన మోదగ పువ్వలకును, కొంత - కొంచెము, తనకు - ఒప్పును.

చ. కలికిమొగంబుడంబునకుఁగఱా శశి పద్మము లాఘ్యపుష్కర
స్థలిని సదా తపస్సురణఁ దాల్చుతటి నివకలంక సౌరభో
జ్వలతనుబద్ధమొందెనలఁచందముఁజందరుడందఁడయ్యెనా
కలుషముగాదెమేదినినిఁగరణ మివ్వరి వైరవృత్తికిన్. 44

టీ. కళిదాసు - చంద్రపద్మములు, కలికి - చిన్నదానియొక్క, మొగంబు డంబునకుఁగాన్ - ముఖశోభనై, అఘ్యపుష్కరస్థలిని - అఘ్య - మంచిదియగు, పుష్కరస్థలిని - తీర్థవిశేషమందు, అకాశస్థలమందనియు, నీటిస్థలమందనియు స్థానములు - తపస్సు తీర్థవిశేషమందుఁ జేయుదురుగదా - ఇదియుభయత్రసమము - అకాశమందలి చంద్రపక్షమందును, జలమందలి పద్మపక్షమందును, ఇట్లుమాఁడర్థములు గూర్చుకొనవలయును - సదా - ఎల్లప్పుడును. తపస్సురణన్ - తపస్సుయొక్క స్ఫూర్తిని, శత్ - యోగ్యమయిన, అతప - ఎండయందు, స్ఫురణఁ - వికాసముననియు, తాల్చుతటిఁ - ధరించినప్పుడు వికలంక సౌరభోజ్వలతను - కలంకరాహిత్యమును, బరిమళముచేఁ బ్రకాశించుటయును, పద్మము - తిమ్మి, ఒందెఁ - చెందెను, అలచందముఁ - ఆరీతిని, చందరుడు - చంద్రుఁడు, అందఁడయ్యెఁ - పొందఁడాయెను, అకలుషము - అదోషము, మేదినిఁ - భూమియందు, ఇవ్వరి - ఇద్దఱియొక్క, వైరవృత్తిఁ - విరోధ వ్యాపారమునకు, కారణముగాదె - హేతువుగాదా.

సీ. కొమ్మకే లింపలరు లేత ♦ కొమ్మకేలి

మేచకము లచ్చెలియ నెరుల్ ♦ మేచకములు

తియ్యని రుచి దనరు మోవి ♦ తియ్యని రుచి

యించుక మరుని చేపింటి ♦ యించు కమగు. 45

టీ. కొమ్మకేలు-చిన్నదానిచేయి, లేతకొమ్మకేలిన్ - లేతకొమ్మయొక్క విశాసముచేత, ఇంపలరున్ - శోభించును, మేచకములు - నల్లనయిన, అచ్చెలియ - అచిన్నదానియొక్క, నెరుల్ - వెండ్రుకలు, మేచకములు - నెమిలిపించుములు, తియ్యని - మధురమగు రుచిక్ - రుచిచేత, తనరు - ఒప్పుచున్న, మోవి - అధరము, తియ్యని - వెనుకఁదీయనట్టి, రుచి - మాధుర్యము, ఇంచుక - కొంచెము చురుని - మన్మథునియొక్క, చేపింటి - చేతిలోని ధనుస్సుయొక్క, ఇంచుకుక్ = చెఱువనకు, అమరుక్ = ఒప్పును.

చ. కలహమునంబరస్పరము ♦ గన్పడుకన్నల కున్విభాగపుం

గల నలసాక్షులొప్పుకొనఁగఁగముఁడ యావనమంత్రిచేసము

జ్వలత వలగ్నపత్రమున ♦ బట్టి లిఖింపఁగఁజేయు నక్షర

మ్ముల నలగారు బంతియన ♦ బాటిలుగొమ్మెఱుఁగారు

బోటికిన్. 46

టీ. కలహమునఁ - విరోధముచేత, పరస్పరముక్ = అన్యోన్యము, కన్నదు = అతిశయించుచున్న, కన్నులకుక్ = నేత్రములకు, విభాగపుంగలను = పంపకపువోటు, అలసాక్షులు = ప్రసిద్ధులైన సాక్షులు, మందములగు నేత్రములనియు, ఒప్పుకొనన్ - అంగీకరించఁగా, కాముఁడు = మన్మథుఁడు యావనమంత్రిచేక్ = జవ్వనమునెడు ప్రధానిచేత, సముజ్జ్వలతక్ = ప్రకాశముచేత, వలగ్నపత్రమునక్ = నడుమనెడు నాకువై, పట్టి = పట్టికొని, లిఖింపఁగఁజేయు = వ్రాయుంపఁజేసిన, అక్షరమ్ములక్ = వర్ణములచేత, అల

రారు = ఒప్పుచున్న, బంతియన్ = పంజ్ఞీయచునట్లు, కొమ్మెఱుంగారు = కొత్తకాంతులుగల నూగారు, బోటికిన్ = చిన్నదానికి, అలరారున్ = ప్రకాశించును.

సీ, రద పాళి కెదురించిఁ రా లేక పాలిండ్ల

గౌరవంబు వహించెఁగోరకములు

తనుకాంతి కాసించిఁతా నిల్వలేమికి

కేతకి నెరి కొప్పుఁగీరితిఁగాంచె

నెర తొడలను బోలిఁద రహిత సిరిఁగాంచి

కదలికల్ నఖరఁనంపదలఁబొదలె

మెఱుంగారు గణించిఁమిగుల వాదిగ నిల్చి

శైవాలముపేఱుందుఁచాయ నెనసె

గీ. మధుకరమ్మలు కుంతలఁద్రఘము నెంచి

క్రమముగా న ద్వితీయవర్ణముగ నిల్చి

జంఘలకుఁగ్రిందుపడె నొరఁజలజనేత్ర

గాత్రముల దీటుల చరిత్రఁచిత్రమయ్యె.

47

టీ. కొరకములు = మొగ్గులు, రదపాళికిన్ = దంతపంజ్ఞీకి, ఎదురించి = ఎదురై, రారేక = వచ్చుటకు సామర్థ్యములేక, ర అను సత్కరము లేక యనియు నర్థము. కొరక శబ్దమందు 'ర' లేకుంటే కొకమగును, చక్క కాకములని యర్థము. పాలిండ్లగౌరవంబున్ = సైవముల యాష్టత్వమును, వహించెన్ = పూనెను, కేతకి = మొగలిపువ్వు, తనుకాంతికిన్ = శరీర కాంతికి, ఆశించి = ఆశపడి, తా నిల్వలేమికిన్ = తానాగలేకుండుటకు, త అను సత్కరము నిలువకుండుటకు ననియు నర్థము. కేతకిశబ్దమందు త నిలువకుంటే కేకియగును. నెమిలియని యర్థము. కొప్పురీతికిన్ = కొప్పుమొక్క పద్ధ

తిని, గాంచెక = పొందెను, కదలికక = అనంటును, నెరతోడలను = మంచిని యగుతోడలను, పోలి = పోలినవియై, దరహితస్థితిక = కొంచెమిష్ట మగురీతిని, కాంచి = పొందియనియు నర్థము. కదలికల్ అను శబ్దమును 'ద' తూన్యమయి లే కలికల్ అనియుగును, మొగ్గలని యర్థము, నఖిగసంపదలక = గోశ్వ యొక్క శోభలచేత, పాదరెక = వృద్ధినిబొందెను, శైవాలము = నాడు మెఱుంగారుక = మెఱుంగైన నూ గారును, గణించి = లెక్కించి, మిగులక = మిగుటకు, వాదిక = వాదము చేయునదిగా, నిచ్చి = ఉండి, 'వ' అను నక్షరము దిగిపోగా-నిలచి, శైవాలశబ్దముందు- 'వ' అను నక్షరముదిగిపోగా- శైలముఅగును. పవ్వతయని యర్థము. పిఱుందుచూరుక = కటిమొక్క శోభను, ఎనసెక = పొందెను, మధుకరమ్ములు = తుమ్మెదలు, కుంతల ప్రధిమక = ముంగురుల గొప్పతనమును, ఎంచి = లెక్కించి, క్రమముగాక = తిన్నగా, అద్వితీయవర్ణముగక = రెండవవర్ణములేనిదిగా, అనగా సాన్యము లేనిదై, రెండవయక్షరములేనిదై యనియు నర్థము, మధుకరశబ్దముందు రెండవ యక్షరము లేకుంటే మకరమ్ములు అగును- మొసళ్ళనియర్థము. జూలకుక = పిక్కలకు, క్రిందుపడెక = తక్కువాయెను, బొర = ఆశ్చర్యము. జలజ నేత్ర = చిన్నదానియొక్క, గాత్రముల = ఆనయనములయొక్క, వీటుల నుమానవస్తువులయొక్క, చరిత్ర = చరిత్ర = చరితము, చిత్రమయ్యెక = ఆశ్చర్య మాయెను.

క. మెఱుంగుపసిడికికి వాసన

చెఱకునకున్ సత్ఫలంబుఁ సృజియింపని య

కొంఱ చెలిమేనినిజిగి వా

తెఱయును నిర్మించిధాతః తీరిచి కొనియెన్.

48

టీ. మెఱుంగుపసిడికిక = మెఱుంగు బంగారమునకు, వాసన = పరి మళమును, చెఱకునకుక = ఇత్తువునకు, సత్ఫలంబు = మంచిఫండును, సృజి యింపని = నిర్మించనట్టి, అకొంఱ = అబోటు చెలిమేనిని = చిన్నదాని కరీర

మును, జిగివాతెయును = నునువైన యధరోష్ఠమును, నిర్మించి = చేసి
 ఘాత = బ్రహ్మ. తీరిచికొనియెక్ = పోగొట్టు కొనెను.

సీ. సరసులలోన న | బ్రములున్నఁబనియేమి

విషములసంగతి | విషువ వెపుడు

కళ లన్నెలకు నెన్ని | గలిగినఁ బనియేమి

దోషాకరభ్యాతి | దొలఁగదెపుడు

కవ జక్కవలు వృత్త | గతినున్నఁబనియేమి

తమి నొండొరులఁగూడు | క్రమములేను

ఘనులలోన మెఱుంగు | గలసినంతనె యేమి

చాంచల్యమొక్కింత | జార లేదు

కాన నీచాన కనుదోయి | కాననమున

కబ్బురపు గబ్బిగుబ్బల | కంగమానకు

జలజి చయ చంద్ర చక్ర చం | చలల సరిగ

బలుక నుచితంబుగా దిట్లు | దలఁచి చూడ. 49

టీ. అబ్జములు = పద్మములు, సరసులలో = రసయ్యలయిన
 వారిలో, మడుగులలోననియు ఉన్న = ఉంటచేత, పనియేమి = కార్య-
 మేమి గలదు, విషముల = ఉదకములయొక్క, గరళములయొక్క యనియు,
 సంగతి = స్నేహము, ఎపుడు = ఎన్నఁడును, విడువదు = వదలదు, అన్నెల
 టున్ = ఆచంద్రునికి, కళలు = పదియారవ భాగములు, కాశ్రయములనియు,
 ఎన్నిగలిగెన్, పనియేమి = కార్యమేమి, దోషాకరభ్యాతి = పాపములకు
 స్థానమను ప్రసిద్ధి రాత్రిని జేయువాడను ప్రసిద్ధియనియు, ఎపుడుదొలఁ
 గదు = ఎన్నఁడును పోదు, కవజక్కవలు = జోడైన చక్రవాకములు, వృత్త
 గతి = మంచి నడతచేత, వర్తులరీతిచేత ననియును, ఉన్నఁబనియేమి = ఉన్న

కార్యమేమి, తమిక్ = అనురాగముచేత, రాత్రియందనియు, ఒండొరులఁ
గూడు క్రమములేదు = అన్యోన్యముఁగలియు రీతిలేదు, మెఱుంగు = మెఱుపు,
ఘుమలగోనక్ గొప్పవారిలో మేఘములలోననియు, కలసిసంత నెయ్యేమి = కూడి
సంతమాత్రమున నేమి ప్రయోజనము. చాంచల్యము = చంచలత్వము, ఒక్కింత
జారలేదు = కొంచెమైనబోలేదు, కానక్ = కాబట్టి, ఈచాన = ఈచిన్న
దానియొక్క, కనుదోయికిక్ = నేత్రద్వంద్వమునకును, అననమునకుక్ =
ముఖమునకును, అబ్బురపు గల్బిగుబ్బలకుక్ = ఆశ్చర్యమున గొప్ప కుచము
లకును, అంగమునకుక్ = శరీరమునకును, జల...చలలక్ = జలజ చయ =
పద్మసమాహమము, చంద్ర = చంద్రుని. చక్ర = చక్రవాకములను, చంచల
లక్ = మెరపును, ఇట్లు దలఁచిమాడక్ = ఈప్రకారము గొలిచిచిమాడఁగా,
సరిగక్ = సమానముగా; పలుకుక్ = చెప్పటకు ఉద్దింబుగాదు = అర్హము
గాదు.

క. పదనము వాణీవల్లభ

పదమును మధ్యంబు విష్ణు ♦ పదమును గెలువన్
సదళిక యీసతితొడలకుఁ

గదళిక లేపగిదిబోల్చు. ♦ గాఢగునొక్కొక్క.

5

టీ. పదనము = ముఖము, వాణీవల్లభ పదమును, బ్రహ్మకుస్థానముగు
పద్మమును, మధ్యంబు = నడుము, విష్ణుపదమును = ఆకాశమును, గెలువక్ =
జయించఁగా, సదళిక = మంచి నుదురుగల, ఈసతి = ఈచిన్న దానియొక్క
తొడలకుక్ = ఊరుపులకు, కదళికక్ = అనఁటిని, నింకికమగు నళికయుని
యునర్థము, సదళికయొక్క తొడలకుఁ గదళికను బోల్పరాదని తాత్పర్యము.
ఏపగిదిక్ = ఏప్రకారము, పోల్పఁగాదగునొక్కొక్క = సాటిశేయఁదగునో;
సీ. అలరు బంతు లటంచు ♦ నాడవచ్చుచుగాని

యలరు బంతులటంచు ♦ నాడరాదు

భద్ర కుంభములంచుఁ ♦ బలుక వచ్చునుగాని

భద్రకుంభములంచుఁ ♦ బలుకరాదు

వృత్తతాళములంచు ♦ నెంచవచ్చునుగాని

వృత్తతాళములంచు ♦ నెంచరాదు

అతను కోశములంచు ♦ నరయ వచ్చునుగాని

యతనుకోశములంచు ♦ నరయరాదు

గీ. గుణమును సువర్ణమును రక్తి ♦ గుప్తిగలిగి

విభ్రమ రమాప్త మకరికా ♦ విలసనంబు

విద్రుమ లతోపగమ క్లప్త ♦ విలసనంబు

నై యలరు బాల పాలిండ్ల ♦ దోయి నిపుడు.

51

టీ. ఇచట సీమచరణములకును గీతచరణములకును సంబంధము గలుగు నట్లుగా జెప్పబడినది. గుణమును = కర్తవ్యత్యాజమును (అలరు బంతుల పక్షమున) దాగముననియు నర్థము. సువర్ణమును = మంచినంగును, (భద్రకుంభ పక్షమున) బంగారమునని యర్థము. అనురక్తి = అనురాగమును (వృత్తతాళ పక్షమున) ఎఱుపునని యర్థము గుప్తి = రవిక కప్పు (అతను కోశపక్షమున) దాపరికిమునని యర్థము, కలిగి = ఉండి విభ్ర.....లసనంబు = విభ్రమ మా - విలాసలక్ష్మీచేత, ఆప్త = పొందబడిన = మకరికా = మకరికాపత్రములయొక్క, విలసనంబు = విలాసము గలదియు, విద్రుమ.....లసనంబు, విద్రుమలతా = పగడపు తీగలయొక్క, ఉపగమ = పొందుటచేత, క్లప్త = రచించబడిన, విలసనంబు = విలాసము గలదియు, వి = అయి, ప్రకాశించు నట్టి, బాలపాలిండ్లదోయిన్ = చిన్నదాని స్తనద్వంద్వమును, ఇపుడు = ఇప్పుడు, అలరుబంతులకుంబున్ = పువ్వులబంతులని - ఆదవచ్చునుగాని పలుకవచ్చునుగాని, అలరు=కోళించునట్టి, బంతులకునించున్ - కందుకముల

అడరాదు = పలుకఁగూడదు - భద్రకంభములంచున్ = - బంగార
కలశములని, పలుకవచ్చునుగాని = చెప్పవచ్చునుగాని, భద్రకంభములంచున్
ఏనుగుకుంభస్థములని, పలుకరాదు = వచించఁగూడదు, వృత్తతాళములంచున్
వర్తలములగు తాటిపండ్లని, ఎంచవచ్చునుగాని = ఎన్నవచ్చునుగాని, వృత్త
తాళములంచున్ - వర్తలములగు తాళపుచిప్పలని, ఎంచరాదు = ఎంచఁ
గూడదు, అతిసుకోశములంచున్ = మన్మథుని ధనరాసులని, అరయవచ్చును
గాని = చూడవచ్చునుగాని, అతిసుకోశములందున్ = గొప్ప మొగ్గలని
అరయరాదు = చూడఁగూడదు.

క. కామిని కన్గవ కాంతులు

సోమ కళా విలసనంబుఁ ♦ జూపుచుఁ బెను లీ

లా మినాకృతిఁ బూనఁగఁ

గోమలికిన్ శుత్రులు శ్రీల ♦ గుట సందియమే. ౧2

టీ. కామిని కన్గవ కాంతులు = స్త్రీ యొక్క నేత్రద్వంద్వముయొక్క
కాంతులు, సోమకళావిలసనంబు = చంద్రకళయొక్క విలాసమును, చూపు
చున్ = కనఁబరచుచు, పెను = విస్తారమగు, లీలా = విలాసముచేతనైన,
మినాకృతిఁ = మత్స్యకారమును పూనఁగఁ = ధరించఁగా, గోమలికిన్
స్త్రీకి, శుత్రులు = చెవులు, శ్రీలగుట = శ్రీకారములగుట, లక్ష్మలగుట
యనియు సర్థము - సందియమే = సుంకయమా, ఇచట నేత్రములయందుఁ
దెల్లని రంగుగలిగి యుండుం గావునఁ జంద్రకళాసామ్యముఁ జెప్పెను. కన్నులు
చంద్రకళావిలాసమును మినాకారమును ధరించుటచేత సముద్రమందుఁ
బుట్టిన చంద్రమత్స్యములున్నచోట సముద్రమందే పుట్టిన శ్రీ యుండుటకు
సుంకేనాము లేదని తాత్పర్యము.

చ. మనసనుప్రాలినేలు నెఱ ♦ మావి శరమ్ములదంట నిస్తుల

స్తవ గిరి దుర్గయుగ్మము తు ♦ దన్నిలపేమక రాంకుడవుచ

య్యనజరునాభిసూపపు త- దుకముచే బద లక్షకృష్ణమై
పనుపడునాచుతీవయోగఁ ♦ బ్రాక ననందగునారునాతికిఁ.

టీక. మనసుప్రోలిక్, = చిత్తమతెడు పట్టణమును, ఏలు = పాలించు
శక్తి, నెఱమావిశరమ్ములవంటు = శ్రేష్ఠములగు మామిడిపువ్వుల బాణములు
గల నేర్పరియగు మన్మథుఁడు, నిస్తుల...తుదన్ - నిస్తుల = సామ్యములేని
స్తన - కుచములనెడు, గిరిదుర్గయుగ్మము = పర్వతదుర్గ ద్వంద్వముయొక్క,
తుదన్ = చివరను, మకరాంకము = సుకరికా పత్రములనెడు మొపలి జు
దాను, నిలనెక్ - ఉంచెను. చమ్యన-శీఘ్రముగా, చను-వెడలు-క్తి, నాభి
సూపపు - నాభియనునూతియందలి, తదంకముచేక్ - ఆమన్మథునిచిన్నమగు
చేపచేత, నూతియందుఁ జేపయుండుట న్యాయముగనుక యట్టిచేపయొంటి
నాభిసూపము నందుండి మన్మథుని ధ్వజము మినమును జూచి నైకగచెనని
తాత్పర్యము. పదలక్షకృష్ణమై - పాదమందుఁ దగులుకొన్నట్టిదియు, లాగఁ
బడినట్టిదియునై చేపకుఁ బాదములు లేకున్నను పాదములవంటి యవయవము
లనే అట్లు నిర్దేశించినాఁడు. పనుపడు బాగగు, నాచుతీవ- శైవల లతి, ఎగఁ
బ్రాక ననక్ - ఎగచిననో యనునట్లు, నాతికిఁ - స్త్రీకి, ఆరు - నూగారు
తగుక్ - ఒప్పును.

సీ. పాలతి పాద పయోజ ♦ ములపేర నవనిలోఁ

బ్రబలఁగాఁబోలుఁ బ ♦ ల్లవ చయంబు

కలువకంటి కటాక్ష ♦ ములపేరఁబుడమి వ

ర్ధిలఁబోలు వాలు గ ♦ న్ముల కులంబు

కలకంఠి కాలాది ♦ యల పేర వర్ధిలఁ

గాఁబోలు వర హంస ♦ కవ్రజంబు

కుంద సుందరహాస - కుంతలమ్ముల పేర

నమరఁ బోలును మద ♦ భ్రమరకంబు

గీ. లాకులతనున్న వలగొన్న ♦ నమరభంగ

ములఁబడిన నెల్ల యెడలరు ♦ మొరముడి నను

మించు చిగురులు వాలుగ ♦ లంచ లభులు

గాంచజాలపు శృంగార ♦ మించుకైన.

54

టీ. పల్లవచయంబు - చిగుళ్ళసమూహము, మరియు, పత్ - పాదములయొక్క, లవ - దేశములయొక్క, చయంబు - సమాహవనియు నర్థము. ఈ మర్థము పాదముల పేరఁ బ్రబలఁబోలు ననిచెప్పట మపయోగించుచున్నది. ముందుఁగూడ నిట్లుఁజెప్పినదలయును. పాలఁతి పావపయోజముల పేరక - స్త్రీయొక్క పాదపద్మముల పేరితో, అవనితో - భూమితో, ప్రబలఁగఁబోలుక - అతఁడుచఁ బోలును, వాలుగప్పుల, వాలుగ=వాలుగ చేపలయొక్క, ఆముల-స్త్రీలయొక్క, కులలు - జాతి, మరియు, వాలు-ద్విర్లులను, కన్నుల - నేత్రములయొక్క మరియు నర్థము - కలువకంటి కటాక్షముల పేరక, స్త్రీయొక్క క్రేగంటి మాపలను పేరుతో, పుడమిక - భూమియందు, వర్ధిలబోలుక - వృద్ధి బొందబోలును. వరహాసకరజంబు. వర శ్రేష్ఠఁడయిన, హంసక - అంచలయొక్క, వజంబు - సమూహము - మరియు, హంసక - కాలికడియములయొక్క మరియు నర్థము, కలకంఠికా లందియలపేరక - ఆ చిన్నదాని పాదముల నుండలి యుండెల పేరుతో, వర్ధిలఁగాఁ బోలుక - వృద్ధిబొందఁబోలుక, మదభ్రమరకంబులు - మద - మదముతోఁగూడిన, భ్రమరకంబులు - ఈ మృదలు, మరియు. భ్రమరకంబులు ముంగురులు, కుండకుండరహాస - మల్లిపువ్వుల వలె కుండర మయిన నవ్వుగల స్త్రీయొక్క కుంతలముల పేరక ముంగురుల పేరితో, అరుర - బోలును ఒప్పుబోలును, ఆకులతనున్నక - ఆకులత్వముచేతనున్నను, (పల్లవము) ఆకులతయందున్నదనియును, వలగొన్నక - ప్రదక్షిణముఁజేసినను, (వాలుగలు) వలబోలుడె ననియు, అమరన్ = ఒప్పువట్లు, భంగములఁబడినన్ = హానులఁ

బొందినను, (హంసలు) తరగములలోఁ బడె ననియు, ఎల్లయెడలను = అన్ని
చోటల, మొఱుయిడిన = మొఱుఁబెట్టుకొన్నను, (తుమ్మెదలు) ధ్వనిచేసె
ననియు, మించు చిగురులు = అతిశయించు పల్లవములును, వాలులు =
వాలుగచేపలును, అంచలు = హంసలును, అళులు = తుమ్మెదలును, ఇంచు
కైనన్ = కొంచెమైనను, శృంగారము = సౌందర్యమునని లాక్షణికార్థము.
కాంచ(జాలవు) = పొందలేవు.

మ. ఘన శృంగారపుతీగ యావన వనిం గందర్పాడన్ హాలికుని
డు నెరా పొక్కిటిపాదునిల్వడనరెన్ నూ గారునాదానిమీఁ
ద నవోష్ఠారుణ బింబడంబర రతిన్ ద్వంద్వంబయైజక్కల
దనరె జన్నులునాఁగ నింతిముఖ చా దశ్రీభయ స్తబ్ధమై.

టీ. యావనవనిన్ = జన్మమగుతోటయందు, కందర్పాడన్ = హస్త.
ధుడనెడు, హాలికుండు = సేద్యగాఁడు, నెరా = ప్రశస్తమైన, పొక్కిటిపాదు =
నాభియనెడుపాద. నిల్వన్ = ఉంచఁగా; దానియందని మధ్యాహారము
ఘనశృంగారపుతీగ = గొప్పదియగు శృంగారమనెడు తీగఁ మా గారునాన్ =
రోమావలియను పేరుచేత, తనరెన్ = ఒప్పెను. దానిమీద = దానిపైని, నవో
ష్ఠారుణబింబడంబరరతిన్ = నూతనమగు నధరోష్ఠమనెను నూర్యబింబము
యొక్క యాటోపమంబగు క్తిచేత - చక్రవాకములగు నూర్యబింబమందా
సక్తి కలుగుట ప్రసిద్ధము ద్వంద్వంబయై = జోడై, జక్కల = చక్రివాక
ములు, చన్నులునాఁగన్ = స్థనములపేరితో, ఇంతి = అచిన్నదానియొక్క
ముఖ... స్తబ్ధమై, ముఖచంద్ర = ముఖము చంద్రునియొక్క. శ్రీ = శోభ
యొక్క, భయ = భీతిచేత, స్తబ్ధమై - కొయ్యపారి, తనరెన్ = ఒప్పెను. చక్రి
వాకములు చంద్రునికి జడియుట ప్రసిద్ధము.

సీ. పడఁటి మేల్పడత లా ధరమహంసలకైన

సతి నఖసితులు స ద్విత్తతైకైన

వనిత కన్యకాంతిఁ యనిమిషావళికై నఁ

గన్నె పెన్నెరిగుంపుఁ ఘనులకై న

వనజాక్షి వదనమీఁ శ్వర శిఖామణికై న

వెలఁది పల్కులు శుకాఁ దులకునై న

హరిణాక్షి యిరి గౌనుఁ హరికై నఁ బల్ల నా

ధర యూరులు సరసఁ తరులకై నఁ

గీ. బట్టి వర్ణింపనలవిగాఁ దిట్టలుండ

నతివ యాసాంపులాపెంపుఁ లా నెగా యొ

యారములు బీరములును శృంఁ గారములును

దరమె లెక్కింపఁ దర్కింపఁ నరుల కెపుడు.

56

టీ॥ ఈపద్యమం దుపమానస్తువులకును బూజ్యులకును క్లేషద్వారా నిభేదాధ్యపనానయముఁ జేసినాఁడు పడఁతిమేల్పడతలు=ఆచిన్నదాని మంచి గమనములు, ఆపరమహంసలకైనకొ = ప్రసిద్ధులగు జ్ఞానులకయినను, గొప్ప హంసలకనియును, సతినఖిస్థితులు = ఆచిన్నదాని గోశ్చరీతులు, సద్వితతికైనకొ = యోగ్యులసమూహమునకైన, నక్షత్రసమూహమునకనియును, వనితకన్యకాంతి = ఆచిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముయొక్క కాంతి, అనిమిషావళికైనన్ = దేవసమూహమున కైనను, తెప్పపాటులేని చేపల సమూహమునకనియును, కన్నె పెన్నెరిగుంపు=చిన్నదానికేకసమూహము, ఘనులకైనన్ = గొప్పవారికైనను, మేఘులకయినననియు, వనజాక్షివదనము=స్త్రీయొక్క మొగము, ఈశ్వరశిఖామణికైనన్ = ఈశ్వరశ్రేష్ఠులకయినను, శివునిశిరోమణియగు చంద్రుని కనియును, వెలఁదిపల్కులు = చిన్నదానిమాటలు, శుకాదులకునైనన్ = శ్రీకుటుంబ మొదలగువారినియన, చిలుకలు మొదలగువాని కనియును, హరిణాక్షియిరిగౌను = చిన్నదాని సన్నచుగు నడుము, హరికైనన్ = విష్ణువుక

యినను, సింహమునకనియును, పల్లవాధరయూరులు = చిన్నదాని తొడలు, వరసతరులకైనన్ = మిక్కిలి సరసులగు వారికయినను, రసయుక్తములగు చెట్లకనియును, పట్టి = పూని, వర్ణింపన్ = వర్ణపఁజేయుటకు, అలవిగాదు = శక్యముగాదు, ఇట్టులండన్ = ఈరీతినుండఁగా, అతివ = చిన్నదానియొక్క, ఆసాంపులు = ఆసాగములు, ఆ వెంపులు = ఆ యతిశయములును, ఆ నెరాయెయారములు = ఆగొప్పవిలాసములును, బీరములును = బిగువులును శృంగారములును = శృంగారచేష్టలును, వరులకున్ = మనుష్యులకు, ఎపుడు = ఎన్నఁడును, లెక్కింపఁక = గణననీయుటకును, తర్కింపఁక = ఊహించుటకును, తరమె = శక్యమా!

క. కాంచన కళికాంచనమును

గాంచెన్ బంకేజిపాణి ♦ ఘన నాసిక య

మించులమించుల మించి ర

మించు లతా లలితగాత్రి ♦ మేవి మెఱుంగుల్. 57

టీ. పంకేజిపాణిఘననాసిక = పద్మములవంటిహస్తములుగల చిన్నదాని ముక్కు, గాంచినకళికాంచనమును = సంపెంగమొగ్గయొక్కగౌరవమును, కాంచెన్ = పొందెను, లతాలలితగాత్రి = తీగవలె మందరమగు శరీరముగల స్త్రీయొక్క, మేనిమెఱుంగుల్ = శరీరకాతులు, అమ్మించులమించుల = ప్రసిద్ధమగు మొఱపుల కాతులను, మించి = అతిశయించి, రమించుక = క్రీడించును.

మ. కలయ న్మీనము ద్విస్వభావ గరిమః ♦ గన్తోయి దంభంబు నన్ । వెలయు దచ్చన నుచ్చభావమగుటక్ ♦ విచ్చేయు శుక్కుండు నా । నలరు న్మంగర ముత్తై మంగనకుఁ ద ♦ ధ్యం బిచ్చెలింగాంచుచో । నలఘు డాతఁడు గన్న కన్య కిల నై ♦ చ్యం బెంచలేదే జనుల్. 58

టీ. మినరాశి ద్విస్వభావరాశియనియు, శుక్రనకది యుచ్చయనియు, ఉచ్చకు నేడవరాశియగు కన్యరాశి నీచయనియు, గ్రహములన్నియుఁ దామున్న రాశినుండి యేడవరాశినిఁ జూచును గావున మినమందున్న శుక్రఁడు కన్యరాశినిఁ జూచుననియు, జ్యోతిర్భాస్రప్రసిద్ధములు. ఈ పద్యము దాని ననుసరించి చెప్పుచున్నాడు. కలయన్ = వ్యాపించునట్లుగా. మినము=చేప, మినరాశియనియును, ద్విస్వభావగరిమన్ = చరిస్థిరస్వభావగౌరవముచేత, కన్యాయితచిన్నదాని నేత్రద్వంద్వముయొక్క, దంభంబునన్ - మిషముచేత వెలయన్ = ఒప్పుగా, తచ్చనన్ = కపటముచేత, ఉచ్చభావమగుటన్ = ఉన్నతత్వమగుటచేత ఉచ్చరాశియనియును, విచ్ఛేయు = వచ్చినట్టి, శుక్రండునాన్ = శుక్రందేహియనునట్లు, ముంగరముతైము = ముంగరయందలి ముతైము, అంగనకున్ = స్త్రీకి, అలరున్ = ఒప్పును, తథ్యంబు = నిశ్చయము, ఇచ్చేంగంచువోన్ = ఈచిన్నదానిఁ జూచునపుడు, అలఘుండు = గొప్పవాడగు, అతఁడు = ఆశుక్రుఁడు, కన్నకన్యకున్ = చూచిన కన్యరాశికి, కన్నట్టి చిన్నదానికి (అనఁగా దేవయానికి) జనుల్ = మనుష్యులు, నైచ్యంబు = నీచస్వమును' ఎంచలేదే = ఆశించించలేనా.

సీ. నానాప్రమానాళి ♦ లో నారసి వసంతుఁ

డసమ సౌరభ సార ♦ మెనఁగ మెనఁగ

ధారాళ ధారాసు ♦ ధారా సు జాబిల్లి

వెదకి సారముఁదెచ్చి ♦ వద నొనర్ప.

సంపాత శంపాళి ♦ నింపారు చకచకల్

ఘనులొక గుమిగఁ జే ♦ కొని తనర్ప

శృంగార ముంగారఁ ♦ బొంగారు బంగారు

మేరు లేర్పరచి న ♦ మ్మిక యొసంగఁ

గీ. బచ్చవిలుకాడు లచ్చిపై ♦ యచ్చొనర్చి
యచ్చరలు మెచ్చ ముచ్చటల్ ♦ హెచ్చ నిచ్చ
నిచ్చెలినిఁ జేసెఁగానిచో ♦ నింత వింత

చక్కఁడన మొక్కటనె యెట్లు ♦ పిక్కటిల్లు.

59

టీ. వసుంతుఁడు = వసుంతిర్వు, నానాప్రనూనాళిలో = సమస్త
పుష్పపక్షిలో, ఆరసి = చూచి, సౌభసారము = మంచిపరిమళము,
ఎసఁగ = ఒప్పునట్లు, ఒసఁగ = ఇయ్యఁగా, బాబిల్లి = చంద్రుఁడు,
ధారా.....రాశిలో = ధారాళ = అడ్డులేని, ధారా = ధారారూప
మైన, నుధా = అమృతము యొక్క, రాశి = పోగునందు, బెడకి =
నెమకి, సారము దెచ్చి = మెఱుఁగుఁ దెచ్చి, పదనోవర్ష = తడిచేయఁగా,
ఘనులు = మేఘములు, సంపాత శంపాళి = సంపాత = బాగుగ ప్రసరించు
టతోఁ గూడిన, శంపా = మెఱుఁపుయొక్క, అలి = పక్షియందు,
ఇంపారు = సాగసున్న, చకచకిల్ = తళతళలు, ఒక గుమి = ఒక
పోగుగా, చేకొని = పుచ్చుకొని - తనర్ప = అతిశయించఁగా, మేరువు =
మేరువు పర్వతము, శృంగార ముంగార = శృంగారమొప్పునట్లు, పొంగారు
అతిశయించునట్టి, బంగారు = బంగారము ఏర్పరచి - ఏరి, నమ్మిక =
నమ్మకముచేత, ఒసఁగ = ఈయఁగా, పచ్చవిలుకాడు = మన్మథుఁడు,
లచ్చిపై = లక్ష్మీమీఁద, అచ్చొనర్చి - అచ్చొత్తి, అచ్చరలు మెచ్చ =
అప్పర స్త్రీలు పొగడునట్లుగా, (అప్పరల సౌందర్యమును మించినదని
తాత్పర్యము) ముచ్చటల్ హెచ్చ = అనందము లతిశయించఁగా, ఇచ్చన్
ఇచ్చచేత, ఇచ్చెలిని = ఈ చిన్నదానిని, చేసె = రచించెను, కానిచో =
కానట్టియితే, ఇంత వింత చక్కఁడనము = ఇంతచిత్రమగు సౌందర్యము,
ఒక్కట = ఒక్కచోట, ఎట్లు పిక్కటిల్లు = ఎట్లుగా విజృంభించును.
ను. కన్నుల్ గాంచిచకోరకంబుసరిరాఁ ♦ గా నుచ్చవర్ణంబుతో

మిన్నాదంతములం దలంచుచు సము ♦ న్నీల ద్వితీయస్థితి

జన్నుల్ గాంచినగోపవృత్తి నవివై ♦ సాధింపగంతంబు మేల్

చెన్నుల్ గోరుచు సుశృంగబొందెనవలా ♦ శ్రీలబ్ధునేయేరికిన్.

టీ. చకోరకంబు - చకోరపక్షి, జన్నుల్ గాంచి - సేత్రములను జూచి
సేత్రములతో సామ్యము బొందఁదలఁచుచుని భావము - ఉచ్చవర్ణంబుతోక
ఉన్నతిమగు కాంతితోఁ గూడి, సరిరాగాక - సరివచ్చుట, మిన్నదంత
ములక - శ్రేష్ఠములగు దంతములను, తలంచుచుక - తలపోయుచు,
ఉచ్చవర్ణంబుతోక - ఉత్కృష్టమయిన, అనఁగా విశువబడిన, చకార
ముతో (చకోరకంబు అను శబ్దమందు చరద్దము విడువఁగా, కోరకము
అయినది.) మొదలయని యర్థము - అది దంతముల సామ్యమొందినదని భావము,
సము...స్థితిక - సముర్మిలత్ - అతిశయించుచున్న, విరేఫ - నింద్యము
గాని, స్థితిక - ఉనికిచేత, జన్నుల్ గాంచినన్ - స్తనములఁజూడఁగా,
(విరేఫస్థితిన్ - ర అను నక్షరము లేని యునికిచేత) చకారము పోఁగా
మిగిలిన కోరకశబ్దమందు రేఫము పోఁగా 'కోకంబు' అయినది. చక్రవాక
మని యర్థము, అది స్తనములతో సామ్యమునకు వచ్చెనని భావము. అవి
ఆ స్తనములు, కోపవృత్తిన్ - కోధివ్యాపారముచేత, సైసాధింపన్ - అధిక
ములుఁకాగా, కంతంబు - కుత్తుకయొక్క, మేల్ చెన్నుల్ మంచిశోభలు,
కోరుచున్ - కోరుకొనుచు, (కోపవృత్తిన్ - కో - కో యను నక్షరము
యొక్క, అపవృత్తిన్ - వివారించుటచేత) మిగిలిన కోకంబు అను శబ్ద
మందు కో అను నక్షరమును దీసివేయఁగా, కంబు అయినది. శంఖమని
యర్థము - అది కంతము సామ్యము గోరుచున్నదని భావము, సుశృంగబొందెన్
పాధలబొందెనని లాక్షణికార్థము. శంఖమునకు లోపల గుడిదిరిగి యుండునని
భావము. వీరికిన్ - ఎవరికైనను, నవలా - అదిన్నవని యొక్క, శ్రీలు -
శోభలు, అబ్బునే - దొరకునా.

సీ. ఘన చంపక స్నేహ ♦ మున మించు ముంగురుల్

భ్రమరకంబు లటంచు ♦ భ్రమయ రాదు

వలచేని నెనరు బా ♦ టిలు చాన నయనముల్
 వాలుగన్నులటంచు ♦ బలుకరాదు
 అనిశోజ్జలస్ఫూర్తి ♦ గను బాల ఫాలంబు
 చంద్రకాంతమటంచు ♦ జరువరాదు
 ఇల నల్ల నవ నదం ♦ బులఁబొసంగమిజెడ
 కృష్ణవేణియటంచు ♦ నెంచరాదు

గీ. మదమధువ్రతవిత్తులు ♦ మత్స్యసతులు
 హరిణ కిరణాశ్మములు ♦ నదుల్ హరిణ నయన
 కుంతల దృగ్ స్యవేణుల ♦ గురు సమాఖ్య
 లేకతంబున వహించు ♦ నేకతమున.

61

టీ. ఘన... స్నేహమునక, ఘన=గొప్పదియగు, చంపక స్నేహమునక=
 సుంపెంగనానెచేత, సుంపెంగపువ్వులమైత్రీచేతననియు, మించు=ఆతీతయించు
 నట్టి, ముంగురల్ - ఆలకములు, భ్రమరకంబులటంచుక - తుమ్మెదలనుచు,
 బ్రమయరాదు - భ్రమపడఁగూడదు, తుమ్మెదలైనచో చంపక స్నేహమున
 మించవనితాత్పర్యము. భ్రమరకములని ముంగురులకుఁజేరు. వలచేని - మన్మథునియొక్క,
 వలకు సధికారియగు పల్లెవానియొక్కయనియు, నెనరు స్నేహమును,
 పొటిలు - పొందిన, చాన నయనముల్ - ఆ చిన్నిదాని నేత్రములు,
 వాలుగన్నులటంచుక - అడువాలుగలనుచు, పలుకరాదు - చెప్పఁగూడదు,
 అడువాలుగలైనచో బల్లెవానినెనరు పొటిలని తాత్పర్యము. వాలుగన్నుల
 విసేత్రములకుఁజేరు - అని...స్ఫూర్తిక, అనిశ - ఎల్లప్పుడు, నిశేతర కాల
 మందు [అనఁగాఁబగటియందు] అని యుజ్జ్వల - ప్రకాశించుచున్న స్ఫూర్తిక
 క్షురణను, కను - పొందునట్టి, బాలఫాలంబు = ఆచిన్నిదాని లలాటము,
 చంద్రకాంతమటంచుక - చంద్రకాంతమణియని, చదువరాదు - చెప్పట

గూడదు, చంద్రకాంతమైనచోఁ బగటియం దుజ్జ్వలస్ఫూర్తిగనదని తాత్పర్యము. చంద్రకాంతము (చంద్రునివలె నుందరమైనది) అని నుడుటికిఁజేయ, ఇలక - భూమియందు, అల్ల - ప్రసిద్ధములైన, నవ - నూతనములగు, నదంబులక - పురుష నదములచేత, అల్లనక - తిన్నగా, వనదంబులక - మేఘములచేత ననియ, పొసంగమిళ - ఆనుకూలించ కుండుటచేత, (జడపక్షమున వేఘములను మించియున్నదని భావము.) జడ - జట, కృష్ణవేణియటంచక - కృష్ణవేణి నదియని ఎంచరాదు - తలచఁగూడదు - నదియైనచో నదములఁబొసంగునని తాత్పర్యము. కృష్ణవేణి - నల్లనిజడ యని జడపేరు. వద వధువ్రత నిరతులు - వదయుక్తములగు తుమ్మెదలసమూహములును, మత్స్యైకతులు - ఆడుచేపలును, హరిణ కిరణాశ్శములు - చంద్రకాంత మణులును, నదుల్ - ఎఱులును, హరిణవయన - ఆచిన్నదానియొక్క, కుంత... కేణుల - కుంతల - ముంగురులయొక్కయు, దృక్ - నేత్రములయొక్కయు ఆస్య - ముఖముయొక్కయు, కేణుల = జడయొక్కయు, గురుసమాఖ్యలు - నొప్ప పేరులు, ఏకతంబునక - ఒంటురితనముచేత, ఏకతంబునన్ - ఏపేరు వుచే, వహియించున్ - ధరించు.

వ. ఇప్పగది ముప్పిరిఁగొనుజవ్వనంబుప్పతిల్లఁజొప్పడియొప్పుల కుప్పయగు నప్పొలఁతుక యప్పడప్పు డరవిప్పు విరులం దలిర్పు పుప్పొడి కుప్పలఁ దెప్పలు దేలుచు, నిప్పుకలచొప్పన తెక్కలప్పళింపుచుఁ గుప్పగంతులు గుప్పళించు నళులు గప్పి కొనఁ జొప్పడు పూజప్పరమ్మల గుప్పుగుప్పన లేగరువలి దలిర్ప నుప్పరంబెగయు కప్పరంపుఁ దిప్పల నవికల్ప కల్పనలఁ దోడు నీడలగు ప్రోడచేడియలతోడ నాడుచు బాడుచు నుండి యొక్కనాడు మనోవినోదంబున.

టీ. ఇప్పగిది = ఈవిధముగా, ముప్పిరిగొను = అతిశయించునట్టి, జవ్వ
నంబు = యావనము, ఉప్పతిల్లన్-పుట్టగా, చొప్పడి-యొప్పి, ఒప్పులకొప్ప
యగు నప్పాలతుక-అందముల ప్రోగు అగు ఆ చిన్నది, అప్పుడప్పుడగవిప్పు-
అప్పుడప్పుడే సగము విచ్చుచున్న, విరులం-పూవులయందు, తిరుప్ప-ఒప్పు
చున్న, పుప్పడిటప్పన్-పూపరాగముల ప్రోగులలో, దెప్ప-తేలుచు-
ఊగిసలాడుచు, నిప్పుకలచొప్పున = నిప్పులవలె, తెక్కిలప్పళింపుచున్-
తెక్కిలువిదర్చుచు, తుప్పగంతులం గుప్పళించు నథులు — తుప్పిగంతులు
(చిన్నచిన్నగంతులచే) నెగురుచు తుమ్మెదలు, కప్పిగొన - మూలగా,
చొప్పడు-తిగి యున్న, పూజప్పరమ్మల - పూజపదిల్పై, గుప్పుగుప్పున,
లే కరువలి-పిల్లతుమ్మెదలు, తిర్ప్పన్-ఒప్పుగా, ఉప్పురంబెగ యు-నైకిపోవు,
తిప్పలన్-సమాహములనునట్లు, అవికల్పకల్పనల-చిత్రవిచిత్రగతులకు, తోడు
నీడలగు-స్థానములగు, ప్రాడచేడియలతోడన్-ప్రాధాన్యతలతోడ, ఆడు
చున్ బాడుచునుండి-అటలాడుచుఁ పాటులుపాడుచుండి ఒక్కనాడు-ఒక
రోజున, మనోవినోదంబున-మనస్సునకు వినోదమును కల్పించుటకై.

సీ. పాటిర కోటిర ♦ కోటి సమాటిక

మాన మందమరు త్కు ♦ మారగతులు

నాళికపాళి మృ ♦ నాళి కబళనై క

పాక పాక మరాళ ♦ బహు విహృతులు

సారంగ కీరాంగ ♦ నారంగ నారంగ

పరిపక్వ ఫల పరం ♦ పరల రుచులు

వేలాప గాలాప ♦ లీలాపర పికావ

భీ లాలిత మహా కు ♦ హూ లలితము

గీ. తైందవళిలా కలాప ని ♦ వ్యూదములును

సార మారంద సారణి ♦ ధోరణులును

విలసిలు నొకా నొక విలాస ♦ విసినమునను

దోడుచేడియలను గూడి ♦ యాడఁ దలఁచి.

63

టీ. పాటీగ...గతులు - పాటీర కోటీగ = శ్రేష్ఠములైన మంచి
 అంధపు చెట్లయొక్క, కోటీ - కోటులయందు. బహువృక్షములయందనుట,
 సుమాటీకమాన - సంచరించుచున్న. చురుక్కుమారి = పిల్లనాయువుల
 యొక్క, గతులు - సంచారములును, నాళీక...కృతులు - నాళీకపాళీ =
 పద్మపజ్జుల యొక్క, మృణాళీ = శూండ్ల యొక్క, కబళన = తిరుటయే,
 ఏకపాక = ముఖ్యపరిపాకముగల, పాకమరాళ = పిల్లహంసలయొక్క, బహు -
 విస్తారమైన, విహృతులు = విహారములు, సారంగ...రుచులు - సారంగ =
 శుమ్మెదల యొక్కయు, కీర = చిలుకలయొక్కయు, అంగనా = స్త్రీలకు,
 రంగ - విహారస్థలమగు సారంగ = సారిజచెట్లయొక్క, పరిపక్వ = పండన,
 ఫల = పండ్లయొక్క, పరంపర = పజ్జుల యొక్క, సుచులు = కాంతులును
 వేలా...లలితములు. వేలా = హద్దును, అపగ = నాటిపోయిన, ఆలాప =
 వాక్యముల యొక్క, లీలా = నిలాసము, పర = ప్రధానముగల, పిక =
 కోయిలలయొక్క, ఆవళి = పంజ్జీ యొక్క, లాలిత = సమ్మోహించఁబడు
 చున్న, మత్ = గొప్పలగు, కుహూ = కుహూర్షవుల యొక్క,
 (కోయిల కూతకు కుహూని పేరు) లలితములు = విలాసములును, వింద...
 మృందములును, విందవ శిలా = చంద్రకాంతమణుల యొక్క, కలాప =
 సుమూహము యొక్క, నివృందములును = జలప్రవాహములును, సార...
 ఘోరణులును, సార = శ్రేష్ఠమైన, మారంద = మకరంద సువాధి
 యగు, సారణి = పిల్లకాయల యొక్క, ఘోరణులును పజ్జులును, విల
 పిలు = ప్రకాశించునట్టి, ఒకానొక విలాస విసినమునకు = ఒక ప్రయదా
 రామమందు, దోడుచేడియలను గూడి = చెలికత్తెలను గూడి, ఆడఁదలఁచి
 విహరించుట కాలోచించి,

క. నిగ నిగలు గలిగి సాగసగు

తొగరుచి గురు పాదుకలను ♦ దొడ్డిగి చెలుల్ తో
డుగ రా మగరా నిగరా

లఁ గరాళితమైన తోవ ♦ లఁ గనుంగొనుచున్. 64

టీ. నిగ నిగలు గలిగి = తాళతళములు గలిగి, సాగసగు = మనో
హరమైన, తొగరుచిగురు పాదుకలను = ఎఱ్ఱని చిగుళ్ళ పావలను, తొడ్డిగి =
ధరించి, చెలుల్ - చెలికత్తెలు, తోడుగరాళ్ - వెంటగాఁగా, మగరా
నిగరాలక్ - శ్రేష్ఠములగు వజ్రములచేత, కరాళితమై - పొడవైన, తో
వలక్ - మార్గములను, కనుంగొనుచున్ - చూచుచు,

సీ. కప్పు రా లొప్పు రా ♦ చప్పరాల నెసంగు,

కప్పురా ల్గప్పు మా ♦ ర్గమున నైనఁ

బలుకు రాచిలుక రా ♦ జలకు రాగమొసంగు

పలుకురా ల్లులుకు మేల్ ♦ పద్య నైనఁ

బొదల సంపదల స ♦ మృద లసద్గతిమించి

పొదలు తుమ్మెదలాడు ♦ పదవి నైన

విరుల పెందరుల పం ♦ దిరులఁ బుప్పొడి కుప్ప

లురులు సుందర లతా ♦ సరణి నైనఁ

గీ. గొమ్మ పూరెమ్మ బంగారు ♦ బొమ్మ ముద్దు

గుమ్మరో పోవలయునంచు ♦ నెమ్మి చెలులు

నమ్మికలు గ్రమ్మి తెలుపఁగా ♦ నమ్మనోజ

రాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి బి ♦ రానఁ దరలి.

టీ. కప్పు...చప్పురాలక, కప్పు-శల్లనైన, రాలు - రాళ్ళు, ఒప్పు - పుకాశించు, రాచప్పురాలక - రాతిచవికలచేత, ఎసుగు - ఒప్పునట్టి, కప్పు రాల్ - కన్నూరములు, కప్పు - క్రమ్మునట్టి, మాగ్గునైనక - త్రోవలయందైనను, పుకు...రాగము, పుకు-చూటాకు, రాచికు - రాజకీరములయొక్క, రాజులకు - పత్తులకు, రా - మొసగు - అనురాగమును బుట్టించునట్టి, పుకురాల్ - ప్రతిస్పరియిచ్చురాళ్లు, కుకు - ప్రకాశించునట్టి, మేల్ - శ్రేష్ఠులును, పవ్యనైక - త్రోవయందైనను, పావలసంపదలక - ఈరముల సంపదలయను, సద్గతిక - చుందిసంచారువేత, మించి-అతిశయించి, పాదలు - వృద్ధిబొందునట్టి, కుమ్మెదలాకు - కుమ్మెదలను విహరించునట్టి, పదవిన్నైక - త్రోవయందును, విరుల - పువ్వులయొక్క, పెందరుల - పెద్ద చెట్లుగల, పందిరులక - పందిరులయను, పొన్నాడి - పరాగముయొక్క, కుప్పలు - ప్రోవులు, ఉరులు - జారుచున్న, నుందరల తానుణిన్నైన్ - చక్కని తీగలుగల త్రోవయందైనను, కొమ్మ - ఒచ్చి నానా, పూరెమ్మ - పువ్వుకొమ్మ, బంగారుకొమ్మ - బంగారు బొమ్మ వంటిదానా, మద్దురుమ్మకో - ఓనువరీ, పోవలయునందుక - ఐశ్వర్యలయునని, నెమ్మిచ్చెలు - ఇష్టచుగు చెలికలైలు, నెమ్మికలు గ్రమ్మి-విశ్వానుములుగలిగి, తెలుపఁగాక - చెప్పఁగా, అయ్యనోజ రాజసామ్రాజ్యలక్ష్మి-ఆ మన్మథరాజ్యలక్ష్మి, బిరానక - సత్వరముగా, తరలి - బయలుదేరి.

క. సకనక కైతుక వైమా

నిక నికర వధూకరాగ్ర ♦ సీరద శంకా

చకచకిత కిరవశిఖ మే

చక చకిత మరాళ శాలి ♦ జలపద పదవిక్.

రి

టీ. స....నిక - సకనకకైతుక - నువర్ణచుములయను ధైర్యముల సమూహముతోఁగూడిన, వైమానికనికర - దేవతా సమూహము యొక్క

వధూ - శ్రీయొక్క, కరాగ్ర - భుజములయందున్న, నీర.....శిఖి-
 నీరద శంకా - మేఘునందేహముచే, చకచకిత - మిక్కిలి ప్రకాశించెడు,
 కితవశిఖి - ధూర్త మయూరములయొక్క, మేచక - నెమిలిపురిచే, చకిత-
 భయపడిన, మరాళ - హంసలచే, శాలి - ఒప్పుచున్న, జలపదపదకా -
 కొలనును.

నీ, వకుళ పాదప పల్ల ♦ వ కులమ ల్ విలసిల్లు
 ముకుళముల్ రవజల్ల ♦ మూగికొనుచు
 మలయ మారుత పోత ♦ పలయ మాడగఁ జూత
 ముల యదృచ్ఛనువీత ♦ ములయినట్టి
 తొగరుమించిన లేత ♦ చిగురుటాకుల మేత
 కెగరు కోయిల కూత ♦ లగడుపరుప
 నదరి డెందములోన ♦ బెదరి చూచి తటానఁ
 జెదరి తమ్ములలోన ♦ బదరునుండు
 గి. తుమ్మెదలు ఝమ్మనుచులేచి ♦ పొమ్మిపడుచు
 నెడనెడఁ జలించు నెరిగొప్ప ♦ జడల నడరు
 కమ్మతావికి వెనుమెటఁ ♦ గొమ్మికొనఁగఁ
 దోడుచేడెలతోడను ♦ గూడి చనుచు. 67

టీ. వకుళ...కులమల్, వకుళపాదప - పొగడచెట్లయొక్క, పల్లవ
 కులమల్ - చిగురుగుంపులు, విలసిల్లు - ప్రకాశించునట్టి, మకుళమల్ -
 మొగ్గలను, రవజల్ల - పొడివలెజల్లగా, మూగికొనుచుక - అవరిం-
 చుచు, [ఇది తుమ్మెదలకు విశేషణము] మలయ పర్వత సంబంధమయిన
 లేతగాలియొక్క గమదాయము, అడఁగె - విగ్రహగా, చూతములక -
 మామిడిచెట్లలోనుండి, యదృచ్ఛను - తపంతటదామే, వీతములనట్టి -

బయలు పెడలునట్టి, తొగరుమించిన — ఎక్కువయెఱుఱుపుగల, శేతచిగురు
టాకుల - శేతమైన పల్లవములయొక్క, మేతకుక - ఆహారమునకు, ఎగరు
మైకిలేచిన, కోయిల - కోయిలలయొక్క, కూరలు - ధ్వనులు, అగడుపరు
పక - తొట్రుపడఁజేయుఁగా, అదరి - చలించి, డెండములోనక - మన
మనస్సులో, బెదరి - భయపడి, చూచి - వీక్షించి, తటానక — హఠా
త్తుగా, చెదరి - విడిపోయి, తమ్ములలోనక - పద్మములలో, పదరు చుండు
ధ్వని చేయుచుండునట్టి, తుమ్మెదలు - తేంట్లు, ఝుమ్మనుచులేచి - ఝుం
కారముఁ జేయుచులేచి, దొమ్మిపడుచుక - చీకాకుపడుచు, ఎడ నెడక -
అక్కడక్కడ, చలించు - కదలెడు, నెటి - శ్రేష్ఠమయిన, కొప్పుజడలక -
కొప్పులయందును, జడలయందును, అడరు - ఒప్పునట్టి, కమ్మతావికిక -
మంచి పరిమళమునకు, వెనువెంటక - వెంటడిగా, క్రమ్మికొనఁగక -
అవరించఁగా, తోడుచేడలతోడను - చెలికత్తెలతో, కూడి - కూడుకొని,
చనుచుక - వెళ్ళుచు.

ఉ. అంగనయు గనుగొనె వనాంగణ సుగి లవంగ లంగనా
రంగ కుడుంగ శృంగ శతఃరంగ తరంగిత ఖాంతరంగణా
సంగ తురంగ పుంగవ విహంగమ భృంగ కుళింగ కాంగనా
భంగ రవ ప్రసంగమున ♦ భాసిలు కేళి వసి లలామమున్.

టీ. అంగనమున్ - ఆచిన్నదియు, వనాంగణ ... ప్రసంగమునక,
వనాంగణ - వన సీమయందు, గంగికలసికొన్న, (ఉన్నవినునటు) లవంగ -
లవంగపుచెట్లయొక్కయు, లుంగ - పుల్లమూదీఫలపు చెట్లయొక్కయు, నా
రంగు - నారింజచెట్లయొక్కయు, కుడుంగ - పొదలుగల, శృంగ - పర్వత
శిఖరయొక్క, శత = వందలయొక్క, రంగు - ప్రదేశములచేత, తరంగి
తక - వ్యాప్తమయిన, ఖ - ఆకాశమయొక్క, అంతరంగణ - మధ్య ప్రదేశ
శమందలి అంగణ = మన్మథునియొక్క, తురంగపుంగవ = అశ్వశ్రేష్ఠములగు,

విహంగము - పక్షులనఁగాఁజేలుకలయొక్కయు, భృంగ - తుమ్మెదల యొక్కయు, కులింగక=పక్షివిశేషములయొక్కయు, అంగనా - స్త్రీలయొక్కయు, అభంగ - ఎడతెగని, రవప్రసంగమునకొ - భవనియొక్క ప్రసక్తిచేత, భాసిల ప్రకాశించునట్టి, కలితనీ లలామముకొ - క్రీడావర్తకేష్ఠమును, కనుంగొనెకొ - చూచెను.

వ. మఱియు నయ్యుపవనంబు జవన పవన ప్లవన విచల దమంద తటిసీ తట వికట చటుల సురవిటపి పట నటదేలా లతికా లాలిత డోలా పరిలో లామర గాలా కలితాలాప సుధా లాలస వేలాపగ లీలా వర వైలాసిక మాలాకృత నీలాంబుజ జాలాంబక మూలాగను కోలాచాల భేలా నాల హళిక మెలకువలకు మరు బలుకు కలికిచిలుక పిలుకల తుండంబు లుద్దండంబులగు తుండంబుల ఖండింప మోడుగ నవని మండలంబునం బడు ఫల ఖండింబులు మెసవి మెసవి యసను కుసుమ రస వశంబున ముదముదయింప నిపుగాఁ గాను న భంగ భృంగాంగనల సంగీతభంగీ ప్రసంగంబున సంతరంగంబు లుప్పొంగ నిలిచి నిలిచి దర తరళతరల సదసమ కుసుమ వినర వినృమర రజో వ్రజోపరాగంబున గాత్రమ్ములు చిత్ర మ్ములుగా నుండి యుండి చూడ కర కిరణ మండలంబు మెండు కొన నలరు జ్వాలాభీషణమ్మునఁ దరలి మరుమరీచి వీచికలఁ దిరిగితిరిగి సొరిగి, హరిణాంకోపల ఫలక కుల కలితాలవాళ జాలమ్ముల నిండిన పజ్జ నలరు గొజ్జఁగి తీవల సీరు కొంత సేపు దాగ్నియ నంతలో నచట చింబితమ్ములగు తమనిచి

త్రగాత్రంబులు చూచిచూచి, విలక్షణ లక్షణ హృగమ్ములని
 యొచి యుదంచిత భయమ్మునం బరువెత్తు కురంగ పుంగవ
 మ్ములును, కురంగ పుంగవమ్ములం గనుగొని యనంగ
 సంగర ప్రసంగమ్ముచకుఁ బోషిత కురంగికలా గలియఁ బంచు
 పుళింద మిళింద సుందరాలకా బృందమ్ముల సల్లలిత చరణ
 పల్లవమ్ముల నల్లసిల్లు మంజుతర కంజరాగ పుంజ పింజరిత
 మంజీర పుంజంబులం జెలువలకు శింజారవమ్ములకు బెదరి
 దిక్కుదిక్కుల దృక్కులు పిక్కటిల్ల మెల్లమెల్లన సంచరించు
 పరిసర సర స్తరంగ మాలికా డోలికా కేళికాశాలి కాంచన
 మరాళికా నాలికా జాలంబుల గగు త్వరంపరల తూపురుల
 గుంపు తళుకొత్తు కొత్త ముత్తియంపు సంపదల నింప నింపె
 సంగు పచ్చ గాత్రుల బిట్ట లవఘటించు పద్మినీ పత్రంబులఁ
 జూచి తివియఁదిపుర నెంచు కుమారికల యగమ్ములం గులుకు
 మెఱుంగులనియుఁ బ్రపుల్ల పల్లవోల్లసిత సల్లకీ విటప విఘట
 నోచిత కరప్రచారంబులగు సామజ వారంబుల బృంహితాబు
 లురుములనియు, నావర్త నర్తనోద్వృత్త గంధ గంధవహ
 సాధుక్షిత విచిత్రపరాగ పూగంబులు పురందరశరాశన
 యోగంబులనియు, నిబిడ శను తమాల నికురూబంబులూ బరా
 లంబి కాదంబినీ డంబరంబులనియు, భ్రమించి సాభ్రమించి
 రమించు శిఖండి మండలాబుల పింఛసంచలన క్రీడంచమ్ములు
 గాంచి తలఁపాంచి గానతాన ప్రతానమ్ములఁ జాలించు

పటీర విఱపి విటప కుటీతటీనటన ఘటన పటుచటుల భుజంగ
పుంగవాంగనూను, భుజంగపుంగవాంగనల సంగీత ప్రసంగం
బునం గఱంగు కురుగటి యరుంగులఁ జెలంగు కలువరేని
మానికంబుల నుల్లసిల్లు పెల్లు వెల్లువల నల్లనల్లన నల్లుకొను
మల్లికావల్లికా మల్లెల్లి కల చల్లని నీడల నుండియుండి, తిండోప
తండంబులుగా మెండుకొని యొండొరులఁ జెండాడు వరాహ
వ్యాహంబుల దప్ప దంప్టికా ధట్ట ఘట్టంబులం బగులు
వెదురుపొదల కణుపూడుపునం జిటింబు మాక్తిక పటలాంబులు
తటాలునందాక, పుళిందబృంద సునానిత నళికా పాళికోన్ముక్త
గుళికా నికాయంబులని యరుకు చురు కురంగ పుంగవమ్ముల
పొక్కిళ్ళఁ గక్కసంబులగు మార్గ మార్గ కిరాత జాత నిఖాత
ఛారికాభి ఘాతంబునం జారు కొత్త కస్తూరికా వికారంబులం
బొడము నరీః పరిమళ పరీనాహంబులునం గలిగి డెందంబున
కమందానందంబు సంపాదింప నెచ్చెలులతోడఁ గూడుకొని
యచ్చెలువ యుద్యానంబుఁ బ్రేక్షించు సమయంబున. 69

టీ॥ మఱియున్ - ఇంతేకాక, అయ్యుపనంబు - ఆయుద్యానము
జనన...మెలకువలకున్, జనన - వేగము గల, పవన - గాలి యొక్క
ప్లువన - వాటులచేత, విచలత్ - కదలుచున్న, అమంద - విస్తార
మగు, తటినీ - నదులయొక్క, తట - ఒడ్డుల యొక్క, నికట - సమీప
మందలి, చటుల - చంచలములగు, నురవిటపి - మందరావృక్షములయొక్క,
పటల - కమాహమందు, నటత్ - ఆడుచున్న, ఏలా లలికా - ఎలకి
రీగలనెడు, లాలిత - లాలించబడు, డోలా - ఉయ్యెలలమందు, పరి

లోల - ఆసక్తులగు, అమరబాల - దేవతా స్త్రీలచేత, కలిత - పలుకబడుచున్న, ఆలాపనుధా - అమృతము వంటి పలుకులయందు, లాలస - ఆసక్తులగు, వేలాపక - హద్దులేని, లీలా - విలాసము చేత, వర - శ్రేష్ఠులగు, వైలాసిక - విలాస స్వభావులయొక్క, మాలా - పత్తిచేత, కృత = చేయబడిన, నీలాంబుజ బాలాంబక = నల్లకలువలే పాణములగల మన్మథునకు (అనగా గామోద్రేకమునకు) మూల = కారణమైన, ఆగమ = శాస్త్రముయొక్క, (అనగా సంగీతముయొక్క) కోలాహల = రలకలముయొక్క, ఖేలా, విలాసముయొక్క, హాళిహాళిక = రందగనోళియుయొక్క, మెలకువలకు - నేర్పులకు, మరుబల్కు = మారుమాట చెప్పనట్టి కలికిచునోహరములగు, చిలుకపిలుకల - చిలుక పిల్లల యొక్క, తండంబులు = సమాహములు, ఉద్దండంబులగు, = తీక్షణములగు తుండంబులకు = ముట్టెలచేత, ఖండింపకు = కొట్టగా, మెండుగన్ = అతిశయముగా, అవనిమండలంబునకు = భూప్రదేశంబున, పను = పడినట్టి, ఫలఖండంబులు = పండ్లముక్కలు, మెండువి - తిని, ఆసను = సమానులేని, కుసుమరస = మకరందమునకు, వశంబునకు = స్వాధీనత్వముచేత, ముదముదయింపకు - సంతోషము గలుగునట్లుగా, ఇంపుగాక - మనోహరముగా, పాడుగానముజేయునట్టి, అభంగ = భంగములేని, భృగాంగనల = ఆడు తుమ్మెదల యొక్క, సంగీతభంగి = గానరీతియొక్క, ప్రసంగంబునకు = ప్రసక్తిచేత, అంతరంబులు = మనములు, ఉప్పొంగకు, ఉబ్బగా, నిలచినిలచి = ఆగి నూగి, దర...రాంబునకు - దర = కొంచెముగా, తరళితర = మిక్కిలి చలించుచున్న లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, అసును = సమానులేని, కుసుమవిసర = పుష్పసమాహముయొక్క, విస్మయం = వ్యాపించుస్వభావముగల, రజోవ్రజ = పరాగసమాహముయొక్క, ఉపరాగంబునకు = అవరణముచేత, గాత్రమ్ములు = దేహములు, చిత్రమ్ములుగాన్ = చిత్రవర్ణములుగలవిగా, ఉండియుండి, చండకరకిరణమండలంబునకు = నూర్వకిరణ సమాహమును, మొడుకొనకు - వ్యాపించగా, అలరు = ఒప్పుచున్న, బాహు = మంటలవలె, భీషణంబునకు = భయంకరస్థితిచేత

మరలి మర్మకొని, మగుమరీచికలనక - మగు = నీరులేని బయళ్ళ మందైన,
 మరీచికలక - ఎండమావులయందు, తిరిగితిరిగి = సంచరించి సంచరించి,
 సారిగి = మూర్ఛిల్లి వారి ..జాలంబులక - హరిజాంకోపల = చంద్రకాంత
 మణులయొక్క, ఫలక = ఫలకములయొక్క కుల = సమూహముచేత, కలిత-
 చేయబడిన, ఆలవాల = పాదులయొక్క, జాలంబులక - సమూహముల
 యందు, నిండిన - పూరించిన, పజ్జనలరు - సమీపమందొప్పుచున్న, గొజ్జంగి
 తీవల - గొజ్జంగితిగలయొక్క, నీరు - జలము, కొంతనేపు - ఇంచుకనేపు,
 త్రావుముక పానమునీయును, అంతలోక - అంతటిగో, అచటిలో, అచట
 ఆ పాదులయందు బింబితంబులగు - ప్రతిఫలించిన, తమ విచిత్ర గాత్రంబులు
 స్వీయములగు చిత్రకరీరములు, చూచి - ఆలోకించి, విల ... మృగమృలని,
 విలక్షణ - శర రూపుగల, లక్షణ-స్వరూపములుగల, మృగమృల - మౌళ
 ములని, ఎంచి - ఆలోనించి, శుద్ధచిత్రభయమునక - అతిశయించిన బెదురు
 చేత, పరువెత్తు - పరుగువారుచున్న, కురంగపుంగవమ్ములను - శ్రేష్ఠములగు
 శేర్మసు, కురంగ పుంగవమ్ములక - శ్రేష్ఠములగు శేర్మసు, కనుంగొని -
 చూచి, అనంగ...ప్రసంగమ్మునక - అనంగ సంగర - సంభోగము యొక్క
 ప్రసంగంబునకుక - ప్రసక్తికై, పోషితకురంగికలనక - వెంపుకు శేర్మసు,
 కలియబంచు - కలియుటకై పంపునట్టి, పులింద...బృందముల - పులింద -
 చెంచువాడ యొక్క, మిలిందనుందరాలకా - స్త్రీల యొక్క, బృందముల
 సమూహముల యొక్క, సత్ - మంచివియగు లలిత - నుందరములగు,
 చరణపల్లవమ్ములక - చిగుళ్ళకుంటి పాదములయందు, ఉల్లసిల్లు - ప్రకా
 శించుచున్న, మంజుతన - మిక్కిలి మృదువులగు, కంజరాగ - పద్మరాగముల
 యొక్క, పుంజ - సమూహముచేత, పింజగిత - వ్యాపించబడిన, మంజీర -
 అంబేలయొక్క, పుంజంబులక - సమూహములయందు, చెలువలరు -
 శోభించుచున్న, శింజాగవమ్ములకున్ - శింజాధ్వసలకు, బెడరి - భయపడి.
 దిక్కు దిక్కులక - ప్రతి దిక్కులయందును, దృక్కులు - చూపులు,
 పిక్కిటిల్లక - విజృంభించగా, మెల్ల మెల్లనన్ - మందమందముగా, నుంచ

శింశు - తిరుగునట్టి, పరి... జాలాంబుల - పరిసర - సమీపమందలి, సురః -
 మడుగుల యొక్క, తరంగ - అలలయొక్క - మాలికా - పంజ్చులనెడి,
 డోలీకా - ఉయ్యెలలయందు, కేలికా - కీర్తితోడ, కాలి - ఒప్పుచున్న
 కాంచనమరాలికా-బంగారపు అడ హంసలయొక్క. బాలికా-పిల్లలయొక్క,
 జాలంబుల-సమూహములయొక్క, గరుత్ - తొక్కల యొక్క, పరంపరల -
 పంజ్చులయొక్క, తుంపురుల - జలబిందువులయొక్క, గుంపు - సమూహము,
 తథుకొత్తు - తథతథలాడు, క్రొత్తముత్తియపు - క్రొత్త ముత్తెములయొక్క
 సంపదలన్ - సంపత్తులచేత, ఇం నెనుగు-చునోహరములగు, పచ్చరాత్రులు-
 పచ్చరాళ్ళ ప్రదేశములయొక్క, బిట్టలు - అతిశయములు, అవధులించు -
 తిరిగ్గురించునట్టి, పద్మినీ- తామరల పాదలయొక్క, పత్రంబులన్-ఆకులను,
 చూచి - వీక్షించి, తివియన్ - వానిలాగుటకు, తివురు నెంచు - వేడుక
 పడు, కుమారికల-చిన్నపిల్లలయొక్క, అంగమ్ములన్ - శరీరములను, కులుకు-
 శోభించునట్టి, మెఱుంగులనియు- మెఱుపులనియును, ప్రపుల్ల.....చారంబు
 లగు, ప్రపుల్ల - వికసించిన పల్లవ-చిగుళ్ళచేత, ఉల్లసిత - ప్రకాశింపజేయు
 బడిన, సల్లకీ-అందుగుచెట్లయొక్క, విటప - కాఘావిస్తారముయొక్క, విఘ్న
 తన - విరచుటకు, ఉచిత-తగిన, కర - తుండములయొక్క, ప్రచారంబుల
 గు-ప్రసారముగలవియగు, సామజ-వీనుగులయొక్క, వారంబుల-సమూహ
 ములయొక్క, బృంహితంబులు - బృంహితధ్వనులు, ఉరుములనియు - గర్జిత
 ములనియు, ఆవర్త.....పూగంబులు-ఆవర్త, నర్తన-నుడి దిరుగుటయందు,
 ఉద్వృత్తి - అతిశయించిన, గంధ - పరిమళయుక్తమైన. గంధవహ - గాలి
 చేత, సందృశిత = కూర్చుబడిన, విచిత్ర = అనేకవర్ణములుగల, పరాగ =
 పుష్పాదులయొక్క, పూగంబులు=సమూహములు, పురందర శరాసన-ఇంద్ర
 ధవస్సుయొక్క, యోగంబులనియు - సంబంధములనియు, నిబిడతర -
 మిక్కిలిదట్టచుగు, తమాల = చీకటిప్రాను చెట్లయొక్క, నికురుంబంబులు -
 సమూహములు, అంబరా...డంబరంబులు, అంబర - ఆకాశమందు, అలంబ
 కేళిచున్న, కాదంబినీ-మేఘపంజ్చియొక్క, డంబరంబులనియు - ఆటోపము

లనియును భ్రమించి-భ్రమపడి, సుభ్రమించి - త్వగపడి, రమించు - క్రీడించు
 నట్టి, శిఖండి మండలంబుల - నెమిలిగుంపులయొక్క, పింఛ - పురులయొక్క
 సంచలన - కదలుటయొక్క, ప్రపంచమ్యుల-విస్తారములు, కాంచి - చూచి
 తలల-శిరములు, వాంచి - వంచి గానతానప్రతానమ్యులక - సంగీతముల
 యందలి తానముల సమాహములను, చాలించు = మానునట్టి, పటీర...
 గమను - పటీరవిటపి = మంచిగంధపు చెట్లయొక్క, విటప = శాఖావి
 స్తాగమయొక్క, కుటీ - చిన్నయిండ్లయొక్క, తటీ - ప్రదేశమగు, నటన-
 సంచారమయొక్క, ఘటన - కూర్చుటయందు, పటు - సమర్థములయిన,
 చటుల-చంచలములగు. భుజంగపుంగు = సర్పశ్రేష్ఠములయొక్క, అంగము
 ను-శ్రీలును, భుజంగపుంగవాంగనల-సర్పశ్రేష్ఠముల శ్రీలయొక్క, సంగీతి
 ప్రసంగంబునక - గానప్రసక్తిచేత, కఱంగు - నీరుస్రీలించునట్టి, కురంగ
 టి - దగ్గిరనున్న, అరుంగులక - కేదికలయందు, చెలంగు - ఒప్పుచున్నకలు
 వరేని మానికంబులక-చంద్ర కాంతమణులచేత, శల్లసిల్లు - ప్రకాశించునట్టి
 పెల్లు-విస్తారమగు, పెల్లువక - నీటికాటువలచేత, అల్లసల్లక - మెల్లమెల్ల
 గా, అల్లుకొను-ఆవరించునట్టి, మల్లికావల్లికామతల్లికల - శ్రేష్ఠములగు మల్లె
 తీగలయొక్క, చల్లనినీడలక - శీతలచ్ఛాయలయందు, ఉండియుండి-నిలచి
 నిలచి, తండోపతండంబులుగా, తెంపిలేక - మొడుకొని - అతిశయించి,
 ఒండొరులక - అన్యోన్యమును, చెండాడు - కొట్టునట్టి, వరాహవ్రూ
 హంబుల = పండులగుంపులయొక్క, దుష్ట-కఠినములగు, దంష్ట్రీకా - కొరల
 యొక్క, ధట్ట - సమాహమయొక్క, ఘట్టనంబులక - దెబ్బలచేత, పగు
 లు-బ్రద్దలయిన, వెదురువాదల - వెదురు దొంగలయొక్క, కణుపూడుపు
 నక = కణుపుబాడిపోవులచేత, చిటిలు-తూలునట్టి, మౌక్తికపతులంబులు -
 ముత్తైపుసమాహములు, తటాలునక - చటుకున, తాకక - తగులగా, పు
 లింద.....నికాయంబులు, పులింద - చెంచువాండ్రయొక్క, బృహ - య
 మాహముచేత, సుందానిత-కూర్చబడిన, సలికా-తుపాకులయొక్క, పాలి
 కా-పత్తిచేత, అన్ముక్త-విడువబడిన, గులికా-గుండ్లయొక్క, నికాయంబు

లని-సమూహములని, ఉరుకు - కుూలిపడుచున్న, ఉరు - గొప్పవిరుగు,
 కురుంగ పుంగవమ్మల - మ్మగములయొక్క, పొక్కిళ్ళకొ - నాభుల
 యందు, కక్కసంబులగు - కఠినములగు మార్గ - కన్తూరియొక్క మార్గ -
 బెదుకుటగల, కిరాతజాత - చెంచువాండ్రసమూహముచేత, ఖాత = పొ
 తబడిన, ఛరికా = కఠ్థులయొక్క అభిఘాతంబున్ = దెబ్బచేత
 జారు - తొగగునట్టి, క్రొత్త - నవీకరమున, కన్తూరికావికారంబులన్ -
 కన్తూరియొక్క వ్యాప్తిచేత, పాడము-పుట్టునట్టి, అశీః - శారినట్టి, పరిమళ -
 వాసనల యొక్క పరివాహంబులునుకొ - ప్రవాహములును, కలిగి - ఉండి
 డెందంబునకుకొ - మనస్సునను అమంద - అధికమయిన. ఆనందంబు -
 సంతోషమును, సంపాదింపకొ - పుట్టించఁగా, అచ్చెలలతోడకొ - ఆచరి
 కత్తెలతో కూడుకొని - కలసికొని, అచ్చెలవ - ఆచిన్నది, ఉద్యానంబునన్ -
 ఉద్యానవనమును, ప్రవేశించు సమయంబునన్ - ప్రవేశించుచున్నడు,

క. వనపాలిక సత్తరినొక

వన పాలిక వినయ మెనయ ♦ వచ్చి జగజ్జీ

వన పాలిక యూక్తైరవ

వన పాలిక పాదములను ♦ బడి యిట్లనియె. 70

టీ. వనపాలికన్ వనపంజ్ఞియందు, అత్తఱిన్-ఆసమయమందు, ఒక
 వనపాలిక-ఒకవనమునుగాపాడునాడుది, వినయ మెనయన్-వినయ మొప్పునట్లు,
 వచ్చి-వీలెంచి, జగజ్జీవనపాలిక, జగత్-లోకముయొక్క, జీవన-జీవితమును,
 పాలిక-పాలించునట్టి, ఆ-ఆట్టి, కైరవవనపాలిక-కైరవవన-కలువపాదను, ప -
 పాలించునట్టి చంద్రునివంటి, అలిక-లలాటముగలచిన్న దానియొక్క, పాద
 మునను-కాళ్ళవైని, పడి-ఒరగి, ఇట్లనియెన్-ఈప్రకారము జెప్పెను.

సీ. తొగకంటి! కంటె య ♦ ధ్వగ మాన లుంటాక

కంటకంబగు నీ కు ♦ రంటకంబు

నించుబోడిరో విలో ♦ కించితే మదభృంగ
 కంపకంబైన యీ ♦ చంపకంబు
 కంజాక్షి కనుగొంటు ♦ మంజరీ కింజల్క
 మంజులంబైన యీ ♦ వంజులంబు
 కాంచనాంగిరో విలో ♦ కించితే యుల్లాసి
 కేసరంబైన యీ ♦ కేసరంబు
 గీ. కీర కంఠాణ రింఖణ ♦ ఫీర పంచ
 బాణ బహుళ ప్రతాప పా ♦ వక శిఖా ని
 కాశ పల్లవ జాతమీ ♦ కాంత చూత
 జాతమును జూచితే బాల ♦ చంద్రఫాల.

71

టీ. తొగకంటి-కలుకవంటి కన్నులుగల యౌచిన్నదానా, అధ్వ...కంట
 కంబు అధ్వగ-మాగ్ధస్తులయొక్క (అనగా విరహవంతులయొక్క) మాన -
 గర్వమునకు లుటాక - హరించునట్టి, కంటకంబగు - ముండ్లుగల, ఈరు
 రంటకంబున్-ఈపచ్చపువ్వుగోరంటచెట్టును, కంటే-చూచితివా, ఇంచు
 బోడిరో-చెఱుకువలె మనోజ్ఞములగు నవయవములుగల యౌ చిన్నదానా,
 మద-మదముతో-గూడిన, భృంగ-తుమ్మెదలకు, కంపకంబగు-కంపింపజేయు
 నట్టిదైన, ఈ చంపకంబున్-ఈనంపెంగచెట్టును, విలోకించితె-చూచితివా,
 కంజాక్షి-పద్మములవంటి నేత్రములు గల యౌ చిన్నదానా, మంజ...మంజు
 ల, మంజరీ-పువ్వులగుత్తులయొక్క, కింజల్క-కేసరులచేత, మంజులంబైన-
 మృదువైన, ఈవంజులంబున్-ఈయకోకవృక్షమును, కనుగొంటు-చూచితివా,
 కాంచనాంగిరో-బంగారమువంటి దేహముగల యౌచిన్నదానా, -ఉల్లాసికేస
 రంబు-వికసించిన కింజల్కములుగల, ఈ కేసరంబున్-ఈపొగడచెట్టును, విలో
 కించితె-చూచితివా, కీర...జాతము, కీర కంఠాణ-చిలుకయే గుఱ్ఱముగల,

మన్మథునియొక్క, రింఖణ-చలనముగల, ధీర - గంభీరములైన, పంచభాణ-
అయిదుభాణములయొక్క, బహుళ-విస్తారముగ, ప్రతాప పావక - ప్రతా
పాగ్నియొక్క, శిఖా బ్యాలులతోడ, నికాళ - సమానముగ, పల్లవ -
చిగుళ్ళయొక్క, జాతము సమానముగల ఈ - ఇట్టి, కాంత - నుందర
మైన, చూత - మామిడిచెట్లయొక్క, జాతమును - సమానమును, బాల
చంద్రఫాల- లేతచంద్రునివంటి లలాటము గల యౌచిష్ణుదానా, చూచితే-
కనుగొంటివా.

శా. సంతృప్తాంతర కంతుగాజ కర వి శాంతానలాంత శ్శిఖా
సంతప్తాంత లతాంత కుంతకృతదు శ్శసంతాప చింతా పరి
శాంత స్వాంత నితాంతతాంతతరుణీశ్శసంతాన మిక్కాననో
పాంతం బింతిరొ నీవురా వనర మోదంతంబుచే బాల్చెడిన్ || 72

టీ సంత....సంతానము, సంతృప్త = సంతోషించిన, అంతర =
అంతఃకరణగల, కంతురాజ = మన్మథరాజుయొక్క, కర = హస్తమందు,
విశాంత = నిలచియున్న, అనల = అగ్నియొక్క, అంతఃశిఖా = లోపలి
బ్యాలులచేత, సంతప్త = కల్పబడిన, అంత = చివరలుగల, లతాంత =
పుష్పములనెడి, కుంత = ఈటెలచేత, కృత - చేయబడిన, దుస్సంతాప =
దుష్టతాపము చేతనైన, చింతా = విచారము చేత, పరిశాంత - అలసిన,
స్వాంత - చిత్తము గలిగినట్టియు, నితాంత = అత్యంతము - తాంత = బడ
లికగల, తరుణీ - స్త్రీలయొక్క, సంతానము = సమానముగల, ఇక్కా
ననోపాంతంబు = ఈవన ప్రాంతము, ఇంతిరొ = ఓచిన్నదానా, నీవురాక
నీవు రాగా వన రమోదంతంబుచేక = వనలక్ష్మి వార్తచేత, పాల్చెడిక =
ఒప్పును.

క. అని వనపాలిక దెలుపఁగ

మనమున ముద ముదయమంద శ్శ మందార లతా

ఘన సరణిఁ దరుణి చనుచోఁ

జనువున నవచంద్రిక యను ♦ సఖ యిట్లనియె॥ 73

టీ. అని = ఇట్లని, వనపాలిక = వనపాలిక, తెలుపఁజే - చెప్పఁగా మనమునకే - మనమునందు, ముదము - శుభోపము, ఉదయమందకే = పుట్టఁగా, మందారలతా = మందార వృక్షపు తీగలయొక్క, ఘన = గొప్పది యగు, సరణికే - త్రోవయందు, తరుణి - ఆచిన్నది, చనుచోకే - వెళ్ళు నపుడు, చనువునకే - స్నేహముచేత, నవచంద్రికయను శబ్ది - నవచంద్రిక యను పేరుగల చెలికత్తె, ఇట్లనియెకే - ఈ ప్రకారము జెప్పెను.

చ. జలజలరాలుపూ లలర ♦ సాల రసాల రసాల రాజిలో

పలఁ దగు కోకిల చ్చటలఁపాటల పాటల పావనామృతో
జ్వలత దలిర్ప నేర్పఁగల ♦ వా కలవా కలవాణి యోర నీ
వ లరు లతాళి నేల నవలూ నవలూనవ లాఘవంబున॥74

టీ. జల జల రాలు - జల్లున రాలునట్టి, పూలలరకే - పుష్పములు వికసించఁగా సాల...లోపలకే = సాల- మద్దులు, రసాల - తీయమామిర్లు అన్నట్టి, రసాల - వృక్షములయొక్క, రాజిలోపలకే - పండ్తిక్కిలో, తగు - అమరిన, కోకిలచ్చటల - కోయిలగుంపుల యొక్క, పాటలకే - గానము లను, పాటల...జ్వలత - పాటల - కలిగిట్లు చెట్లయొక్క, పావన - నిర్మలమయిన, అమృత = మకరందమువలె, ఉజ్వలత - ప్రకాశము, తలిర్పకే - ఓప్పునట్లు, నేర్పఁగలవా - కలపఁగలవా, కలవాణి - అవ్యక్తమధురవాక్కు గల మోచిన్నదానా, నీవు - అలరులతాళికే - పువ్వుతీవల గుంపునందు, ఓరఁగలవా = ఓరఁగలవా, నవలూ - ఓ చిన్నదానా, నవలూఘవంబునకే - కొత్త యగౌరవముచేత, నవలూ - నవలూ, అననేల - పొందగొందుకు, నలూ - (నవలకభేదముచేత) బలాయని ప్రశంసార్థము. (పువ్వుతీవలచెంత నిలువఁ

బడినవో, నగలు ధరించుట యగౌరవమేకాని వేరు లాభము లేదని తాత్పర్యము.)

చ. కల రవ కీర వార కలి ♦ కాకలికా కలికావికారముల్

తొలగక యొప్పు కల్పలత ♦ లోలత లోలతలోదరీ వన
స్థలిఁ గనుఁగొంటె నీవు వని ♦ తా నని తానని తాపముందకీ
నెలపులుజూడుమా వరమణీ రమణీ రమణీయవైఖరిన్ || 75

టీ. కల రవ కీర వార కలి కాకలికా, కల - అన్యక్తమనరచును, రవ = ధ్వనిగల, కీర = చిలుకల యొక్క, వార = సమూహముతోడ, కలి = విరోధముగల, కాకలికా = నూత్నమగురధ్వనిగల యొచిన్నదానా, కలికా వికారముల్ = మొగ్గలప్రాచుర్యములను, తొలగక = విడిచిపోక, కల్పలత = శల్పవృక్షలత, లోలత = చాంచల్యముచేత, ఒప్పుక = ప్రకాశించును, లోల తలోదరీ = చంచలమగు సరచేతివలె పుంచునగు నుదరముగల యొచెరీ నీవు = నీవు, వనస్థలిక = వనభూమిని కనుఁగొంటె, చూచితివా, వనితా - ఓచిన్నదానా, వని = ఉన్యాసము, తానని - నివాసస్థలమని, తాపముందకు - బాధజెందకుము. వరమణీ - శ్రేష్ఠములగు మణులుగలదానా, రమణీ = ముందరీ, రమణీయ వైఖరిక = మంచితచేత, ఈ నెలపులు జూడుమా = ఈస్థలములు గాంచుమా!

సీ. వనవన ప్రథిత దేవన వనప్రియ కుహూ

ఘనఘన ప్రచిత రంజన జనంబు

కలకల స్ఫుర దగాంచలచల త్కుసుమ కే

వల నలద్రభమర పుష్కల కలంబు

సరస రజ్యదురుకేసర సరప్రభవ దా

దర దర స్ఫురత కిన్నర నరంబు

ధగధగ జ్వలనపుం ♦ జగ జగజ్జయి సుమా

భుగ శుగర్దిత మనో♦బ్జ గజగమన

గీ. మలయ మలయజ ధరణిభృ ♦ ద్వలయ నిలయ

పవన జవ నట దురు లతో♦పవన భవన

భవ నవరజోప్రజోదయ♦భాసురంబు

వాసి కిపుడెక్కెను వసంత♦వాసరంబు.

76

టీ. వన...జనంబు = వనవన = ప్రతివనమందున, ప్రథిత=ప్రసిద్ధమగు, వేవన = క్రీడగల, వనప్రియ=కోయిలలయొక్క, మహా = కోయనుధ్వనిచేత ఘనఘన = ఘనప్రకారమగునట్లు, ప్రచిత = వ్యాప్తమగు, రంజన - సంతోషముగల, జనంబు = మనుష్యులుగలదియు, కల.....కలంబు - కలకల ధ్వనులచేత, స్ఫురత్ - ప్రకాశించుచున్న, అగాంచల-కొండచివరలయందు చలత్ - కదులుచున్న, తునుమ - పువ్వులయందు, కేవల - ముఖ్యముగా, వలత్ - చంచలించుచున్న, భ్రమర - తుమ్మెదలయొక్క, పుష్కల = విస్తారమగు, కలంబు - అవ్యక్తమగుధ్వనిగలదియు, సరస...వరంబు, సరస-మకరందమతో గూడినట్టియు, గజ్యత్ - ప్రకాశించుచున్న, ఉరు - గొప్ప లగు, కేరసర-పొగడపూదండలయందు, ప్రభవత్ - పుట్టుచున్న, ఆదర - ఆదరముగల, దరస్ఫురిత - ఇంచుకచలించుచున్న, కిన్నర- దేవయోని విశేషులును, నరంబు - మనుష్యులునుగలదియు, ధగ.....గమనము-ధగధగత్ ధగధగలాడుచున్న, జ్వలన - అగ్నికణములయొక్క, పుంజ - సమాహము ను, గ - పొందిన, జగజ్జయి - లోకములనుజయించిన, సుమాశుగ - మన్మథునిచేతనైన, శుక్ - దుఃఖముచేత, అర్దిత - పీడించబడిన, మనోబ్జ - మనఃపద్మములుగల, గజగమనము - ప్రియగలదియు, ఆలయ...భాసురంబు - ఆలయ - ఆణగిపోవని, మలయజ ధరణిభృత్ - మలయపర్వతమయొక్క, వలయ - మండలమందు, నిలయ - స్థానముగల, పవన - గాలియొక్క, జన

జేగముచేత, నటత్ - కదలుచున్న, ఉరు - గొప్పలగు, లత - తీగలుగల,
ఉపనభవన - ఉద్యావగృహములనుండు, భవ - పుట్టిన నవరజః - కొత్త
పుష్పములయొక్క, వ్రజ = సమానముయొక్క, ఉదయ - పుట్టువుచేత
భానురంబు - ప్రకాశించుచున్న, వసంతవాసరంబు - వసంతర్తు దినము, ఇపుడు
ఈ కాలమందు, వాసికకైను - ప్రసిద్ధికైను.

చ. వనవనితా తనున్పురితవక్ర నఖాంకము లొగజాగ్నిలం
బన శరముల్ ప్రసూనరసవర్ష పురందర గోపముల్ సఖే
లన వనదేవతాచరణలక్షణ లాక్షలు పక్షులేక్షణ
మనసిజ దావపావక సమగ్ర శిఖల్దగైగిగుకావళుల్.77

టీ. వన...నఖాంకములు, వనవనితా = వనమును స్త్రీయొక్క, తను =
శరీరమందు, పురిత = ప్రకాశించుచున్న, వక్ర = వంకరలైన, నఖాంక
ములు = నఖక్షుతిములైనట్టియు, అంగ...శరముల్, అంగజ = మన్మథుని
యొక్క, అగ్నిలంబన = అగ్నిని జల్లుచుండు, శరముల్ = బాణములైనట్టియు,
ప్రసూన...గోపముల్, ప్రసూన రస = మకరందములయొక్క, వర్ష = వానల
యందలి, పురందరగోపముల్ = ఆర్ద్రపురుషులైనట్టియు, సఖే...లాక్షలు,
సఖేలన = కలాసములలోఁగూడిన, వనదేవతా = వనలక్ష్మియొక్క, చరణ
లక్షణ = పాదచిహ్నములయందలి, లాక్షలు = లాక్ష్యరసములైనట్టియు,
పక్షుశిఖల్ - పక్షులేక్షణా = స్త్రీలయందలి, మనసిజ = కామరుసెడు,
దావపావక = కార్పిచ్చయొక్క, సమగ్ర = సంపూర్ణముగు, శిఖల్ =
జ్వాలలయిన, కింకు కావళుల్ = మోదుగపువ్వులపంక్తులు, తగైన్ = అను
కూలముగా నుండెను.

సీ. గళితమై యరవిందమిళితమై మకరంద

మొలయ గిన్నెలఁ దేనెలుంచ వలదు

లలితమై పవన సంఘలితమై సుమబృంద
 మెనయఁ బూవుల పాన్పువేయ వలదు
 కలితమై తరుముఖస్ఫలితమై విరిధూళి
 నెరయఁ జొక్కపు బుక్కనింపవలదు
 లలితమై పికముఖోజ్జ్వలితమై పంచమ
 స్వరము మించ విపంచివరము వలదు
 గీ. వల్లరిత మల్లివల్లిమత్తలి వేలి
 తములు పొద లుల్లసిల్ల సున్నము దలిర్ప
 నలరు నుల్లడపట్టు తేవలను నావ
 హింప నుల్లాస గృహము లాశింప వలదు.

78

టీ. గళితమై = జారినదియై, అరవిందమలితమై = పద్మమయందుఁ
 గలసినదియై, మకరందము-పూదేనె, ఒలయన్ = వ్యాపించఁగా, గిన్నెలన్ =
 పాత్రములయందు, తేనెలు = మధువులు, ఉంచవలదు = ఉంచక్కరలేదు,
 లలితమై = రేగినదియై, పవనసంఘలితమై = గాలిచేతఁ గదలుచున్నదియై,
 సుమబృందము = పుష్పసమూహము, ఎనయన్ = కలయఁగా, పూవుల
 పాన్పులు = పుష్పశయ్యలు, వియవలదు = వెయ్యకక్కరలేదు, కలితమై =
 శోభించుచున్నదియై, తరుముఖ = వృక్షములు మొదలగువానికలన, స్ఫలితమై =
 తొట్టుపడినదియై, విరిధూళి = పూదుమాగము, నెరయన్ = ప్రకాశించఁగా,
 చొక్కపుబుక్క = సాగసైబుక్క, నింపవలదు = నిండించనక్కరలేదు,
 లలితమై = మందరమై, పికముఖోజ్జ్వలితమై = శోయలమొక్కనోటఁబ్రజ్వల
 రిల్లుచున్నదియై, పంచమస్వరముమించన్ = పంచమధ్వని యతిశయించఁగా,
 విపంచిన్ = పీణను, అరియవలదు = చూడనక్కరలేదు, వల్ల.. వల్లితములు, వల్ల
 రిత = పూగుత్తురెత్తిన, మల్లి వల్లిమలిల్లి = శ్రీవృత్తులగు మల్లితీగలచేతి, వల్లిత

ములు = అల్లుకొనబడిన, పొదలు = పొదరిండ్లు, ఉల్లసిల్లన్ = పృ కాశించగా,
 మున్నముదలిర్పన్ = మున్నపుపూతలాప్పునట్లు, అలన = పృ కాశించునట్టి,
 ఉల్లడపట్టు = ఛాదించుగు వెలిపట్టుబట్టుయొక్క, తేలన = ఒప్పదమున,
 ఆవహింపన్ = ధరించునట్లుగా, ఉల్లాసగృహములు = కీ) డాగృహములు, ఆశింప
 వలదు = కోరనక్కరలేదు

ఉ. బాలరొయీమధూకతరుఁప జ్ఞీవి నోదముజూడుచేడియల్
 మేలగుతేనెలాని మద ధి మిలిత లోల విలోచనాంతలై
 వ్రాలుచుఁ బుక్కిటన్మిగులుఁవానిని గ్రాయగ బూవు
 పుక్కిటం

దాలుచు తేనెపై నుమినెఁదా నహహః కలికోపక్లప్తిచేఁ.

టీ. బాలరో = చిన్నవానా, ఈదధూకతరుప జ్ఞీ = ఈయిప్పచెట్టు
 వరుసయొక్క, వినోదమున్ = సంతోషమును, చూడ = కన్గొనుము, చేడి
 యల్ = స్త్రీలు, మేలగు తేనెలు = మంచిమధువులు, అని = త్రాగి, మద...
 తలై మద = మత్తుచేత, మిలిత = మూయబడిన, లోల = చంచలములగు,
 విలోచనాంతలై = నేత్రాంతములు గలవారై, వ్రాలుచున్ = తూలుచు,
 పుక్కిటన్ = బుగ్గలలోపల, మిగులువాని = యెక్కువయునువానిని,
 గ్రాయగన్ = కక్కగా, తాను = ఇప్పుడునుట, పూవుపుక్కిటన్ = వుష్ప
 మనెడు పుక్కిటియందు, తాలుచు = ధరించునట్టి, తేనెన్ = మధువును,
 కలికోపక్లప్తిచేఁ = కలి = ద్వేషముచేతనైన, కోప = కోపముయొక్క,
 క్లప్తిచేఁ = చేయుటచేత, కలికా = మొగ్గలయొక్క, ఉపక్లప్తిచేఁ = రచన
 చేతననియు, ఉమినెన్ = ఉమ్మినెను, అహహ = ఆనందార్థకమగు నవ్వు
 యను.

ఉ. కొమ్మరొపువ్వుగుత్తి కొన ధి కొమ్మనుగాంచి గ్రహించ
 నెంచుచుం | గ్రమ్మిచెలుల్ పదంబుపృథు ధి కాండమునం దు

నువంబూసంగుఁబు । వృమ్ముల శోకమూలమునఁబ్రాయఁ
పుబాలల కాలుసోకినం । గ్రమ్మవె పల్లవప్రకృతిగల్గినచో
సుమనో వినోదముల్.

౩౮

టీ. కొమ్మరొ = చిన్నదానా, చెయిల్ = స్త్రీలు, పూవుగుత్తి-పువ్వు
లగుత్తిని, కొనగొమ్మను = చివరకొమ్మయందు, కాంచి = చూచి, గ్రహిం
చక = పుచ్చుకొనటకు, ఎంచుచుక = తలంచుచు, క్రమ్మి = ఆవరించి,
పదంబు = పాదము, పృథుకాండమునందుక = గొప్పమృగినియందు, ఉచు
పక = ఉంచఁగా. పుష్పమ్ములు = పువ్వులు, ఆశోకమూలమునక = ఆశోక
వృక్షముయొక్క మొనటియందు, పాసంగుక = బాగుగనుండును, ప్రాయ
పుబాలల = యౌవనముగల స్త్రీలయొక్క, కాలుసోకినక = పాదముప్రస
రించఁగా, పల్లవప్రకృతి = విటస్వభావము, చిగుళ్ళస్వభావమనియు, కల్గిన
చోక = ఉన్నచోట, సుమనోవినోదముల్ = శిష్యునియైన చిత్తవినోద
ములు, పుష్పవినోదములనియు, క్రమ్మవె = వ్యాపించవా.

చ. కలికికవుంగిటంగురవఁకమ్ములఁగొమ్మలు నెమ్మిగొమ్ముచో
వలగొనుగబ్బిగుబ్బలనువర్తిలు వర్తులతాకతోరతల్
దెలసి మదిన్ముదం బలరఁదేరు వసంతుని హర్ష బాష్పముల్
పులకలనంగ రంగలరెఁబుష్పరసమ్ములుఁబుష్పపాళికల్. 81

టీ. కలికి = చిన్నదానా, కొమ్మలు = స్త్రీలు, కవుంగిటక =
కాగిటియందు, తురవకమ్ములు = గోరంటచెట్లు, నెమ్మి = ప్రీతిచేతి, క్రమ్ము
చోక = ఆవరించుచుండఁగా, వలగొను = చుట్టుకొనిన, గబ్బిగుబ్బలను =
వృధములగు స్తనములయందు, వర్తిలు = ఉండునట్టి, వర్తులతాకతోరతల్ =
గుండ్రదనమును కార్యమును, తెలసి = ఎఱిగి, మదిక = మనస్సునందు,
ముదంబలరక = సంతోషమొప్పునట్లుగా, తేరు = బయలుపడలునట్టి, వఁం
తుని = వసుంతునియొక్క, హర్ష బాష్పముల్ = సంతోషముచేతనైన కన్నీ

శ్మశ్మ, పులకలు = పులకాంతురములును, అశంగళ = అనునట్లు, పుష్ప
రసస్మృలు = మకరందములును, పుష్పపాళికల్ = పుష్పపజ్జులును,
రంగలరెక్ = పృథాగించెను.

ర గ డ

మధుర మధురస్నైక పాక † మహిత ఫల రసాలసాల
వృధివి నధివసించు మించు † పికము బాడవేల బాల
తొగరు జిగురులందు జిందు † తొలి మధూళిసోన వాన
కెగరు పొగరు తేటికోటి † నెనయు మనుషమాన చాన
మాటి మాటి కింపునింపు † మలయ పవనుడంచునెంచు
నాటి నాటికిందు విందొ † నర్చువిరులమించు మించు
కంటె కంటి విల్లు జెల్లు † ముచుని మేటిఘాటి ఘోటి
యంటి గంటిసేయు మేయు † నరుణ బింబ కోటి బోటి
బాల మాలతీల తాల † వాల బాలమందు బొందు
శేల మూల రాల లీల † నీలమాల నందు చిందు
నల్లముల్లసిల్లు బల్ల † వోల్లన ల్లవంగ భృంగ
మల్ల హల్ల పుల్లపుల్ల † మల్లివల్లులం గనంగ
కందు డిందు చందు పొందు † గ్రందుగం దనర్చి పేర్చు
కుండ బృంద మందు నిందు † గుందు జెంద కేర్చి కూర్చు
తేనెసోన లీన నీ న † దీ నవీన కమల కమల
లోన గాన లీనమా న † లూన సూన గములుగములు. 82

టీ. బాల=ఓచిన్నదానా, మధుర...పుష్పవిక, మధుర=తియ్యదైన,
మధురస = మకరందములయొక్క, పిక=ముఖ్యమయిన, పాక=పరిపాకమా

చేత, హపిశ = గౌరవించబడు, ఫల=పండ్లుగల, రసాలసాల=మామిడిచెట్టు
యొక్క, పృథ్విక=భూమియందు, అధివసించు=పొందునట్టి, మించు=అతిశ
యించునట్టి, పికముక్ = కోయిలను, చూడు = వీక్షించుమా, అనుపమాన =
సామ్యములేని, చాస=ఓచిన్నదానా, తొగరు చిగురులందున్ = ఎఱ్ఱని పల్లవ
ములయందు, చిందు = తూలిపడిన, తొగి = తొగిల్లెడియగు, మధూళి =
మకరందముయొక్క, సోనవానకున్ = ధారావన్న మునకు, ఎగరు=ఎగరు
చున్న, పొగరు = గర్జించిన, తేటికోటిక = తుమ్మెదలగుమామమును,
ఎనయును=పొందుము, మలయపరగుడు=మలయమాగుడుము, మాటిమాటికిక =
మరలమరల, ఇంపునింపుక=సంతోషమునిచ్చును, అంచునెంచు అనియెంచు,
నాటినాటికిన్ = నానాటికి, ఇందుక=ఇచట, విరులక = పువ్వులయందు,
మించు-అతిశయించునట్టి, మించు-కాంతి, విందోనర్చున్-ఆనందము లిగిం
చును, కంటె=మాచితివా, కంటిగిల్లుజెల్లు-కన్నుగలధనువొప్పునట్టి, ఘనుని-
గొప్పవాడగు మన్మథునియొక్క, మేటి-గొప్పదియగు, నాటి=దాడియందలి,
ఘోటి-గుఱ్ఱుగురుచిలుక, అంటి-తాకి, బోటి-ఓచిన్నదానా, అరుణబింబ
కోటిన్-ఎఱ్ఱని దొండపండ్లసమూహమును, గంటినేయుక=కాటునేయును,
మేయున్-తినును, బాల...మందన్, బాల-లేతయైన, మాలతీలతా-మాలతీ
లతలయొక్క, ఆలవ ల-పాదులయొక్క, చాలమందున్-సమూహమందు,
పొందు-అనుకూలమగు, నేలన్-భూమి యందు, మూల - ప్రక్కయందలి,
రాల-రాశ్యయొక్క, లీల-శోభ, నీలమాలన్-నీలములపండ్లయి, ఇందున్-
ఇక్కడ, అందున్- పొందును, పల్లవో-పల్లవన్ - పల్లవ-చిగుళ్ళచేత,
ఉల్లసత్-ప్రకాశించుచున్న, లవంగ-లఘుకృతములను, భృంగమల్ల-గొప్ప
తుమ్మెదలయొక్క, హృత్-హృదయమును, ల-స్వీకరించుచున్న, పుల్లపుల్ల-
మిక్కిలివికసించిన, వల్లివల్లిక = వల్లితీగలును, కనంగక = చూడఁగా,
ఉల్లము-హృదయము, ఉల్లసిల్లున్-ఆనందించును, కందు=కళంకము, డిందు-
నశించిన, చందు=చంద్రునియొక్క, పొందు-కలయిక, క్రందుక=తరచుగా,
తనగి-ఓప్పి, పేర్చు=అతిశయించునట్టి, కుందబృందము-మల్లికలసమూహము.

అందు నిందుఁ - అక్కడనిక్కడ, కుందుఁజెందక - తక్కువనుపొందక, ఏడ్చి - అతిశయించి, కూర్చు - కూడబెట్టునట్టి, తేనెపోనలు - చుధువన్నములు, ఈఁక - పుట్టించఁగా, ఈ - ఈ కాన్పించుచున్న, నవీ - నదియందైన, నవీం - నూతనమయిన, కమల - పద్మములయొక్క, కమలబోంక - శోభనీపల, కాంక - చూడఁగా అలూన - తుంచబడని, నూన - పువ్వులను, గములు - పొందిన, గములు - సముదాయములు, లీనహాక - అణగును.

చ. పరగు చిరత్న రత్నములు బన్నిన పాదులు పాదులం దరుల్
తరువులపైవిరుల్ విరులఁ ♦ దాన్రు మధూళిమ ధూళిపై రజం
బు రజమునక మదభ్రమర ♦ ముల్ భ్రమరంబుల నుస్వ
రంబు ను | స్వరమునఁ బంచబాణ విభ ♦ నంబులుఁ బాటి
లుబోఁటి యివ్వనిన్. 83

టీ. బోటి - ఓ చిన్నదానా, ఇవ్వనిక - ఈకనమందు, పరగు - ఒప్పునట్టి, చిరత్న - చిర కాలపువిరుగు, రత్నములు - మణులు, పన్నిన - కూర్చిన, పాదులక - కుశశృంగుండు, తరుల్ - వృక్షములును, తరువులపైన్ వృక్షముల మీఁద, విరుల్ - పువ్వులును, విరులన్ - పువ్వుయందు, తామ్ర మధూళి - ఎఱ్ఱనిమకరందమును, మధూళిపైక - మకరందముపైని, రజంబు - పుష్పాడియును, రజమునక - పుష్పాడియందు, మదభ్రమర - మత్తుతోఁగూడిన తుమ్మెదలును, భ్రమరంబులన్ - తుమ్మెదలయందు, నుస్వరంబు మంచిస్వరమును, నుస్వరమునన్ - మంచిస్వరమందు, పంచబాణవిభనంబులు మన్మథవైభవములును, పాటింక - ఒప్పును.

సీ. లలన యీదేవ వ ♦ ల్లభ సమాజము లెల్లఁ

బాసఁగు సదానవ ♦ స్ఫూర్తి నిచట

కలికిరో ఘన గంధ ♦ కలిత పున్నాగముల్

హరులకు హర్షంబు ♦ నెరపు నిచట

కలవాణి చక్కెర ♦ కనణంపు విహగముల్

సంకులాస్యమున బొ ♦ సంగు నిచట

శంపా సదృశ గాత్రీ ♦ చంపకమ్మలతోన

భ్రీమర కామోదంబు ♦ బరంగు నిచట

గీ. సజ్జ ఘన మంకల స్ఫుర ♦ చ్చూచ లాంశు

కాంత విహృతులు హంస కా ♦ త్యంత రుచికి

గారిణముగాఁ దగిన నీస ♦ కాశమహిమ

నెంత పెంతటి మహిమ లిం ♦ పెసంగు నిచట. 84

టీ. లలన=ఓచిన్నదానా, ఈదేవతలవల్లభ సమాజములెల్లఁ-ఈదేవతా శ్రేష్ఠసమాహమలన్నియు, పొన్న చెట్లగుంపులన్నియుననియు, సదానవ=రాక్షసులతోఁగూడిన, స్ఫురణ్ = స్ఫూర్తిచేత, సదా = ఎల్లపుడును, నవ, శ్రోత్రదియగు, స్ఫురణ్ - స్ఫూర్తిచేతననియు, ఇచటన్ - ఇక్కడ పొసంగున్ - అనుకూలించును. (దేవతాసమాహమ దానవ స్ఫురణచే బొసంగుట విరోధము, రెండవయ్యముచేత నిది పోవుచున్నది. ఈ విరోధము తోచుటకు ముందుఁబ్రేప్ బోవునట్టి 'ఎంతపెంతటి మహిమలింపెసంగు, ననునది కారణము. ఇట్టిపయింగూడ నూహించవలయును.) కలికిరో - ఓ చిన్నదానా ఘనగంధకలితపున్నాగముల్ - గొప్ప గర్వము గల పురుషగజములు, గొప్ప వాసగల పొన్నచెట్లనియును, హయలతున్ - సింహములకు, శోతులకనియును, ఇచటన్ - ఇక్కడ, హర్షంబు - సంతోషము, నెరయఁజేయున్ అతిశయింపఁజేయును, కలవాణి - అవ్యక్తమధుర వాక్కులు గల నౌచిన్నదానా, చక్కెర కనణంపు విహగముల్ - పంచదార దాణాగల పక్షులు, అనఁగాఁ జిలుకలు, సంకులాస్యమునన్ - సంత పిల్లులనాట్యముచేత, సంకులమగు అస్యమునన్ = ముఖముచేత, (అనఁగాఁ బలుకుచుండు నోటిచేతననియర్థము.) ఇచటన్ = ఇక్కడ, పొసంగుచుండున్ = ఒప్పుచుండును. శంపా

ఋదృశగాత్రి = మేఘపులతోఁ దుఱ్ఱమగు శరీరముగల యోచిన్మదానా !
 చంపకమ్ములతోన = సంపంగి పువ్వులతో నే, సంపంగి నూనెతో ననియు
 భ్రమరకామోదంబు = తుమ్మెదల యానందము, ముంగురుల పరిమళ
 మనియును, ఇచటక్ = ఇక్కడ, పరగుక్ = ఒప్పుచు, సజ్జ...విహృతులు.
 సజ్జ = సిద్ధముగనున్న, ఘనమండల = మేఘమండలమందు, స్ఫురత్ = ప్రకా
 శించుచున్న, చంచలా = మేఘపులయొక్క, అంశు = కిరణముల యొక్క,
 కాంత = మనోహరుగు, విహృతులు = విహారములు, సత్ = యోగ్యమైన,
 జఘన మండల = పిఱచునందు స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, చంచల =
 కదులుచున్న. అంశుక = వస్త్రముయొక్క, అంత = చివరయొక్క, విహృ
 తులు = విలాసములనియును, హంసకాత్యంతరుచిక్ = హంసలయొక్క
 యంతములేని కాంతికి, కాలికడిమముల గొప్ప కాంతికి ననియును, కారణము
 గాక్ = హేతువుగా, తగిన = ఒప్పిన, నీసకాశమహిమక్ = నీసామి
 ప్త్య మహత్త్వముచేత, ఇచటక్ = ఇక్కడ, ఎంతపెంతటిమహిమలు =
 ఎంతెంతమాహాత్మ్యములు, ఇంనెనఁగుక్ = శోభించును.

ల య గా హి .

కుందముల బృందములఁ జూచు మకరందముల

బిందువుల నంనుకొని డెందము లనుందా

నంద రస కందళము లుదవుల మందగతు

లం దగు మిళింగముల సుందరులు మింటక్

గ్రంధుపడ నందమగు చందనగిరి దనరు

పెందరులఁ గొందరుల సందల రజోని

వృందముల యందు రవి సుందరిమియిందనివి

పొందుపడఁగం దిరుగు మంద పవనమ్ముల్.

టి. కుండములబృందముఁజ్ = మల్లితీగలసమాహమందు, చిందు =
 రేగుచున్న, మకరందముల బిందువులన్ = మకరందబిందువులను, అందుకొని =
 పుచ్చుకొని, డెండముల = హృదయములు, అమం...దళములన్, అమంద =
 గొప్పదియగు, అనందరస = సంతోషరసముయొక్క, కందళములజ్ = మొల
 కలయందు, తవులజ్ = తగులునట్లుగా, మందఁతులజ్ = మందఃసంచారముల
 చేత, తగు = ఒప్పుచున్న, మిళిందముల ముందరులు = ఆడుతున్నెదలు,
 మింటుజ్ = ఆకాశమందు, క్రందుపడజ్ = ధ్వనించుచుండఁగా, అందమగు =
 సొగసైన, చందనగిరిజ్ = మలయపర్వతమందు, తనర = ఒప్పునట్టి, పెంద
 రులజ్ = పెద్దగుహలయందు, క్రొందరుల = క్రొత్తచెట్లయొక్క, సందులజ్ =
 మధ్యములయందు, రజోనివ్యందములయందుజ్ = పుష్పాడియొక్క జాతుటల
 యందు, రవికుందరిమెయిజ్ = భాయాదేవియొక్క శరీరమందు. (ఇచట
 లక్షణచే నీడయందని యర్థము) తనివి పొందుపడఁగజ్ - తృప్తి యావహిల్లు
 నట్లుగా, మంద పవనమృత్ - మందమాయతములు, తిరుగుజ్ - సంచరించును

క. వనజాతగంధి యిటుల

వ్వనజాతవిలాస మెల్ల † వర సఖి దెలుపన్

గనుచు నొకానొక పొదరిం

టను జేరి నిదాఘ జలక † యలసిత ముఖయై. 88

టి. వనజాతగంధిపద్మమునంటి పరిమళముగల యాచిన్నది, ఇటులు-
 ఈప్రకారము, అవ్వనజాత విలాసమెల్లజ్ - ఆవనసమాహమయొక్క శోభ
 యంతయు, వరసఖి - శ్రేష్ఠురాలగు చెలికత్తె, తెలుపజ్ - చెప్పఁగా, కను
 చున్ - చూచుచు, ఒకానొక పొదరింటను - ఒక నికుంజమందు, చేరి =
 ప్రవేశించి, నిదా...ముఖయై - నిదాఘజలకజ్-చెనుటబిందువులచేత, లసిత-
 ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, ముఖయై = ముఖముగలదియై.

క. మావుల క్రోవుల పూవుల

తావుల తానలములైన † తావుల నలరుం

దీవల నావల సీవలఁ

దావెలిగా వెలయుఁదార్పి ♦ తమి నొకచోటన్. 87

టీ. మావుల...గలములు - మావుల = మామిడి చెట్లయొక్కయు,
 గ్రోవుల = గోరంట చెట్లయొక్కయు, పూవుల = పుష్పముల యొక్క,
 తావుల - పరిమళములయొక్క, తావలములైన - స్థావరములయిన, తావులన్ -
 చోటులయందు, అలరుదీవలన్ - పువ్వుదీవలచేత, ఆరల సీరలన్ - అరళల
 నివరలను, తాన్ - అనఁగా నాచిన్నది, వెలిగాన్ - వెలుపలగా, వెలయన్ -
 ఉండునట్లుగా, తార్పి - తారసిల్లఁజేసి, తమిక్ - ప్రితిచేత, ఒకచోటన్ -
 ఒకస్థలమందు.

శా. మందస్పందన చంద నానిల చల ♦ స్సందారబ్బా దానవ
 స్సంద దానంద మిత న్నిళింద మహిళా ♦ సందోహ సందానితా
 మందోద్ధాన కళా ద్రవ న్నవమణి ♦ మాలాలవా లోపకం
 తే దుప్రస్తర పట్టిక నిలచుచో ♦ నిచ్చారతి న్నెచ్చెలుల్.

టీ. మంద...పట్టిక = మందస్పందన = మెల్లగాఁ గదలుచున్న,
 చందన-మందిగందపుచెట్లయందలి, అనిల - గాలిచేత, చలత్ - కదలుచున్న
 మందార బృంద - కల్పవృక్ష సమూహముయొక్క, ఆసవ = మకరందము
 యొక్క, స్వంద - కారుటయందు, ఆనంద - సంతోషముతోడ, మితత్ -
 కూడుకొనుచున్న, మిళింద మహిళా - ఆడుతుమ్మెదలయొక్క, సందోహ -
 సమూహముచేత, సందానిత-కూర్చబడిన, ఆమంద-విస్తారమయిన, ఉద్ధాన-
 ఉన్నతగానముయొక్క, కళా - శిల్పముచేత. ద్రవత్ - కరగుచున్న, నవ
 మణి - నూతనమణులయొక్క, మాలా - పత్తియొక్క, అలకాల - పానుల
 యొక్క, ఉపకంఠ - సమీపమందలి, ఇందుప్రస్తర - చంద్రకాంతిశిల
 యొక్క, పట్టిక = పలకయందు. నిలచుచో - నిలచియున్నప్పుడు.
 ఇచ్చారతి - నవ్విచ్చాసక్తిచేత, నెచ్చెలుక్ - చెలికత్తెలు

క. ప్రస్థమర కుసుమ రస రభస

భసల సమదయంబు దోలి ♦ ప్ర వికసిత బిస

ప్రసవ సహస్రము కైకొను

రసమున సరసికిని జనిరి ♦ రమణి యరుజ్జ్. 89

టీ ప్రస్థమర... సమదయంబున - ప్రస్థమర - వ్యాపించుచున్న.
కుసుమరక-మకరందమందు, రభస - కేగముగల, భసలసమదయంబున -
కుమ్మెదగుంపును. తోలి-వెడలఁగొట్టి, ప్రవిక... సహస్రమున - ప్రవికసిత-విక
సించిన, బిసప్రకవ-పద్మములయొక్క, సహస్రమున - అనేకములను, కైకొను
రసమున - పుచ్చుకొనుటయందలి యాసక్తిచేత, రమణియనర్జ్జ - అచిన్న
దాని యర్జ్జచేత, సరసికిక - కొలనికి, చనిరి-వెల్లిరి.

వ. అంత.

90

సీ. గగన రంగస్థలీ ♦ కలిత నర్తన మరు

త్పద పత స్మరకతాం ♦ గద మనంగ

జవ నవ ప్లవనవ ♦ ద్రవి శతాంగ తురంగ

గళ గళ ధ్ధిదశ్వే ♦ ఘంట యనంగ

బహళ గాంగ తరంగ ♦ బంధు రోత్పతి ఋ

వ్యతుల శీత తులసీ ♦ తతియనంగ

సరభ సామర వధూ ♦ కర పత త్సర పుష్ప

పూర్ణ హరి త్పత్ర ♦ పుటమనంగ

గీ. సమ కుమని తూరి జిగిరిారి ♦ సెమము దేరి

కరువలుల దారి నెగఁబారి ♦ కడకుఁ జేరి

తలిరుల కటారి వలకారి ♦ ధాటి ఘాటి

చిలుక చిలుకలకొలికి ముం ♦ గలను నిలచె 91

టీ. గగన... మనంగ, గగన-అకాశమనెడు, రంగస్థలీ - నాటకస్థల
మందు, కలిత-చేయబడిన, నర్తన-నాట్యముగల, మరుత్ - వాయుదేవుని

యొక్క, పద-పాదమువలన, పతిత్-పడుచున్న, మరకత-మరకతవికారమగు, అంగదమనంగన్-అందెయనునట్లు, జన...యనంగ, జన వేగముచేత, నవ-నూతన మైన, స్థవ నవత్-తూలుగలిగిన, రవిశతాంగ-సూర్యరథముయొక్క, తురంగ-గుఱ్ఱముయొక్క, గళ-కంఠమువలన, గళత్-జారుచున్న, హరిదత్వ-సూర్యుని గుఱ్ఱముయొక్క, ఘంటయనఁగ-గంటయొయనునట్లు, బహుళ...యానంగఁ, బహుళ-విస్తారమైన, గాంగ-గంగాసంబంధులగు, తరంగ-అలలవలన, బంధుర-ఉన్నతిముగా, ఉత్పతిత-ఎగురుచున్న, ఋషి-మునులయొక్క, (మునులు పూజించేసి గంగలో విడచిన నిర్మాణ్యపులసియనుట) ఆతుల-సామ్యములేని, శీతి-చల్లనైన, తులసీ-తులసీదళములయొక్క, తతియనంగ-సముదాయమను నట్లుగా, కరభ...మనంగ, కరభగ-వేగముతోఁగూడిన, అమరవధూ-దేరతా స్త్రీయొక్క, కర-హస్తమువలన, పతిత్-పడుచున్న, సురపుష్ప-మందార పుష్పములచేత, పూర్ణ-నిండిన, హరిత్-పచ్చనైన, పత్రపుటమనంగ-ఆకు పొట్లమనునట్లుగా, సమయమని-ఇది తాను వచ్చుట కనుకూలమైన వేళయని, తూరి-చొచ్చి, జగిమిరి-కోభచే నతిశయించి, సమముదేరి - ఆయాసముఁ దీర్చికొని, (సమమనునది శ్రమశబ్దభవమని తోచుచున్నది.) కరువలలదారిన్-ఆకాశమందు, ఎగఁబారి-ఎగఁబ్రాకి, కడకుఁజేరి - దగ్గరకువచ్చి, తలియల కటూరి మన్మథుఁడనెడు, వలకారి-మోహకారియొక్క, ధాటి - దాడియందలి, ఘోటి-గుఱ్ఱముగు, చిలుక-శుకము, చిలుకలకొలికి ముంగలను-ఆ చిన్న దానియెదుట, నిలచెన్-నిలువబడెను.

క. కని కరము తనను మనమునఁ

గనికరము దలిర్పఁ జిగురు ♦ గతిఁ దనరెడి చు

ల్కనికరమున బల్లె నశో

క నికరము రుచులు శుభప) ♦ కరణముదెలుపఁ॥ 92

టీ. కని-చూచి, కరము మిక్కిలి, తనదు మనమునన్-తనమనస్సునందు

కనికరము-దయ, తలిర్పఁ-బప్పుఁగా, చిగురుగతిన్-పల్లవమువలె, తనరెడి-

ఒప్పునట్టి, చుల్కాని-మృదువైన, కరమునన్ - హస్తముచేత, అశోకనికరము
రుచులు - అశోకపుష్పకాంతులు, శుభప్రకరణమున్ - శుభవ్యాపారమును,
తెలుపన్ - తెలుపఁగా, పట్టెన్ - చిలుకను బట్టుకొనెను.

క. చిలుకను గైకొని మదిఁ దమి

జిలుకను బలికెను పడంతి ♦ చిత్రంబుగనే

తలములు పొలములునుపవన

కులములుగనఁబోయితి శుక ♦ కులమణి చెవుమా॥ 93

టీ. పడంతి-ఆచిన్నది, చిలుకను - శుకమును, గైకొని - పట్టుకొని,
మదిక-మనస్సునందు, తమి-అనురాగము, చిలుకను-వ్యాపించఁగా, చిత్రంబు
గన్-చిత్రముగా, పలికెను-చెప్పెను, శుకకులమణి-చిలుకజాతిలో శ్రేష్ఠమగు
దానా, ఏతలములు-విఘ్నములు, పొలములు-సమృద్ధిభూములు, ఉపవనకులము
లును-ఉద్యానవనసమూహములును, కనఁబోయితి- చూడఁబోయితి, చెవుమా-
చెప్పుమా.

క. పెంచిన చిలుకవు నీవటు

పంచ మ దివసంబు లేగి ♦ పరతెంచుటకుం

గొంచక కారణమును వివ

రించు మనంగను శుకంబు ♦ ప్రేమం బలికె॥ 94

టీ. పెంచినచిలుకవు - పెంపుడుచిలుకవు, నీవటు - నీవీప్రకారము,
పంచమదివసంబులు-అయిదారుదినములు, ఏగి-వెళ్ళి, పరతెంచుటకున్-వచ్చు
టకు, కొంచక-సంకోచించక, కారణమును-హేతువును, వివరించుమనంగను-
చెప్పుమనఁగా, శుకంబు-చిలుక, ప్రేమక-ప్రేమచేత, పలికెన్ - చెప్పెను.

చ. సరస రసాలసాల ఫల ♦ సంగ్రహణ వ్యసనంబునన్ విస్మృ
త్వర మలయాద్రి మారుత వివర్తిత నర్తన మంజు మంజరీ

పరిమళ సంగ భృంగకులః పక్ష యుణంయుణనాద భేద మే
దుర వసపాళి కేళి పరిత్రోష విశేషము మీరబోయితిరా

టీ. సరస...వ్యసనంబునన్, సరస-రుచితోగూడిన, రసాలసాల-
నిత్యమామిడిచెట్లయొక్క, ఫల-పండ్లయొక్క, సంగ్రహణ-సంపాదించుట
యందలి, వ్యసనంబునన్ - ఆసక్తిచే, విప్రు...విశేషము, విసృత్వర -
వ్యాపించునట్టి, మలయాద్రి - చులయపర్వతమందలి, మాయత - గాలిచేత,
వివర్తిత - ప్రకర్తింపజేయబడిన, నర్త - నాట్యముచేత, మంజు - మృదు
వగు, మంజరీ-పూలగుత్తులయొక్క, పరిమళ-వాసనయొక్క, సంగ-న్నేహ
ముగల. భృంగకుల - తుమ్మెదగుంపులయొక్క, పక్ష - తెక్కలయొక్క
యుణంయుణనాద-యుణయుణధ్వనియొక్క, భేద-విశేషములచేత, మేదుర-
బిట్టయైన, వసపాళి-వసపంజ్జీయందు, కేళి-విహారముచేతనైన, పరిత్రోష
విశేష = సంతోషాతిశయము, మీరబోయితిరా-పొయితిరా-వెళ్ళితిని.

క. రాజీవ లోల లోచన

రాజీవా యిటులఁ జనుచు ♦ రహింకొక్క వనిన్

రాజిలు రాజశిఖామణిఁ

దేజస్వినిఁ గంటి నతని ♦ తేజము చూడన్ 96

పా—రాజీవా...జీవా - రాజీవ = మత్స్యవిశేషములవలె, లోల-
వంచలించుచున్న, లోచన రాజీవా - నేత్రపద్మముగల యోవిన్నవానా,
ఇటులజనుచున్ - ఈలాగున వెళ్లుచు, రహింక = సంతోషముచేత, ఒక్క
వనిన్ - ఒకవనమందు, రాజిలు = ప్రకాశించుచున్న, తేజస్విని - మంచి
తేజస్సుగల, రాజశిఖామణిన్ = చంద్రశిరోధూమణుడగు నీక్వసుని, కం
టిన్ - చూచితిని, అతని తేజముచూడన్ - అతనితేజస్సుచూడగా, నై
పద్యముతో నవ్యయము.

నీత — రాజశిఖామణిన్ = రాజశ్రేష్ఠుని, శేషము నమము.

క. కొమ్మా నీరూపంబున

కమ్మానిత మహిమశాలి ♦ యర్హఁడటంచున్

నెమ్మనమున దోచెను బూ

రెమ్మా నాబుద్ధినేర్ప ♦ రించిన వినుమా.

97

టీ. కొమ్మా = ఓచిన్నదానా, నీరూపంబునకుఁ - నీ సౌందర్యమునకు, అమ్మానితమహిమశాలి - పూజింపఁబడు మహిమతోఁగూడిన యాతఁడు, అర్హఁడటంచుఁ - తగినవాఁడని, నెమ్మనమునకు - మనఁజూనందు, తోచెను - తోచెను, పూరమ్మా - పుష్పలతవంటి యోదినదానా, వినుమా - ఆకర్షించుమా, నాబుద్ధినేర్పరించినన్ - నామనఁజునో విమర్శించఁగా, పయిపద్యముతో నన్వయము.

శా. పాలుం జక్కెరగూడువేడుక దలిర్పన్ ♦ రత్నకాంతుల్దమీ

పాల జ్యోత్స్నలు పద్మవాసనలు శ్రీ ♦ ప శ్రీలు చండప్రభా

మాలి చ్చాయలు దీటురా గవయుచు ♦ న్మాధుర్యధుర్య

క్రియా । లీలన్మీరలు మన్నసర్వశుభముల్ ♦ దీపించు

గాంతామణి.

98

టీ. పాలుఁ - ఊరములును, చక్కెర - పంచదారయును, గూడుకలియునట్టి. వేడుక - సంతోషము, దలిర్పన్ - ఒప్పుఁగా, రత్నకాంతుల్ - రత్నములు కాంతియును, తమిపాల జ్యోత్స్నలు - చంద్రుఁడును వెన్నెలయును, పద్మవాసనలు - పద్మమును బరిమళమును, శ్రీప శ్రీలు - విష్ణువును లక్ష్మియు, చండప్రభామాలిచ్ఛాయలు, చండప్రభామాలి - నూర్చుఁడును, ఛాయలు - ఛాయాదేవియును, దీటురాఁ - సామ్యమురాగా, కలయుచుఁ - కూడుచు, మాధుర్యధుర్య క్రియాలీలఁ, మాధుర్య - తీపుముక్కు, ధుర్య - భారమును వహించిన క్రియా - వ్యాపారముయొక్క, లీలఁ =

విలాసముచేత, మీరలు - మీరు, మన్నక - కృద్ధిహందికా, కాంతామణి-
 శ్రీ శ్రీమృతాలవగు నోచిన్నదానా. సర్వశుభముల్ - అన్ని శుభములును,
 దీపింతున్ - ప్రకాశించును.

క. అని చిలుక పలుకు పలుకులు

విని వీనుల నమృతధార ♦ వెదజల్లితి మే

ల్పనువున ననిపెనుతెక్కలు

కొన గోరుల నిమిరి కొనుచు ♦ గోమలి వేడ్కన్. 98

టీ. అని - ఈలాగునని, చిలుక - శుకము. పలుకు - చెప్పునట్టి, పలు-
 కులు - మాటలు, విని - అర్థించి, గోమలి - చిన్నది, మేల్పునువులకొ -
 మంచిన్నేనాముచేత, వీనులన్ - కర్ణములయందు, అమృతధార - అమృత
 ప్రవాహము, వెదజల్లితి - వ్యాపింపజేసితిని. అని - అని, పెనుతెక్కలు -
 చిలుకయొక్క పెద్దతెక్కలను, కొనగోరులకొ - సఖ్యములచేత, ముందు
 పద్యముతోడ నన్వయము.

ఉ. ఎచ్చటనుండివచ్చి యతఁ ♦ డెచ్చట తావక నేత్రవృత్తికొ
 ముచ్చటఁగూర్చె జక్కదన ♦ ముకొ ఘనముగనినావొ
 లేవొ నీ । వచ్చుతురుండు నుండుతల ♦ మచ్చటి ముచ్చట లావి
 లాసముల్ మచ్చికి హెచ్చు దెల్పు మఖ ♦ లంబు ననంగ
 తురంగమగ్రణీ॥ 99

టీ. అనంగతురంగమగ్రణీ-అనంగ - మన్మథునియొక్క తురంగము -
 గుఱ్ఱములగు చిలుకలలో, అగ్రణీ - శ్రీమృతగునో చిలుకా, అతఁడు -
 అతఁడు, ఎచ్చటినుండివచ్చి - ఏథలనునుండివచ్చి, తావక నేత్రవృత్తికొ -
 సేసంబంధియగు దృష్టివ్యాపారమునకు, ముచ్చటఁగూర్చె-అనందముగలుగఁ

జేసెను. చక్కదనమున్ - సౌందర్యమును, ఘనమున్ - గొప్పతనమును,
(ఇది భావప్రధాననిర్దేశము) కనినానో - చూచితివో, లేనో-చూడనేలేదో,
నీవు, అచ్చతురుండు - ఆనేర్పరి, ఉండుతలము - ఉండుచోటును, అచ్చటి
ముచ్చటలు - అచ్చటి విశేషములును, అవిలాసముల్ - ఆచేష్ట విశేషము
లును, అభిలంబున్ - సమస్తమును, మచ్చికపెచ్చన్ - స్నేహ మతిశ
యించునట్లుగా, తెల్పుము - చెప్పుమా.

క. సకు లీపలుకులు వినినం

దికమకముగ నగుదుర ప్ర ♦ తీతము నైకాం

తికముగఁ దెలుపుము శుకమా

సకలం బని పలికె గలికి ♦ సల్లలి తోక్తి॥ 100

టీ. శుకమా - చిరుకా, సకులు - చెలికత్తెలు, ఈపలుకులు - ఈ
మాటలు, వినినక - ఆకర్ణించిరేని, తికమకముగక - గంద్రగోళముగా,
అగుదురు - అవుతురు, అప్రతీతము - ప్రకటనకానిదియు, వికాంతికముగక -
రహస్యమునైనదిగా, సకలంబు - అంతయును, తెలుపుము - తెలియజేయు
మా అని, గలికి - ఆచిన్నది, గల్లలితోక్తి - మిక్కిలి నుందరమగు వాక్య,
ముచేత, పలికె - చెప్పెను,

అశ్వాసాంతము.

శా. కాంతాస్వాంతవికారకారణమహః ♦ కౌమారకౌమార దీ
ర్ఘ్యంతఃక్లృప్తపవిత్రాస లాసక వినో ♦ దాసార దా సారవో
పాంత స్వ స్తరు కంద కందళ దనూ ♦ నాకార నాకారసు
భాంతర్వి ప్రమద ప్రద ప్రచుర శోభామార భామారతా.

టీ. కాంతా...కౌమార, కాంతా - స్త్రీలయొక్క, స్వాంత-చిత్త
మయొక్క, వికార = వికారమునకు, కారణ = హేతువగు, మహత్,

గొప్పదియగు, కామర = కామరా వస్థగలవాఁడా, కామర...సారదా.
 కామరదీర్ఘ = కుమర సరస్వయొక్క, అంతః = శోపలను, క్లప్త-రచించఁ
 బడిన, విలాస - విలాసములచేతను, లాసక - ప్రకాశించునట్టి, విశోద -
 ఆనందముయొక్క, ఆసార - ధారావర్షమును, ధా-ఇచ్చువాఁడా, సార...
 కారపారవ - సరయూనదీ సంబంధియగు, ఉపాంత = ప్రాంతమందలి,
 స్వస్తు - కల్పరృక్షముయొక్క, కంద - దుంపకు, కందళత్ - మొలకయై
 యాచరించుచున్న, అనూన - గొప్పదియగు, ఆకార - రూపముగలవాఁడా,
 నాకార...మర. నాకారసంభ్రాంత - రూపముచేత భ్రాంతిపడని, ఋషి-
 మనులకు, ప్రపదప్రద- సంతోషమునిచ్చునట్టి, ప్రమర - అతిశయమగు,
 శోభా - కాంతిచేతను, మర - మన్మథుడైనవాఁడా, భామారతా, భా -
 కాంతియందును, మా - లక్ష్మీయందును, రత - ఆశక్తుడగువాఁడా.

క. పక్షిశిరోధి విభంగ వి

రజ్జువాసి మనోబ్ధ భృంగ ♦ రతి రభసవ్యా

సజ్జ్వరమా హృదయ పరి

వ్యజ్జ్వర కర ద్వితయ విభృత ♦ శంఖ రధాంగా. 102

టీ. పక్షిశిరోధివిభంగ- రావణానురునిఁ గొట్టినవాఁడా, విరజ్జువా...
 భృంగ. విరజ్జు-విరక్తులగు, ఋషి-మునులయొక్క, మనః - చిత్తమనెడు,
 అజ్ఞ-వద్యమునకు, భృంగ - తుమ్మెదయైనవాఁడా, రతి...రధాంగా. రతి
 రభస-సంభోగ వేగమందు, వ్యాసజ్జ్వర - ఆసక్తినిఁ బొందిన, రమా - లక్ష్మి
 దేవియొక్క, హృదయ-వత్సలమునకు, పరివ్యజ్జ్వర - అతింగన జేసికొను
 నట్టి, కరద్వితయ - హస్తద్వంద్యముచేత, విభృత - ధరించఁబడిన, శంఖర,
 ధాంగ - శంఖశక్రములు కలవాఁడా, (ఇచట విరజ్జు, వ్యాసజ్జ్వర
 పరివ్యజ్జ్వర, అను చోట్ల, ఉపసర్గపూర్వకములగు రజ్జు, సజ్జ, వ్యజ్జ ధాతు
 వులపై తృజుంతురూపములు.)

x ద్వ .

ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్ర సకల భావావిశేష కవితాధురంధర ప్రతి
 దినప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేష యమక చక్రవర్తి బిరుదాంక తిరు
 మల బుక్కపట్టణ శ్రీనివాసతాతాచార్య తనయ శ్రీమ
 దల్లయాచార్య దీక్షితమత పితృవ్య శ్రీనివాసార్య
 కృపాకటాక్షులభ సకల పాండిత్య
 తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరు
 దాంక శేంకటాచార్యప్రణీతం
 బైన యచలాత్మజా పరిణ
 యంబును శ్లేషప్రబం
 ధంబునందు.
 ద్వితీయాశ్వాసము.

శుభమస్తు.

అచలాత్రజా పరిణయము.

తృతీయాశ్వాసము.

(శ్రిరమణి చారు నుణి

హార ఘృణి జాల జాల ♦ కాంతర లగ్నో

దార మనో మిష మీన వి

హార సముల్లాస వేంక ♦ టాచలవాసా.

1

టీ. శ్రిరమణి.....ల్లాస = శ్రిరమణి = లక్ష్మీదేవియొక్క, చారు
మందరములగు, మణిహార = మాణిక్యహారముల యొక్క, ఘృణి = కిరణముల
యొక్క, జాల = సమూహమనెడు, జాలక - తలయొక్క, అంతర -
మధ్యమంగు, లగ్న - తగులుతున్న, ఉదార - విస్తారమగు, మనః - చిత్త
మను, మిష - మిషమునల, మీన - చేపలయొక్క విహార - విహరించుట
చేతనైన, సముల్లాస - ఉల్లాసము గలవాఁడా, వేంకటాచలవాసా - వేంక
టాద్రియందు నివాసము గలవాఁడా,

గీ. అవధరింపవయ్య ♦ యీ ఖల కథాభిధా

నాతత నయుఁడైన ♦ సూత తనయుఁ

దనియె శౌనకునకు ♦ నారీతి నారీ తి

లకముతోడ ననియె ♦ శుక వరంబు.

2

టీ. అవధరింపవయ్య - చిత్తగింపుమయ్య, అఖిల...నయ్యుడైన
అఖిల - ససుస్తములైన, కథా - కథలయొక్క, అభిధాన - చెప్పటయందు
ఆతత - విస్తారమైన, నయ్యుడైన - నీతిగల, నూతననయ్యుడు - నూతపుత్రుడు
డగు సుగ్రతపుడు, శౌనకునకు - శౌనకమహర్షికి, అనియె - చెప్పెను,
ఆరీతి - ఆ ప్రకారము, నారీతిలకముతోడ - స్త్రీ శ్రేష్ఠురాలగు
నాచిన్నదానితోడ, శుకవరంబు - చిలుకలతో గొప్పదియగు నాచిలుక
అనియె - చెప్పెను.

ఆ. సాగసహిత వాళ ♦ జ రుచి రసాకేత

నగరి మహిత వృత్తి ♦ నాగరాజ

త మహిభృద్వరుండు ♦ ధవల సంగతి మించి

తనరు సతతసత్తి ♦ దశరథుండు॥

3

పా—సార.....రుచి - సాగ = బలముతోడ, సహిత - కూడిన,
వంశ - వెరుశ్యవలన, జ-పుట్టిక, రుచి-కాంతి. సాకేతనగరిమ - రసా -
భూమియొక్క, కేతన-బెండాలయొక్క గరిమ - అతిశయముచేత. హిత
వృత్తి - ఇష్టవ్యాపారములది, నాగ - అనునట్లుగా, సత...రథుండు -
శత - ఎల్లపుడును, సుగ్రతదశరథుండు - దేవతల రథములగు విమానములతో
కూడిన రాజు...వరుండు - రాజు - మెదిలికొనుచు, మహిభృద్వరుండు
పర్యత శ్రేష్ఠుడుగు శైలాసము, ధవలసంగతి - తెలుపుయొక్క కూడిక
చేత, మించి - అతిశయించి, తనరు - ఒప్పును.

సీత—సారస...నగరిన్ - సారసహితవంశజ - నూర్యవంశమందు
బుట్టినవారిచేత, రుచిర - సాగనైన, సాకేతనగరిన్ - అయోధ్యా పట్టణ

మందు, మహితవృత్తి - పూజ్యమగు వ్యాపారముగలవాఁడు, సతతసత్తి - ఎల్లపుడును యజ్ఞములుగలవాఁడు. దశరథుండు - దశరథుఁడను పేరుగల, మహిభృద్వరుండు - రాజశ్రేష్ఠుఁడు - ధవలగంగతిక్ - కీర్తిచేత నయిన తెలుపుయొక్క కూడికచేత, నాగరాజతక్ - శేషత్వమును, మించి - అతిశయించి, తనరుక్ - ఒప్పును.

క కమలధరుకరణి విలసిలు

కొమరుల దగు నాధరేంద్రుఁ డగుణగణ గణనం

బమరులతలపై విలసిలు

సుమనో రాజులమహాళి డ సూక్తులు దెలుపున్ || 4

పా—కమలధరుకరణిక్ = చంద్రునివలె, విలసిలు - ప్రకాశించునట్టి కొమరులక్ = సోగసులచేత, తగు = ఒప్పునట్టి, ఆధరేంద్రు - ఆపర్వత శ్రేష్ఠమగు కైలాసముయొక్క, గుణగణగణనంబు — గుణసముదాయము యొక్క లెక్కను, అమరు - ఒప్పునట్టి, లతలవైక్ = తీగలమీఁద, విలసిలు ప్రకాశించునట్టి, సుమనోరాజుల - పుష్పజ్వులయొక్క, మహాళినూత్తులు - మహత్ - గొప్పలగు, అళి - తుమ్మెదలయొక్క, నూత్తులు - మంచివాక్యములు, (యుంకారములనుట) తెలుపుక్ - ప్రకటించును.

సీత—కమలధరుకరణిక్ - విష్ణువువలె, విలసిలు - ప్రకాశించునట్టి, కొమరులక్ = పుత్రులనుగూర్చి, తగు - తగియున్న, ఆధరేంద్రు - ఆరాజు యొక్క, గుణగణగణనంబు - గుణసముదాయముయొక్క లెక్కను, అమరుల తలవైక్ = దేవతలశిఖరముపై, విలసిలు = ప్రకాశించునట్టి, (దేవతల కంటె బైవారని యర్థము) సుమనోరాజుల - విద్యచ్ఛేష్ఠులయొక్క, మహాళి, మహత్ = గొప్పదియగు, అళి = పక్షియొక్క, నూత్తులు = మంచిమాటలు, తెలుపున్ = తెలియజేయును.

క. అందొప్పు రాజకళ మీ

రం దివ్య మహా యశోభి ♦ రాముఁ డనంగా

సుందర భుజగమిత గుణా

స్పంద ధనుర్ధరత బరవ ♦ శంకరుఁ డెలమిన్ ॥

5

పా—అందున్ = ఆకైలాసమందు, రాజకళ = చంద్రకళ, మీ
రన్ = అతిశయించఁగా, దివ్య...రాముఁడనంగాన్. దివ్య = ప్రకృతమైన,
మహత్ = గొప్పదియగు, యశః = కీర్తిచేత, అభిరాముఁడనంగాన్ =
మనోహరుఁడనునట్లుగా. (శివునితలపైఁగల చంద్రకాంతి ఆయనయొక్క
శీర్షికలఁ బ్రకాశించుచున్నదని తాత్పర్యము) సుందర...ధరత, సుందర =
సాగవైన, భుజగ = పాముచేత, (అనఁగా శేషునిచేత) మిత = కొలవఁబడిన
(అనఁగాదద్రూపమైన) గుణ = నారిత్రాజితచేత, అస్పంద = చలించని,
ధనుః = వింటికి, ధరతి = పూనుట, పగవన్ = వ్యాపించఁగా, శంకరుఁడు =
శివుఁడు, ఒప్పున్ = ప్రకాశించును.

సీత— అందున్-అదశరధునికొడుకులయందు, రాజకళ-రాజలక్ష
ణము, మీరన్-అతిశయించఁగా, సుందర...ధరతన్, సుందర-సాగయున,
భుజ-హస్తములచేత, గమిత-పొందించఁబడిన, గుణ-నారిగల, అస్పంద-నిశ్చ
లమగు, ధనుః-వింటికి, ధరతన్ - ధరించుటచేత, పగ - శత్రువులకు, వశం
కరుఁడు-స్వాధీనతఁజేసికొనువాఁడు, ఎలమిన్ - శోభచేత, దివ్య...శోభి,
దివ్య - ప్రకృతమయిన, మహత్-గొప్పదియగు, అయ - శుభావహవిధిచేత,
శోభి - ప్రకాశించువాఁడు, రాముఁడనంగాన్ - రాముఁడనఁగా, ఒప్పున్-
ప్రకాశించును.

వ. ఇటులుండ నొక్కచక్కి నక్కజంబై పెక్కుతెరంగులఁ బరి

ధవిల్లు నవసరంబున నందొప్పు రాజకళ.

6

పా— ఇటులుండఁ—ఈప్రకారముగా నుండఁగా, అందొప్పు రాజకళ-ఆశివునియందున్న చంద్రకళ, ఒక్కచక్కిఁ—ఒకవయపున, అక్కజంటై-ఆశ్చర్యమై, వెక్క-తెరంగులఁ—బహుశీతుల, పరిధవిల్లునవసరంబునఁ—అతిశయించు సమయమందు.

సీత— అందొప్పురాజకళ - అరామునియందున్న విష్ణుకళ, (ఇచట రాజశబ్దమునకు విష్ణ్వర్ధకత్వము రూఢిగాకున్నను జెప్పవలయును) విష్ణుకళ యొకటియయ్యును రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న రూపముగా నున్నది యని భావము.

సీ. పుంభావ నవకేళి ♦ సంభావిత సువస్తు

సంభార లలితోప ♦ లంభ కలిత

జంభారి కృత పరీ ♦ రంభాది హృదయ ప్రి

యంభావుక క్రియా ♦ రంభ పులక

గుంభావళిత కుంభి ♦ కుంభాయి తోరోజ

కుంభాధి కాభోగ ♦ జృంభమాణ

రంభాదికాప్పర ♦ స్సంభాసి కచ సవి

స్రంభాకకలిత కల్ప ♦ కుంభినీజ

గీ. సంజనిత మంజు మంజరీ ♦ పుంజ గుంజ

దళికుల స్వర్కహీ తరు ♦ త్యాగ రాగ

బుద్ధికృ త్పుష్ప సౌగంధ్య ♦ భూషితంబు

భాసురంబయ్యెను వసంత ♦ వాసరంబు.

7

టీ. పుంభావ...భూషితంబు, పుంభావనవకేళి - పురుషయిత మందు, సంభావిత-అదరించఁబడు, సువస్తుగుంభార-మంచి వస్తుసామగ్రియొక్కయు,

(అనఁగాఁ బుష్పకయ్యాదులయొక్క) లలిత-విలాసములయొక్కయు, ఉప
 లంభ-పొందుటచేత, కలిత-ఓప్పుచున్న, జంభారి-ఇంద్రునిచేత, కృత-చేయఁ
 బడిన, పరిరంభాది - ఆలింగనము మొదలుగాఁగల, హృదయ - మనస్సునకు,
 ప్రియంభావుక-ఇష్టమయిన, క్రియా-పనులయొక్క, ఆరంభ-ఆరంభమందలి,
 పులక-గగుర్పాటుయొక్క, గుంభ-కూర్పుచేత, ఆవలిత-క్రిమ్యబడిన, కుంభి
 కుంభాయిత-వినుఁగు కుంభస్థలములవలె నాచరించుచున్న, ఉగోజకుంభ-
 స్తనకుంభములచేత అధిక-విస్తారమగు, ఆభోగ-పరిపూర్ణతచేత, జ్వంఘమాణ-
 అతిశయించుచున్న, రంభాదిక-రంభమొదలుగాఁగల, అపసరః-అపసరస్త్రీల
 యొక్క, సంభాసి-ప్రకాశించుచున్న, కచ-వెండ్రుకలయందు, సరిసంఘ-
 విశ్వాసముతోఁగూడినట్టియు, ఆకలిత - ప్రకాశించుచున్న, కల్పకుంభినీజ-
 కల్పకృత్తుములయందు, సంజనిత-పుట్టిన, మంజు-మృదువైన, మంజరీపుంజ-
 పువ్వులగుత్తుల సమాహమందు, గుంజత్ - రొదఁజేయుచున్న, అలికుల
 తుమ్మెదగుంపులుగల, స్వర్గహీ - స్వర్గభూమియందలి, తరు - వృక్షముల
 యొక్క, త్యాగ - విడిచిపెట్టుచుండు, బుద్ధికృత్ - మనముబుట్టించునట్టి,
 పుష్ప-పువ్వులయొక్క, సౌగంధ్య-పరిమళముచేత, భూషితంబు-అలంకరించఁ
 బడిన, వసంతి వాసరంబు-వసంతదినము, భానురంబయ్యెన్-ప్రకాశించెను.

శా. చైత్రంబుచిచ్చటఁబంచమస్వరముగూర్చుంబూనినాడింక నా
 చిత్రంబొప్పదటంచు గద్గదిక జొచ్చెం బాంధకాంతా గళ
 తేత్రంబుం గలకంత కంత కుమార ♦ తేత్రంబు వర్జించెనా
 ధాత్రికిమించెనుబంచమంబువినఁగాద్గద్యంబుకాంతాళికిన్.

టీ. చైత్రుండు - వసంతుండు ఇచ్చటక - ఈ కోవల కంతముల
 యందు, పంచమస్వరముక - పంచమమను ధ్వనిని, కూర్చక - సంధానముఁ
 జేయుటకు, పూనినాడు - ఉద్దేశించినాడు. ఇకక - ఇటుపయిని, నా
 చిత్రంబు - నా సొగసు, ఒప్పు - పనికిరాదు, అటంచక - అట్టిని, గద్గ

విక - డగ్ధత్రిక - కల...క్షేత్రంబుక - కలకంఠ - కోవెలయొక్క,
 కంఠకుహర - కంఠరంధ్రములనెను, క్షేత్రింబుక - స్థానమును, వర్జించి -
 విడచి, పాంధ...క్షేత్రంబుక - పాంధ - మార్గముల యొక్క, కాంఠ -
 స్త్రీల యొక్క, గళక్షేత్రంబుక - కంఠస్థలమును, చొచ్చెక - ప్రవేశించెను,
 నాక - అనునట్లు, ధాత్రిక - భూమియందు, పంచమంబుక -
 కోవెలల పంచమస్వరమును, వినక - వినఁగా, కాంతాళికక - స్త్రీ సమూహమునకు,
 గాఢద్యంబు - డగ్ధత్రిక, మించెను - ఆతిశయించెను

సీ. కాసార మత్తలి ♦ కా సారస మధూళి

కా సారముల గంధ ♦ గరిమ నలరి

కాంతా రహిత కాము ♦ కాంతా రతిక గామ్ర

కాంతారములఁ గొంత ♦ కలసి మెలసి

సాధారణ వధూర ♦ సాధార నవ సాహ

సాధారకథ నాయు ♦ మవలఁ దోలి

వాసీర బహుళ రే ♦ వా సీరశైత్య సీ

వా సీరసత నన్ను ♦ వలకు గడపి

గీ. నవనవ మధువ్రతార్ద్ర ప ♦ ల్లవ లవాగ్ర

కలిత కలకంఠ కుల కంఠ ♦ గాన తాన

కలన కృత పారవశ్యవై ♦ ఖరిఁ జరించె

మలయగిరి మేఖలా చారు ♦ మారుతములు.

9

టీ. కాసార ... సారిములు కాసారమత్తలికా - సరశృంగముల
 యందలి, సారస - పద్మములయందైన, మధూళికా - మకరందములయొక్క
 అసారముల - ధారావర్షముల యొక్క, గంధ - పరిమళము యొక్క, గరి

మఱ - ఆతిశయముచేత, అలరి - సంతోషించి, కాంతారహిత...కాంతార
ములక, కాంతా - శ్రీల తోడ, రహిత - కూన్యలగు, కాముక - కాము
కుల యొక్క, అంతః - అంతఃకరణములకు, రతికర - సంతోషమును జేయు
నట్టి అమృతాంతారములక - మామిడి తోటలయందు, కొంత - కొంచెము
కలసి పెరిసి - కలసి సంచరించి, సాధా...కథ, సాధారణ - సామాన్య
లగు (అనగా ధైర్యవతులుగాని) వధూరస - శ్రీ శ్రేష్ఠులయొక్క, ఆధార
అవిచ్ఛిన్నముగాని, నవ—కొత్తదియగు, సాహస - ప్రణయకలహ సాహ
సము, ఆధార - ఆధారముగల, కథ ప్రశంస యొక్క, వాయు - న్యాయ
మును, అవలంబించి - అవలంబించి పోగొట్టి, (అనగా మలయమారుతము విన
రంగా ధైర్యము తక్కువ గల శ్రీలు ప్రణయకలహ సాహసము యొక్క
మాటనుగూడ విడచు చున్నారని తాత్పర్యము) వానీర.....నీరసతక,
వానీర - ప్రబులిచెట్లచేత, బహుళ - విస్తారమయిన, రేవా - వర్షదానది
యొక్క, నీర - ఉదకము యొక్క, శైత్య - చలనయొక్క, నీవా -
నీచించుటయందు, నీరసతక - ఆ సక్తిలేకపోవుటను, అన్నవలకు -
శ్రీలకు, కడపి పోగొట్టి, నవ...వైఖరిక - నవ నవ - నూతన ప్రకారమైన
మధుద్రావ - మధురంద్రు తడిచేత, అద్రి - తడిసిన, పల్లవాగ్ర - శ్రేష్ఠము
లగు చిగుళ్ళచేత, కలిత - సంతరింపజేయబడిన, కలకంఠ - కోవెలల
యొక్క, కుల - సమూహము యొక్క, కంఠ = కంఠములయందలి
గాన = సంగీతము యొక్క, తాన = తానముల యొక్క, కలన = వినుటచేత
కృత - చేయబడిన, పారవశ్య - పరవశత్వము యొక్క, వైఖరిక - రీతిచేత,
(అనగా జిగుళ్ళుదిని కఱకెక్కిన కంఠములుగల కోవెలలపాటలనువాయువు
తీసికొని రా నది వినువారు కామపరవశత్వము నొందుచున్నారని తాత్పర్యము)
మలయ...మారుతములు- మలయగిరి - మలయపర్వతముయొక్క, మేఖలా-
చరులయందలి, చారు - ఇంచైన, మారుతములు-వాయువులు, సంచరించెన్ -
విసరెను.

చ. మల చు కటి పటీరతను ♦ ముజు కుటీర తటి నటికృతి
 స్థల దహికన్యకా పటల ♦ కాంతముఖాంతర తాంత వీటికా
 గ్ర లలితవాసనాభరము ♦ గంధరజోభరమున్ ధరించుచున్
 వలదెస గాలి రాగఁజెలు ♦ న ల్వడిహున్నటమొప్పెఁజ

త్రిత 10

టీ. మల చు... భరము-చలచు - మల చుపర్వతముమొక్క, కటి -
 చదులచుందరి, పటీరతను - చుంచుకొనపు చెట్లమొక్క, ముజు-చురువైన
 కుటీర - ఇండ్లమొక్క, తటి - ప్రదేశమును, నటికృతి - నాట్యముజేయు
 వియ్యె చేయుటచే, స్థల - తొట్టుపడుచున్న, అహికన్యకా - వాగ
 కన్యకలమొక్క, పటల - సుమారుముయొక్క, కాంత - మందరములగు,
 ముఖాంతర - ముఖచుధ్యములచుండు, తాంత - విస్తారములైన, వీటికా -
 తాంబూలముయొక్క, అగ్ర - శ్రేష్ఠమును, లలిత - మహోహరమైన,
 వాసనాభరము - పరిచర్యలమును, గంధరజోభరమున్ - పరిచరించు
 చున్న పూదూళియొక్క యతిశయమును, ధరించుచున్ - పూనుచు, వలదెస
 గాలి - దక్షిణదిక్కుగాలి, రాగఁ - రాగా, చెయి - స్త్రీ, వడి -
 విస్తారముగా, ఊర్పుట-నిట్టూర్పుచుట, చిత్రత - చిత్రరీతిచేత, ఒప్పెన్ -
 తగను.

చ. అట్టి సుహృత్సృష్ట ప్రభా భానురంబగు సమయంబున. 11

టీ. అట్టి - అటువంటి, సుహృత్సృష్ట - మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన,
 ప్రభా - కాంతితో, భానురంబగు - ప్రకాశించుచున్నదగు సమయంబున.

చ. సరళముగానయజ్ఞవిధి ♦ సంధిలయానమునందిచుగ్రహ
 క రచన శాలి శీలి జడ ♦ ద్వియు నల్లనగాధిరాజశే

ఖరభవమానికుంజములఁ ♦ గన్నడునై జగృహంబు వీడి శం
కరయజనంబవిఘ్నగతి ♦ గాఁ దనరించ దలంచి మించుచుఁ.12

పా— సరళముగాఁ = తిన్నగా, ఆయజ్ఞ = శుభావహవిధి నెఱిగిన
విధి = కార్యము సఁధిలఁ = సంతానమగుటకు, యానము = శివునివాహన
మైనట్టియు, అగ్నిమా క్రరచనకాలి = శ్రేష్ఠమైన ములైపుగుంపులరచనచే
నొప్పుచున్నట్టియు, శీలి = యోగ్యవ్యాపారము గలిగిట్టియు, జడదారి
యు = జడలను ధరించినట్టియు, నంది = నందీశ్వరుఁడు, అల్ల = ప్రసిద్ధమైన,
నగాధిరాజు = హిమవత్సర్వతముయొక్క, శేఖర = శిఖరమందు, భవమా =
అయినట్టి, నికుంజములఁ = పొదలయందు, కన్నడు = కాన్పించునట్టి, నైజ
గృహంబు = తనయిల్లు, వీడి = విడచి, శంకర యజనంబు = శివపూజ, అవిఘ్న
గతిగాఁ = నిర్విఘ్నరీతిగా, తనరించదలంచి = చేయదలంచి, మించుచుఁ =
అతిశయించుచు.

సీత— అగ్ని... కాలి, అగ్ని = శ్రేష్ఠమైన, మా క్ర = ముక్తిసంబంధి
కార్యములయొక్క, రచన = చేయుటచేత, కాలి = ఒప్పుచున్నట్టియు, శీలి =
శుద్ధవ్యాపారము గలిగిట్టియు, జడదారియు = జడలను ధరించునట్టియు,
నగాధిరాజు... మాని = గాధి = గాధియనునట్టి, రాజశేఖర = రాజశ్రేష్ఠుని
వలన, భవ = పుట్టిన, మాని = విశ్వామిత్రుఁడు, యానమునంది = ప్రయాణ
మునుబొంది, కుంజములఁ = పొదలయందు, కన్నడు = కాన్పించునట్టి, నైజ
గృహంబువీడి = తన పర్లకాలనువిడచి, శంకరయజనంబు = స్వర్గాదిశుభము
లను శేయునట్టి యజ్ఞము, అవిఘ్న గతిగాఁదనరించదలంచి మించుచుఁ =
అర్థము సమము.

చ. తలపఁగ నిట్టియాగమహి ♦ త ప్రవిధానము లెల్ల విఘ్నపు
మృలములుగాన నిర్విధి వేశిం గలయుం బరగంగమించునా

ఫలద యశోభిరామ డతి ♦ భవ్యుడు భీముడురక్షకుండుగా
వలయు నతిండ్ల పుణ్యజన-వర్మమెఱుంగు నటంచు నెంచు
చున్ || 13

పా—తలపరగ్గ=అలోచించగా, ఇట్టి=ఈ ప్రకారమయిన, అగమ=
శాస్త్రములకు, హిత=ఇవ్వములగు, ప్రవిధానములెల్లగ్-విధులన్నియు, విన్న
పుష్కలములు = విష్ణుములచేత నిండినవి, కానగ్ = కనుక, ఇవిధి =
ఈకర్మ, వెనగ్ = త్వరతో, కలయం బరగంగ్ = అనుకూలముగా జరు
గుటకు, మించు = అతిశయించుట. ఆ - ప్రసిద్ధుడగు ఫల...రాముడు =
ఫలద - ఫలమునిచ్చునట్టి, యశః = కీర్తిచేత, అభిరాముడు - మనోహరు
డైనట్టియు, అతిభవ్యుడు - మిక్కిలి శుభప్రదుడగు, భీముడు - శివుడు,
రక్షకుండుగాగ్ - సంరక్షించువాడుగా, వలయుగ్ — వర్తించును. అ
తండ్రి - ఆశివుడే, పుణ్యజనమర్మ - యోగ్యులమర్మమును, ఎఱుంగునటంచు
నెంచుచుగ్ - తెలియునని యాలోచించుచు.

నీత—తలపరగ్గ - అలోచింపగా, ఇట్టి - ఈ ప్రకారమైన,
యాగమహిత ప్రవిధానములెల్లగ్ - యాగ = యజ్ఞములయొక్క, మహిత -
పూజింపబడునట్టి, ప్రవిధానములెల్లగ్ - విధులన్నియును, విష్ణుపుష్కల
ములుగాన నివిధివెసంగలయం బరగంగ్ మించు - ఇంతమట్టుకర్మమునము,
ఆ - ప్రసిద్ధుడగు, ఫలదయశోభి - ఫలత్ - సఫలమగుచున్న, అయ -
శుభావనావిధిచేత, శోభి - ప్రకాశించుచున్నట్టియు, అతిభవ్యుడు - మిక్కిలి
శుభములుగల, భీముడు = శత్రుభయంకరుడగు, రాముడు - శ్రీరామ
మూర్తి, రక్షకుండుగా వలయుగ్ — సంరక్షించువాడుగా వర్తించును.
అతండ్రి - అరాముడే, పుణ్యజనమర్మము - రాక్షసుమర్మమును, ఎఱుంగు
నటంచు నెంచుచుగ్ - తెలియునని యాలోచించుచు.

ఉ॥ ఆ పరమర్షి తారకల ♦ నాత్మహితంబుగ నిల్పుమేటి వాం
ఛాపరతగ్ వెసం జనుచు ♦ సారసవారమరందబిందు లి

స్నా పతి తాళి పాళిఘన ♦ సార వసీరచిత ప్రచార వే
లాపనమానమాణవ వి ♦ లాసవిలీననితాంతతాంతియై॥ 14

పా—ఆ - అట్టి పర...నాత్మన్ - పర - ఉత్కృష్టముగా. మర్రి
కాంతి గలిగినట్టియు, తార - తారకమృత్రముయొక్క, కలన - ధ్యానము
గల, ఆత్మక - అంతఃకరణమును, హితంబుగక - యిష్టముచొప్పున, నిల్పు=
నిశ్చలముగాఁ జేయునట్టి, మేటి - గొప్పవాడగు నందీశ్వరుడు, వాంఛా
పరతక - ఇచ్చాప్రధానత్వముచేత, వెడక - త్వరచేత, చనుచుక - వెళ్లు
చు, సారస.....తాంతియై, సారస - పద్మములయొక్క, వాగ-సమూహ
మందలి, మరందబిందు - మకరంద బిందువులయొక్క, లిపాని - పొంద
నిచ్చుచేత, పతిత - ప్రసరించుచున్న, అలి - తుమ్మెదలయొక్క, పాళి —
పత్తి - చేత, ఘన - దట్టమైన, సార - శ్రేష్ఠమైన, వసీ - వసములయందు,
రచిత - చేయబడిన, ప్రచార - సంచారముగల, వేలా - నముద్రతీరమందలి
పవనమానమాణవ - పిల్లగాడ్పులయొక్క, విలాస - విహారములచేత, విలీన -
అణగిన, నితాంతతాంతియై - అత్యంతాయాసముగల వాడయి.

సీత—తారకలన్ - నక్షత్రములను, అత్మహితంబుగక - తనయిష్టము
చొప్పున, నిల్పుమేటి = ఉంచినగొప్పవాడగు, (విశ్వామిత్రుడు ద్వితీయ
స్వర్గనిర్మాణముఁ జేయుటకై నక్షత్ర మండలములోని నక్షత్రములను దూరము
గానిల్పెనని ప్రసిద్ధి. ఆ - ప్రసిద్ధుడగు, పర = ఉత్కృష్ఠుడగు, ఋషి =
విశ్వామిత్రీయుని, ఘన = గొప్పదియగు, సారస = సరయూనదియందలి,
సీర = సీటిచేత, చిత = వ్యాప్తనగు, ప్రచార = మాగ్ధముగల, వేలా
ఒడ్డునందలి, తక్కినదిసమము.

చ. ఘనతమ సాధుసీరచిత ♦ కౌతుకబాలమరాళమాలికా
తనుతరచంచుసంచలిత ♦ తామరస్రపసరత్పరాగవా
సనలమెలగుభృంగముల ♦ ఝాకరణంబుల వీనులందువిం
దొనరనయోధ్యశాత్రవులకుగ్రపురిన్గనియెక మునంబునన్.

పా—ఘన ... వాసనలక్, ఘనతమ = మిక్కిలి గొప్పదియగు
సాధు = యోగ్యమయిన. నీర = నీటియందు, చిత = వ్యాప్తమయిన,
కాతుక = సంతోషముతోఁగూడినట్టియొక, బాలమకాళ = పిల్లహంసల,
యొక్క, మాలికా = పత్నియొక్క, తనుతర = మిగుల వాడియయిన,
చంచు = ముట్టెలచేత, సంచలిత = కదలించఁబడిన, తామరస = పద్మముల
యందు, ప్రసరత్ = ప్రసరించుచున్న, పరాగ = పూదుమారముయొక్క,
వాసనలక్ = పరిమళములయందు, మెలంగు = సంచరించునట్టి, భృంగముల
తుమ్మెదలయొక్క, ఝంకరణంబులన్ = ధ్వనులచేత, వీనులందున్ —
చెప్పుచుండు. విందు = ఆనందము, ఒనరన్ = ఒప్పగగా, శాత్ర
వులకున్ = శత్రువులకు, అయోధ్యన్ = యుద్ధముఁజేయు శత్రు
ముగానట్టి, ఉగ్రపుణ్ = ఈశ్వరుని ప్పట్టణమను, ముదంబునక్ = సంతో
షముచేత, కనియెన్ = చూచెను,

సీత—ఘన గొప్పదియగు, తమసా ఘనీ = తమసా నదియందు,
రచిత = రచింపఁబడిన, కాతుక = సంతోషముగల, శాత్రువులకుఁ,
శత్రువులకు, ఉగ్రభయంకరమగు, అయోధ్యక్ = అయోధ్యయనునట్టి,
పురిన్ = పట్టణమను, శేషము సమము,

క. పరహితుఁ డానందియు నల

సరసుఁడు మది ముదము దనర ♦ సమరహితవిభా

కరకులజరాజమణి భా

సురమగు నజితనయ పురము ♦ సాచ్చెను రక్తిన్ || 16

పా—పరహితుఁడు = శ్రేష్ఠలక్ష్మిఁడగునట్టియొక, అలసరకుఁడు =
మందులయందు దయానసముగల, ఆనందియ = ఆనందీశ్వరుఁడును,
మదిక్ = మనస్సునందు, ముదము = సంతోషము, తనరక్ = ఒప్పగగా,
సమ...భాగము, సమరహిత = ఉపహ్వానకూన్యమగు, విభా = కాంతికి,
అకర = స్థానమగు, కులజ = నుంచి జాతియందు బుట్టిన, రాజమణి =

చంద్రకాంతమణులచేత, భానురమగు = ప్రకాశించుచున్న, అజతనయ
పురము = బ్రహ్మపుత్రుడగు నీశ్వరుని పట్టణమును, (త్రిమూర్తుల నొకరి
నొకర పుట్టించిన వారినిగాఁ జెప్పుట ప్రసిద్ధము) లేక = పులస్త్య బ్రహ్మ
పుత్రుడగు కుచేరుని పట్టణము, (అలకాపట్టణము కైలాసమందున్నది గావున
నట్లు చెప్పవచ్చును.) రక్తిక = అనురాగముచేత, చొచ్చెక్ = ప్రవేశించెను.

నీత — వరహితుఁడు = శ్రేష్ఠుల కిష్టుడైనట్టియు, ఆనందియు =
ఆనందము గలిగినట్టియు, ఆల = అట్టి, సరసుఁడు = బ్రహ్మవందరసముతోఁ
గూడిన విశ్వామిత్రుఁడు, మది మదముదనరక్ = మనఃకున నుతోప
మొప్పఁగా, గమర...భానురమ, సమర - యుద్ధములయందు, హిత =
ఇష్టులగు, విభాకరకులజ = నూర్యవంశమందుఁ బుట్టిన, రాజమణి = రాజ
శ్రేష్ఠులచేత, భానురమగు = ప్రకాశించుచున్న, అజ తనయపురము = అజ
మహారాజు కొమారుడగు దశరథుని పట్టణమగు వయోధ్యును, అనురక్తిక =
ప్రీతిచేత, చొచ్చెక్ = ప్రవేశించెను.

చ. మహిత రసాలనాల కృతఃకమాల తమాల సుమాలతీ లతా

సహిత నికుంజ పుంజ వన † సంజవనోచిత భోగ భోగినీ

బహుతరగానతానముల † భాసిలు నప్పరి నొప్పురాజధూ

ర్వహుతల వాకిలన్ మనసు † పట్టియలందువసింప నంతలోన్

పా—మహి...తానములక. మహిత - శ్రేష్ఠము లయిన, రసాల

సాల = మామిడి చెట్లచేత, కృగి = చేరుబడిన, మాల = పక్షిగల,

తమాల = తాపింధ వృక్షముతోడను, కుమాలతీలతా = మంచి మాలతీతీగల

తోడను, గహిత = కూడిన, నికుంజ = పొదలయొక్క, పుంజ = సమూ

హముగల, వన = వనమందలి, సంజవన = గృహవిశేషములకు, ఉచిత =

తగినట్టి, భోగ = భోగములు గల, భోగినీ = నానకన్యకల యొక్క, బహు

తర = మిక్కిలి విస్తారమగు, గాన = సంగీతముల యొక్క, తానములక =

తానములచేత, భాసిలు = ప్రకాశించునట్టి, అప్పరిక = ఆ పట్టణమందు,

ఒప్పు = ఉన్నట్టి, రాజధూవ్యము = చంద్రశేఖరుడగు శివుని యొక్క, తల
వాకిటక = పొంగణమునందు, అతండు = అనందీశ్వరుడు, మనము
పట్టి, మనముని నిబ్బరముఁ జేసికొని, వసింపక = ఉండగా, అంతలోక =
అంతటిలో.

సీత—భోగినీ = భోగినీ స్త్రీల యొక్క, రాజశ్రేష్ఠుడగు దశ
రథుని యొక్క శేషము సమము.

క. రాజశిరోమణి యానతి

రాజనియల వామదేవు ♦ రసికు వశిష్ఠున్

బూజార్హునిఁ దగు విధమునఁ

బూజించియునమ్మహా ప్ర ♦ భుని యానతిచేన్ || 18

పా— రాజశిరోమణి=చంద్రశేఖరుడగు శివునియొక్క. ఆనతి =
సెలవు, రాక=రాగా, చని=చెల్చి, రసికుక = బ్రహ్మానందము గలిగినట్టియు,
వశిష్ఠుక=ఇంద్రియనిద్రాము గలిగినట్టియు, పూజార్హుక = పూజకుఁ దగి
నట్టియు, అలవామదేవుక = ఆశివుని, తగువిధమునక = అనుకూలరీతిచేత,
పూజించియుక - పూజఁజేసియును, అమ్మహాప్రభుని = ఆగొప్పతేజముగల,
శివునియొక్క, ఆనతిచేక=సెలవుచేత.

క. ప్రమ దాగావాహిత వి

భ్రమ నృత్తి దలిర్ప నొక్క ♦ భర్తాసన మం

దమరి యతండు వివక్షో

ద్యమ మొప్పుగ సన్నుతించె ♦ నయ్యాశ్వరునిన్ || 19

పా— అతండు=అనందీశ్వరుడు, ఒక్కభర్తాసనమందుక=ఒక్క
బంగారుపీఠమందు, అమరి=కూర్చుండి, ప్రమ...నృత్తి, ప్రమద = సంకోప
శరమగు, ఆరావ = ధ్వనిచేత, ఆహితాహితీనికొనిరాబడిన, విభ్రమనృత్తి =
చిలసవ్యాపారము, తలిర్పక = ఒప్పునట్లుగా, వివక్షోద్యమము, విరజా =

చెప్పనిచ్చయండలి, ఉద్యమము = ప్రయత్నము, ఒప్పుకొ = ఒప్పునట్లు.
అయ్యోక్యరునిక్ = ఆశివుని, కన్నులించెక్ = స్త్రోత్రము చేసెను.

సీత — అతండు = అవిశ్వామిత్రుడు, అయ్యోక్యరునిక్ = ఆ దశరథ
రాజును, శేషము సమము.

చ. సతతము రంగపుంగవుని † సద్గుణమూర్తిభజించి కాంచన
క్షీతిధర పాటవంబు విల † సిల్లెడి విల్గొని నీవనీప్రకో
వ్వు తలము దట్టవెరిపుర † సద్వనితాజనతాప్రకోవ్వు సం
గతవలయంబులుం బగులు † గా సమరసలి రాజశేఖరా॥

పా — రాజశేఖరా = చంద్రుడు శిరోభూషణముగల యో శివుడా,
సమరసలిక్ = యద్ధభూమియందు, నీవ = నీవే, సతతము = ఎల్లప్పుడును.
ఉరంగపుంగవుక్ = సర్వశ్రేష్ఠుడగు శేషుని, కద్గుణమూర్తిక్, సత్ = మంచిది
యగు, గుణ = అద్భుతాితియొక్క, మూర్తిక్ = స్వరూపముచేత, భజించి =
పొంది, కాంచనక్షీతిధరపాటవంబు = మేరుపర్వతముయొక్క పటత్వము,
విలసిల్లెడి = ప్రకాశించునట్టి, విల్గొని = ధనమునుబుచ్చుకొని, (అనగా మేరు
పునే ధనముగాజేకొని) నీప్రకోవ్వుతలముక్ = నీసుంజేతినీ, తట్టుక్ = తగులు
నట్టుజేయగా, వైరి... కలయంబులక్, వైరి = శత్రువులైన రాక్షసుల
యొక్క, పుర = త్రిపురములయందలి, సత్ = పత్రితలగు, వనితాజనతా =
స్త్రీజనసమూహముయొక్క, ప్రకోవ్వు = ముంజేతులయందు, సంగత = కలసి
యన్న. కలయంబులక్ = గాజులును, పగులుగా = బ్రద్దలైపోవునగా,
(ఈశ్వరుడు త్రిపురాసంహారము జేయగా వారి భార్యలు విధవలౌటచేత
గాజులు బ్రద్దలుగొట్టికొనిరని తాత్పర్యము) శివుని ముంజేతికి వారి చెబ్బ దగు
లగా రాక్షసస్త్రీల ముంజేతుల గాజులు బ్రద్దలైనవి గావున గార్యకారణ
ములు జేరుజేరుతోటల నుండుటచే నసంగత్యలంకారము.

సీ — రాజశేఖరా = రాజశ్రేష్ఠుడవగు నో దశరథుడా, సతతము =
ఎల్లప్పుడును, కద్గుణమూర్తిక్ = కద్గుణస్వరూపుడగు, రంగపుంగవునిక్ =

శ్రీరంగనాయకుని, భజించి = సేవించి, (శ్రీరంగనాయకుఁ డిత్వామవంశ మందు గృహదేవతార్చనయందలి దేవుడనియును, ఆ దేవతార్చన శ్రీరామ మూర్తి నిభీషణున కియ్యఁగా నాతఁ డుభయకావీరుభ్యయం గుంచె ననియుఁ బ్రసిద్ధి) కాంచ...విల్లాని=మేరువుతో సమానబలముగల ధనస్సును బట్టికొని, శేషము సమము.

మ. ప్రతికూలవ్రత భీమ దక్షయజన ♦ ప్రత్యోభ దీక్షాసము
ద్ధతినివస్థితయుద్ధపద్ధతి సము ♦ ద్యద్రోషకాషాయక
ద్యుతిభల్లోచనధాళధశ్యగరిమం ♦ దొట్టిల్లరాద్రాద్భుతో
ద్యత వృత్తిందగు వీరభద్రమహిమల్ ♦ దర్శింప శక్యంబులే.

పా—సీవు-సీవు, ప్రతికూల...ద్ధతిక- ప్రతికూలవ్రత-వ్యతిరేకప్రధా నుడగు, భీమ-భయంకరుడగు, దక్ష - దక్షునియొక్క, యజన - యజ్ఞము యొక్క, ప్రత్యోభ = చెడగొట్టుటయందలి, దీక్షా = పట్టుదలయొక్క, సము ద్ధతిక = అతిశయముచేత, అద్భుత...గరిమక. అద్భుత = ఆశ్చర్యమగు, యుద్ధపద్ధతి = యుద్ధరీతిచేత, సముద్యత = పుట్టుచున్న, ద్రోష = కోపము వలన, కాషాయక = ఎఱ్ఱవయన, ద్యుతి = కాంతిని, భృత = భరించుచున్న, లోచన = నేత్రములయొక్క, ధాళధశ్య = తళతళముక్క, గరిమక - అతిశయముచేత, దొట్టిల్లక- దొట్టుపడఁగా, రాద్రా...వృత్తిక, రాద్ర- రాద్రాసమువలనను, అద్భుత - అద్భుతగ సమువలనను, ఉద్యత - పుట్టిన, వృత్తిక - వ్యాపారముచేత, తగు - ఒప్పునట్టి, వీరభద్ర మహిమక - వీర భద్రుని మహత్త్వములు, తర్కింపక ఊహించుటకు, శక్యంబులే = నశము లగునా ?

సీత—ప్రతికూల...సముద్ధతిక. ప్రతికూలవ్రత - విరోధమందును, భీ - భయమందును, (అనఁగా భయమును బుట్టించుటయని తాత్పర్యము.) మదక్షయ - మదమును నశింపజేయుటయందును, జనప్రత్యోభ - మునుష్యు

లను జీకాకు నేముటయందును, దీక్షా = పట్టువలయుక్క, సముద్ధతిక్ = అతిశయమువలన, వీరభద్రచమహిమక్ - వీర = వీర రసముయొక్క, భద్ర - శుభకరములగు, మహిమల్ - మహత్వములు. శేషము సమము.

క. సురధుని నినుఁ జెంది గదా

పరగును బవమాన భక్తి ♦ పరిణతి దగ నా

సురరాజులు నిన్నె నుతిం

తురు సంగరహిత మహావి ♦ నోద మహేశా. 22

పా — సురధుని-సంగనది, నినుఁ జెంది నిన్నుఁబొంది పరమా...దగఁ పరమాన - పవిత్రమైన, భక్తి - రచనయొక్క, పరిణతి-పరిపాకము, తగఁ - తగునట్లు, పరగునుకదా - ఒప్పునుకదా, సంగ...నోద. సంగ - సుసార-సంగముతోడ, రహిత - శూన్యములయినవారియందు, మహావినోద - గొప్ప జేడుకగల, మహేశా = ఓశివా, అసురరాజులు = ప్రసిద్ధులగు దేవతా శ్రేష్ఠులు, నిన్నె నుతింతురు - నిన్నే పొగడుదురు.

సీత — సురధునిక్ = మంచితధముగల. (అనగా గొప్ప రథికుఁడ నగు) నినుక్ = నిన్ను, చెంది = పొంది, పర = (దేవతలకు విరోధులవైగల) విరోధము. మానన్ = తీరఁగా, భక్తి = (దేవతలకు నీవైగల) గౌరవము. పరిణతిదగఁ = పరిపాక మొప్పునట్లుగా, పరగునుకదా = ఒప్పునుకదా. సంగ...నోద, సంగర = యుద్ధమందు, హిత = ఇవ్వమైన, మహావినోద = గొప్ప జేడుకగల, మహేశా = గొప్పరాజునగు నోదకరథుఁడా, శేషము = సమము. (ఇచట సురధనిఅనునది ప్రథమార్థమున వర్గచతుర్థము గలదిగాను, ద్వితీయార్థమున వర్గద్వితీయము గలదిగానున్నది. ఇందుకుఁ గారణము దెలియదు.)

వ. రాజచూడామణి మాయాజ్ఞాధారణాద్యాచరణంబు భవత్పురస్కరణంబునం గాక సాంగంబు గానేరదు. దురితవల్లికోపఘ్నంబులగు విఘ్నంబులు నివారింప నపారంబగు నీపెన్గొ

మరుక్మపారసంబోక్త్యే కోరెదను నిఖల ధర్మనిర్మాణ ని
ర్మల చిత్తవృత్తియగు నీ వెఱుంగని యర్థంబు లేదనుటయు
సంయ్యాశుం డంగీకార తరంగి తాంతరంగుండై యను
మతించె నంత.

పా—రాజమాదామణి - చంద్రశేఖరుడనగు నోశివా. మా = మా
యొక్క, ఆజ్ఞా...చరణంబు, ఆజ్ఞా = నిలవుయొక్క, ధారణాది = నిర్వ
హించుట మొదలగు, ఆచరణంబు - రచన, భవత్పరస్కరణంబునంగాక =
నీవురస్కారము వలనగాని, సాంగంబుగానేరదు - పూర్తిగా నేరదు,
దురితవల్లి కోపఘ్నంబులగు=దోషములను తీగలకు నాధారములగు విఘ్నం
బులు = అంతరాయములు, నివారింపక = నోగొట్టుటకు, నీ వెన్దొమరు-నీ
గొప్పమృదువగు, కృపారసంబు = ద మారసము, ఒక్కటియే కోరెదను-ఒక
టియేకోరుచుంటిని, నిఖల...యగు, నిఖలధర్మ = సమస్త ధర్మములయొక్క
నిర్మాణ = కలిగించుటయందు, నిర్మల=స్వచ్ఛమగు, చిత్తవృత్తియగు, మనో
వ్యాపారముగల, నీ వెఱుంగని యర్థంబు లేదనుటయుక = నీ వెఱుంగని
కార్యములేదనగా, అయ్యాశుండు - ఆశివుడు, అంగి...రంగుండై, అంగీ
కార=ఒప్పుదలచేత, తరంగిత = అలలుగల, అంతరంగుండై = చిత్తముగలవాఁ
డయి, అనుమతించెక=ఒప్పుకొనెను, అంత-అంతట.

నీ—రాజమాదామణి=రాజశ్రేష్ఠుడనగు నో దశరథుఁడా, మా =
మాయొక్క, యజ్ఞ = యజ్ఞసంబంధియగు, ఆధారణాది = నిర్వహించుట
మొదలగు, నీ వెన్దొమరు - నీ వెన్దొకొమామనియొక్క, అయ్యాశుండు - ఆ
రాజు, శేషము సమము.

గీ. రాజ శిశుమాళి యాగమా ♦ రాధనైక

యోగ మార్యాచుగతిలేక ♦ యొంటి నిర్వి

వాదముగ సాగవలసె నం ♦ చాదిఁ గొంత

తలఁచి నత్యాప్తియందే చి ♦ త్తంబు నిలపి. 24

పా— రాజశిశుహారి - పిల్లచంద్రుఁడు శిరోధూమణముగల యీశ్వరుఁడు, ఆగమారాధనైకయోగము, ఆగమ-రాస్త్రవిహితమైన, ఆరాధన - పూజలయొక్క, ఏకయోగము - ముఖ్యసంబంధము, ఆర్యానుగతి, ఆర్యా - పార్వతీదేవియొక్క, అనుగతి - అనుసరణము, లేక - లేకుండ, ఒంటి - ఒక్కఁడుగా, నిర్వివాదముగ - విరోధము లేకుండఁగా, సాగవలసె నంచు - జరుగవలసినదని, అదిగ - మొదటియందు, కొంత దలఁచి - కొంచెమలాచించి, సత్యాప్తియందు - సతీదేవియొక్క, లేక స్త్రీయొక్క, పొందుటయందే, చిత్తంబునిలపి - మనఁబంచి.

సీ— రాజశిశుహారి-రాజకుమారులలో శ్రేష్ఠుఁడగుస్త్రీరామమూర్తి, యాగ...యోగము, యాగ - యజ్ఞముయొక్క, మా - సంపదయొక్క, ఆరాధన-ఆరాధించుటయొక్క, ఏకయోగము-ముఖ్యోపాయము, ఆర్యానుగతి-పూజ్యుఁడగుదశరథునియొక్క యనుసరణము, సత్యాప్తియందే-సత్యముయొక్క పొందుటయందే, శేషము సమము.

క. ఆనంది చేత నాత్మా

నూన సపర్యండు నగుచు ♦ నొక్క మనస్సం

ధానమున సత్యసంగా

ధీనత దాశరథి పరమ ♦ ధృతి దగఁ జనియెన్. 25

పా— ఆనందిచేత - ఆనందీశ్వరునిచేత, ఆత్మానూనసపర్యండు - అత్త - పొందబడిన, ఆనూన - విస్తారమగు, సపర్యండు - పూజగలవాఁడును, అగుచు - ఓచు, ఒక్కమనస్సంధానమున - ఒకానొక మనోవైశ్యయముచేత, సత్యసంగాధీనత, సతీ-సతీదేవియొక్క, అసంగ-విరహమునకు, అధీనత - ఆయత్తత్వముచేత, తా - తాను, శరధిపరమధృతి.

శరధి - సముద్రమువలె, పరమ - ఉత్కృష్టమును, ధృతి - ధైర్యము, తుగ్ధ - ఒప్పునట్లు, చనియెత్ - వెళ్ళెను.

సీ - అనంది - సంతోషముగలవాఁడును, చేత...పర్యంధును, చేతనా - చిత్తమందు, ఆత్మ - పొందఁబడిన. సపర్యంధును - (తండ్రి యందుగాని లేక విశ్వామిత్రునియందుగాని) గౌరవముగలవాఁడును, అగుచుత్ - ఔచు, సత్యసంగాధీరతత్ - సత్యము మొక్క సాంగత్యమున కధీనత్వముచేత, దాశరధి - శ్రీరామమూర్తి, శేషము సమము. (ఇవట మొదటి యర్థమన శరధియను నది వర్గచతుర్థమును రెండవయర్థమున దాశరధి యను నదివర్గద్వితీయమును అయియున్నది. ఇందుకు గవియే ప్రమాణము.

ఉ. రాజకుమార శేఖరుఁడు † రమ్యతనందిప మున్ వినోదముల్

రాజలనార్యసంగతి య † నంతసుఖాశ్రయముచు నెంచుచు

దాఁ జనుదెంచె దాపనహి † తస్థితి నవ్వల నివ్వల న్ననీ

రాజుల నుల్లసిల్లు మృగ † రాజులు తన్నని విస్మయం పడన్.

పా - రాజకుమార శేఖరుఁడు - బాలచంద్రశిరోభూషణుఁడగు నీక్యరుఁడు, రమ్యతత్ - సాగుచుచేత, వినోదముల్ - కాలయాపనలు, రాజిలక్ - రంజిల్లఁగా, ఆర్యసంగతి - పార్వతియొక్క కలయిక, (తెనుఁగు వష్టిసమా సము) అనంత సుఖాశ్రయమందుత్ = అపమిత సౌఖ్యాధారమనుచు, ఎంచుచుత్ = తలంచుచు, తాపనహిత స్థితిత్ = తాపనహిత - తాపముతో గూడిన, స్థితిత్ = ఉనికిదేత, అవ్వల నివ్వలత్ = అటు నటు, వనీరాజు లత్ = వనపక్షులయందు, ఉల్లసిల్లు - ప్రకాశించునట్టి, మృగరాజులు = మృగకేళియులు, తన్నని = తన్నుఁ జూచి, విస్మయంపడత్ = ఆశ్చర్య పడగా, నందిపయిత్ = నంది నెక్కి, తాత్ = తాను, చనుదెంచెత్ = వెళ్ళెను.

శీత - రాజకుమార శేఖరుఁడు = రాజశిఖరేంద్రుఁడగు శ్రీరామ మూర్తి, రమ్యతత్ - మనోహరత్వమును, అంది = పొంది, పయిత్ = అనంతర

మందు, ఆర్యసంగతి తూజ్యుడగు విశ్వామిత్రునితోఁ గలసియుండుట-
తాపసహిత స్థితిఁ = తాపస = విశ్వామిత్రునికి, హిత = ఇష్టమగు, స్థితిఁ
ఉనికిచేత, శేషము శుచము.

సీ. శైలాగ్ర విచల ద్ర ధ సాలామితఫలచ్చి'

దాలాలస తీర్గ ధర్షణములు

మాలాయిిత మిశత్ర మా లాత్ర జలద స్పృ'

హాలాలస మయూర హర్షణములు

నేలా లతావ్యాజ డోలాధ్య వనదేవ

బాలా రచిత దివ్య భాషణములు

హాలా వివశ భృంగ బాలా కలిత రమ్య,

కోలాహలజయైక ఘోషణములు,

గీ. కలిత కలకంఠ కులకంఠ లలిత గాన

తానములు వీనులకు విను గా నెలర్పఁ

జనుచు శీతల నగకూట మునఁ దనర్చు

సుందరమణి పరిమంచు సూచె నంత.

27

పా—శైలా.....ధర్షణములు శైలాగ్ర = పర్వతాగ్రములయందు
విచలత్ - చలించుచున్న, రళాల - తియ్యమామిడి చెట్లయొక్క, అమిత -
మితిలేని, ఫల - పండ్లయొక్క, భిగా = ఛేదించుటయందు, లాలసత్ -
ఆసక్తములగుచున్న, కీర - చిలుకల యొక్క, ధర్షణములు - ప్రగల్భతలు,
మాలా...హర్షణములు - మాలాయిిత - కరుసలు గట్టిన, మిశత్ - ధ్వని
చేయుచున్న, తమాల - తాపింధ వృక్షములయందు, అత్ర - పొందఁబడిన,
జలద మేఘములను నట్టి, స్పృహ - ఇచ్చుచేత, లాలస - ఆసక్తములగు -
మయూర - నెమిళ్ళయొక్క, హర్షణములు - శుతోషములును, ఏలా...

భాషణములు - ఏలాలతా - ఏలకి తీగలనెడు, వ్యాజ - మిషము గల
 డోలా - ఉయ్యెలలకుండు - ఆధ్య - కూడిన, వనదేవ = భవదేవతల
 యొక్క బాలా - కన్యకలచేత, రచిత - చేయబడిన, దిగ్భాషణములు -
 ప్రశస్తవాక్యములును, హాలా . . . ఘోషణములు - హాలా - మధ్యముచేత
 (అనగా మకరందపానముచేత ననిలాక్షణికార్థము) వివశ - పరవశములైన,
 భృంగబాలా - తుమ్మెదకన్నెలచేత, కలిత - చేయబడిన రమ్య - సుందర
 ములైన, కోలాహల - నెద్దధ్వనులనెడి, జయ - జయమందు, ఏక ముక్తియు
 లగు, ఘోషణములు - ధ్వనులును, కలిత...తానములు - కలిత - వ్యాప్త
 మైన, కలకంఠ - కోపెలల యొక్క, కుల - సమూహముయొక్క, కంఠ -
 కంఠముల యొక్క, లలిత - సుందరములైన, గానతానములు - పాటలయం
 దలితానములు, వీనులకు - చెవులకు విందుగాన్ - ఆనందముగా, ఒకర్చన్
 చేయఁగా, చనుచుక - వెళ్ళుచు, శీత..... కూటమునక - శీతల - నగ -
 హిమవత్పర్వతము యొక్క, కూటమునక - శిఖరమందు, తనర్పు - ఒప్పు
 నట్టి, సుందరమణి ప్రపంచంబు - సుందర - సొగసైన, మణి - మాణిక్యముల
 యొక్క, ప్రపంచంబు - విస్తారము, చూచెన్ - వీక్షించెను, అంత - అంతట.

శీత-శీత...కూటమునక - శీతల - చల్లనైన, నగ - వృక్షములయొక్క
 కూటమునక - పొగ్గుచేత, తనర్పు - ఒప్పునట్టి, సుంద - సుందునియొక్క.
 రమణి - భార్యయగు తాటకయొక్క, ప్రపంచంబు - నివాసమును,

క. లలితాత్మకుఁ డతఁడును ద

త్సలి దాటకగని సమగ్రి † శరముల ఖండిం

చి లతాశతావృత వన

సలి నిలచె మహాతపంబు † దగఁ దనరింపన్. 28

పా—లలితాత్మకుఁడు = సుందరరూపుఁడగు, అతఁడును = అశ్రుఁ
 డును, తత్సలి = అహోబిను, దాటక = అతిక్రమించక, కని = చూచి,
 లతావృత వనస్థలన్ = లతా = తీగలచేత, అవృత = క్రమ్యబడిన, వనస్థలన్ =

వనప్రదేశమునందు, సమగ్రశరములన్ = పాడవైనరెల్ల పుట్టలను, ఖండించి = నతికిరేసి, మహాతపంబు = గొప్పతపస్సును, తగన్ = ఒప్పునట్లు, తనరింపన్ = చేయుటకు, నిలచెన్ = ఉండెను.

సీత—అతడును = ఆ శ్రీరామమూర్తియు, తథ్ఘ్నిఁ = ఆవోట, తాటకన్ = తాటకయను రాక్షసస్త్రీని, కని = చూచి, సమగ్రశరములన్ = గొప్పబాణములచేత, ఖండించి = దానిని, దెగరేసి, లతాశతావృత వనస్థలియందు, మహాతపంబు = మహత్ = గొప్పదియగు, అతపంబు = ఎండ, దగదనరింపన్ = దప్పిగలగఁజేయఁగా, నిలచెన్.

క. విశ్వామిత్ర సమర్థిత

శాశ్వతి కాస్త్ర ప్రచార † చాతుర్యఁ డతం

డాశ్విత శీతనగాంత

విశ్వంభరుడగుచు సత్య † వీక్షార్త మతిన్. 29

పా—విశ్వా.....చాతుర్యఁడు. విశ్వ = ప్రపంచమునకు, ఆవిశ్రా = శత్రువులగు రాక్షసులయందు, సమర్థిత = నిర్వహించఁబడిన, శాశ్వతిక = నిరంతరములగు, ఆస్త్ర = ఆయుధములయొక్క, ప్రచార = సంచారమందు, చాతుర్యఁడు = నేర్పుగల = అతండు = అశివుఁడు, అశ్విత ... భరుజు = అశు = శ్రీభుముగా, ఇత = పొందఁబడిన, శీతనగ, హిమవత్సర్వకముయొక్క అంతః = మధ్యమందలి, విశ్వంభరుడగుచున్ = భూమిగలవాఁడౌచు, సత్యమతిన్ = సతీ = సతీజీవియొక్క, ఆవీక్షా = చూడకపోవుటచేత, ఆర్త = బాధఁజెందుచున్న, మతిన్ = బుద్ధిచేత.

సీత—విశ్వా ... చాతుర్యఁడు = విశ్వామిత్ర = విశ్వామిత్ర మహర్షిచేత, సమర్థిత = సమర్థించఁబడిన (అనఁగానిత్యుబడిన) శాశ్వతికాస్త్ర ప్రచారచాతుర్యఁడు, అతండు = ఆ శ్రీరామమూర్తి, అశ్విత...భరుజు, అశు = శీఘ్రిముగా, ఇత = పొందఁబడిన, శీత = చల్లనైన, నగ = వృక్షముల

యోః, అంతర్విశ్వంధరుఁడగుచు, సత్యవీక్షార్థమతిక్ = సత్య = సత్యముమొక్క, వీక్షా = దృష్టియందు, అర్త-లోందరపడుచున్న, మతిన్ = బుద్ధిచేత.

వ సమయ ప్రబుద్ధ ముకుళంబు లగు వక్తుళంబులు నసమ రస ఫలప్రదాన గరిమ విజిత సురసాలంబులగు రసాలంబులును, వనాంచల సంచరణ చంచుపుళింద మిళిందనుద రాలకా బ్రాద చరణారవింద సందర్భసద్య సముద్య దసకు కుసుమ మంజులమ్ములగు మంజులమ్ములును వన్యా కన్యా కేశే పాశసమాన శీలమ్ములగు తమాలమ్ములును కిన్నరీ బృందకుచ కలశ ముద్రికా ముద్గోణోద్రిక్త కోరకమ్ములగు కురవకమ్ములును, వనితా జనతాఘన కటాక్షనీక్షణోన్నిద్ర ప్రసన కట పులకమ్ములగు తిలకమ్ములును, ప్లవమాన పవమాన మాణవ చలిత కర్పూరపూర వాసనా సమాసాదిత హాశహాళికలగు కనకకదళికలును చంచరీక సంచయ ప్రపంచా నుపాదేయమ్ములగు చాంపేయమ్ములును, మొదలగు వసంతసమయ సమాజ్జృంభిత కుసు మోపలంభంబులగు నఖిలకుంభినీజ సందంభంబుల విలసిల్లు నతిపావనంబగు తపోవనంబుఁ బ్రవేశించె నంత.

30

టీ. సమ.....ముకుళంబులగు = సమయ = కాలమందు, ప్రబుద్ధ = వికసించిన, ముకుళంబులగు = మొగ్గులుగల, వక్తుళంబులును = పొగడచెట్టిను అసమ...సాలంబులగు, అసమ = తుల్యములేని, రస = రుచిగల, ఫల = ఫండ్లయొక్క, ప్రదాన = యిచ్చుటయందలి, గరిమ = గౌరవముచేత, విజిత-

జయింపఁబడిన, సురసాలంబులగు = కల్పవృక్షములుగల, రసాలంబులును =
 తియ్య మామిడి చెట్లును, వనాం...మంజులమ్ములగు, వనాచల = కనకాచల
 మందు, సంచరణ = సంచారముతోఁగూడిన, చంచుపులింద మిలింద గుండ
 రాలకా = చెంచుపాలంతులయొక్క, బృంద = సమాహముయొక్క, చర
 ణారవింద - పాదపద్మములయొక్క, సుదర్శన = కూశికచేత. సవ్యస్సము
 ద్యోత - తత్కాలమందుదయించుచున్న, అసమ - సమానములేరి, తునుచు =
 పుష్పములచేత, మంజులమ్ములగు - మృదువైన, వంజులమ్ములును - అశోక
 వృక్షములును, వన్యా...శీలమ్ములగు - వన్యా - వనసమాహమనెడి, కన్యా =
 స్త్రీలయొక్క, కేశపాశ - కొప్పతోడ, సమానశీలమ్ములగు - తుల్యస్వభా
 వముగల, తమాలమ్ములును - తాపింఛవృక్షములును, కిన్నరీ...కొరకమ్ములగు,
 కిన్నరీ - కిన్నరస్త్రీలయొక్క, బృంద = సమాహముయొక్క, తుచకలత =
 కలకములవంటి తుచములనెగు, ముద్రికా - సీత్యచేత, ముద్రణ = ముద్రించుట
 చేత, ఉద్రిక్త - అతిశయించిన, కొరకమ్ములగు - మొగ్గలుగల, తురవకమ్ము
 లును = గోరంటుచెట్లును, వనితా...పులకమ్ములగు = వనితాజనతా - స్త్రీ
 జనసమాహముయొక్క, ఘన - గొప్పదియుగు, కటాక్షవీక్షణ = క్రేంగంటి
 చూపుచేత, ఉన్నిద్రీ - వికసించిన, ప్రసవ - పువ్వులనెడి, కపట-మిషము
 గల, పులకమ్ములగు = గరుర్పాటుగల, తిలకమ్ములును - బొట్టుగుచెట్లును,
 ప్లవ...చాళికలగు - ప్లవమాన - తూలుచున్న, పవమానమాణవ - పిల్లగారి
 చేత, చలిత-కడలింఁచఁబడిన, కర్పూరపూర - కర్పూరసమాహములయొక్క,
 వాసనా - పరిమళముచేత, సమాసాదిత - పొందఁబడిన, చాళచాళికలగు -
 త్వరగల, కనక కదలికలును - బంగారపుటనటిచెట్లును, చంచ...పేయమ్ములగు,
 చంచరీక సంచయ - తుమ్మెద గుంపులయొక్క, ప్రపంచ - విస్తారమునకు,
 అనుపాదేయమ్ములగు - స్వీరించఁదగని, చాంపేయమ్ములును - సంపంగి
 చెట్లును, మొదలగు - మొదలుగాఁగల, వసుంధ...లంఘంబులగు, వసుంధస
 మయ - వసుంధ కాలమందు, సముజ్జృంభిత - అతిశయించుచున్న, తునుచు -
 పువ్వులయొక్క, ఉపలంఘంబులగు - లాభముగల, నిఖిల...రంఘంబులకు,

సఖిల - సమస్తములైన, కుంభినీజ - వృక్షములయొక్క, సంరంభంబులకొ -
అటోపములచేత, విలసిల్లు - ప్రకాశించునట్టి, అతిపావనంబగు - మిక్కిలి
పవిత్రమైన, తపోవనంబుకొ - తపోవనమును, ప్రవేశించెకొ - సాచ్చెను,
అంత - అంతట,

క. అల్ల నగాధేయుఁడు వృష

వల్లభుఁడును దీక్షితుఁడయి ♦ వ్రత విధ్యుచితా

త్వల్లసిత వస్తు విరచన

సల్లలిత విచార సరణి ♦ చక్కగఁ జేసెన్.

31

పా— అల్లనగాధేయుఁడు. అల్ల - ప్రసిద్ధుఁడగు, వగ - పర్వతము
వకు, అధేయుఁడు - వైరుండు నీశ్వరుఁడును, వృషవల్లభుఁడును - సంవీశ్వ
రుఁడును, దీక్షితుఁడయి - దీక్షగలవాఁడై, వ్రత...సరణి. వ్రతవిధి - నియమ
విధికి, ఉచిత - తగిన, అత్వల్లసిత - మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, వస్తు-వస్తు
వృషయొక్క, విరచన - సృజించుచుండును, సల్లలిత - మిక్కిలి భాగ్యవంతు,
విచారసరణి - ఆలోచనమార్గము, చక్కగఁజేసెకొ - బాగుగాఁజేసెను.

సీత—అల్లనకొ - మెల్లగా, వృషవల్లభుఁడు, వృష - పుష్పము, వల్ల
భుడు - ఇష్టముగాఁగల, గాధేయుఁడు-విశ్వామిత్రుఁడు, శేషము సమము.

శా. ఖ్యాతుండాతఁడుదారసంగరసభా ♦ వాప్తిదురంతంబుగాఁ
జేతోవృత్తిఁ దలంచి లక్ష్మ్యపద సం ♦ సిద్ధి బ్రసిద్ధాశుగా
ఘాతోద్ధాత నిరోధ సాధనవిధి ♦ గల్పించి యుద్యోగ సం
ప్రీతింజేయుచునుండు నాశ్రమమునన్ - మిన్నాతపం

బేర్పడుకొ. 32

పా—ఖ్యాతుండు - ప్రసిద్ధుఁడగు, అతఁడు - ఆశ్రుండు, దార...
వాప్తికొ. దార - భార్యయొక్క, సంగ - కలయుకచేతనైన, రస - రుచి

యొక్కయు, భావ-సాత్వికానులయొక్కయు, ఆప్తిక-పొందుటను, దురంతంబుగాన - కష్టమైనదానిగా, చేతోవృత్తిక - మనోవ్యాపారముచేత, తలంచి - ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిక, లక్ష్య - చూడఁదగిన, పద - కస్తువుయొక్క, (పరమాత్మయొక్క) సంసిద్ధిక - సిద్ధిని, ప్రసి...విధిక, ప్రిసిద్ధ - లోకప్రిసిద్ధములైన, ఆశుగ-పాణివాాయువులయొక్క, ఆఘాతోద్ఘాత - ప్రవేశనిర్దమములయొక్క, నిరోధ-ఆడ్డుటకు, సాధన-సాధనమైన, విధిక - వ్యాపారమును, కల్పించి-సంధానపరచి, ఉద్యోగసంప్రీతిక, ఉత్-ఉన్నత-ఉన్నతిపైఁ, యోగ-యోగమందు, సంప్రీతిక-సంతోషమును, ఆశ్రమ-మనక-ఆశ్రమమందు, మిన్నతపంబు-శ్రేష్ఠతపము, విర్పదక - విర్పదునట్టుగా, ఉండక-నివసించును.

సీ - భ్యాతుఁడతఁడు - ప్రిసిద్ధుండగు నా శ్రీరామమూర్తిక, ఉద...వాత్తిక, ఉదర-గోష్ఠియగు, సంగరసభా-యధవాటికయొక్క, ఆవాత్తిక - పొందుటను, దురంతంబుగాక - కష్టమైనదానినిగా, చేతోవృత్తిక-వనోవ్యాపారమున, తలంచి ఎంచి, లక్ష్యపదసంసిద్ధిక, లక్ష్య-గురియొక్క, పద-స్థానముయొక్క, సంసిద్ధిక-సిద్ధియందు, ప్రిసి...విధిక, ప్రిసిద్ధ-ఆతిథయముచే సిద్ధించియున్న, ఆశుగ-బాణములయొక్క, ఆఘాతోద్ఘాత-ప్రయోగసంహారములయందును, నిరోధ-ఆడ్డగించుబయందును, సాధన-సాధనక్రియను, కల్పించి-చేసి, ఉద్యోగసంప్రీతిక-ప్రయత్నమందు సంతోషమును, చేయఁచక-రచించుచు, ఆశ్రమమనక-విశ్వామిత్రాశ్రమమందు, మిన్న-ఆకాశము, ఆతిపంబేర్పదక-(తనపరాశ్రమముచేత) యెండగాయగా, ఉండక-ఉండును.

శా. ఆచారాద్భుత లాజ రాజి చరణార్థాయాస్య దేణంబులన్
బ్రాచీన ప్రవణ ప్రదేశముల సో † పప్రస్త రాస్తారముల్
సాచి ప్రస్తుతసామగానమునిరా † ట్పర్వస్వరారావచుల్
వాచాతీత గతిం బాసంగెడు నన † ర్వాచీన వీచి స్వనిన్. 33.

టీ. ఆచార .. దేణంబులక, ఆచార-ఆచారములచేత, అర్పిత - ఉంచబడిన, లాజరాజి-పేలూర్రోవు మొక్క, చరణార్థ-తిరువత్తై, ఆచార్యుత్-రాగల, ఏణంబులక-లేళ్ళుగల, పొచ్చి...దేశములక, పొచ్చినపరిణ-పొక్కిననాప్తిగల, ప్రదేశములక - కడికాడిస్థలములయందు, సోప...స్తారముల్ - సోపపుస్తర-వైబరచినదర్భలతోఁగూడిన, ఆస్తార - పరచిన దర్భమును, సాచి - రావముల్, సాచి-తిర్యక్ముఖముగా, ప్రస్తుత-అరంభించబడిన, సామ-సామవేదము మొక్క, గాన-పాటగల, మునిరాట్ - మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, సర్వ-సమస్తములయిన, స్వగ-స్వగములయొక్క, ఆరారుల్-ఘ్రుమును, వాచాతీతగతిక-చెప్పశక్యముగానిరీతిచేత, పాసంకెను - ఒప్పునట్టి, అనర్వాచీనవీచిక, అనర్వాచీన-తక్కువగాని, వీచిక-అవకాశముగల, వనిక-అరణ్యమందు.

శా. సారంగోత్తమ చర్మ మంగమున నాఁచచ్చాదించి సత్తైకరన్యాయాథ స్థితి నా శ్రమంబులర నా ిర్యాధీకుఁడాదీక్షతోఁ ఘోరంబౌ తపమాచరింపంగ నసంఖ్యుల్ కర్మ నిష్ఠాతిరస్కారార్థంబు తపోవసంబునుచుదృఢఁచచ్చజూచిరత్సుధధితే

పా - సారంగోత్తమచర్మము-గజ శ్రేష్ఠముయొక్కతోలును, అంగమునన్-దేహమందు, ఆఁచచ్చాదించి-కప్పి, సత్తైక...స్థితిక, సతీ-ఁతీదేవియందలి, వికరస్య - ముఖ్యమురాగము గలుగుటను, ఆయాథ - పొందినట్టి, వీచిక-ఉనికిచేత, ఆర్యాధీకుఁడు, ఆర్యా సతీదేవియొక్క, ఆధీకుఁడు-పెనిమిటియగు నీశ్వరుఁడు, ఆదీక్షతోక-చెప్పియున్న దీక్షతోడ, ఘోరంబౌ-భయంకరమయిన, తపము-తపస్సు, ఆచరింపక-చేయఁగా, అసంఖ్యుల్ - లెక్కలేనివారు, (అనఁగా బలుమంది) కర్మ...స్కారార్థంబు, కర్మ-తపఃకర్మయొక్క, నిష్ఠా-నిశ్చలత్వముయొక్క, తిరస్కారార్థంబు - తిరస్కరింపఁబడుకొరకు, తపోవసంబును - శివుని తపోవసమును, యదృచ్ఛక - నేవచ్చుచేత, అత్సుధధితే-విక్కిలి దురుసుతనముచేత, చూచిరి-వీక్షించిరి.

సీత — సారంగ = లేడియొక్క ఉత్తమ - శ్రేష్ఠునిగు, సత్వైక...
 స్థితీ - సత్య = సత్యస్వరూపమగు పరబ్రహ్మచుండు, వికరస్య - ప్రధాన
 రకము గలగుటచేతను, ఆరూఢ = ప్రసిద్ధునిగు, స్థితీ = ఉనికిచేత,
 ఆర్యాధీశుండు - ఆర్య = పూజ్యులకు, అధీశుండు = అధిపతియగు నావిశ్వా
 మిత్రుండు, అసంఖ్యుల్ = యద్దము లేనివారు, (అనగా మాయనేకాని
 యద్దము నెఱుంగని వాండ్రగు రాక్షసులు.)

సీ. ఘన కుంతల తలమ్ములును ♦ విలును శాలతదగు,

బిరుదులు మఱి సుర ♦ భీకృతి ప్ర

శస్త్రమ్ములగు చాప ♦ హస్తమ్ములును బట్టి,

సహిత సజ్జఘనాఢ్య ♦ చక్రములును

విమలార్థ చంద్రాశా ♦ లములు నుల్లత సుం,

దరమణీ జాత వి ♦ స్ఫురణ దనర

దరులలో విరుల పం ♦ దిరులలోపలఁ జొచ్చి,

యతుల మహద్దుల ♦ నరచఁ జెరచి

గీ. మానవతులాపఁగలసద్వి - ధానమునకు

దామసులుగామరతులునా ♦ రామనికట

సీమభీమ వ్రతవిభంగ ♦ భూమలగుచు

వర్తిలిరిమ త్రిలుచుదువ్వు ♦ వర్తనముల.

35

పా - ఘనకుంతల తలమ్ములు, ఘన - మేఘములవంటి, కుంతల -
 ముంగురుల యొక్క, తలమ్ములు = ప్రదేశములను, విశాలతదగు = వైశా
 ల్యము చేత నొప్పునట్టి, పిరుదులు = జఘనములను, మఱి = మఱియు, గురభీ
 కృతి ప్రశస్తమ్ములగు - గురభీకృతి - పశుభింక జేయఁబడుచుండు, (ప్రశస్త
 మ్ములగు = మేలైన, చాపహస్తమ్ములును - చాప - కపటప్రధానములగు

(విలాసాదులచే వంచించుటయందు నేర్పుగలవి) హస్తములును = చేతులును
 పట్టి - అనలంభించి, సహిత ... చక్రములును - సహిత = సమానములగు,
 (ఇది సంహితశబ్దమునకు రూపాంతరము) సత్ - యోగ్యములగు, జఘనాఘ్య
 చక్రములును, ప్రకస్తచక్రములవంటి కటిపురోభాగములును, విమల...లములును
 విమల - నిర్మలములగు, అర్ధచంద్ర - సగము చంద్రునిబోలు - ఫాలములును
 లలాటములును, ఉల్లసిత...స్ఫురణ - ఉల్లసిత - ప్రకాశించుచున్నట్టియు,
 మందీర - సొగసైనట్టియు, మణీజాత - రత్నసమానముల యొక్క, విన్దు
 రణ=ప్రకాశము, తనగ - ఒప్పునట్లుగా, తిరులలో - చెట్లలోను, విరుల
 పందిరులలోపలక - పువ్వుల పందిరులలోపలకు, చొచ్చి - ప్రవేశించి,
 యతులక - నియమముగలవారిని, మహద్దులక - గొప్ప మునులను, అరచక -
 అరచునట్లుగా, చెరచి - నియమ భంగముఁ జేసి, మానవతులు - శ్రీలు,
 ఆ పగలక - అట్టి యకారణవిరోధములచేత, సద్విధానములకుక - యోగ్య
 క్రియలకు, తామసులు = తమోగుణముతోఁ గూడినవారును, కామరతులు
 కామ మందాసక్తి గలవారును, ఆరామ..... భూమలు - ఆరామ =
 ఉద్యానము యొక్క, నికట - సమీపమందున్న, భీమ = శివునియొక్క,
 వ్రత - నియమము యొక్క, నిభంగ - భంగ పెట్టుటయందు, భూములు -
 బాహుళ్యము గలవారును, ఆగుచు - బ్రేచు, మత్తిలుచు - మత్తతగలవా
 రాచు, సుప్తవర్తనములక - దుర్యోధానములచేత, వర్తిరిరి - ప్రవర్తించిరి.
 నీత—ఘనకుంతలతలు - గొప్పవియగు తీగలవంటి యీటెలు, అమ్మ
 లును - బాణములును - వికాలతదగు - వైకాల్యముచేత నొప్పు, బిరుదులు -
 బిరుదాంకములును, నుగ.....శస్త్రములగు, నుగ - దేవతలకు, భీకృతి -
 భయమును జేయుటయందు, ప్రకస్తములగు - గొప్పవియైన - చాప
 హస్తములును - ధనుస్సులతోఁ గూడిన చేతులును, పట్టిస... చక్ర
 ములును - పట్టిస-అయధవిశేషములును, హిత-ఇష్టములై, సజ్జ-సిద్ధములైన,
 ఘన - గొప్పవియు, అఘ్య-సమర్థములునైన, చక్రములును - చక్రానుధ
 ములును, విమలా ... ఫాలములును, విమల - నిర్మలములైన, అర్ధచంద్ర -

ఆర్థచంద్ర బాణములను, ఫాలములను — కట్టు వంటి ఆయుధములును, ఉల్లసిత ... స్ఫురణ — ఉల్లసిత — ప్రకాశించుచున్న, నుండ — నుండుని యొక్క, రమణీ — భార్యయగు తాటకవలన, జాత — పుట్టిన నుబాహురాక్షసునియొక్క, విస్ఫురణ - అతిశయము, తనరక్ - ఒప్పనస్థి తరులలోవిరుల పందిరులలోపలజొచ్చి, అతులమహద్వలక్ - సామ్యములేని గొప్పమునులను, అరచక్ - అరచుచుండఁగా, చెరచి - చెడఁగొట్టి, మాంస ధానమునకుక్ - మాంస - మనుష్యులయొక్క, తులా, సామ్యమును, అపగ దాటిపోయిన, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, విధానమునకుక్ - క్రియకు తామసులు గామరతులు, ఆరాచ...సీమక్ - ఆ - అట్టి, రాముని తటసీమక్ - శ్రీరామమూర్తియొక్క సమీపప్రదేశమందు, భీమవ్రతవిధంగ భూమలు - భయంకరమగు నియమమును భంగపెట్టుటయందు బాహుశ్యము గలవారు, శేషము సమానము.

సీ. నన లుక్పతిల నొప్పు ♦ నును గొప్పలను విప్పు

మరు దాళి దగ రంభ ♦ బరఁగె నొకటఁ

గన నల్కుచును బెల్కు ♦ చును కల్కు కడకంటి

గరిను మించఁగ నిల్చె ♦ హరిణి యొకట

నసమాన లసమాన ♦ మగు గానముల తాన

ముల మించి భ్రమరిక ♦ బొలిచె నొకట

బలు నీటులు చొకాట ♦ ములుతేట పడు పాట

లను మించి వాసంతి ♦ దనరె నొకట

ఆ. నిటుల మరుని యతుల ♦ వృత్తి వర్తిలు తపో

శనము నందు నాన ♦ వచ్చు లల్కఁ

బట్టి చెరచికొనుచు ♦ బాధించి రపుడు దు

రాశ రమణులెల్ల ♦ వై శసమున.

పా—ననలప్పతిలక్ - పువ్వులు విజృంభించగా, ఒప్పు - తగు నట్టి, నునుగొప్పలను - నున్ననికేళబంధములను, విప్పు-విడచి యునట్టి, మరుత్ - వాయువులయొక్క, అభి - పత్తి, తగ్గ - ఒప్పునట్టు, రంధ - రంధయను నప్పరస, ఒకటొక - ఒకవైపున, పరగెత్ - ఒప్పెను, తన - చూచుటకు, ఆర్కుచును - భయపడుచు, బెర్కుచును - చలించుచు, కర్కు - కాంతిగల, కడగంటిగిరిమ - సేత్రాంతముయొక్క యతిశయము, మించక - హెచ్చగా, ఒకటొక - ఒకవైపున, హరిణి - హరిణియను నప్పరస, నిల్పెత్ - ఉంచెను. అసమానలసమానముగు - సామ్యము లేక ప్రకాశించునట్టి గానముల తానముల - పాటలయొక్క తానములచేత, మించి - అతిశయించి, ఒకటొక - ఒకవైపున, భ్రమరికయను నప్పరస, పాలిచెత్ - ప్రకాశించెను. పలునీటులు - పెక్కువిలాసములును, చొకాటములు - సొగసులును, లేటపడు - స్పష్టమగునట్టి, పాటలను - గానములచేత, మించి - అతిశయించి, ఒకటొక - ఒకవైపున, వాసంతి - వాసంతియను నప్పరస, తన - ఒప్పెను, ఇటుల - ఈప్రకారము, మరుని - మన్మథునియొక్క, ఆశుల - సామ్యములేని, వృత్తిన్ - వ్యాపారముచేత, వర్తిలు - ప్రవర్తించునట్టి, తపోవసునందున్ - తపోవసుడు, ఆసవమ్ములు - మద్యములు, అల్కన్ - కొపముచేత, పట్టి - పట్టుకొని, చెగచికొనుచున్ - చెడగొట్టుకొనుచు, అపుడు - ఆసవముచుండు, దురాశన్ - పెద్దఆశచేత, రమణులెల్లన్ - స్త్రీలందరును, చైకసమునన్ - కూరకర్మముచేత. బాధించిరి - బాధచేసిరి.

సీత - కొప్పులను - వృక్షాగ్రములయందు, రంధ - అరటిచెట్టు, హరిణి - లేడి, భ్రమరిక - ఆడుకుమ్మెద, పాటలను - కలిగొట్టు చెట్టునందు వాసంతి బండిగురివింద, ఇటులు - ఈప్రకారము, అమరు - ఒప్పునట్టి, నియతుల - నియమముగలవారియొక్క వృత్తిన్ - ప్రవర్తించుటకే, ఆసవమ్ముల - ఆయజ్ఞములు దురాశరమణులు - దుష్టరాక్షసుకృష్ణులు, శేషము శుభము.

చ. సుమహితచాపరోపగుణః శోభిసు బాహుఁడుమారుఁడంబరం
బమలత నొప్పఁగాఁ గవియ ♦ నత్తరి బాలక రాజమాళి క
న్బొమ్మలు నటింపఁగాననలఁపుంజముగ్రక్కెడి చుంబకంబునం
గ్రమమున భస్మసాత్కృతునిఁగానొనరించెను దుర్ధరోద్ధతిన్.

పా— నుమ... బాహుఁడు, నుమ = పుష్పములచేత, హిత-కూర్చబడిన
చాప — ధనుస్సుచేతను, రోప— బాణముచేతను, గుణ — నారిచేతను,
శోభి — ప్రకాశించుచున్న, నుబాహుఁడు - మంచిభుజములగల, మారుఁడు -
మన్మథుఁడు, అంబరంబు - వస్త్రము, అమలతక - నిర్మలత్వముచేత, ఒప్పఁ
గాక - ప్రకాశించఁగా, కలియక - ఆక్రమించఁగా, అత్తరిక - ఆసమ
యవందు, బాలక రాజమాళి - బాలచంద్ర కిరీటుఁడగు శివుఁడు, కన్బొ
మ్మలు = భూలతలు, నటింపఁగాక - కదలఁగా, అనలపుంజము గ్రక్కెడి -
అగ్నికణఁగమాహమును వెడలిండుట్టి, అంబకంబునక - కంటిచేత, క్రమము
నక - వరుసగా, నుగుర్ధరోద్ధతిక - మిక్కిలి యాపశక్యముగాని యాధ్య
మచేత, భస్మసాత్కృతునిఁగాక - భస్మాధిమై చేయబడిన వానిఁగా,
ఒనరించెక - చేసెను,

సీత — నుమ... శోభి, నుమహిత - మిక్కిలిపూజితమగు, చాపరోప
గుణశోభి-ధనుస్సుచేతను, బాణములచేతను నారిచేతను బ్రకాశించుచున్న.
నుబాహుఁడు - నుబాహుఁడను పేరుగల, మారుఁడు - చంపువాఁడగు రా
మఁడు. అంబరంబు - ఆ కాశము, బాలక రాజమాళి - పిల్లవాఁడగు రాజ
శేఖరుఁడైన రామమూర్తి, అంబకంబునక - బాణముచేత,

క. అపరిమిత పావ నార్చిరు

పపన్నము తదంబకంబు ♦ వైనఁ గుమార

ధ పలా దేశ విలాసము

లుపశమితములుగ నొనర్చె ♦ నుద్ధతి మీరన్.

పా—అపరిమిత... ప్రపన్నము అపరిమిత - అమితములగు, పావన - పవిత్రములగు, అర్చిః - శ్వాసలతోడ, ఉపపన్నము - కూడుకొనిన, తదంబకం ఆ యీశ్వరుని నేత్రము, వైక్ - మన్మథుని సుహరించిన తరువాత, అగు - అయినట్టి, మారీచ... విలాసములు - మారీచ- మారీచుడను పేరుగల, పలాద మాంసముఁ దిను రాక్షసులకు. ఈశ - ఆధిపతియగు వాని యొక్క. విలాసములు - చేష్టలు, ఉద్ధతిమీరక్ - బౌద్ధత్యవతిశయించునట్లుగా, ఉపశమితములుగ్ - శాంతిబొందునట్లు, ఒనర్చెక్ - చేసెను.

నీత—అపరి...పపన్నము. అపరిమిత- మితములేని, పావన—వాయు గంబంధియగు, అర్చిః — తేజస్సుతోడ, ఉపపన్నము — కూడిన, తదంబకంబు—ఆశ్రీరామమూర్తియొక్క బాణము, మైన — గుబాహుని జంపిన తరువాత, కుమారీ...విలాసములు, కుమారీ—అప్పరస్త్రీలయొక్క, చపల - చంచలములగు, ఆదేశ - ఆజ్ఞలును, విలాసములు — శృంగారచేష్టలు చేసెను తుల్యము.

క. కలయం గన విన మతి కిం

పులు వెలయమి నదరి పారి - పోవుచు నలు ది

క్కుల గొందరు గుహలను వన

ములఁ గొందరు డాగిరపుడు - మోహిత మత్తులై. 39

టీ. కలయక్ - అంతటవ్యాపించునటుల, కన విన మతిక్ - కోపించిన మనస్సునకు, ఇంపులు — ఇవ్వములు, వెలయమిక్ — పుట్టుకుండుటచేత, అదరి - జడిసి, పారిపోవుచుక్ - పరుగుపెట్టుచు, నలుదిక్కులక్ - నాల్గు దిక్కులయందును, కొందరు - కొంతమంది, గుహలను - పర్వతరంధ్రములయందును, కొందరు - కొంతమంది, వనమలక్ - అడవులయందును, మోహిత తులై - మోహపెట్టబడిన వారై, అపుడు - ఆసమయమందు, డాగిరి - డాగియుండిరి.

క. ఈగతి నుదుటన మించు మ

హాగరి మాంబక సముజ్వల ♦ లానల సత్వ

శ్రీ గగనమంటగను జే

జే గరితలు భోరటంచు ♦ జెప్పిరి వేగన్.

40

పా ఈగతి - ఈరితిచేత. ఉదుటునక బౌద్ధత్యమచేత, మించు అతిశయించునట్టి మహా...శ్రీ - మహత్ - గొప్పదియగు, గరిమ - గురుత్వముగల, అంబక - నేత్రమందు, సముజ్వల - ప్రజ్వలించు చున్న అనల - అగ్ని యొక్క, సత్వ - బలము యొక్క శ్రీ - శోభ, గగనమంట గను-అకాశమంటగా, జేజేగరితలు - దేవతాస్త్రిలు, భోరటంచుక - భోరు మనుచు, నగక-త్వరచేత, చెప్పిరి-చెప్పికొనిరి.

సీత—మహా...శ్రీ, మహాగరిమ-మిక్కిలి గొప్పతనముగల, అంబక-, బాణముయొక్క, సముజ్వల - ప్రకాశించుచున్న, అనలసత్వ - చురుకు దనముయొక్క, శ్రీ-సంపద, శేషము సమము.

క. గడగడ వకెను దెస ల

ప్పుడు పుడమియు జడిమ నడరె ♦ బుడిబుడి నడకన్

గడలుకొనె మెకము లేడనెడ

నడుగడుగున భయము పడుచు ♦ నడవుల నడుమన్ 41

టీ. అప్పుడు-అసమయమందు, దెసలు-దిక్కులు, గడగడ వడకను - గడగడఁ జంచలించెను, పుడమియు-భూమియును, జడిమక - చూన్నగుట చేత, అడరెన్ - ఒప్పెను, అడవుల నడుమన్ - వనమధ్యమందు, మెకములు-మృగములు, ఎడనెడన్-అన్ని వోటుల, అడుగడుగునన్ - ప్రతిపాదమందు, భయపడుచున్ - నెరచుచు, బుడిబుడినడకన్ - తొట్టురడుగట్టి నడకను, శడలుకొనెన్-ఆరంభించెను.

వ. అట్టి మాహోన్నత ఘోర విరామంబగు నారామంబున న
య్యవసరంబున. 42

టీ. అట్టి-అప్రకారమున, మహో... రామంబగు, మహోన్నత -
మిక్కిలి గొప్పవియగు, ఘోర-భయంకరవ్యాపార్గములే, విరామంబు-పగ్యన
సానము గలది, అగు, నారామంబువన్ - అయిన వనమందు, అయ్యవసరంబు
నన్ - ఆ సమయమున,

సీ. కంచుమించుగ మించు ♦ సంచ నొంచగ సంచ

రించుపల్కుల కల్కి ♦ రేని తపము,

జన్నమన్నముగాఁగ ♦ మన్న మన్నెల వాక

వెన్నంటిరాఁ జన్న ♦ విభు తపంబు

గట్టుపట్టినిఁ జెట్ట ♦ బట్టి చట్టుప లేలి

నట్టి జెట్టిని గ్రోలు ♦ ఁట్ట తపము

నక్కుదిక్కున నగ్గి ♦ పెక్కు గ్రక్కు నజాస్త్ర

మక్కుజంబుగ మెక్కు ♦ యమి తపంబు

గీ. తన తపంబున కెనయంచు ♦ ముచలు బొగడ

కలయ నల్లనగాఢేయ ♦ ఘన తపస్వి

మించు నారామ సవిధ భూ ♦ మికిని వచ్చె

సుమహిత మతి ప్రేమవిధి న ♦ చ్యుతుఁడునగుచు. 43

హా—కంచుమించుగన్ - నిరాటంకముగా, మించు - శోభించునట్టి,
అంచన్ - నాంశుచేతన, ఎంచగన్ - స్తోత్రముఁ జేయనట్లుగా, సంచ
రించు - తిరుగునట్టి, పల్కులకల్కి - సురస్వతియొక్క, రేని - పెనిమిటి
యగు బ్రహ్మయొక్క, తపము - తపనను, జన్నము - యజ్ఞము, అన్నము
గాగన్ - ఆహారముగా, మన్న - జీవించిన, మన్నెలప్రభువులనఁగా దేవ

తలయొక్క. వాక - నది, (అనగాగంగ) పెన్నంటిగాన్ - వెనుకరాగా,
 చన్న - నడచిన, విభు - రాజయొక్క, (అనగా భగీరథునియొక్క) తపం
 బు - తపస్సు, గట్టుపట్టిని - హిమవత్సర్వత పుత్రుడగు మైనాకుని, చెట్టు
 బట్టి - స్వీకరించి, చట్టుపలు - రక్కసు, ఏలి నట్టిజెట్టి - ఆపినసముద్రుని,
 శ్రోలిసట్టి దిట్ట - త్రాగిన అగస్త్యునియొక్క, తపము - తపస్సును, దిక్కు
 దిక్కునన్ - ప్రతిదిక్కునందును, అగ్ని - అగ్నిని, పెక్కు - విస్తారముగా,
 క్రమ్మ - వ్యాపింపజేయునట్టి, అజాత్రాయ-బ్రహ్మాస్త్రమును, అక్కజంబు -
 ఆశ్చర్యముగా, మెక్కు - మింగిన, యమి - వసిష్ఠునియొక్క,
 తపంబు - తపస్సును, తన తపంబునకున్ - తనతపస్సునకు, ఎనయంచున్ -
 సమానమని, మునులుబొగడక - మునులసన్ను తిందగా, కలయక - వ్యాప్త
 మగునట్లు అల్ల = ప్రసిద్ధుడయిన నగాధేయ = పర్వతముపైనుండు నీశ్వ
 రుడనెడు, ఘనత పస్వి = గొప్ప తాపసి, మంచు, ఒప్పునట్టి ఆరామసవిధ
 భూమికిని = వనమందలి సువిపభూమికి, సుమహితమతి = మిక్కిలి పూజ్య
 మగు బుద్ధిగల, అచ్యుతుండు = విష్ణుమూర్తి, నగుచుక = నవ్వుచు, ప్రేమవి
 ధిక = ప్రేమయొక్క చేయుటచేత వచ్చెక = ఏలెంచెను.

సీత! ప్రేమవిధిక = ప్రేమవిధిచేత, అచ్యుతుండు - జారనట్టి, గాధే
 య ఘనతపస్వి = విశ్వామిత్రుడగు గొప్పతాపసి. అల్లనన్ - మెల్లగా,
 మంచు - అతిశయించునట్టి, రామ సవిధభూమికిని - శ్రీరాముని సువిప
 భూమికి. శేషము సమము.

చ. ఆరుదు దలిర్ప నప్పు డసమాంబకుఁ డాకలితాపవారణున్
 దురితవిధేదినామును నెదుర్కొనియుంఘిసరోరుహముల్లం
 దురుతర భక్తివ్రాలి ముదఁ మొప్పుంగ ముంగల నిల్చెనంజలి
 స్ఫురదురుపాణిపంకజ విభూషణశాలి విసమ్రమాళియై. 44

పా - ఆరుదుదలిర్పన్ = ఆశ్చర్యమొప్పునట్లు, అప్పుడు - అసమ
 మమునందు, అసమాంబకుడు - శివుడు. ఆ-అట్టి, కలితాపవారణున్. కలి

బోషముచేతనైన, తాప - బాధలను, వారణున్ - నివారించునట్టి, దురిత విభేది - పాపములనుబోగొట్టునట్టి, నామునిన్ - పేదగల విష్ణువును, ఎదుర్కొని - ఎదురుగావెల్చి, అంఘ్రిసశోరు హమ్ములందున్ - పాదమ్ములయందు, ఉరుతరభక్తిన్ - మిక్కిలి గొప్ప భక్తిచేత, వ్రాలి - నమస్కరించి నవాడై, ముదమొప్పగన్ - సంతోష మొప్పునట్లు, అంజలి.....శ్యామియై అంజలి - దోసిలిచేత న్నూరత్ - పృకాశించుచున్న, ఉరు గొప్పదియగు పాణిపంకజ - హస్తపద్మమనెడు, విభూషణ - అలంకారముచేత, శాలి - ఒప్పుచున్న, వినయి—వంగిన, మాలియై - శిఖలవాడయి, నిల్చెన్ - నిలువబడెను.

సీత—అసమాంబకుడు-సమానరహితములగు బాణములగలరాముడు ఆకలితాపవారణున్, ఆకలిత - తెలియబడిన, అపవారణున్ = అంతర్ధానము గలిగినట్టియు, దురితవిభేదిన్—పాపములను బోగొట్టునట్టియు, ఆమునిన్—ఆవిశ్వామిత్రుని, శేషము తుల్యము.

ఉ. బత్తిని నిల్చు నాతని న ♦ పార కృపారస లోచ నాంచల సత్తినను గ్రహించి యల ♦ సత్వ మయుండ నె నీదు సేవకుం జిత్తము విన్మయంపడియెఁ ♦ జెప్పెద నీకొక కామితంబు నిర్వృత్తముగాఁదలంపుము సమీహితసిద్ధిని యోకళాధరా.

పా—బత్తిని - భక్తిచేత, నిల్చు - నిల్చిన ఆకనిన్ - ఆశివుని, అపార...సత్తిన్ - అపార - హద్దులేని, కృపారస - దయారసముగల, లోచనాంచల - శ్రోగంటిచూపులయొక్క ఆసత్తిన్ - సామీప్యముచేత, అనుగ్రహించి - దయచేసి, అల - అట్టి, సత్త్వమయుండు - సత్త్వగుణముయొక్క యవతారమగు నావిష్ణువు అనెన్ - ఇలుచెప్పెను. ఒకళాధరా - చంద్రకళాధారిమగు నోశివుఁడా నీదుసేవకున్ - నీవుజేసెడు పరిచర్యకు, చిత్తము-మనస్సు, విస్మయంపడియెన్ - ఆశ్చర్యపడెను. నీకు, ఒక కామితంబు =

ఒకకోరికము, చెప్పెదన్ - చెప్పగలకు. సమీహితసిద్ధిని - కోరికముక్క-
సిద్ధిని, నిర్వృత్తముగాన్ - జరిగినదిగా, తలంపును - ఆలోచించుమా.

సీత — ఆతనిన్ - ఆ శ్రీరామమూర్తిని, సత్త్వమయముండు - సత్త్వ;
గుణ ప్రధానుడగు విశ్వామిత్రుడు, ఓకళాధరా — శాస్త్రములను ధరిం-
చిన (అనగా శాస్త్ర)వేత్తవగు ఓ శ్రీరామమూర్తి.

సీ. కడుఁ బ్రాథమహిమవం ♦ తుండని లోకములెల్లఁ

బొగడ మించు ధరేంద్రుఁ ♦ డ గణసేయ

సంపత్తి జనకుండు ♦ నింపారు నాతని

కన్య యనన్య సా ♦ మాన్య యగుచు

నాచిలుకలకొల్కి ♦ యతికోమల ప్రభా

వ సతియందులశంక ♦ పౌనఃగ దయ్య

కానఁ గోకిల కంఠి ♦ చాన మానిత వృత్తి

నిన్నుఁజేపట్టు సం ♦ దియములేదు

గీ. వేగ మనమెల్ల ననురాగ ♦ వృత్తిదనరఁ

బోవలయునంచు నమ్మహా ♦ భూతి చిహ్న

శాలియగు రాజమాళి నా ♦ సర్వమాని

మానసీయుం డనఁ బ్రమాణ ♦ మహిమదనర. 46.

పా — హిమవంతుడని లోకములెల్లఁ బొగడఁగెన్ — హిమవంతుఁ
డని పేరుచేత జగములన్నియు స్తోత్రముజేయఁగా, ధరేంద్రుఁడు = పరవ్రతరాజు
యినవాఁడును, అగణ...జనకుండు. అగణనీయ = లెక్కించ శక్యముగాని,
సంపత్తి — విశ్వరూపుడు, జనకుండును — పుట్టించువాఁడును, కడుఁ —
మిక్కిలి, ప్రాథమిక్ — పాఠశ్రవ్యముచేత, మించుక — అతిశయించుచు,
ఆతనికన్య — ఆహిమవంతుని కూతురు, అనన్యసామాన్యయగుచుక — ఇత-

మలలో సామ్యములేనిదొచు, ఇంపారుక్ - శోభించును, ఆ చిలుకలకొల్కి - ఆ చిన్నది, అతిశోమలప్రభావ = మిక్కిలి మృదువగు సామర్థ్యము గల, సతి, = సతీదేవి, అందులశంక = ఆవిషయమయిన సంశయము, వలదు = కూడదు. కానక్ = కనుక, కోకిలకంఠి = కోవెల కంఠస్వరమువంటి స్వరము గల, చాన = చిన్నది, నిన్నుచేపట్టుక్ = నిన్ను వివాహమగును నంది యములేదు = సంశయములేదు, వేగన్ - త్వరచేత, మనమెల్ల - మన శుంతయు, అనురాగవృత్తిదనరన్ - అనురాగవ్యాపారముచేత, నొప్పగా, పోవలయున్ - నీవు వెళ్ళవలయును, అనుచున్ - అందు, ఆ - అట్టి, మహావిభూతి చిన్నకాలియగు - గొప్పవియగు, అట్టై శ్వర్యదిన్నములచే, నొప్పుచున్నవాడయిన, రాజమాలిన్ - చంద్రశేఖరుడగు నీశ్వరుని, ఆ - అట్టి, సర్వహరిమాననియుండు - ఎల్లమునులకును గారవించెదగు నా విష్ణువు ప్రమాణమహిమదనరక్ - యాధార్థ్యముచాత్వమొప్పునట్లు అనెక్ - చెప్పెను.

సీత - కడుఁబ్రాధిక్ - మిక్కిలి సాధత్వముచేత, మహిమవంతుఁడని - మహత్త్వగులవాడని, లోకములెల్లఁ బొడమించు భక్తేంద్రుఁడు - వాడైనట్టి, అగణనీయ సంపత్తి - వర్ణించశక్యముగాని యైశ్వర్యముగల, జవతుఁడు - జవతుడను నాడు. అతి...వసతి - అతి శోమల - మిక్కిలి శ్రోతృ దియగు. ప్రభా - కాంతికి, వసతి - స్థానమైవది, మనమెల్లక్ - మనమందఱము. భూతిచిన్నకాలియగు. విశ్వర్యదిన్నములచే నొప్పుచున్నవాడయిన, రాజమాలిక్ - రాజశేష్టుడగు శ్రీరామమూర్తి సర్వహరి మానసియుఁడు - అందరు మునులచేతను గారవించెదగు విశ్వామిత్రుఁడు. శేషము సమము.

క. నన్యా తతి నన్యాదృశ

సన్యాస పవిత్రులై న † సన్మునులు వచో

విన్యాసమున నుతింపఁగ

మున్యావలి సేవ్యుఁ డతడు † ముదమునఁ జనియె. 47

పా— వన్యాతతిన్, వన్యా = వనసమూహముయొక్క, తతిన్ = విస్తారమందు, అన్యా...పవిత్రులైన, అన్యాదృశ-అపూర్వమగు, సన్నాస-సంసారత్యాగముచేత, పవిత్రులైన = పుణ్యులైనట్టి, సన్మనులు = మంచి ఋషులు. వచోవిన్యాసమునక = వాక్యోపన్యాసములచేత, మతింపఁగక = ప్రోత్సాహముచేయఁగా, మన్యావలినేవ్యండు = మునిపంజ్జీకి సేవించఁదగిన, అతఁడు = ఆవిష్ణుమూర్తి, మదమున జనియెక = సంతోషముచేత, వెడలెను.

సీత— అతఁడు = ఆ శ్రీరామమూర్తి.

క. రాజశిశుమూళి సన్ముని

రాజాన్వితుడగుచు నంత ♦ రమణీయ కృపా

రాజిత సదచ్యుత మనో

రాజీవానుగతి మీర ♦ రాజిలు సరణిన్.

48

పా— రాజశిశుమూళి - బాలచంద్రశేఖరుడగు శంభుఁడు, సన్ముని రాజాన్వితుడగుచుక - యోగులగు మునిశ్రేష్ఠులతోఁ గూడినవాడౌచు. అంత - అంతట. రమణీయ...నుగతి. రమణీయ - మంచిదియగు కృపా - దయచేత, రాజిత - ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన సత్ - యోగ్యమగు. అచ్యుత విష్ణువుయొక్క మనోరాజీన - చిత్తపద్మముయొక్క, అనుగతి - అనుసరించుట. మీరక - ఒప్పనట్లు, రాజిలుసరణిక్ - ప్రకాశించు రీతియందు.

సీత— రాజశిశుమూళి - రాజకుమారశ్రేష్ఠుడగు శ్రీరామమూర్తి, సన్మునిరాజాన్వితుడగుచుక - యోగ్యమునిశ్రేష్ఠుడగు విశ్వామిత్రునితోఁ గూడినవాడౌచు. అచ్యుత - భారణట్టి, సరణిక్ - తోఁపయందు.

చ. స్వన లసమాన నేత్రపదశాప హతాఖిల ధైర్యవృత్తియై
వనములలో నహల్యబడి ♦ వన్య దృష్టప్రతిమాకృతిం దగం
గనురతిఁజూచి మేల్వెలయఁ ♦ గామునిగోమలచిత్తవృత్తిగా
నొనరించి కూర్చి తద్విరచి ♦ తోచితపూజ నతండుగైకొనెన్.

పా—అతండు - ఆయాశ్వరుండు - స్వనలసన, స్వన = ధ్వనిచేతను,
(అర్థధ్వనిచేతననుట) లసమాన - ఒప్పుచున్నట్టియు, నేత్ర...వృత్తియై -
నేత్ర - నాయకుడైన మన్మథునియొక్క. అపదశా - దుర్దశచేత. అపహత-
కొట్టబడిన, అఖిల - సమస్తమైన. ధైర్యవృత్తియై - ధైర్యవ్యాపారము
గలదియునై, వనములలోఁగ - అడవులలో, హల్యక్ - దుక్కునేలయందు
పడి - పడినదియై. వన్య... కృతిక్ - వన్య - వనమందలి. దృవత్ - రా
తితో ప్రతిమ - సామ్యముగల అకృతిక్ - రూపముచేత - (రాత్రివలె
నిశ్చేస్తయనటు) తగఁగను - తగియుండఁగా రతిక్ - రతీదేవిని. చూచి -
చూచి, మేల్వెయింక - ఉపకారమొప్పునట్లుగా, కామునిక్ = మన్మథుని,
కోమలచిత్తవృత్తిగా, కోమల = మృదువగు, చిత్త - మనస్సునందు వృత్తి
గా - పరివర్తించువానిగా, ఒసరిచి = చేసి, కూర్చి=ఇద్దరింగూర్చి, తద్వి...
పూజక్, తత్ = అరతీదేవిత, విరచిత - చేయబడిన, ఉచిత = తగినట్టి,
పూజక్ అర్చను, గైకొనెక్ = అంగీకరించెను.

నీత—అతండు=ఆశ్రీరామమూర్తి, స్వనల... వృత్తియై, ను=మిక్కిలి
అనలసమాన=అగ్నితుల్యమగు, నేత్రపద = నేత్రము పాదమందుగల గౌత
మునియొక్క, శాప = శాపముచేత, హత = కొట్టబడిన, అఖిలధైర్యవృత్తియై-
సమస్తధైర్యవ్యాపారముగలదియై, అహల్య = గౌతమునభార్య, వనములలోఁ
గడి, వన్య...కృతిక్, వన్య = వనమందలి, దృవత్ప్రతిమా = రాతిబొమ్మ
యొక్క, అకృతిక్ = అకారముచేత, తగఁగ = ఒప్పుఁగా, కనురతిక్ =
నేత్రప్రీతిచేత, చూచిమునిక్ = గౌతముని, కోమలచిత్తవృత్తిగా నొసరిచి
కూర్చి = భార్యతోగూర్చి, తద్విరచిత = ఆ అహల్యచేతఁ జేయబడిన,
శేషము తుల్యము.

శా. శుంభత్ప్రిక్రియః పద్మబాంధవమహాః చూడామణీమోషణో
 త్తంభద్రోషయుత ప్రదోషమిషన ధి క్తంచారి సంమూర్ణవా
 రంభ భ్రశ్యేరహర్షృపాలతను ని ధి ర్యద్రక్త శైవాలినీ
 సంభారంబన సంజకెంజిగి వికా ధి సంబాప్తేబ్రత్యగ్గిశన్.

టీ. శుంభత్ప్రిక్రియః - ప్రకాశించుచున్న రీతిచేత, పద్మబాంధవ-నూ
 ర్యుడనెడు, మహాచూడామణీ = గొప్పశిరోరత్నముయొక్క, మోషణ-
 దోచింజుటచేత, ఉత్తంభత్ - కట్టుకొనుచున్న, రోష - కోపముతోడ
 యుత - కూడిన, ప్రదోషమిష - సాయంకాలమను మిషముగల, సక్తంచారి
 రాక్షసునిచేతనైన, సంమూర్ణన - నలిపివేయుటయొక్క, అరంభ - ఆరం
 భమందు, భ్రశ్యత్ - జారుచున్న, అహః. దినమనెడినృపాల-రాజుయొక్క
 తను = శరీరమునలన. నిర్యత్ = బయలుదేరుచున్న, రక్తశైవాలినీ = రక్త
 నడలయొక్క, సంభారంబన - ప్రాణనుట్లు, సంజకెంజిగి వికాసంబు =
 శుంభారాగః కరణము, ప్రత్యగ్ధిశన్ = పడమరదిక్కున, ఒప్పెక్ = ప్రకా
 శించెను.

వ. అనిన విని హర్షోత్కర్ష తరంగితాంతరంగుండగుచుండదంతర
 వృత్తాంతం జెటింగింపుమనుట

క. శరణాగత జన భరణా

భరణాయత లసదపాంగ ధి పలితం కరణా

కరణాతిగ సంచరణా

చరణాంభః కలిత గర్భ ధి జడిమ విశరణా.

టీ. శరణా...కరణా. శరణ = రక్షణమునుగూర్చి, ఆగత = వచ్చిన,
 జన = జనమ్యులయొక్క, భరణ = భరించుటయనెడు, అభరణ = అలంకా
 రముచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ = నేత్ర ప్రాంతమందు,

పలితంకరణా = సరపు నేయువాడా - కరణాతిగసంచరణా, కరణాతిగ =
ఇంద్రియగోచరముగాని, సంచరణా = సంచారము గలవాడా, చరణాం...
విశరణా, చరణ = పాదమందలి, అంభః = ఉదకముచేత, కలిత = చేయఁ
బడిన, గర్భ = కుక్షీయందలి, జడిమ = మాండ్లము యొక్క, విశరణా = సం
హారముగలవాడా.

గ ద్య.

ఇది శుక్లతంత్రస్వతంత్ర గళభా సావిశేష కవితా ధురంధర ప్రతిదిన ప్రబంధ
పరిషేషర శ్లేషయమకచక్రివర్తి చిరుదాంక తిరుమల బుక్కపట్టణ
శ్రీనివాసతాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణయాచార్యదీక్షితనుతపిత్పర్య
శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షులబ్ధ సకలపాండిత్యతర్కాలంకార
వాగీశ్వరచిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైనయచలాత్మజా
పరిణయంబను శ్లేష ప్రబంధంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

